

Часопис за национална и државна питања
УДК 323.1(=163.41)
ISSN 1820-4996

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

Година XVII
vol 43.
Број 3/2022.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

ЧАСОПИС ЗА НАЦИОНАЛНА И ДРЖАВНА
ПИТАЊА

ISSN 1820-4996 УДК 323.1(=163.41)

Број 3/2022. год. XVII vol. 43 стр. 1-318

DOI: <https://doi.org/10.22182/ni.4332022>

Часопис покренут поводом 200 годишњице
савремене српске државности.

Часопис излази три пута годишње.

Издавач:

Институт за политичке студије

Адреса:

Светозара Марковића 36, Београд

Телефон: 3039-380, 3349-205

Email: ipsbgd@eunet.rs

Оснивачи часописа:

Милан Матић,

Живојин Ђурић

Главни уредник:

Милош Кнежевић

Одговорни уредник:

Живојин Ђурић

Редакција:

Миломир Степић, Милош Кнежевић, Жељко Будимир,

Душан Пророковић, Марко Пејковић, Сања Шуљагић,

Зоран Милошевић, Александар Гронски

Секретари:

Бојана Секулић

Андријана Јовановић

Савет часописа:

Радослав Гаџиновић, Ђуро Бодрожић, Живојин Ђурић, Момчило

Суботић, Славенко Терзић, Борис Милосављевић, Милош Ковић,

Миша Ђурковић, м. М. Лобанов, Наталија Белоус,

Владислав Кучмистиј, Дејан Михаиловић

Пословни секретар:

Смиљана Пауновић

Прелом и штампа:

Ситопринт, Житиште

Тираж: 50 примерака

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

САДРЖАЈ

КОСОВО И МЕТОХИЈА – СИТУАЦИЈА И ПЕРСПЕКТИВЕ

Сања Шуљагић

О САВРЕМЕНИМ ПОКУШАЈИМА
ПОНИШТАВАЊА СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА НА
ТЕРИТОРИЈИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ.....9-49

Милинко С. Врачар, Вангел Б. Милковски

СТРАТЕГИЈСКИ ПРИСТУП РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У
РЕШАВАЊУ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКОГ
ПРОБЛЕМА.....51-71

Никола Перишић, Борис Каличанин

РЕТОРИЧКА СВОЈСТВА ПАРЛАМЕНТАРНЕ
ДЕБАТЕ О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 2022.
ГОДИНЕ.....73-90

ОДЈЕЦИ УКРАЈИНСКЕ КРИЗЕ

Мирјана Радојичић

ЕВРОПСКА УНИЈА КАО “ЗАЈЕДНИЦА
ВРЕДНОСТИ” У СВЕТЛУ РУСКО-УКРАЈИНСКОГ
СУКОБА.....93-106

Слободан Јанковић

ОДЈЕЦИ УКРАЈИНСКОГ РАТА НА БЛИСКОМ
ИСТОКУ.....107-135

Марко Парезановић

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ И ВОЈНО-СТРАТЕШКИ
ЗНАЧАЈ КАЛИЊИЊГРАДСКЕ ОБЛАСТИ137-152

Александар Гронски
ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ И
БЕЛОРУССИИ И ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА
РУССКОГО ПОЛКОВОДЦА АЛЕКСАНДРА
СУВОРОВА В 2014 – 2020 ГОДАХ153-168

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ, ВОЈНА НЕУТРАЛНОСТ И ДИПЛОМАТИЈА

Дејан Михајловић, Зоран Обрадовић
УСКЛАЂЕНОСТ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ СА ПОЛИТИКОМ ВОЈНЕ
НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....171-187

Тихомир Радановић
ПРОЈЕКТОВАЊЕ МРЕЖЕ ИЗАСЛАНСТВА
ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У
ИНОСТРАНСТВУ.....189-209

Стефан Вукојевић
ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ РЕГУЛАЦИЈЕ
КОНФЛИКТА У ПОДИЈЕЉЕНИМ
ДРУШТВИМА.....211-227

ОГЛЕДИ

Весна Станковић Пејновић
ЈАВНО ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО У
КАПИТАЛИЗМУ ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА..231-252

Ивана Лукнар
ДОПРИНОС ЖЕНА У МЕЂУРАТНОЈ
КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ (1918-1939)253-268

ПРИКАЗИ

Братислав Теиновић
КОСТА ЧАВОШКИ НАЦИЈА И
НАЦИОНАЛИЗАМ, БЕОГРАД: CATENA MUNDI,
2021.,СТР. 261.....271-276

Србољуб Димитријевић, Сања Анђелковић Здравковић
ДУГО ПУТОВАЊЕ У РАТ: НАСТАВНА
ЛЕКЦИЈА - ЗАШТО?.....277-298

CONTENTS

KOSOVO AND METOHIA - SITUATION AND PERSPECTIVES

Sanja Šuljagić

ON MODERN ATTEMPTS OF EXTERMINATION OF
SERBIAN IDENTITY ON TERRITORY OF KOSOVO
AND METOHIA.....9-49

Milinko S. Vračar, Vangel B. Milkovski

STRATEGIC APPROACH OF THE REPUBLIC
OF SERBIA IN RESOLVING KOSOVO-METOHY
PROBLEM.....51-71

Nikola Perišić, Boris Kaličanin

RHETORICAL CHARACTERISTICS OF THE
KOSOVO AND METOHIA PARLAMENTARY
DEBATE 2022.....73-90

Mirjana Radojičić

THE EUROPEAN UNION AS A “COMMUNITY
OF VALUES” IN THE LIGHT OF THE
RUSSO-UKRAINIAN CONFLICT.....93-106

ECHOES OF THE UKRAINIAN CRISIS

Slobodan Janković

ECHOES OF THE UKRAINIAN WAR IN THE
MIDDLE EAST.....107-135

Marko Parezanović

THE ROLE OF TRANSNITRIA IN THE MILITARY
AND POLITICAL STABILITY OF EUROPE.....137-152

Aleksandar Gronski

HISTORICAL POLICY IN UKRAINE AND BELARUS
AND THE FORMATION OF IMMI OF THE RUSSIAN
COMMANDER ALEXANDER SUVOROV IN
2014-2020.153-168

NATIONAL SECURITY, MILITARY NEUTRALITY AND DIPLOMACY

- Dejan Mihajlovic, Zoran Obradovic*
CONFORMITY OF THE NATIONAL SECURITY
STRATEGY WITH THE MILITARY NEUTRALITY
POLICY OF THE REPUBLIC
OF SERBIA.....171-187
- Tihomir Radanović*
DESIGNING A DEFENSE ATTACHE NETWORK
OF THE REPUBLIC OF SERBIA ABROAD.....189-209
- Stefan Vukojević*
INSTITUTIONAL MODELS OF CONFLICT
MANAGEMENT IN DIVIDED SOCIETIES.....211-227

VIEW

- Vesna Stanković Pejnović*
PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP IN
STAKEHOLDER CAPITALISM231-252
- Ivana Luknar*
WOMEN'S CONTRIBUTION IN THE
INTERWAR KINGDOM OF YUGOSLAVIA
(1918-1939).....253-268

REVIEW

- Bratislav Teinović*
KOSTA ČAVOŠKI, 2021, NATION AND
NATIONALISM, BELGRADE:
CATENA MUNDI, P. 261.....271-276
- Srboljub Dimitrijević, Sanja Anđelković Zdravković*
A LONG JOURNEY TO WAR:
A LESSON – WHY?.....277-298

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

КОСОВО И МЕТОХИЈА – СИТУАЦИЈА И ПЕРСПЕКТИВЕ

Сања Шуљагић

О САВРЕМЕНИМ ПОКУШАЈИМА ПОНИШТАВАЊА
СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА НА ТЕРИТОРИЈИ
КОСОВА И МЕТОХИЈЕ.....9-49

Милинко С. Врачар, Вангел Б. Милковски

СТРАТЕГИЈСКИ ПРИСТУП РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У
РЕШАВАЊУ КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКОГ
ПРОБЛЕМА.....51-71

Никола Перичић, Борис Каличанин

РЕТОРИЧКА СВОЈСТВА ПАРЛАМЕНТАРНЕ
ДЕБАТЕ О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 2022.
ГОДИНЕ.....73-90

*Сања Шуљагић**

Институт за политичке студије, Београд

О САВРЕМЕНИМ ПОКУШАЈИМА ПОНИШТАВАЊА СРПСКОГ ИДЕНТИТЕТА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Сажетак

У овом тексту аутор приказује историјске узроке покушаја поништавања идентитета српског народа на Косову и у Метохији у периоду од деветнаестог века до данашњих дана, с посебним освртом на период од 1999. године до данашњих дана. Аутор је у првом делу текста аналитичко-синтетичком методом приказао важност Косова и Метохије за идентитет српског народа и историјске и идеолошке узроке покушаја одузимања подручја Косова и Метохије од државе Србије. У другом делу текста аутор је документовао записима, законским одредбама и документарним снимцима конкретне методе којима је у току одузимања Косова и Метохије од државе Србије прекршено међународно право и почињени злочини против човечности.

Кључне речи: српски идентитет, Косово и Метохија, ревизија српске историје, Римско царство, Константинопољско царство, Русија, Август вон Шлецер, Кумановски споразум, кршење међународног права, међународни политички споразуми, међународне политичке агенде.

* sanja.suljagic@ips.ac.rs

УВОД

На примеру савременог поништавања српског идентитета на Косову и Метохији, и уопште на примеру историје читавог Балканског полуострва кроз историју, огледа се разлика у политичкој философији, на једној страни, западног Старог/Новог Римског царства, а на другој страни источног РOMEЈСКОГ/Константинопољског-Словенског царства, као и њихових наследних држава (Choniates 1984, xxvi-xxvii). Вековима у низу западни мислиоци, од теолога и философа Томе Аквинског до политичара Винстона Черчила, оправдавали су колонијалну и робовласничку идеологију Старог/Новог Римског царства као „последницу неке врлине победника у односу на побеђеног“ (Killoran, 1987; Churchill, 1982, 608;616).

Балканско полуострво, означавано на античким мапама *Catena Mundi* („Вериге света“), освојиле су војне трупе старог Римског царства због његовог геостратешког значаја, природних ресурса и саобраћајница (Syme, Birley 2000, 206; Vemić, Lović 2019, 27–28). Активности војних трупа Римског царства на Балканском полуострву наставили су власници робовласничких компанија из Венеције, Ђенове и Падове и франачки и хабсбуршки трговци, који су вековима у низу хватали и продавали Словене, Грке и Татаре као робове Каролинзима, европским државама, Арапима, Турцима Селџуцима и власницима плантажа на Мајорци, Кипру и Криту (Evans 1985; Noailles 1558; Nanotaux, 1877, 74–102). Напади коалиције папе и Шарла Првог, а касније и напади владара из западних европских династија, на земље „шизматика“, како су их означавали, из српских и грчких династија Немањића и Палеолога на Балканском полуострву, трајали су из правца Јадранског, Јонског и Егејског приморја (Van Tricht 2011, 185-186; Lala 2008, 28-29;108). Након што су у петнаестом веку војне трупе Османског турског царства освојиле некадашње средњовековно српско царство, и њихова моћ почела да опада у деветнаестом веку, уследио је западни „поход на Исток“ и у току тог процеса српски идентитет је био све више поништаван у некадашњој „Старој Србији“, у коју спада и данашње Косово и Метохија. Константинопољски историчар Кривовул је у петнаестом веку за период владавине средњовековне династије Немањића, чији су дворови били смештени на подручју данашње територије Косова и Метохије, оставио запис да је њихово краљевство пре владавине Османског турског царства на Балканском полуострву било „славно и вољено, са великим бројем градова и јаким неосвојивих тврђава, са становништвом високе културе и

са својом јаком и добро наоружаном војском.“ (Kritovoulos 1954 репринт, 99-100; Critobuli 1983).

На једној страни, средњовековно српско царство и Константинопољско царство, били су такозване „теодулије“ државе с Богом изабраним владаром на челу државе, карактеристичне за предхришћанску, античку и средњовековну хришћанску цивилизацију. С друге стране, у Старом/Новом Римском царству се, уз европске монархије, устолочила у свом утицају на светску политику трансатлантска Џеферсон-Наполеонска коалиција држава која је била схватана као нека врста нео-римске републике, и која је од 1789. године била претеча појави низа револуционара анархиста, социјалиста и радикала на европској и руској политичкој сцени. Ова два политичка концепта су била две различите стране једног те истог западног колонизаторског „похода на Исток“ спровођеног под паролама слободног тржишта, природних права и „опстанка најјачих“ – један концепт је био концепт Хабсбуршког цара, приказиваног на коњу као „владара који доноси мир покореним народима“ на литографијама браће Шмуцер у осамнаестом веку, а други је био револуционарни концепт антимонархистичких европских републиканаца, анархиста и социјалиста (Симић 2017, 328; Malthus 1826). Покушаји одузимања Косова и Метохије од Србије у последњих неколико векова јасно показују да су и монархистички концепт европских династија, и антимонархистички трансатлантски концепт Џеферсон/Наполеонског империјализма, били две стране једног те истог колонијалног похода на Исток, и да су оба ова, од банкарских лобија финансирана политичка концепта, била основа за идеје глобализма, либерализма, комунизма и фашизма као продукта епоха Модерне и Постмодерне (Anderson, 1963; Mineau, 2004).

Према политикологу Линдону Ларушу, од Бечког конгреса 1815. године све до данашњих дана, „победници Бечког конгреса“, односно представници Велф-ХанOVER династије и представници финансијско-политичке номенклатуре из њених различитих огранака-династија, стационарани у Лондону, Ротердаму и другим европским градовима, заједно с наследницима робовласника из Падове, Ђенове и Венеције, успоставили су империјалну хегемонију британског емпиризма у области права и политичке економије у академским институцијама и политичким круговима широм света (Lagouche 2017, 67-68). Владари из Велф-ХанOVER династије и њених бочних огранака-династија Вителбах, Саксбург-Гота и Хохенцолерн-Зигмаринген су током слабљења моћи Османског Турског царства,

завладали новоствореним модерним државама на Балканском полуострву (Benes 2008, 181; Danforth 1984; Leeb 1996) и тако успели да потпуно преузму под своју власт територију некадашњег средњовековног царства српског цара Душана Немањића на обалама Јадранског, Егејског и Црног мора. Будући да су средњовековне српске, бугарске и грчке средњовековне династије биле генеалогички повезане с руском династијом Руриковича-Васиљевича, владари, политичари и научници из британско-германске Велф-Хановер династије и њених европских династија-огранака су тако успостављањем свог утицаја у Руском царству у осамнаестом веку, и својом владавином на Балканском полуострву у деветнаестом веку, успели да спрече „повратак Русије на Балканско полуострво и источни Медитеран“ у процесу повлачења Османског турског царства на Балканском полуострву (Benes 2008, 181; Milich, 2000, 33).

Након отварања Суецког канала 1869. године и појачаног присуства западне војне морнарице у источном Медитерану у склопу планова евроатлантских политичара да колонизују подручје од Багдада и Индије до Далеког истока, и након додатних сазнања европских политичара о налазиштима бакра у Србији, уследило је, преко *Тајне конвенције* 1881. године, увођење Србије у западну интересну сферу (Seton-Watson, 1916; Калабић 2009; Endgdahl 2004). Након потписивања *Тајне конвенције* између неколико политичара из Србије и Хабсбуршке монархије 1881. године, намесник хабсбуршког цара у Босни и Херцеговини Венијамин Калај пласирао је у српски образовни програм ненаучно аргументовану тезу да су се Срби први пут доселили на Балканско полуострво у седмом веку (Калаји, 1882, 9). Таква теза о наводном досељавању Срба на Балканском полуострву у седмом веку је опстала у српском образовном програму и средствима јавног информисања до данашњих дана, иако постоје бројни артефакти и записи у камену, папиру и хералдици, као и митови, о древној династији „Срба Хераклеида“, древним „Србима Трибалима“ и „Србима Илирима“ на Балканском полуострву (Voeckhio 1853; Chalcocondylae 1650; „Privileges of Emperors Leopold“ *Illyrio Serbica*, 1723). Тако о древности српског идентитета на Косову и Метохији сведочи цитат из *Хронике* цара Јована Кантакузина који цитира запис географа и историчара Птоломеја из другог века о постојању насеља Пећ, чијег архиепископа цар-хроничар Јован Кантакузин у својој *Хроници* назива „архиепископом Грка и Срба Трибала“ (Assemani 1755, 38). На резултате археолошких

ископавања предузетих у Пећкој патријаршији 1931-1932. године надовезали су се резултати каснијих истраживања археолога Ђорђа Јанковића, према којима су владари српских династија на подручју Косова и Метохије градили цркве на темељима раних хришћанских епископских средишта у континуитету са архиепископијом Прве Јустинијане, под чијом јурисдикцијом су били Срби у шестом веку (Ćirković 1989,83; Гранић 1998,119-133; Janković 1977; Јанковић 1998; Јанковић 2007, 140-141;169;218; Јанковић 2013). Такође, владари из српске династије Немањића су на подручју Косова и Метохије градили дворце на темељу палата владара из преднемањићке династије од шестог до једанаестог века и у средњем веку су изабрали Призрен за главни двор српске државе (Ćirković 1989, Чемерикић 2003, 55-56; Јанковић 2013). Према *Дечанским хрисовуљама* српског краља Стефана Дечанског и цара Душана Немањића, само метохијског царског манастира Високи Дечани правно обухвата не само територију данашњег Косова и Метохије, него и северног дела данашње Албаније и дела Црне Горе (*Дечанске хрисовуље*, репринт 1880). Такву и остале државне српске тапије на територију Косова и Метохије потврђивале су и многобројне европске мапе с натписом «Стара Србија» за то подручје, као и први Османски турски „дефтер“ (пореска књига) из 1455. године (Vemić, Lović 2019, 37; *Oblast Brankovića: Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, 1972). Владари из српске династије Немањића и њених династија-огранака, не само да су оставили у наследство српском народу законе, институције, дворце, манастире и метохије и остала достигнућа и тековине њихове владавине на подручју Косова и Метохије, него су били и повезани породичним, културним, економским и политичким везама с најзначајнијим средњовековним грчким, бугарским, влашко-молдавским династијама и са руском династијом Руриковича-Васиљевича (*Руски царски летопис* репринт 2012, 20-21; Vogunović 2019). Међутим, након потпадања некадашњег српског царства под владавину Османског турског царства у петнаестом веку, процесу поништавања српског идентитета на подручју Косова и Метохије, упоредо с пројектом владавине Османског Турског царства на Балканском полуострву, допринео је и хабсбуршко/британско/германски пројекат „продора на исток“ од осамнаестог века до данас. Од доба цара Петра Великог надаље на главне функције у Руском царству су били постављени западни масони, језуити, историчари, војници и трговци (Vargow 1839; Murdoch 2006; Cracraft 2009; Faggionato 2006). Након што су хановски официри и чланови масонских ложа убили цара

Петра Трећег, ожењеног царицом Катарином, царица Катарина је учврстила утицај Хановерске владе у Русији, њен син Павле је званично примио Малтешке витезове у Русију, а у руски образовни систем је историчар Август Шлецер увео нордијску верзију руске историографије (Морошкин, репринт 1867-1870; Faggionato 2006; Otto 1839). Тиме је омогућена а) реализација пројекта историчара Августа вон Шлецера о „проширењу Аустрије до Црног мора и промоцији Беча за средиште словенских студија“ (Vidmar 2009, 275-276; 306; 307; 309); б) реализација британско-германског пројекта стварања модерне државе Грчке као „проширене Баварске државе до Егејског мора“, према идеји Вилхелма вон Тирша, саветника баварског краља Лудвига Првог, да се након повлачења Турака с Балканског полуострва, „процесом хеленизације формира духовни савез Баварске и античке Грчке и тако спречи прилазак Русије Босфору и Балканском полуострву“ (Benes 2008, 181; Milich 2000, 33). Према политикологу Петру Милићу, Тиршов колонијални пројект „неохеленизације“ Грчке је био културна основа да се „Русија спречи да поврати свој утицај на Балканском полуострву, за које савремени политичари из Сједињених Америчких Држава јасно сматрају да се налази у њиховој политичкој сфери утицаја.“ (Milich 2000, 33). Упоредо с британско-германским пројектом стварања модерне Грчке као „неопаганске верзије продужене Баварске државе до Егејског мора“ и „спречавања присуства Русије на Босфору и Егејском мору“, на Балканском полуострву се остваривао пројект масонских друштава из деветнаестог века да се европске монархије претворе у републике, затим пројект колонизације „евроазијске“ територије према теорији географа и геополитиколога Халфорда Макиндера и Николаса Спајкмена о потреби контроле „источне Европе“ и „Евроазије“ у циљу лакше контроле читавог света“, као и савремени северноамерички пројект контроле Балканског полуострва да би се опколила територија Русије због њених природних богатстава (Vidmar 2009; Eberhardt, 2005; Benes, 2008; Thiersch 1833; Eberhardt, 2005, Danforth, 1984, Mackinder 1942; Spykman 1969; Leeb, 1996; Бжежински, 2008).

У ширем геополитичком и историјском контексту сагледавања савремене ситуације на Косову и Метохији значајна је и чињеница да је Шлецеров израз „Јужни Словени“ из 1771. године утицао на стварање идеје о формирању државе Југославије с јужним Словенима различитих религија и политичких традиција, којима је била намењена образовна матрица под патронатом Беча као „центра словенских студија“ (Sotirovic 2007, 9; Vidmar 2009). Након

большевичке револуције у Русији у двадесетом веку, документовано финансиране новцем западног политичко-финансијског лобија, на рушевинама некадашњег Константинопољског царства и православних словенских монархија никле су државе и регионалне заједнице као што су Турска, источне европске и балканске државе, Совјетски савез и Југославија, као мини-глобалистички примери заједница „племена“ различитих религија у једној државној или регионалној заједници, према идеји Томаса Џеферсона и осталих северноамеричких и британских политичара (Creel 1918, 9; Ackerman 2016, 320-321; Fischer 2016, 42-44; Lambert 2003,8; Seton Watson 1911, 343). Стварање краљевина Србије, Грчке, Румуније и Бугарске, касније краљевине Југославије, и након Другог светског рата стварање Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и држава у окружењу, одвијало се у склопу дугорочних планова историчара Августа Шлецера и Вилхелма фон Тирша за проширење хабсбуршко-баварских царстава и њихових колонија у различитим државним верзијама до обала Јадранског, Егејског и Црног мора (Thiersch 1833; Vidmar 2009. 306-309). Овај процес је био претходница за остваривање глобалистичке агенде „Новог европског поретка“, „Новог Афро-Европског поретка“ и „Евроазијског поретка“ (Mattern 1942, 17), односно, за стварање такозване Европске уније совјетских република („EUSSR“) према плану политичара Вилија Бранта и Михаила Горбачова и осталих социјалиста-интернационалиста из различитих крајева света, пропагирајући у ту сврху „слободу, демократију и уједињење“ (Mattern 1942, 17; Bukovsky, Stroilov 2004). У савременом периоду на политичку ситуацију на Балканском полуострву, па тако и на Косову и у Метохији, утичу и глобалистички пројекти *Агенди 2021 и 2030* Уједињених нација, започети ангажовањем политичара Строба Талбота, Била Клинтона и Тонија Блера у политичким процесима на Балканском полуострву на прелазу из двадесетог у двадесет и први век (Јовановић 2018. Аврамов 2000. Talbott 2009, 312-320; Лазански 2019). Као збир свих ових прошлих и савремених колонијалних пројеката «похода на Исток» у процесу дугог трајања, на примеру савременог покушаја поништавања српског идентитета и одузимања Косова и Метохије од српског народа и државе одсликавају се колонијално историографско замешатељство и потреба поштовања основних норми међународног правног поретка, које је потребно да би се спречиле катаклизмичне турбуленције у савременој геополитичкој констелацији међународних односа.

ИСТОРИЈСКИ И ИДЕОЛОШКИ РАЗЛОЗИ ОДУЗИМАЊА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ОД МОДЕРНЕ ДРЖАВЕ СРБИЈЕ

На почетку деветнаестог века, у периоду устанака балканских народа против Османске Турске власти, 1810. године руски генерал Михил Каменски је јавно на великом народном Сабору у Србији прочитао *Грамоту руског цара српском народу*, у којој је тадашњи руски цар Александар обећао Србима да ће им, „као народу исте крви и вере као што су Руси“, помоћи у борби против Османских Турака (Каменский 1810).¹ Грамоту руског цара Србима као «јужном руском племену» потврдио је у својој утицајној књизи о историји Србије 1847. године и британски дипломата Дејвид Уркарт (Urquhart 1843, 85;92), који је у Београду заговарао идеју стварања будуће државе Југославије или „Дунавске конфедерације под заштитом Аустрије“ (Екмечић 1989, 473; Екмечић 2000, 232-279). Међутим, након што се предводник српских устаника Карађорђе покушао повезати са грчким и бугарским устаницима у борби против Турака, убила га је међународна група завереника на челу са турским султаном, турским пашом Али Марашлијом и Милошем Обреновићем, који је одбио да се повеже с влашкомолдавским устаницима и добио титулу књаза у Србији и трговачки монопол од Турака (Dakin 1971, 31,36; Ненадовић 1883, 456, 460-461). С друге стране, будући да је у том периоду министар спољних послова у Русији био добитник медаље Велф-Хановер династије Карл Неселроде, који се залагао за супранационалну контролу руске економије и чак није знао да течно говори руски језик (Ingle 1976, 19-21; Elliott 1834, 286), министар Неселроде је с аустријским министром спољних послова Клеменсом Метернихом наговорио руског цара Александра да „не подржава руски и словенски национализам у борби против Турака и да званично третира „Источно питање“ као „опште европско питање изнад интереса Русије“ (Ingle 1976, 24-25).

Након што су 1828. године Руси ипак освојили велики део Балканског полуострва и Анадолије све до Трабзона, на

1 Каменский, Граф Н. 1810. *Донесение Н. М. Каменского Н. П. Руминцеву о готовности оказать сербам помощь после переправы русской армии за Дунаи*, Букарешт, № 37, 08.04. 1810. Букарешт, цит. См. док. № 140, у *Восточна литература, Средневековые исторические источники Востока и Запада*, № 141, http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1800-1820/Perv_serb_vosst_2/141-160/141.phtml?id=8758, *Помета*: 23. априла 1810 г., АВПП, ф. Канцеларија, 1810 г., д. 1947, ч.1, л. 67-68, Подлинник. Опубл.: ВПП, т. V, док. с. 422; Добронравов Н., *Обице понятия о славянах. Сербия. Черногория*, стр.108.; приступ март 2020. године

интервенцију европских дипломата и министра Неселродеа руска војска се повукла с Балканског полуострва и Руси и Турци су склопили *Споразум у Једрену*, којим је Србији и Грчко олакшано добијање државности (Burke 1830, 215-221). Након тога је британски дипломата Дејвид Уркарт договорио с Милошем Обреновићем отклон српске политике од руске политике и усаглашавање с британском политиком, те је са својим пријатељем Карлом Марксом и пољским грофом Адамом Чарториским, као и са Лордом Палмерстоном, свештеником Јосифом Георгом Штросмајером и пољским, италијанским, хабсбуршким и британским агентима наставио да активно ради на кидању историјских веза православних народа (Robinson 1920; Екмечић 1989; Екмечић 2002, 229-234). Тако је Дејвид Уркарт створио темељ будућој федералној држави Словена из Аустроугарске монархије с придруженим Србијом и Црном Гором, различитих конфесија и политичких идеологија, с намером да уведе Србију у културни круг Енглеске и Француске, далеко од „азијског панславизма Петровграда“ (Bataković 1994; Slišković 2005, 211-212; Ненадовић 1883, 456, 460-461). Кроз деветнаести век са Шлецеровим, Уркартовим и Тиршовим планом о колонизацији Балканског полуострва поклапале су се теорије „продора на исток“ Фридриха Наумана и осталих средњоевропских географа и историчара (Eberhart 2005). Тако је обнову некадашњег средњовековног српског царства, односно обнову „Старе Србије“ поништила и одлука европских политичара да се, након Берлинског конгреса 1878. године и након формирања модерне државе Црне Горе, споје турске и хабсбуршке трупе у коридору на територији данашње Рашке (Scheer 2013; Rastović 2012, 163-164). У истом периоду аустроугарски министар спољних послова Џула Андраши је покренуо идеју стварање нове „македонске државе“ и аутономије Албаније и Бугарске, док је аустријски генерал Бек прогласио подручје савремене Албаније „аустроугарском сфером утицаја“ (Храбак 1979, 167-168), што је и остварено формирањем савремене државе Албаније 1912. године од стране Хабсбуршког двора (Толева 2012, 28; Митровић 2011, 66-75). С том политиком се сложио руски дипломата Сергеј Сазонов, који се за време Балканских ратова подржао интерес спољне политике Хабсбуршке монархије и британског премијера Едварда Греја да се Србима након њихових победа у Балканским ратовима одузме право да поседују луке на Јадранском мору и поврате неке територије из Старе Срије (Rastović 2012, 163). Од тог периода до данашњих дана, током свих ратова, с изузетком помоћи Србији руског цара Николаја Другог и војних

снага руског адмирала Михаила Весјолкина у Првом светском рату (Штрандман 2009; Вујичић 2015), приметна је тенденција западних политичара, да за потребе остварења њихових геополитичких циљева везаних за Србију, користе у ту сврху руску дипломатију и војску, закључно са случајем потписивања такозваног војно-техничког *Кумановског споразума* у току бомбардовања Србије 1999. године, рачунајући на историјско поверење које су Срби гајили према Русији (Latawski, Smith 2003, 103-104; Галовић, Буквић 2019; Daalder, O' Hanlon 2004, 176).

У деветнаестом веку маргинализацији значаја подручја Старе Србије у тадашњој држави Србији допринела је и изградња модерне државе Србије као партијске државе, чије су партије, према дефиницији тадашњег политичара Стојана Новаковића, биле „вештачки створена удружења која су посудила своје називе из европске политичке терминологије“ и чији припадници су увели нове институције и управљачки сталеж бирократију у дотадашње патријархално друштво (Trotsky 1980,87; Šumpeter 1998, 47-48; Миладиновић 2016). Према извештајима аустријских дипломата, неки од тих политичара, иако запослени у самом државном врху Србије, били су аустријски доушници и агенти (Миладиновић 2016). Међу њима су врло утицајни били социјалисти, радикали и марксистички повезани с европским масонима, као што су били политичари Никола Пашић, Лазар Пачу или Светозар Марковић, који су се борили против наслеђа средњовековне „Старе Србије“ и залагали за уједињење Србије са словенским народима из Хабсбуршке монархије (Милошевић 1923; Trotsky 1980, 73-74, 79; Марковић 1937, 140-141). Њихов идеолошко-геополитички избор је био разумљив ако се узме у обзир да су Карла Маркса и политичаре *Прве Коминтерне* финансирали европски банкар као „политичко средство“ германског канцелара Бисмарка и британског геостратега лорда Палмерстона у симбиози „златних“ и „црвених“ интернационалиста (Draper 1990; Ulam 1998, 44,148; Larouche 2017, 38, 50). Тако је 1904. године, када су српске породице масовно бежале пред насиљем чета Фанда у Краљевину Србију из правца Призрена, Гњилана и околних места у тадашњој Турској, тадашњи министар иностраних послова Никола Пашић наредио српским конзулима у Турској и пограничним српским властима „да енергично зауставе досељавање српског живља у Србију“ (Мекензи 1991, 177-178). Тек након притиска српских интелектуалаца и политичара и руског конзула у Митровици Тухолке, Пашић је организовао прихватне центре и слање помоћи српском становништву (Мекензи н.д.). С

друге стране, у многим историјским изворима је било описано одушевљење и српског народа и војника када је српска војска ослобађала Косово и Метохију у Балканским ратовима и у Првом светском рату (Пејчић 2013; Шикопарија 2018; *Цетињски вјесник* 90 1912).

Пре, током и након Првог светског рата британски, северноамерички и европски политичари, у договору с политичарем Николом Пашићем, регентом Александром Карађорђевићем и појединим политичарима у Србији, радили су на стварању краљевине Срба, Хрвата и Словенаца под круном Карађорђевића, односно под круном Велике Британије (Велф/ХанOVER династије), због, како је тврдио Никола Пашић, „европског мира и у складу с намерама Енглеске“ (Zimmermann 2014; Petrović 2016; Мاستиловић 2013; Лафан 1994; Шерић 1960). Након извршеног процеса „латинизације“ писма и језика у Украјини и постављања племића из германске Сакс-Кобург-Гота династије за краља Бугарске, те након женидбе југословенског регента Александра Карађорђевића принцем Маријом из Хохенцолерн-Сакс-Кобург династије након Првог светског рата, план историчара Августа фон Шлецера да се Хабсбуршка монархија прошири до Црног мора био је испуњен (Voia 2001; Magocsi 2010; Vidmar 2009). То је и била основа за „уједињење Хрвата и Срба као један облик проширења Хабсбуршке монархије.“ (Seton-Watson 1911, 343; Michail 2011, 50-51). Тај процес је од 1903. године почео убиством миропомазаног српског краља Александра Обреновића од стране чланова тајног друштва *Уједињење или смрт*, чији је један од објављених циљева било уједињење свих територија јужних Словена, посебно оних у саставу Аустроугарске (Cassels 1996, 122). Након таквог убиства српског владара у форми државног удара и у супротности с ранијим принципом „доласка на власт владара државе по Божјој милости“ у српској држави-монархији, на власт је из Женева дошла династија Карађорђевића, слично доласку на власт Милоша Обреновића након убиства Карађорђа 1817. године. Затим су у марту 1915. године у Лондону, према идеји политичара Роберта Сетон-Вотсона, чланови Југословенског комитета и хрватски вајар Иван Мештровић организовали изложбу „Рушевине косовског храма“ (“The Ruins of the Kosovo Temple”), с вајарским елементима култа нордијске тевтонске „Валкире“, као промоцију уједињења балканских Јужних Словена (Zimmermann 2014, 18; *The Victoria and Albert Museum* [1915] 1998, 426).

Током Првог светског рата руски цар-великомученик Николај Други је ипак успео да помогне српској војсци у њеној одбрани од

напада Хабсбуршке монархије, а затим и на обали Албаније, где су исцрпљени и изгладнели српска војска и народ на обали данима чекали обећану помоћ француских, британских и италијанских бродова (Вујичић 2015; Миладиновић 2018; Штрандман 2009; Опачић 2009). Након распада Руског царства и Краљевине Југославије, у току Другог светског рата 1943. године на АВНОЈ-евском заседању комуниста, Косово и Метохија је било уврштено у савез социјалистичких југословенских република према плану британских политичара Роберта Ситон Вотсона. и Едварда Греја (Seton-Watson 1931; Seton Watson 1911, 343). Затим је та област припремљена за издвајање од српског народа и државе Србије социјалистичким југословенским *Уставом* из 1974. године, и у тој величини као територија је постојала унутар пост-југословенске заједнице Србије и Црне Горе, према мишљењу међународне „Бадинтерове комисије“ Европске Економске Заједнице.² Због „аустро-марксизма“ којим је председник СФР Југославије Јосип Броз Тито владао над различитим етничким групама на Балкану, био је називан „последњим Хабсбургом“ (Taylor 1990, 324; Кулијић 2007, 85-100). Та тврдња се слаже са тврдњама савремених политичара и новинара који су имали увид у досијее неких савремених српских политичара, да од Првог светског рата до данашњих дана Србијом владају агенти Хабсбуршке монархије и њихових наследника (Миладиновић 2016; *Youtube.com/Slavijainfo*, 2022.³) Након Другог светског рата југословенски политичари су забранили избеглом српском народу да се врати на територију Косова и Метохије, указом министра полиције Владимира Зечевића у марту 1945. године о „Привременој забрани враћања колониста у њихова пређашња места живљења“ на насловној страници *Службеног гласника* (*Службени гласник* 1945). После Другог светског рата у неким општинама на Косову и Метохији били су уништавани поједини српски манастири одлуком послератног југословенског Обласног народног одбора и повереника Повереништва за просвету и културу (Виријевић 2013, 101-102). Изменама државног *Устава* 1974. године је правно измењен статус Косова и Метохије у статус аутономне покрајине у Социјалистичкој републици Србији, и након тога су Срби јавно, али без подршке и икакве заштите од стране државних политичара, наставили да се масовно исељавају из подручја Клине,

2 „Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia“, *wikipedia.org*, приступ август 2021.

3 *Youtube.com/Slavijainfo*. "INTERVJU: Velimir Velja Ilić - Objasnio! Ovo morate videti!". 05.10.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=DMNfIgfFiBnI> (минут 13:08-13:50)

Батуше, Косова поља и осталих делова Косова и Метохије у правцу средишњег дела Србије, баш као што су то радили у деценијама пре тога (Јевтић 1990). Почетком 1980.-их година такође су и Албанци почели да праве јавне демонстрације, али очевици тих догађаја су причали да међу обичним људима није било мржње, него да је она била изазивана домаћим и страним политичким факторима (*BBC news na srpskom. Danas.rs.2021*).⁴ Према мишљењу покојног српског патријарха Павла, „идеологија федеративне Југославије није допринела миру између шиптарског и српског народа, иако су на територији Косова и Метохије званично били чињени напори да се осигура мирна коегзистенција локалног становништа, тако да су државни документи били штампани на шиптарском и на српском писму.“ (Патријарх Српски Павле 1996).

КАКО ЈЕ ТЕКЛО ОДУЗИМАЊЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ОД СРБИЈЕ

Испоставило се да су западне обавештајне службе још од почетка осамдесетих година двадесетог века припремале војну агресију НАТО савеза на СР Југославију и последично уништење српске привреде, улазак међународних војних снага и стационирање северноамеричке војне базе на Косову и Метохији (Чосудовски 2021). Према подацима Института за међународну политику и привреду у Београду и Факултета за безбедоносне студије Универзитета у Београду, НАТО-агресији на СР Југославију 1999. године претходиле су акције косовских сепаратиста, који су до почетка 1998. године убили велики број полицајаца и цивила српске и осталих националности. Ове сепаратистичке снаге је 31. марта 1998. године осудио и Савет безбедности Уједињених нација Резолуцијом 1160 (*David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications* 2019, 28). Тужилац бившег Хашког трибунала Карла дел Понте је 2008. године објавила извештај о отмицама Срба с Косова и Метохије, њиховом одвожењу у Албанију, убијању и затим кријумчарењу њихових људских органа у различите клинике широм Европе, што је касније потврдио и специјални изасланик парламентарне комисије Савета Европе Дик Марти, који је оптужио Хашима Тачија, једно време премијера самопроглашене државе Косово, да је предводио криминалну групу која је починила те злочине (*David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and*

⁴ *BBC news na srpskom. Danas.rs.2021.* “Demonstracije na Kosovu 1981. godine: “Kosovsko proleće“ ili poslednja šansa za mirno rešenje“, 06.април., приступ децембар 2021.

its implications, 41-42). Према извештају председника Српског удружења за борбу против рака др Слободана Ћикарића, последица бомбардовања СР Југославије осиромашеним уранијумом из авиона НАТО савеза је била таква да се број људи умрлих од рака сваке године повећавао за 2,5%, док је према извештају Института за јавно здравље у Приштини за 2013-2014. годину број малигнух тумора код локалног становништва порастао за 57% (*David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*, 44). Агресија НАТО-савеза на СР Југославију 1999. године, оставила је, уз цивилне и војне жртве, више од сто хиљада људи без посла, јер су у нападима НАТО авијације била уништена многа индустријска постројења. Био је пријављен велики број депресије, несанице, самоубистава, нервних сломова, проузрокованих проведеним временом у склоништима под бомбама просечно десет сати по дану, и узнемиравањем сиренама најмање 146 пута за време 78 дана бомбардовања (Sell 2003, 55-56; Jennings 2013, 104). Српски генерал Обрад Стевановић је војну агресију НАТО-савеза назвао „светско-српским ратом“, јер је „у нападу на Србију учествовало 19 најмоћнијих држава света с потенцијалом од 860 милиона становника и најсавременијом техником, насупротив СР Југославији са једанаест милиона становника (Галовић, Буквић, 2019).

Противправност агресије НАТО-савеза на СР Југославију 1999. године потврдила су јавна признања директних и индиректних учесника те агресије да су они прекршили међународно право у том насилном чину одузимања територије Косова и Метохије од српског народа и државе. Бивши немачки канцелар Герхард Шредер је јавно признао да је “НАТО савез бомбардовао Србију и Црну Гору, односно Савезну Републику Југославију 1999. године противзаконито и прекршивши међународно право“ (*Youtube.com* 2014).⁵

Такође је и бивши агент Централне Информативне Агенције Сједињених Америчких држава Роберт Баер, који је у Србији тражио издавача да на српском језику објави књигу *Тајне Беле куће* о тим догађајима, јавно се извинивши „изманипулисаним српским грађанима“ и замоливши их да „забораве на њихову инсценирану и исфабриковану прошлост“, признао у српском средствима јавног информисања: “Косово је било заузето због његових минералних и природних ресурса и ради инсталирања војне базе НАТО пакта на њему.“... „Људи који су подстицали рат и диктирали услове

5 *Youtube.com* 2014. „Schröder über die Bombardierung Jugoslawiens“.09.03.2014. <https://www.youtube.com/watch?v=giC0IIYOOdU> (минут 0:38- 1.15)

за мир постали су власници компанија које извлаче добит од најразноврснијих минералних ресурса и направили су од народа у Србији робове који раде узалуд, док производња иде у Немачку и Америку.“ Роберт Баер је овако сажео перспективу Србије: „Ви ћете временом морати куповати и увозити то што сте ви сами створили, а пошто код вас нема новца, онда ћете то морати узети на зајам и у томе је сва историја целог Балкана” (*Srbinfo.com*. 2016; Ћурдија 2014). Роберт Баер је такође јавно признао да су он и његове колеге агенти пре тога подмићивали многе политичаре, српске генерале, чак и поједине војне формације, као и новинаре, којима је задатак био да шире мржњу кроз средства информисања (*Balkanpress.com* 2022). Такође је и француски генерал Пјер Мари Галоа јавно изнео да је циљ бомбардовања тадашње Савезне Републике Југославије био да се „земља тотално окупира“ и „профитира на беди у коју је народ гурнут“, „одредивши политичке владаре који ће бити наклоњени курсу агресора.“ (*Youtube.com* 2011).⁶

Рушење православних цркава на Косову и Метохији и угрожавање живота људи и имовине људи на територији Косова и Метохије је настављено и после агресије НАТО-савеза на СР Југославију и стационирања међународних снага УНМИК-а на то подручје (Виријевић 2013, 106-109; Екипа *Вечерње новости*, Спалевић 2007). Мировне снаге УНМИК-а су у почетку свог мандата чак управљале рудником „Трепча“ на Косову и Метохији (Пејовић 2013).⁷ Српска средства јавног информисања су тек од 2012. године опширније извештавала да су се “бројни међународни званичници који су били на привременом раду на Косову и Метохији као представници Европске уније или Уједињених нација вратили у ту јужну српску покрајину да би у њој развили сопствени бизнис у различитим привредним делатностима, од грађевине преко нафте до телекомуникација.“ (Mastilović 2012). Такође тек 2007. године у документарном филму *Крај–Осуђени на прогонство*, форензичарка Хелена Ранта, која је са шефом мисије ОЕБС-а Вилијемом Вокером учествовала у Вокеровом испитивању једне акције српске милиције у Рачку, а коју је Вилијем Вокер искористио као изговор да затражи војну акцију НАТО савеза на СР Југославију, исказала је „спремност да сведочи шта се заиста дешавало у Рачку“ (Баранов, Замислов

6 *Youtube.com* 2011. „French General Truth About NATO Bombing of Yugoslavia 1999“ - English Subtitles Part 2, 09.11.2011. <https://www.youtube.com/watch?v=S2xNHknsQPI> (минут 02:00-03:35)

7 Пејовић, Драгана. 2013. “Последња косовска битка“, *Нин*, 30.05.2013. <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=78960>, приступ август 2020.

2007, *Youtube.com*).⁸ Након тога су заиста и објављене књиге са доказима и непосредним сведочењима о том догађају (Niemi 2008; Маринковић 2017). Оправдање Вилијема Вокера да је СР Југославија требало да буде бомбардована „да би се заштитили Албанци од српских полицијских снага на Косову и Метохији, након њиховог покушаја сецесије“ изгубило је смисао када су авиони НАТО-савеза у току агресије на СР Југославију бомбардовали конвој албанских цивила-избеглица код Ђаковице, као и кад је „код села Кориша у близини Призрена, у нападу авијације НАТО на избегличку колону косовских Албанаца који су се враћали кућама с осам разорних бомби убијено 87 цивила, међу којима су више од половине били деца узраста између шест месеци и 10 година“ (*AP/Medija centar/Vreme* 1999; *Тањуг* 2014).

Након што бомбардовање од стране НАТО-савеза није навело српске власти да попусте, на списку опција је био и план копнене инвазије под шифром „Браво-минус“, према коме је био предвиђен копнени напад око 175.000 НАТО војника на СР Југославију, односно Србију. На крају је Пентагон одбио такву опцију наставка рата, јер се „прибојавао великих губитака у копненом судару с војском Југославије на Косову и Метохији“ (Лазански 2019). Руски председник Јељцин је сматрао да би копнена инвазија на Србију изазвала велику побуну у Русији, и било би захтевано од Јељцина да војно помогне Србима, што би створило тако дубок јаз између Русије и Запада, да би то „довело у опасност западне кредите, инвестиције и сарадњу на неодређено време“ (Sell 2003,48). Затим се тадашњи руски премијер Виктор Черномирдин сложио са западним дипломатама да снаге НАТО-савеза имају главну улогу у међународном контингенту КФОР-а и да се сви српски војници и полицајци повуку с Косова (Norris 2005, 93-95, 98, 114). Према сведочењу потписника *Кумановског споразума* генерала полиције у пензији Обрада Стевановића, да није било изречене претње изасланика председника Русије Виктора Черномирдина српским властима да ће Србија бити „дословно уништена бомбама ако не потпишу *Кумановски споразум*“, оне не би потписале *Кумановски споразум*“ (Галовић, Буквић 2019), након којег су међународне војне снаге ушле на Косово и Метохију. Према генералу Обраду Стевановићу, када су Срби након тромесечног бомбардовања НАТО-савеза схватили да немају савезнике, да су им војни

8 Баранов, Јевгениј, и Замислов, Александар. 2007. *Крај – Осуђени на прогонство*. Документарни филм. *youtube.com*. <https://www.youtube.com/watch?v=d6wFbO9z49g> (минут 21:30-34:05)

капацитети на нули и војна индустрија практично срушена, те да „Русија није могла да им испоручи ни мотор за авионе „мигове“, иако су Срби за то обезбедили новац“, те након што су им Руси рекли да ипак не могу да прелете преко Мађарске и Румуније, Срби су, на наговор Виктора Черномирдина и осталих „људи који су требало да буду прихватљиви за обе стране“, на крају морали да потпишу тај споразум. Према генералу Стевановићу, све време агресије НАТО-савеза на СР Југославију северноамерички генерали су седели у Министарству одбране Русије у Москви и „потпуно контролисали руску војску“ (Галовић, Буквић 2019.н.д.). Генерал Обрад Стевановић тврди да су изасланици Марти Ахтисари и Виктор Черномирдин 2. јуна 1999. године вршили притисак на председника Слободана Милошевића да потпише документ Ахтисари-Черномирдин и да је том приликом премијер Черномирдин тврдио да ће „Србија бити као тепих срањена ако то не прихвати“ (Галовић, Буквић 2019.н.д.). Виктор Черномирдин је предочио пред потписивање тог споразума тадашњем председнику СР Југославије да копнена инвазија НАТО савеза на СР Југославију само што није почела и да Русија ту не може ништа да учини, уз чињеницу да српска војска није имала ПВО систем који је могао да спречи нападе НАТО савеза из ваздуха, тако да је председник Слободан Милошевић морао да пристане на *Кумановски споразум* (Лазански 2019). Сведок тог догађаја, некадашњи председник Извршног већа Косова и Метохије и посланик Социјалистичке партије Србије Зоран Анђелковић, описао је то следећим речима: “Претили су да ће срушити цео хидроенергетски систем... После договора око *Кумановског споразума* ... Милошевић је тада питао Черномирдина - Да ли ће нам Русија, ако ово не прихватимо, помоћи на било који начин. Руски амбасадор је рекао: „Не, ми ћемо се придружити даљем нападу на Југославију.“ Тако је отворено рекао. Руски генерали су почели да плачу, али су рекли да ће они стати уз своју државу» (*Youtube.com/Tv happy*.2018).⁹ Након што су Савезна влада и Скупштина прихватиле тај документ, генерал Обрад Стевановић је као представник Србије морао да потпише тај споразум, и то тек након што је добио гаранције од преговарача да ће „НАТО савез престати са нападима по закључењу споразума и да ће СР Југославија имати загарантован државни суверенитет, а затим да тај споразум неће бити закључен са НАТО савезом, већ са

9 *Tv Happy, Youtube.com*. 2018. „CIRILICA - Kako su nam oduzeli Kosovo i ko je kriv za to / Rasprava uzivo“, 03.09.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=tB1qr-YemTA> (минут 19:10–20:18)

организацијом под окриљем УН, а то је био КФОР“. Тек након тога је *Војно-технички споразум* (ВТС), „који је био непримењив без *Резолуције 1244* Савета безбедности Уједињених нација, и „може се тумачити једино као целина укупно четири документа („ВТС-а, *Резолуције 1244*, документа „Ахтисари-Черномирдин“ и одлуке Републичке скупштине која га је прихватила“), био потписан 9. јуна 1999. године (Галовић, Буквић 2019).

Тако је произашло да је такозвани војно-технички *Кумановски споразум*, који је према ратном праву у *Другој Хашкој конвенцији* из 1899. године, односно према Глави Четвртој, члану 35 Друге Хашке конференције „О капитулацијама“ и Глави петој, члану 36-41 „О примирјима“, био уговор о примирју, бесправан према међународном закону: *Кумановски споразум* је склопљен у ратним условима под средством уцене и присиле, што је према 52. члану *Бечке конвенције о законима и споразумима* из 1969. (1980.) године, односно према *Бечкој конвенцији о уговорном праву* нелегалан и нелегитиман међународни споразум („Уредба о ратификацији Бечке конвенције о уговорном праву“ бр. 30/72; Јанев 2021).

Након потписаног *Кумановског мировног споразума* 13. 6. 1999. године, у Призрен у српској покрајини Косову и Метохији ушле су трупе НАТО савеза под окриљем-називом КФОР-а. Том приликом су припадници немачког КФОР-а у склопу НАТО трупа испалили више од 200 метака на два припадника српске војске приликом њиховог договореног мирног повлачења, чиме је један од тих војника КФОР-а, немачки потпоручник Давид Ферк, постао први немачки војник који је након 9. 5. 1945. године убио човека на територији Србије (Шварм, Тебић 2009, *Youtube.com*; Angerer, Werth 2001, *Youtube.com*).¹⁰

Према генералу Обраду Стевановићу, представници НАТО-савеза су, „плашећи се да ће их, где год да дођу, Срби ликвидирати“, невољно прихватили услов српске стране за потписивање споразума да се српска војска не повуче до доласка трупа КФОР-а и да онда трупе КФОР-а преузму одговорност за безбедност српског народа при свом доласку (Галовић, Буквић 2019.н.д.). Имајући у виду донедавно непознату чињеницу да су читаво време бесправне агресије НАТО-савеза на СР Југославију генерали НАТО-савеза били у Генералштабу војске Руске федерације, мора се размислити

10 Шварм, Филип, и Тебић, Радослав. 2009. *Бомбардовање Србије 3 - Жртве рата*. Документарни филм. ТВ РТС; *Време филм*, *Youtube.com*, <https://www.youtube.com/watch?v=8Qsgs76TVkI> (минут 48:16 - 51:48); Angerer, Jo und Werth, Mathias, 2001. *Es begann mit einer Lüge*. Documentary movie. tv WDR, *youtube.com*. <https://www.youtube.com/watch?v=8RpBZY3wjQ>; <https://www.youtube.com/watch?v=3IHZDcMsSuM>

да ли је улазак руских трупа на Косово и Метохију у јуну 1999. године био заправо вешто смишљен потез генерала НАТО-савеза, свесних поверења које је српски народ гајио према братском руском народу, да руски контингент уђе на Косово и Метохију, односно СР Југославију, као претходница НАТО-трупа, само како би лакше припремили српско јавно мњење, и тада још увек војно непоражену Војску СР Југославије, на улазак војних трупа НАТО-савеза на територију Косова и Метохије. То је могуће, узимајући у обзир да су Руси доласком на аеродром Слатина у Приштини „држали срце Косова“, а „без аеродрома, Косово у војном смислу је тешко употребљиво.“ (Галовић, Буквић 2019). Одговорност тадашњих представника Руске федерације у вези с потписивањем и спровођењем *Кумановског споразума* била је у чињеници да је долазак Руса, Украјинаца и других припадника страних војних трупа на Косово и Метохију у току бесправне агресије НАТО-савеза на СР Југославију, потврђивао да се радило „о уласку међународних безбедносних снага на територију СР Југославије под окриљем Уједињених нација, а не снага НАТО савеза“. Генерал Обрад Стевановић описује да су „Срби Русе спектакуларно дочекали у Приштини, а они су још спектакуларније (касније) изашли (с Косова),“ и додаје да „још увек правно постоји могућност да Руси поново оду на Косово и Метохију.“ (Галовић, Буквић 2019.н.д.). Прозападну политику Русије на Балканском полуострву након распада Совјетског савеза објаснио је руски војник Александар Лобанцев, непосредни учесник тадашњег заузећа аеродрома у Приштини од стране руских трупа у саставу КФОР-а 1999. године, тврдњом да је могао да разуме разочарање тадашњих Срба доласком и затим одласком војног контингента Руса из Приштине, јер „Срби нису схватили да „пост-Совјети“ нису више Руси, односно да пост-Совјети немају много везе с традиционалном Русијом, која је убијена 1917. године.“ (Лобанцев 2009).

Рушење православних цркава и угрожавање живота и имовине људи на Косову и у Метохији настављено је и после стационарања међународних снага УНМИК-а на то подручје (Виријевић 2013, 106-109; Екипа *Вечерње новости*, Спалевих 2007). Тако је у присуству војних снага француског контингента КФОР-а била оскрвљена и уништена током 2003-2004. године и црква Самодрежа, посвећена усековању главе светог Јована Крститеља, са костурницама с костима војника из чувене битке на Косову пољу 1389. године, у њој и у њеној околини, подигнута на темељу чувене древне цркве у којој су се причестили војници српског кнеза Лазара пред битку

1389. године (Б. Ђ. 2009). Након тога једно време остаци цркве Самодрежа били су претворени у јавни тоалет и сметлиште (Б. Ђ. 2009.н.д.). У августу исте године у присуству британских снага КФОР-а оштећена је и демолирана црква Христа Спаса у Приштини, након чега је једно време та црква била претворена у јавни тоалет и у место за одржавање спортских и музичких догађаја (*Kosovo.com/Glas Kosova i Metohije* 1999-2000¹¹; *Beta/Tanjug*. 2015). Такође су скрнављене и уништаване цркве, гробља и културно-историјски споменици српског народа у присуству италијанских и немачких снага КФОР-а („Црква Светог Спаса у Призрену“; З.Д. 2013). Црква Христа Спаса у Приштини и манастир Високи Дечани су данас посебно угрожени, а већина одговорних лица за уништених и оштећених сто седам цркава на Косову и Метохији од доласка међународних снага на то подручје нису процесуирани (*Beta/Tanjug*. 2015). Од доласка међународних снага КФОР-а и УНМИК-а 1999. године такође је убијен и киднапован велики број Срба и припадника других националних заједница на Косову и Метохији, о чему сведоче више хиљада докумената у поседу Одбора за Косово и Метохију Народне скупштине Републике Србије, као и многобројни документарни филмови, књиге, документи и фотографије (*Beta* 2018; Henry 2007; „Мартовски погром 2004“¹²).

Након *Кумановског војно-техничког споразума* и конференције званичника САД и Европе одржане у Братислави у априлу 2000. године, уследио је државни преврат изведен петог октобра 2000. године у главном граду Србије Београду. Према у једном београдском дневном листу јавно објављеном признању некадашњег британског амбасадора Чарлса Крофорда у СР Југославији, тај државни преврат био је „финансиран и организован из иностранства“ (Kroford 2010¹³). На конференцији званичника САД и Европе одржаној у Братислави у априлу 2000. године, било је, према речима тадашњег државног секретара Министарства одбране Немачке и посланика у Бундестагу Вилија Вимера, одлучено да се: „Србија искључи из европског развоја; да се Русији онемогући прилаз Балкану и Јадранском мору; да се ради на признању независне државе Косово и на стационарању северноамеричких војника на територији Србије, те да се приликом

11 *Kosovo.com/Glas Kosova i Metohije*.1999-2000. „39. Катедрална црква Христа Спаса у Приштини“, <http://www.rastko.rs/kosovo/raspeto/crkve/cr39.html>, приступ август 2020.

12 „Мартовски погром 2004“, *wikipedia.org*, https://sr.m.wikipedia.org/sr-ec/Мартовски_погром_2004.

13 Kroford, Čarls. 2010. „Srbija je i danas siromašnija nego što bi trebalo“. *Blic*. 03.октобар, <http://www.blic.rs/vesti/politika/srbija-je-i-danas-siromasnija-nego-sto-bi-trebalo/b0p24x3>, приступ децембар 2020.

ширења НАТО-савеза поново успостави територијална ситуација од Балтичког мора до Анадолије, каква је постојала у време Римског царства, када је оно било на врхунцу моћи и заузимало највеће територијално пространство.» (Ерић, Старчевић 2014). Према неким западним ауторима, након тога је у јулу 2000. године у Братислави Фондација *East/West* окупила своје активисте и обавестила их да ће избори у Србији бити одржани у септембру те године. Према тим ауторима, након тога је организација *CESID* 2000. године организовала изборе у Србији „организациски и финансијски потпомогнута са 1,8 милиона долара од стране Северноамеричке државне агенције за развој (*USAID*)“, а такође и „уз подршку разних држава и активиста са Запада, као и од стране њихових активиста и дипломата из неких „источних држава“ и од стране чланова српског покрета „Отпора“.“ (Jennings 2013, 103-110). Ове наведене чињенице о правној и политичкој позадини споразума из 1999. године, и из иностранства финансираног државног преврата и државних избора 2000. године, а уједно тиме и о правној и политичкој позадини домаћих и међународних уговора које су представници власти у Србији закључили на штету српског народа и државе од тог времена наовамо, уклапају се у став француског генерала Пјера Галоа, да је бесправна војна агресија НАТО-савеза на СР Југославију била само увод у одузимање државних ресурса од народа у Србији (*Youtube.com* 2011).¹⁴ То одузимање државних ресурса и дела територије Србије од почетка агресије НАТО-савеза на СР Југославију 1999. године до данашњих дана, као и уништавање људских живота, причињавање материјалне штете и кршење основних људских права Срба, Албанаца и људи осталих националности у процесу одузимања Косова и Метохије од тадашње СР Југославије и данашње њене наследнице Републике Србије, извршено је уз аболирање главних учесника тог колонијалног војно-економско-политичког процеса од стране званичних представника и институција међународне заједнице.

Након успостављања пост-петооктобарске власти у Србији, многи српски невладини и владини службеници су водили пропаганду о потреби стварања цивилног друштва (“отвореног друштва“) и демократије у Србији, што је довело до даљег урушавања дотадашњег колонијалног југословенско-српског војног и обавештајног државног апарата и стварања новог колонијалног државног апарата Републике Србије (Savanovic 2014, 114,127-

¹⁴ *Youtube.com*.2011. „French General Truth About NATO Bombing of Yugoslavia 1999“ - English Subtitles Part 2” н.д. (минут 02:00-03:35).

129,138. Ćupurdija 2014; *youtube.com*.2011.н.д.¹⁵). Тако је, према јавним извештајима званичника државне обавештајне агенције у Србији, још 2012. године Србија као колонијални протекторат била премрежана с 55 тајних служби из 40 држава света, са више од 5.000 страних агената распоређених по агенцијама, јавним предузећима, невладиним организацијама и министарствима Владе у Републици Србији (Lukić 2012). На ту чињеницу надовезује се податак да су западни историчари, политиколози и новинари јавно износили податке да политичке партије и фондације из западних држава учествују у финансирању и мешању у такозване „демократске вишепартијске изборе у Србији“ (Jennings 2013, 103-104; 110; Spoori 2014, 114). У складу са таквом ситуацијом аутор књиге *Политика геноцида* Едвард Херман је окарактерисао Србију као „провинцију америчке империје“ чији „гувернери раде за империју“ и „с медијском пропагандом подређеном том циљу“, „при чему они који је спроводе у томе необично много уживају.“ (Херман 2010а, 2010б). Све ове наведене чињенице потврђују речи генерала Пјера Галое и обавештајног агента Роберта Баера да је кршењем међународних правних норми и оружаном силом уништена српска економија, а затим да је колонизирана процесом приватизације који је уследио после тога (*Youtube.com*.2011н.д.¹⁶; Ćupurdija 2014; Stanić 2019¹⁷). Крајем 2005. године, поводом најаве о преговорима о утврђивању „коначног статуса“ Косова и Метохије тадашњи Патријарх Павле и Свети архијерејски сабор Српске Православне Цркве су упутили поруку да „хлеба, сунца, воде и љубави Божје на Косову и Метохији има за све нас“, али су и захтевали.: „Уколико би се десило, не дај Боже, да било какво решење буде наметнуто, Сабор очекује да Скупштина Србије обзнани целом народу да је извршена нелегитимна и нелегална окупација једног дела наше националне територије.“ (Јањић 2017).

О оснивању такозваних „административних прелаза“ као границе између Републике Србије и такозване Републике Косово, те о потписивању *Бриселског споразума* према којем би Срби са Косова и Метохије требало да живе у „Заједници општина“ према Уставу и законима такозване државе Косово, новинар Миодраг Новаковић је написао књигу *Хронологија Једне ВелеИздаје*, односно хронолошку збирку анализа, фељтона, есеја и превода писаних на

15 Исто. (минут 02:00-03:35)

16 Исто. (минут 02:00-03:35)

17 Stanić, Aleksandra. 2019. „Finalni projektil u srpsku privredu: 20 godina od NATO agresije“ epizoda 15. Dokumentarni film. 02. 06. 2019., *Sputnjik Srbija*, *youtube.com*. <https://www.youtube.com/watch?v=HTWf10qcfBE>

тему политичке корупције и деловања политичара и запосленика невладиних организација у Србији након 5 октобра 2000. године (Новаковић 2016).¹⁸ Према мишљењу правнице Емилије Радмановац, с правног аспекта такозвани *Бриселски споразум* је нелегалан и нелегитиман, јер су њиме погажени не само законодавство Србије, већ и норме међународног права као што су *Повеља Уједињених нација*, којом се забрањује примена силе у циљу подривања територијалног интегритета, све до *Завршног акта из Хелсинкија* (принципа неповредивости граница) и *Резолуције 1244 Уједињених нација* (Radmanovac 2015).¹⁹ Према Емилији Радмановац, у анализи „принципа који уређују нормализацију односа између Владе Републике Србије и Привремених самоуправних институција у Приштини, у јавности познатог као *Бриселски споразум*: „*Бечком конвенцијом* уговор се дефинише као „међународни споразум који је у писменом облику склопљен између држава и уређен међународним правом, било да је садржан у јединственој исправи или у два или у више међусобно повезаних исправа и без обзира на његов назив“ (Одредба чл 2. ст. 1. *Бечке конвенције о праву међународних уговора* (БКУП), *Службени лист СФРЈ*, бр. 30/1972.), а такође и право на закључивање међународних уговора имају само државе, што потврђује и *Закон о закључивању и извршавању међународних уговора* (Одредба чл. 2. ст. 1. *Закона о закључивању и извршавању међународних уговора*, *Службени гласник РС*, бр. 32/2013.)“ (Radmanovac 2015.н.д.). С друге стране правник Дејан Мирковић је о правним аспектима *Вашиingtonског споразума* написао књигу *Вашиingtonски споразум 2020: Косово–Јерусалим* (Мирковић 2021).

Уз склапање оваквих споразума текао је процес придруживања Србије у „Партнерство за мир“ НАТО савеза“ (Милинковић 2016). Такође је северноамеричка државна агенција за развој (*USAID*) 2019. године у оквиру свог пројекта „Владавина права“ у Србији ангажовала „угледне националне стручњаке“ да допринесу изради радног текста *Националне стратегије развоја правосуђа за период 2019-2024. године* у Србији, којим ће се, како је наведено у саопштењу Министарства правде Републике Србије, „подићи степен поверења јавности у рад правосуђа и који представља корак ка испуњењу поглавља 23 европских интеграција Србије“ (*Бета* 2019). Затим је та северноамеричка агенција финансирала пројекте

18 Новаковић, Миодраг. 2016. „Предговор политички некоректној књизи “Хронологија једне издаје” М. Новаковића“. *knnovine.com*. 04.09.2016. https://www.knnovine.com/2016/09/o_4.html, приступ август 2019.

19 Radmanovac, Emilija. 2015. „Pravna priroda Briselskog sporazuma“, *Glasnik prava* 5(3). <http://www.jura.kg.ac.rs/gp/15/c/clanci/radmanovac.htm> . приступ август 2020.

и преузела контролу над српским правосудним системом Србије (*Youtube.com, Srbinfo* 2022).²⁰ Јавности је предочен 2018. године такође и утицај страних држава на развој дуалног образовања у основном образовању у Србији (*Tanjug* 2018; *PTC, Rts.rs* 2020).

Према речима мајора Јовице Милака, од 2007. године у Војсци Србије нове ознаке чиновника припадника војске Србије су усклађене са стандардима НАТО савеза који дефинишу класификацију чиновника по категоријама и рангу (*Tanjug* 2007). У амблемима Војске и Жандармерије Србије налазе се призори сова, змија и тигрова, а не часног крста и застава из времена кнеза Лазара и српске војске на Косову и Метохији (*Amblemi u Vojci Srbije*).²¹ Септембар 2022. године је најавио даљи отклон става Министарства одбране Републике Србије према одбрани Косова и Метохије у односу на своје претходнике из 1999. године, јер су почетком септембра власти Србије одликовале Орденом српске заставе генерала војске државе која је агресијом 1999. године бесправно инсталирала своју војну базу на територији Републике Србије, за његов допринос „јачању партнерства, учвршћивању сарадње и пријатељских односа две земље“ (*Tanjug, Политика, PTC*, 2022). Затим су средином септембра 2022. године, на свечаној промоцији нових поручника Војске Србије, на којој је било упадљиво одсуство Патријарха Српске православне цркве, војни оркестар и хор са солисткињом извели песму о одбрани границе Косова и Метохије 1999. године „Јунаци са Паштрика“, заменивши један стих те песме „Косово је душа Србије“ стихом „славимо све хероје Србије“, и то на захтев Министарства одбране Србије (*Kossev-N1/tv NewsMaxAdria*, 2022).

Један од најомиљенијих српских патријараха покојни Патријарх Павле је својим ставом „Вратићемо Косово кад га заслужимо“, оставио српском народу у завештање мишљење да ће „будућност српског народа на Косову и Метохији, и свуда где се налази, да зависи од тога да ли се српски народ држи свега онога што је свето и честито, човечно и еванђелско“ и да ће „буде ли са Христом, наш народ преживети и опстати на Косову и Метохији.“ (Патријарх Српски Павле 1996). Међутим, након смрти патријарха Павла 2009. године, током пројекта сецесије Косова и Метохије од Србије, Српска православна црква, иако најпоштованија институција у српском народу, што су тврдили и припадници

20 *Youtube.com, Srbinfo*. 2022. „Predrag Popović: Rusi u pravu, bio-laboratorije i u Srbiji - USAID dao pare za njihov rad“, 04. 08. 2022., <https://www.youtube.com/watch?v=9H85St-G4Hds>

21 *Amblemi u Vojci Srbije, Vs.rs*. https://www.vs.rs/sr_lat/o-vojsci/obelezja-i-oznake/amblemi-u-vojsci-srbije. приступ децембар 2020.

страних обавештајних служби (Матић 2017)²², доживела је драстичне измене. Када је 2010. године под никад доказаним оптужбама протеран из косовскометохијске Рашко-Призренске епархије Српске Православне Цркве „превише националистички опредељен“ владика Артемије са својим монаштвом, специјални представник Европске уније на Косову и Метохији Питер Фејт је тада похвалио „транзицију Српске Православне Цркве према умеренијем приступу по питању Космета“ (Јовановић 2010; Монаси манастира Црна река, 2010²³). Некадашњи координатор за сарадњу СПЦ и Војске Србије и садашњи Патријарх СПЦ Порфирије, који је 2019. године јавно изјавио да он „није ни за поделу, ни за неподелу Косова“, од 2008. до 2014. године био је председник Савета Радиодифузне агенције која додељује дозволу телевизијским каналима у Србији за емитовање „ријалити“ програма, у којима се становништво Србије годинама излаже разврату и насиљу (*Crkvene vesti/Twitter/Direktno.rs.*, 2019; Milanović Hrašovec, 2011²⁴).

У контексту поништавања српског идентитета на подручју Косова и Метохије мора да се спомене и чињеница да је у мају 2022. године Патријарх Порфирије на једној литургији прогласио уједињење Српске Православне Цркве са „Македонском православном црквом“, коју је неканонски прво основала југословенска комунистичка власт, и чије свештенике и професоре годинама школује и стипендира Ватикан (Пузовић 1999; *Youtube.com/Hrvatska Radio Televizija*. 2019²⁵). Након тога је Патријарх СПЦ Порфирије с архијерејским Сабором доделио тој „неканонској верској организацији“, како ју је до тада називала СПЦ у својим званичним обавештењима,²⁶ „томос о аутокефалности“, упркос томе

22 Матић, Бранислав. 2017. „Велеиздаја на расклапање“. *Нашајнаonline*. 28.09.2017. http://www.e-nacija.com/components/index.php?option=com_content&id=1450 , приступ август 2020.

23 Јовановић, Нагаша. 2010. „Случај Артемије и МСП – Вунена времена“. *Печат* бр. 125. 30.07.2010.; Монаси манастира Црна река, Епархија Рашко-Призренска. 2010. „Писмо Светом архијерејском сабору“. *mancr.org*. 3/16. април 2010. <http://mancr.org/images/stories/pismo%20igumana%20saboru2.pdf>

24 *Crkvene vesti/Twitter/Direktno.rs*.2019. “Испливао снимак, митрополит Порфирије заговара поделу Косова“. 13.11.2019. <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/237090/isplivao-snimak-mitropolit-porfirije-zagovara-podelu-kosova.html> . Аудио снимак (0:40-0:44); Milanović Hrašovec, Ivana.2011. “Интервју – Владика Порфирије, predsednik Republičke radiodifuzne агенције“, *Vreme* бр. 1052. 03.03.2011.

25 *Youtube.com/Hrvatska Radio Televizija*. 2019. “Интервју: Gospodin Stefan“, *Hrvatska Radio Televizija*, 13.05. 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=LZLP2hpEvpw> (минут 12:15-13:30)

26 *Тањуг*/B92. 2013. „СПЦ: Пресуда архиепископу охридском Јовану је политички монтиран процес“. 03.07.2013.

што је пре, и у време тог чина, на територији Републике Сјеверне Македоније постојала званична Аутономна Православна Охридска Архиепископија Патријаршије Пећке Српске православне цркве, чије је литургијско и канонско јединство са Српском православном црквом потврдио покојни Патријарх Павле патријаршијским и саборским Томосом у мају 2005. године (*Српска енциклопедија* 2005²⁷). Будући да је пре тога у тадашњој Републици Македонији архиепископ Јован званичне Охридске архиепископије Српске православне цркве био затваран и прогањан, Српска Православна Црква је 2013. године у једном званичном саопштењу навела да је политички прогон архиепископа Јована Охридске архиепископије СПЦ значио да је „расколничка Македонска православна црква изгубила шансу за решавање проблема раскола и учврстила о себи слику као верској организацији-творевини једног прошлог система који учествује у прогону канонске Православне охридске архиепископије у Македонији“ (*Тањуг/B92*, 2013). Уз то, власти Републике Македоније признале су отцепљење Косова и Метохије од Србије и откривено је да је било случајева да су фреске српских ктитора и светитеља у манастирима Српске Православне Цркве у тој држави биле прекречене, а натписи у њима фабриковани (Станчић 2020; Поповић 2022; *Youtube.com/HelmCast* 2022²⁸). Упркос свему томе, садашњи Патријарх СПЦ Порфирије је доделом „томоса о аутокефалности“ предао на управљање цркве и манастире Пећке Патријаршије Српске Православне Цркве и српску културну баштину на територији данашње Сјеверне Македоније једној таквој до тада по званичној дефиницији СПЦ „расколничкој и неканонској верској организацији“²⁹. Патријарху Порфирију се у том чину придружила и Руска Православна Црква. У септембру 2022. године патријарх РПЦ Кирил је у јавно објављеном писму, како га је ословио, “Блаженом Стефану, архиепископу Охридском и Македонском и Митрополиту Скопском“ честитао добијање аутокефалности и изјавио да се Руска православна црква „увек трудила да подржава македонско православље дуги низ година на све могуће начине, помажући дијалог између српске и македонске

27 *Српска енциклопедија*. 2005. „Томос о црквеној аутономији (2005)“. *srpskaenciklopedija.org*. http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=томос_о_црквеној_аутономији_2005

28 *Youtube.com/HelmCast*, 2022. „Freske nam završavaju u kanti, a Srbima je zabranjen ulazak u hramove u S. Makedoniji! Jasmina Ćirić“. 05.09.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=mP-cMzLBUs0>

29 *Тањуг/B92*. 2013. „СПЦ: Пресуда архиепископу охридском Јовану је политички монтиран процес“.

браће по вери“ (*МИА/Слободенпечат.мк* (Ж.Н.).2022³⁰). Имајући у виду дугогодишње негодовање руске јавности због екуменистичких поступака истакнутих личности Одељења за спољне црквене послове Московске патријаршије (Степанов 2021³¹; *Борбазаверу.инфо*.2022³²), може да се закључи да и у садашњем периоду, слично периоду 1999. године, упркос очекивањима српског народа, Руси, односно „пост-Совјети“, не могу да помогну у одржавању изворног догматско-канонског учења и црквене структуре у Српској православној цркви. Читава ова ситуација сведочи о данашњем степену уништавања српског идентитета, који је вековима опстајао захваљујући традиционално очуваној Српској православној цркви од времена преднемањихких владара до времена изградње српске модерне државе (Assemani 1755, 38; Cirkovic 1989; Јанковић 1977; Јанковић 1998; Јанковић 2007; Јанковић 2013; Гранић 1998; Шуљагић 2020).

Ако се узму у обзир описано урушење државних институција, опадање броја становника Србије, измена српског традиционалног идентитета и маргинализација традиционалне српске културе у средствима информисања у садашњој држави Србији, намеће се закључак да је у случају решавања затирања српског идентитета и трагедије станоништва на Косову и Метохији, примарна смерница да се на институционалном нивоу у Србији врате традиционална српска државност, поштовање традиционалних институција, изворних црквених канона, државних и међународних закона, моралних вредности и обичаја и уопште враћање достојанства грађанима државе Србије. Први корак у том правцу била би научно исправна реконструкција изворне српске историографије и њено уврштавање у државни образовни програм и средства јавног информисања. Упоредо с тим, потребно је покајање на нивоу личности појединца и на нивоу српских и међународних политичких организација с њиховим политичким идеологијама

30 *МИА/Слободенпечат.мк* (Ж.Н.).2022. “Рускиот патријарх му пиша на архиепископот Стефан: Секогаш се стремевме да го подржуваме македонското православие“.09. септембра. <https://www.slobodenpecat.mk/ruskiot-patrijarh-mu-pisha-na-arhiepiskopot-stefan-sekogash-se-stremevme-da-go-poddrzhuvame-makedonskoto-pravoslavie>

31 Степанов, Анатолиј. 2021. “Постоји ли „дубока држава“ и у Руској цркви?“ *Balkanskageopolitika.com*. 16.априла.2021. <https://balkanskageopolitika.com/2021/04/15/postoji-li-duboka-drzava-i-u-ruskoj-crkvi/> прев.Ц.Г. са оригинала: Степанов, Анатолиј.2021. „Глубинное государство» есть и в Русской Церкви?“.14.aprila. https://ruskline.ru/news_rl/2021/04/14/glubinnoe_gosudarstvo_est_i_v_russkoj_cerkvi. приступ август 2022.

32 *Борбазаверу.инфо*.2022. „Уредништво: Анализа – зашто је смењен Иларион; колико је то битно за руско и свеукупно Православље“. 08 јун. <http://borbazaveru.info/content/view/16113/1/> .приступ август 2022.

и агендама. У том смислу, такође је потребно да државни органи Србије и међународне организације за заштиту људских права документовано расветле пред српском и светском јавности шта се заиста догађало на Косову и у Метохији у деценијама на преласку из двадесетог у двадесет и први век, укључујући ту расветљавање случајева отмица и убистава људи, уништавања имовине и осталих злочина почињених над становништвом без обзира на њихову националност, као и расветљавање уништавања српског духовног и културног наслеђа на том подручју. У склопу тог процеса релевантне српске и међународне организације би требало да заштите угрожену српску културну баштину и обезбеде повратак избеглог српског народа и припадника осталих националности на територију Косова и Метохије, као и миран живот и економски опстанак свих људи на том подручју, уз обезбеђивање услова да се злочини против човечности на Косову и Метохији више никад не десе у будућности.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Ackerman, Kenneth. 2016. *Trotsky in New York, 1917: A Radical on the Eve of Revolution*. Counterpoint Press.
- Amblemi u Vojci Srbije. Vs.rs.* https://www.vs.rs/sr_lat/o-vojsci/obelezja-i-oznake/amblemi-u-vojsci-srbije.
- Anderson, Olive. 1963. "Loans versus Taxes: British Financial Policy in the Crimean War", *The Economic History Review New Series* 16 (2).
- Angerer, Jo und Werth, Mathias, 2001. *Es begann mit einer Lüge*. Documentary movie. tv WDR, [youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=8RpBZVy3wjQ). <https://www.youtube.com/watch?v=3IIZDcMsSuM>
- Anisimov Evgenii. 1993. *The of Peter the Great: Progress Through Coercion in Russia*, New York: Armonk, M.E. Sharpe.
- AP/Medija centar/Vreme*. 1999. "Нато бомбардовао колоне избеглица код Ђаковице – 64 мртва и двадесет рањених", *Vreme* 6, vanredno izdanje. 17. 04. 1999.
- „Arbitration Commission of the Peace Conference on Yugoslavia“, wikipedia.org
- Assemani, Josephi. 1755. *Kalendaria Ecclesiae* 6. Romae:Amidei.
- Аврамов, Смиља. 2000. *Трилатерална комисија. Светска влада или светска тиранија*. Нови Сад: LDIJ.
- Б. Ђ. 2009. „Црква у којој су се причестили косовски јунаци пред рушењем“. *Српске новине*. 28. октобар

- Balkanpress.com*.2022.,,Robert Baer, bivši visoki oficir CIA: Jugoslaviju su razbili SAD i Nemačka, trebala su im vaša rudna bogatstva i vi kao robovi!“, 20.09.2022.
- Баранов, Јевгениј, и Замислов, Александар. 2007. *Крај – Осуђени на прогонство*. Документарни филм. *youtube.com*. <https://www.youtube.com/watch?v=d6wFbO9z49g>
- Barrow John. 1839. *Memoir of the Life of Peter the Great*. Thomas Tegg.
- Batakovic Dusan.1994. “Piija Garasanin’s Nacertanije: A Reasessement”. *Balkanica XXV-1*
- BBC news na srpskom. Danas.rs*.2021.“Demonstracije na Kosovu 1981. godine: “Kosovsko proleće“ ili poslednja šansa za mirno rešenje“, 06.април.
- Benes, Tuska. 2008. *In Babel’s Shadow: Language, Philology, and the Nation in Nineteenth Century*. Wayne State University Press.
- Beta/Tanjug*. 2015. “Napadi na SPC na Kosovu su sadašnjost”. 29. октобар 2015.
- Бета*. 2018. „Дрецун: Сакупили смо хиљаде докумената о злочинима на Косову“, 25.10.2018.
- Бета*, 2019. „Представљен радни текст Националне стратегије развоја правосуђа“, 10.05.2019.
- Воецкио, Августо.1853. *Corpus Inscriptionum Graecarum*. ed. Joannes Franzius. Berolini ex Officina Academica, Berlin. Corp. inscript. III.
- Вогуновић, Петар В. 2019. “Appendix ad Historiam Serborum et Slavorum”, [A Contribution to the History of the Serbs and Slavs]. *Култура полиса* бр. 39. Нови Сад: Култура - Полис & Београд: Институт за европске студије.
- Воја, Лусиан. 2001. *Romania – the Borderland of Europe*. Reaktion Books.
- Борбазаверу.инфо*.2022. „Уредништво: Анализа – зашто је смењен Иларион; колико је то битно за руско и свеукупно Православље“. 08 јун. <http://borbazaveru.info/content/view/16113/1/>
- Vukovsky, Vladimir, Stroilov Pavel. 2004. *EUSSR: The Soviet Roots of European Integration*, Surrey: Sovereignty Publications.
- Burke, Edmund. 1830. *The Annual Register or a view of the history, politics and literature of the year 1829*, London: Baldwin and Cradock.
- Бжежински, Збигњев. 2008. *Велика шаховска табла*. Подгорица: ЦИД.

- Cassels, Alan.1996. *Ideology and International Relations in the Modern World*. Psychology Press.
- Цетињски вјесник 90. 1912.,„Рат Црне Горе и Турске — извјештаји са бојног поља“. 25. 10. 1912.
- Chalcocondylae, Laonicus. 1650. *Historiarum Libri decem, Laonici Chalcocondylae atheniensis Historian Libri decem*, Parisiis: Tiguriano.
- Choniates, Niketas.1984. *O City of Byzantium: Annals of Niketas Choniates*, trans. H. Magoulias. Detroit:Wayne State University.
- Churchill, Winston.1982. *The Official Biography, The Coming of War 1936-1939*. V, part 3. 1982. ed. M. Gilbert, London: Heinemann.
- Cirkovic, S. 1989. „Palais princiers autour de l’ancien lac de Kossovo“. *Recherches sur Vart* 20. Novi Sad:Matica Srpska.
- Cracraft James. 2009. *The Revolution of Peter the Great*. Harvard University Press.
- Creel, George.1918. „The German-Bolshevik Conspiracy, The Committee on Public Information“ No. 20. October, *War Information Series*.
- Critobuli, Imbriotae. 1983. *Historiae*, repr.ed. R.D. Reinsch. Berlin, New York
- «Црква Светог Спаса у Призрену», https://sr.wikipedia.org/wiki/Црква_Светог_Спаса_у_Призрену
- Crkvene vesti/Twiter/Direktno.rs*.2019. “Испливао снимак, митрополит Порфирије заговара поделу Косова“. 13.11.2019. <https://direktno.rs/vesti/drustvo-i-ekonomija/237090/isplivao-snimak-mitropolit-porfirije-zagovara-podelu-kosova.html> Ćupurdija, Miloš. 2014. „Robert Baer o razbijanju Jugoslavije“. *Moje novine; Сеопот-Istina*. 30.октобар.
- Чемериќић, Михајло. 2003. *Призрен и околина 1019- 1941*. I- III. Београд: Прво слово.
- Чосудовски, Мишел.2021.*Агресија САД и НАТО на Југославију*, Београд:Београдски форум за свет равноправних.
- Daalder, Ivo and O’ Hanlon, Michael. 2004.*Winning Ugly: NATO’s War to Save Kosovo*, Brookings Institution Press.
- Dakin, Douglas.1971. *The Unification of Greece 1770-1923*. New York: St. Martin’s Press.
- Danforth, Loring. 1984. «The Ideological Context of the Search for Continuities in Greek Culture», *Journal of Modern Greek Studies*, May 1984
- David vs. Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications*.2019. Ed. N. Vuković, Belgrade: Institute of International Politics and Economics and University of Belgrade: Faculty of Security Studies.

- Дечанске хрисовуље, Гласник Српског ученог друштва, Књига XII, ур. Милош Милојевић, Државна штампарија, Београд, 1880. (репринт *Дечанске хрисовуље*, ур. Милош Милојевић, приредио Н. Николић, Српски књижевни клуб, Бања Лука – Требиње, 2020.)
- Drapar, Hal. 1990. *Karl Marx's Theory of Revolution* Vol. 4, New York University Press.
- Eberhardt, Piotr. 2005. "Geneza niemieckiej koncepcji „Mitteleuropy»." *„Przegląd Geograficzny* 77 (4)
- Екипа *Вечерње новости*, Т. Спалевић, 2007. „Златна руда Косово“. *Новости*, 11.август.
- Екмечић, Милорад. 1989. *Стварање Југославије 1790–1918*, Београд:Просвета.
- Екмечић, Милорад.2000. „Маргиналије о српско-бугарским везама 1844-1851“. у *Револуција 1848. и Балкан*. Нови Сад: Матица српска.
- Екмечић, Милорад.2002. „Улога католичке политичке идеологије у Источном питању 1844-1878.“ у *Дијалог прошлости и садашњости*. Службени лист СРЈ.
- Eliott, Jonathan. 1834. *The American Diplomatic Code Embracing a Collection of Treaties and Conventions Between the United States and Foreign Powers; from 1778 to 1834*. Washington:Jonathan Elliott Junior
- Endgdahl, William.2004. *A Century of War: Anglo-American oil politics and the new world order*, Pluto Press.
- Ерић, Слободан, и Старчевић, Милан. 2014. „Писмо Вилија Вимера канцелару Шредеру: Србија трајно искључена из европског развоја“, *Геополитика* бр. 72, март 2014.
- Evans, Daniel. 1985. „Slave coast of Europe, Slavery & Abolition“. *A Journal of Slave and Post-Slave Studies*, 6(1)
- Faggionato Rafaella. 2006. *A Rosicrucian Utopia in Eighteenth-Century Russia The Masonic Circle of N.I. Novikov*, Springer Science&Business Media.
- Fischer, Louis.2016. *Oil Imperialism: The International Struggle for Petroleum*. Routledge.
- Галовић Милан, и Буквић Димитрије.2019. „Двадесет година од НАТО агресије: генерали говоре: Зашто сам потписао Кумановски споразум“, *Политика*, 27.март.
- Гранић, Ф. Б.1998.„Оснивање архиепископије у граду Justiniana Prima 535. године после Христа“, *Гласник Скопског научног друштва* 1 (1).

- Hanotaux, Gabriel. 1877. "Les Vénitiens ont-ils trahi la chrétienté en 1202". *Revue Historique*
- Henry, Iseult. 2007. *Hiding Genocide in Kosovo: A Crime Against God and Humanity*. Washington D.C: American Council for Kosovo.
- Херман, Едвард.2010.а *Политика геноцида*. Београд: Весна инфо.
- Херман, Едвард. 2010.б „Србија је провинција америчке империје“. *Печат*. 26.11.2010.
- Храбак, Богумил. 1979.„Идеје о арбанашкој аутономији и независности 1876-1880. године“. *Историјски часопис* 25-26 (1978-1979). Београд: Историјски институт, Просвета.
- Ingle, Harold. 1976. *Nesselrode and the Russian Rapprochement with Britain, 1836-1844*, University of California Press.
- Јанев, Игор.2021. „Раскидање војнотехничког споразума из Куманова и могућност уласка Војске Србије у простор Косова и Метохије.“ Излагање на научном скупу „Косово и Метохија – безбедносни изазов и/или перспектива Републике Србије“. Београд: Институт за стратегијска истраживања.14-15.11.2021.
- Jankovic, Djordje. 1977. *Ravna Gora between Prizren and Strpce - The Oldest Known Serbian Archaeological Find at the South of Serbia, Antiques of Kosovo and Metohija*, Book X, Pristina: Provincial Institute for Preservation of the Cultural Monuments.
- Јанковић, Ђорђе.1998. *Српске громиле*, Београд:Књижевна реч, Свесловенски савез.
- Јанковић, Ђорђе, 2007.*Српско поморје од 7. до 10. столећа*. Повремена издања 5. Београд:Српско археолошко друштво.
- Јанковић, Ђорђе.2013.*Забрањена српска археологија*. Разговарала Т. Марковић. Бања Лука: Крајпуташи.
- Јањић, Јован. 2017. „Молитве за паћенике и страдалнике“. *Новости*, 21. јануар.
- Jennings, Roy Salvatore. 2013. „Serbia: Evaluating the Bulldozer Revolution“ in *Transitions to Democracy: A Comparative Perspective*. Ed. K. Stoner and M.McFaul. Baltimore: John Hopkins Press.
- Јевтић. Атанасије. 1990. *Страдање Срба на Косову и Метохији од 1941. до 1990. године*, Приштина: Јединство.
- Јовановић, Наташа. 2010. „Случај Артемије и МСП – Вунена времена“. *Печат* бр. 125. 30.07.2010.
- Јовановић, Живадин. 2018. „Сведочанство о доминацији политичке силе“. *Политика*. 10.јуна.
- Калабић, Радован.2009. *Грофовска времена*. Графикс.

- Калаји, Бенијамин. 1882. *Историја српског народа*, прев. Г.Витковић. Београд: Државна штампарија.
- Каменский, Граф Н. 1810. *Донесение Н. М. Каменского Н. П. Румйнцеву о готовности оказать сербам помощь после переправы русской армии за Дунаи*, № 37, 08.04. 1810. Букарешт, http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Serbien/XIX/1800-1820/Perv_serb_vosst_2/141-160/141.phtml?id=8758, Помета: 23. априла 1810 г., АВПР, ф. Канцеларија, 1810 г., д. 1947, ч.1, л. 67-68
- Killoran, John. 1987. "Aquinas and Vitoria: Two Perspectives on Slavery." In *The Medieval Tradition of Natural Law*, ed. by Н. Johnson, Kalamazoo: Medieval Institute Publications.
- Kosovo.com/Glas Kosova i Metohije*. 1999-2000. „39. Катедрална црква Христа Спаса у Приштини“, <http://www.rastko.rs/kosovo/raspeto/crkve/cr39.html>
- Kossev-NI/tv NewsMaxAdria*. 2022. "Pregled dana". 17.09.2022.
- Kritovoulos. 1954. *History od Mehmed the Conqueror*. tr.C. Riggs. Princeton University Press.
- Kroford, Čarls. 2010. „Srbija je i danas siromašnija nego što bi trebalo“. *Blic*. 03. октобар, <http://www.blic.rs/vesti/politika/srbija-je-i-danas-siromasnija-nego-sto-bi-trebalo/b0pz4x3>
- Kuljić, Todor. 2007. „Was Tito the Last Habsburg? Reflections on Tito's Role in the History of the Balkans“. *Balkanistica* 20.
- Лафан, Роберт. 1994. *Срби – чувари Каније (Предавања о историју Србије)*, Београд: Српска књижевна задруга
- Lala, Etleva. 2008. *Regnum Albaniae, the Papal Curia, and the Western Visions of a Borderline Nobility*, Ph.D. dissertation. Central European University: Department of Medieval Studies. Budapest.
- Lambert, Frank. 2003. *The Founding Fathers and the Place of Religion in America*, Princeton University Press.
- Larouche, Lyndon. [February 25, 1994] June 9, 2017 (reprint), "The Science of Physical economy as The Platonic epistemological basis for all branches of Human Knowledge". *EIR*.
- Latawski, Paul and Smith, Martin. 2003. *The Kosovo Crisis: The Evolution of Post Cold War European Security*, Manchester University Press.
- Лазански, Мирослав. 2019. „Витезови Џедаја хтели у Београд“. *Политика*. 31. март.
- Leeb, Thomas. 1996. *Jakob Philipp Fallmerayer: Publizist und Politiker zwischen Revolution und Reaktion*. Munich.
- Лобанцев, Александр. 2009. *Косово 99*. Москва: Самиздат.

- Lukić, Miodrag.2012. “Strane tajne službe vršljaju Srbijom”, *akademiasrbija.com*.
- Mackinder, John. 1942. *Democratic Ideals and Reality*, Washington DC: National Defense University Press.
- Magocsi, Paul. 2010. *A History of Ukraine: The Land and Its Peoples*. University of Toronto Press.
- Malthus, Thomas. 1826. *An Essay on the Principle of Population*, Library of Economics and Liberty. London: Murray.
- Маринковић, Даница.2017. *Судија у рату и миру*. Рад.
- Марковић, Светозар. 1937. *Изабрани списи*. Београд: Српска књижевна задруга.
- „Мартовски погром 2004“, *wikipedia.org*, https://sr.m.wikipedia.org/sr-ec/Мартовски_погром_2004.
- Мастиловић, Драга В. 2013. *Српска елита из Босне и Херцеговине у политичком животу Краљевине СХС/Југославије (1918-1941)*. Докторска дисертација. Универзитет у Београду: Филозофски факултет
- Mastilović, Ivana.2012. „Pomogli Tačiju, pa razvili svoj biznis na Kosovu“. *Blic*, 21. август.
- Матић, Бранислав. 2017. „Велеиздаја на расклапање“. *Нацијаonline*. 28.09.2017. http://www.e-nacija.com/components/index.php?option=com_content&id=1450
- Mattern, Johannes. 1942. *Geopolitik: Doctrine of National Self-Sufficiency and Empire*. Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- МИА/Слободенпечат.мк(Ж.Н.).2022.“Рускиот патријарх му пиша на архиепископот Стефан: Секогаш се стремевме да го подржуваме македонското православие“.09септембра. <https://www.slobodenpecat.mk/ruskiot-patrijarh-mu-pishana-arhiepiskopot-stefan-sekogash-se-stremevme-da-go-poddrzhuvame-makedonskoto-pravoslavie>
- Мекензи, Дејвид. 1991. „Србија као Пијемонт и југословенска идеја 1804-1914. године“. *Историјски часопис* 38.
- Michail, Eugene.2011. *The British and the Balkans: Forming Images of Foreign Lands, 1900-1950*.London: Bloomsbury.
- Миладиновић, Иван. 2016.„Сусрет са историјом – Срби, шпијунски бечког двора“. *Новости*.11.септембар.
- Миладиновић, Иван.2018. „Сусрет са историјом: Ко су прави кривци за албанску голготу“. *Новости*. 25.ноембар.
- Milanović Hrašovec, Ivana.2011. “Intervju – Vladika Porfirije, predsednik Republičke radiodifuzne agencije“, *Vreme* br. 1052.
- Milich, Peter. 2000. „Slavic Ethnogenesis and Great Power Diplomacy:

- Recurring Themes“, *Journal of the North American Society for Serbian Studies* 14 (1)
- Милинковић, Д. 2016. “Нато ослобођен и пореза у Србији“. *Новости*. 11. фебруар.
- Милошевић, Раша. 1923. *Тимочка буна 1883. године: Успомене Раше Милошевића*, Београд: Штампарија Д. Грегорића.
- Mineau, André. 2004. *Operation Barbarossa: Ideology and Ethics Against Human Dignity*. Amsterdam:Rodopi.
- Мировић, Дејан. 2021. *Вашиingtonски споразум: Косово – Јерусалим*. Београд: Катена Мунди.
- Митровић, Андреј. 2011. *Продор на Балкан и Србија у плановима Аустроугарске и Немачке 1908-1918*. Београд:Завод за уџбенике.
- Монаси манастира Црна река, Епархија Рашко-Призренска. 2010. „Писмо Светом архијерејском сабору“. *mancr.org*. 3/16. април 2010. <http://mancr.org/images/stories/pismo%20igumana%20saboru2.pdf>
- Морошкин, Михаил.1867-1870. *Иезуиты в России с царствования Екатерины II и до нашего вре мени*, Санкт-Петербург; *Памятные записки А. В. Храповицкого, статс-секретаря Императрицы Екатерины Второй*. [1862] 1990. (репринт), Москва: Союзтеатр.
- Moss, Walter. 2005. *A History of Russia Volume 1: To 1917*. Anthem Press.
- Murdoch, Steve. 2006. *Network North: Scottish Kin, Commercial And Covert Associations in Northern Europe 1603-1746*. Brill.
- Ненадовић, Константин. 1883. *Живот и дела великог Ђорђа Петровића Кара-Ђорђа*, Штампарија Јована Н. Вернаја.
- Niemi, Kaius.2008. *Helena Ranta - Ihmisen jälki*, Helsinki: Kirjapaja.
- Noailles, Francois de Charriere. 1558. *Negociations* II. 426. Venecia: de la Vigne.
- Norris, John. 2005. *Collision Course: NATO, Russia, and Kosovo*. Westport: Praeger Publishers.
- Новаковић, Миодраг. 2016. „Предговор политички некоректној књизи “Хронологија једне издаје” М. Новаковића“. *kmnovine.com*. 04.09.2016. https://www.kmnovine.com/2016/09/o_4.html.
- Oblast Brankovića: Opširni katastarski popis iz 1455. godine*, 1972. (naslov originala *Defter -I*, Mufassal -I, Vilayet -I, VLK, sene 859), *Monumenta Turcica*. Historiam Slavorum Meridionalium Illustrantia, Tomus tertius, serija III, Defteri, knjiga 2, sv. 1. ur. H. Šabanović. Sarajevo: Orijentalni institut u Sarajevu.

- Опачић, Петар.2009. „Апел руском цару“. *Новости*. 01.новембар.
- Otto Friedrich.1839. *The History of Russian Literature, with a Lexicon of Russian Authors*, Oxford: D.A.Talboys.
- Патријарх Српски Павле.1996. „Без осуда, отворено, очински (сећања и размишљања)“, *Србија и коментари* (1993/1995). Београд: Задужбина Милоша Црњанског.
- Пејчић, Јован. 2013. *Завет и чин – Милан Ракић на Косову 1905-1912*. Београд: Службени гласник.
- Пејовић, Драгана. 2013. “Последња косовска битка“, *Нин*, 30.05.2013. <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=78960>
- Petrović, Milan, 2016.”Savezna država (federacija) i savez država (konfederacija) u opštoj teoriji države i prava i pozitivnom pravu 2”. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nisu* 74(LV).
- Поповић, Предраг. 2022. „Српске владике су продале веру за вечеру“. *Таблоид* бр. 215 (521). 09. 06. 2022.
- „Privileges of Emperors Leopold...“ 1745: „Privileges of Emperors Leopold, Josef and Charles VI, and also of Her Royal Majesty Maria Theresa to glorious Illyrico-Rassian nation“, *Illyrio Serbica 1683-1715 (1723)*. Haus, Hof und Staatsarchiv Wien. Prev. Zhefarovic, Nenadovic. Novi Sad: Muzej Matica Srpska. 1745 (14.april, 1715.).
- Пузовић, Предраг.1999. „Раскол у Српској православној цркви – македонско црквено питање“. Београд: *Вардарски зборник* бр. 1.
- Radmanovac, Emilija. 2015. „Pravna priroda Briselskog sporazuma“, *Glasnik prava* 5(3). <http://www.jura.kg.ac.rs/gp/15/c/clanci/radmanovac.htm>
- Rastovic, Aleksandar. 2012. “Edward Grey And The First Balkan War”, *Journal of Social Sciences* 27, *Special Issue on Balkans*. Isparta:SDU Faculty of Arts and Sciences.
- Robinson, Gertrude.1920.*David Urquhart*.Oxford:Basil Blackwell.
- „Родослов и генеалогска веза династија“.2012. у *Руски царски летопис. Свети Сава у руском царском летопису*. прев. М. Витезовић.Београд: Завод за уџбенике
- PTC. 2020. „Рад у оквиру дуалног образовања се плаћа, наредне године нови профили“. *rts.rs*. 30.01.2020.
- Savanovic Aleksandar.2014. *George Soros,,Otvoreno društvo“ kao ideja, ideologija i politička praksa*. Univerzitet u Banjoj Luci:Fakultet političkih nauka.
- Scheer, Tamara.2013. “A Micro-Historical Experience in the Late Ottoman Balkans: The Case of Austria – Hungary”. In *Sanjak*

- Novi Pazar (1879-1908), War and Nationalism, The Balkan Wars (1912-13) and Socio-Political Implications*, eds. Yavuz H., Blumi I., 197-229, University of Utah Press.
- Sell, Louis. 2003. *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Sergeant, Lewis. 2015. *Greece in the Nineteenth Century: A Record of Hellenic Emancipation and Progress: 1821-1897*. Creative Media Partners.
- Seton-Watson, Robert. 1911. *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. London: Constable & Co.
- Seton-Watson, Robert. 1916. *The Spirit of the Serb*. Nisbet&Co.Ltd.
- Симић, Владимир. 2017. «Бакрорези браће Шмуцер и извори алегоријске представе цара Душана у Стематографији (1741)» У *Ниш и Византија* 15.
- Ситон-Ватсон Р. 1912. „Преписка између епископа Штросмајера и Гледстона”, *Дело* 63
- Slišковић, Slavko, 2005. „Strossmayer promicatelj europskog jedinstva“, *Croatica Christiana periodica*, 29, No.56, Prosinac 2005. Pula: Drugi kongres hrvatskih povjesničara, 29. 06.-03. 10. 2004.
- Службени гласник*. 1945. “Проглас министра Владимира Зечевића”. 06.03.1945.
- Sotirovic Vladimir. 2007. *Creation of the Kingdom of the Serbs, Croats and Slovenes, 1914-1918*, Vilnius University Press.
- Spoerri, Marlene. 2014. *Engineering Revolution: The Paradox of Democracy Promotion in Serbia*. University of Pennsylvania Press.
- Spykman, Nicholas. 1969. *The geography of the peace*. Archon Books.
- Srbinfo.com*. 2016. „Експеримент Америке над Србима није завршен“. 07.02.2016.
- Српска енциклопедија*. 2005. „Томос о црквеној аутономији (2005)“. srpskaenciklopedija.org. http://srpskaenciklopedija.org/doku.php?id=томос_о_црквеној_аутономији_2005
- Станчић, М. 2020. “Цара Лазара прекрестили у Јована Милостивог: Скандалозним фалсификовањем оскрнављене фреске у манастиру у Македонији (ФОТО)“. *Новости*. 03.децембар.
- Stanić, Aleksandra. 2019. „Finalni projektil u srpsku privredu: 20 godina od NATO agresije“ epizoda 15. Dokumentarni film. 02. 06. 2019., *Sputnjik Srbija*, [youtube.com](https://www.youtube.com/watch?v=HTWfl0qcfBE). <https://www.youtube.com/watch?v=HTWfl0qcfBE>
- Степанов, Анатолиј. 2021. “Постоји ли „дубока држава“ и у Руској цркви?“. *Balkanskageopolitika.com*. 16.априла. <https://>

- balkanskageopolitika.com/2021/04/15/postoji-li-duboka-drzava-i-u-ruskoj-crkvi/. Прев.Ц.Глоговчанин са оригинала: Степанов, Анатолий.2021. „Глубинное государство» есть и в Русской Церкви?“. 14.aprila. https://ruskline.ru/news_rl/2021/04/14/glubinnoe_gosudarstvo_est_i_v_ruskoj_cerkvi). приступ август 2022.
- Syme Ronald, Birley Anthony. 2000. *The Provincial at Rome: And, Rome and the Balkans 80 BC- AD 14*. University of Exeter Press.
- Šepić, Dragovan. 1960.„Srpska vlada i роѿеси Jugoslavenskog odbora“. *Historijski zbornik* 1(4)
- Шикопарија, Војислав.2018. *Сећања српског официра (1900-1918)*. Београд: Завод за уџбенике.
- Штрандман Василиј Н.2009.*Балканске успомене*. Београд:Жагор.
- Шуљагић, Сања. 2020.*Распознавање изворишта српског идентитета у древној историји*, Београд:Институт за политичке студије.
- Šumpeter, Jozef. 1998. *Kapitalizam, socijalizam i demokracija*, Beograd: Plato.
- Шварм, Филип, и Тебић, Радослав. 2009. *Бомбардовање Србије 3 - Жртве рата*.Документарни филм.*ТВ РТС; Време филм, youtube.com, https://www.youtube.com/watch?v=8Qsgs76TVkI*
- Talbott, Strobe.2009. *The Great Experiment: The Story of Ancient Empires, Modern States, and the Quest for a Global Nation*. Simon and Schuster.
- Tanjug. 2007. “Nove oznake Vojske Srbije – nema više zvezde“. 08.02.2007.
- Tanjug/B92. 2013. „СПЦ: Пресуда архиепископу охридском Јовану је политички монтиран процес“. 03.07.2013.
- Tанјуг.2014. „У нападу НАТО на колону косовских Албанаца код села Кориша 14. маја 1999. убијено 87 цивила“, 14.05.2014.
- Tanjug. 2018. “Čadež: Podrška Nemačke razvoju dualnog obrazovanja u Srbiji”. 13.11. 2018
- Tанјуг, *Политика, РТС*. 2022. “Вучић уручио државни орден Србије команданту Националне гарде Охаја“. *Политика*. 08. септембар.
- Taylor, Allan.1990. *Habzburška monarhija 1809-1918*. Zagreb: Znanje. *The Victoria and Albert Museum: A Bibliography and Exhibition Chronology, 1852-1996*. [1915] 1998. Ed. E.James. London: Fitzroy Dearborn Publishers.
- Thiersch, Wilhelm von. 1833. *De l'état actuel de la Grèce et des moyens d'arriver à sa restauration*. Leipzig: F. A. Brockhouse.

- Толева, Теодора. 2012. *Влиянието на Австро - Унгарија за създаването на албанската нация 1896–1908*. Софија: Сиела.
- Trotsky, Leon. 1980. *The Balkan wars: 1912-13: the war correspondence of Leon Trotsky*, Resistance Books.
- Ulam, Adam. 1998. *The Bolsheviks*, Harvard University Press.
- „Уредба о ратификацији Бечке конвенције о уговорном праву“, *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори и други споразуми*, бр. 30/72.
- Urquhart, David. 1843. *A Fragment of the History of Serbia (1843)*, Diplomatic Review, Pamphlets by Mr. Urquhart, London: James Maynard.
- Van Tricht, Filip. 2011. *The Latin Renovatio of Byzantium: The Empire of Constantinople (1204-1228)*. BRILL.
- Vemić Mirčeta, Lović Suzana. 2019. „European Maps of Kosovo and Metohija as the Primary Core of Old Serbia from the 16th to the 20th Century“ *У Synaxa: Matica Srpska International Journal for Social Sciences, Arts and Culture*, ed. Č. Očić, 4–5 (1–2/2019): 27-28, Novi Sad: Matica Srpska. 2019.
- Vidmar Luka. 2009. *Struktura in funkcija pisem iz literarnopreradne korespodence Žige Zoisa*, Doktorska disertacija. Univerza v Novoj Gorici.
- Вирејјевић, Владан. 2013. „Храм „Свете Тројице“ у Ђаковици — парадигма страдања Српске Православне Цркве на Косову и Метохији“, *Српска теологија данас*. 25–26. мај 2012.
- Вујичић, Д. 2015. „Конвоји живота руског адмирала Весјолкина“. *Новости*. 19. јануар
- З.Д. 2013. „Призрен: Хулигани однели капију са Цркве Светог Спаса“. *Новости*. 15. септембар.
- Zimmermann, Tanja. 2014. *Balkan Memories: Media Constructions of National and Transnational History*. transcript Cultural and Media Studies. Verlag Bielefeld.
- Youtube.com. 2011. „French General Truth About NATO Bombing of Yugoslavia 1999“ - English Subtitles Part 2, 09.11.2011. <https://www.youtube.com/watch?v=S2xNHknsQPI>
- Youtube.com. 2014. „Schröder über die Bombardierung Jugoslawiens“. 09.03.2014. <https://www.youtube.com/watch?v=giC0IIYOoDU>
- Youtube.com/Tv happy. 2018. „CIRILICA - Kako su nam oduzeli Kosovo i ko je kriv za to / Rasprava uzivo“, 03.09.2018, <https://www.youtube.com/watch?v=tB1qr-YemTA>

- Youtube.com/Hrvatska Radio Televizija.* 2019. “Intervju: Gospodin Stefan“, *Hrvatska Radio Televizija*, 13.05. 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=LZLP2hpEvpw>
- Youtube.com/Srbinfo.* 2022. „Predrag Popović: Rusi u pravu, biolaboratorije i u Srbiji - USAID dao pare za njihov rad“, 04. 08. 2022., <https://www.youtube.com/watch?v=9H85StG4Hds>
- Youtube.com/HelmCast.*2022. „Freske nam završavaju u kanti, a Srbima je zabranjen ulazak u hramove u S. Makedoniji! Jasmina Ćirić“. 05.09.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=mPcMzLBUs0>
- Youtube.com/Slavijainfo.*2022.“INTERVJU: Velimir Velja Ilić - Objasnio! Ovo morate videti!”. 05.10.2022. <https://www.youtube.com/watch?v=DMNflgFiBnI>

Sanja Šuljagić

ON MODERN ATTEMPTS OF EXTERMINATION OF SERBIAN IDENTITY OF KOSOVO AND METOHIA

Resume

In this text author presented historical causes for imperilment and extermination of Serbian people's identity on the territory of Kosovo and Metohija since 19th century up to contemporary age, giving special consideration to the period from 1999 up to present time. In first part of the text the author used analytical-synthetic method to present significance of Kosovo and Metohija for Serbian people's identity and historical and ideological causes for the attempts of secession of the territory of Kosovo and Metohia from the state of Serbia. In latter part of the text the author presented various written sources, legal acts and documentary video footage to prove concrete methods and acts by which international law has been breached and various crimes against humanity have been committed on the Serbian people and other citizens of Kosovo and Metohija in the attempt to secede this territory from Serbian state.

Keywords: Serbian identity, Kosovo and Metohija, revision of Serbian history, Roman empire, Constantinopolitan empire, dynasty Nemanjic, August von Schlotzer, Russia, Kumanovo Agreement, breach of international law, international political agreements, international political agendas.

* Овај рад је примљен 15. новембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

Милинко С. Врачар*

*Институт за стратегијска истраживања, Универзитет
одбране, Београд*

Вангел Б. Милковски**

*Школа националне одбране „Војвода Радомир Путник“,
Универзитет одбране, Београд*

СТРАТЕГИЈСКИ ПРИСТУП РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У РЕШАВАЊУ КОСОВСКО- МЕТОХИЈСКОГ ПРОБЛЕМА***

Сажетак

Рад је усмерен је ка изналажењу рационалног концептуалног модела заштите и очувања територијалног интегритета и суверенитета Србије у косовско-метохијском простору, чија примена не би угрозила остваривање њених других виталних и важних интереса. Полазећи од логике стратешког мишљења, у раду се полази од тезе да такав модел подразумева примену прелазног решења, усмереног ка остваривању посебног стратегијског циља који би имао улогу етапног политичког циља. Таквим решењем умањују се ризици остваривања економског развоја Србије и очувања физичке безбедности њених грађана, а обезбеђује простор за касније остваривање крајњег политичког циља којим се достиже жељено стање у стратегијском окружењу које подразумева „реинтегрисан простор АП КиМ у уставно-правном поретку Републике Србије“. У погледу стратегијских приступа и начина деловања, концептуални модел захтева избегавање офанзивног приступа у војној димензији, а примену комбинованог офанзивно-дефанзивног приступа у дипломатској, економској и информационој димензији стратегијског

* milinko.vracar@mod.gov.rs.

** vmilkovski@gmail.com

*** Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта Института за стратегијска истраживања под називом „Пројекција трендова од значаја за безбедност Републике Србије до 2030. године“, и претходно је усмено изложен на научном скупу „Косово и Метохија – безбедносни изазов и/или перспектива Републике Србије“.

окружења. Начин примене инструмената националне моћи био би секвенцијалан, односно постепен и дугорочан, одвијао би се у више фаза, уз акумулацију мањих стратегијских ефеката. Рад припада научном пољу стратешких студија а методолошки оквир обухвата примену аналитичко-синтетичке, дедуктивно-индуктивне, историјско-компаративне и прогностичке методе.

Кључне речи: Србија, Косово и Метохија, национални интереси, стратешко мишљење, стратегијска логика, концептуални модел.

ЛОГИКА СТРАТЕШКОГ МИШЉЕЊА

„Стратегија државе је дијалог између политике и националне моћи. Она је замислио како користити националну моћ како би се остварили циљеви политике, односно премостио јаз између стварности и жељене будућности у којој владају повољнији услови за егзистенцију нације“ (Lykke 2001, 180; Owens 2007, 111). Упркос њеним поједностављеним објашњењима осмишљавање државне стратегије, ипак, није једноставан задатак. Он захтева примену сложеног и кохерентног мисаоног процеса чије полазиште представља стратегијско окружење прожето бројним релацијама између државних, недржавних и других актера. На половима тих релација налазе се вредности и интереси актера који, као мотиватори њиховог понашања, генеришу економске, безбедносне, политичке, социјалне, културне, верске и друге појаве, процесе и трендове у стратегијском окружењу. „Све наведене појаве, укључујући вредности и интересе актера, представљају елементе унутрашњег и спољног стратегијског окружења одређене државе“ (USMC 2021, 13-18).

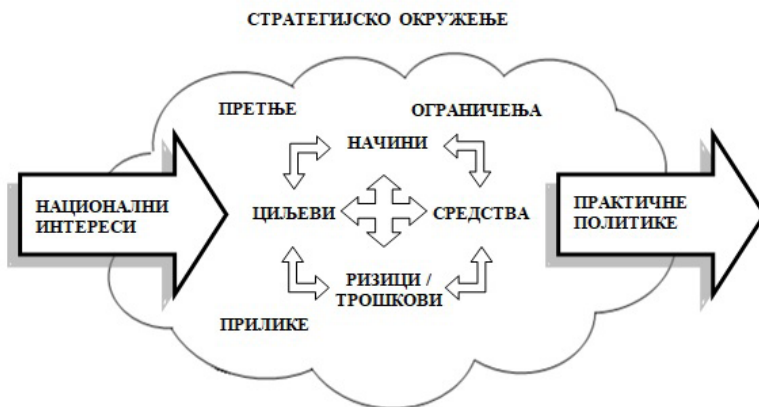
Процес осмишљавања државне стратегије заснива се на разматрању елемената стратегијског окружења с циљем спознаје њиховог утицаја на остваривање националних интереса. Ти елементи могу представљати повољне прилике за њихово остваривање или, с друге стране, изворе њиховог угрожавања. Тиме је потреба државе за оваквим процесом вишеструка. Прво, она произилази из чињенице да национални интереси нису увек остварени те држава, кроз овај процес, томе тежи проналазећи и користећи све повољне прилике из окружења. Друго, интереси актера неретко су супротстављени и као такви представљају извор њиховог међусобног сукобљавања. У таквом окружењу, прожетим супротстављеним интересима актера,

држава има непрестану потребу за њиховом заштитом. Процес осмишљавања идејних решења остваривања и заштите националних интереса заправо је процес стратешког мишљења.

Посматрано с аспекта супротстављених интереса актера, улога стратешког мишљења јесте да изнађе решења којима се узрок стања њихове сукобљености отклања. Наиме, свака страна у сукобу настоји да кроз процес осмишљавања стратегије дође до идеје како да стање сукобљености отклони у корист својих интереса. Као резултат тог процеса стратегија није ништа друго него таква идеја. Она се, с аспекта државе, остварује спровођењем практичних политика (одбрамбене, спољне, економске и др.) кроз примену инструмената националне моћи (војне, дипломатске, економске, информационе и др.). Њиховом применом држава тежи да оствари утицај на другу страну у сукобу, мењањем њених почетних мотива и понашања. На тај начин мења се неповољно стање у стратегијском окружењу, а ако до такве промене не дође онда се идеја, то јест стратегија, сматра неуспешном односно нерационалном. Наиме, „успех сваке стратегије зависи од тога да ли је она рационална или није“ (Симић 2009, 182). Само рационално идејно решење може обезбедити делотворно коришћење инструмената националне моћи зарад вршења жељеног утицаја на друге актере. Као суштинска одлика стратегије рационалност се препознаје у томе што су идејна решења могућа, то јест реално остварива и ефектна. Исто тако, она се препознаје и у ефикасности тих решења јер се њиховом реализацијом постиже минималан утрошак средстава а, уједно, минимална штета и максимална корист по националне интересе.

Пут до рационалних идејних решења води кроз процес стратешког мишљења које се, у најширем смислу, објашњава као ментална делатност која се примењује у контексту остваривања неког циља, а у области националне безбедности у контексту изналагања идејних решења остваривања политичких циљева, формулисаних у складу са националним интересима. „Иако умна и креативна делатност, стратешко мишљење има и своју разумску, то јест критичку заснованост. Оба њена утемељења, и креативно и критичко, препознају се у стратегијског логици као стваралачком а, уједно, и логичко-методолошком поступку долажења до рационалних решења“ (Врачар и Ђурчић 2022, 49).

Слика 1 - Логика стратешког мишљења

Извор: Врачар и Ђурчић 2022, 50

Алгоритам ове логике чине следеће фазе:

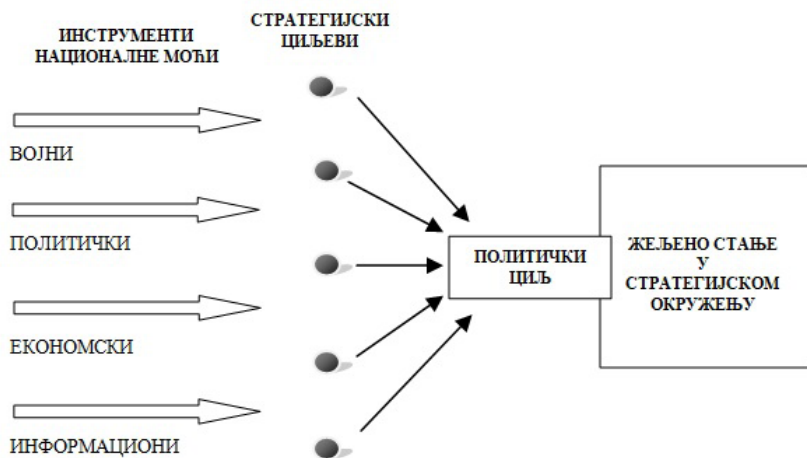
- (1) анализа стања (прилика и претњи) у стратегијском окружењу;
- (2) дефинисање жељеног стања (политички и посебни стратегијски циљеви);
- (3) одабир и/или развој средстава (инструмената националне моћи);
- (4) осмишљавање начина (концепата) коришћења средстава, и
- (5) процена ризика и трошкова (Kennedy 2010, 26).

Логичу овог процеса, у свим фазама његовог одвијања, чини комплексна и кохерентна калкулација циљева, начина и средстава, а захтевност те калкулације произилази из тога што се она одвија у оквиру прихватљивих трошкова и ризика, уз уважавање постојећих ограничења. Процес стратешког мишљења започиње анализом стања стратегијског окружења довођем у везу његових елемената са националним интересима. У овој фази разматра се да ли су национални интереси угрожени појединим елементима окружења и, ако јесу, који (витални, важни и/или периферни интереси). Уједно, разматра се да ли поједини елементи представљају повољне прилике за остварење националних интереса.

У складу са претходном анализом у наредној фази дефинише се жељено стање у стратегијском окружењу које се достиже остваривањем политичког циља. То је будуће стање окружења које је

повољније од актуелног што подразумева да су узроци угрожавања националних интереса отклоњени или сведени на минимум, то јест да су почетни мотиви и понашање друге стране у сукобу промењени (JFD 2018, II-2). Док се жељеним стањем указује на услове у окружењу које треба достићи, политичким и посебним стратегијским циљевима, кроз форму задатка, јасно се указује шта треба урадити да би се такво стање достигло и одржало. Политички циљ остварује се претходним остварењем посебних стратегијских циљева кроз примену инструмената националне моћи. Остварењем сваког од њих постижу се појединачни стратегијски ефекти који, кумулативно или секвенцијално, доводе до постизања потпуног стратегијског ефекта, односно до остваривања таквог утицаја над другим актером којим се у потпуности мењају његови почетни мотиви и понашање и тиме отклања узрок угрожености националних интереса. То је тренутак када се политички циљ остварује, а жељено стање достиже у стратегијском окружењу (Heffington 2019, 15-16).

Слика 2 – Процес достизања жељеног стања у стратегијском окружењу

Извор: Обрада аутора

Улога процеса стратешког мишљења у следећој фази јесте одабир расположивих инструмената националне моћи потребних за остварење посебних стратегијских циљева, самим тим и политичког циља. Ако расположиви инструменти моћи не корелирају са постављеним политичким циљем онда се он мења мање захтевним

циљем, или се, с друге стране, инструменти развијају до нивоа потребне моћи за његово остварење.

Променом политичког циља, или развојем инструмената до нивоа потребне моћи, наступа следећа фаза која укључује осмишљавање адекватних концептуалних модела. Ово је кључна фаза процеса стратешког мишљења будући да концепт чини суштину стратегије. Кроз концепт се обједињују сва претходна размишљања о себи, другима актерима, осталим елементима стратегијског окружења (претњама и приликама), жељеном стању, политичком и стратегијским циљевима, жељеним ефектима, расположивим и потребним ресурсима на којима се граде инструменти моћи итд. Концепт је, наиме, замишљен модел будуће акције и одговара на питање „како рационално користи инструменте националне моћи зарад вршења утицаја на друге актере унутар стратегијског окружења како би се остварили циљеви политике и достигло жељено стање у складу са националним интересима?“.

У процесу осмишљавања концепта креативни приступ стратешког мишљења нуди више таквих модела. Међутим, у последњој фази процеса врши се избор најприхватљивијег. У том моменту критички приступ задобија кључну улогу, а она се састоји у томе да дивергентно креативно мишљење сведе у оквире „могућег“, то јест оквира оног концептуалног модела који је реално остварив а, уједно, ефикасан и ефектан.

Концепти се разматрају кроз различите типове стратегијских приступа и начине деловања. Приступи према другој страни могу бити офанзивне и дефанзивне природе и, као такви, кретати се по скали од неагресивних преко мање ка више агресивним приступима, на пример, од прилагођавања, убеђивања све до присиле, поковања или уништења. Начини деловања унутар стратегијских приступа обично се сагледавају бинарно. На пример, симетричан или асиметричан, директан или индиректан, унилатералан или мултилатералан, секвенцијалан или кумулативан, отворен или прикривен начин деловања итд. Комбинаторика стратегијских приступа и начина деловања унутар њих је различита и она диктира успех изабраног концептуалног модела у конкретним условима стратегијског окружења. Успех концептуалног модела у остварењу политичког циља и достизању жељеног стања понајвише зависи од синхронизоване примене инструмената националне моћи. Они су испреплетани, повезани и међузависни, те примена сваког од њих даје најбоље резултате када је подржан од стране другог инструмента. Примена инструмената моћи мора бити хармонизована

у простору и времену по одређеном обрасцу. Како би се постигли жељени ефекти у стратегијском окружењу а, истовремено, умањили или избегли трошкови и ризици, тај образац се непрестано мења и прилагођава променама динамичног и флукутирајућег стања стратегијског окружења.

СТРАТЕШКО МИШЉЕЊЕ СРБИЈЕ У ПЕРИОДУ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ КРИЗЕ

Више од две деценије након окончања југословенске кризе Србија је суочена са директним и индиректним последицама нерационалне политике њеног руководства из тог периода. Прво, у територијалном смислу, протеривањем српског становништва са дела територија Хрватске, БиХ и КиМ, смањен је животни простор српске нације у региону, а сама Србија остала је *de facto* без дела своје територије у простору Косова и Метохије. Друго, у погледу становништва, криза је резултовала бројним жртвама чиме је смањена бројност српске нације, посебно у региону, а у самој Србији тренд њеног смањења наставља се и данас услед прогресивне депопулације изазавне неповољним социјалним стањем. Поред тога, идентитет и права српског становништва и даље представљају предмет угрожавања у Хрватској и БиХ, док је његова физичка безбедност константно угрожена у простору Косова и Метохије. Треће, у погледу суверенитета, Србија је *de jure* остала без власти у косовско-метохијском простору, док тренд унитаризације БиХ све више умањује суверенитет српског народа у Републици Српској. Четврто, наслеђено стање девастиране економије из периода југословенске кризе и даље отежава несметано функционисање и развој државе у готово свим областим друштвеног живота.

Србија је данас посвећена решавању наслеђених проблема. Очување и заштита суверенитета, идентитета и права српског народа у региону свакако су њени важни интереси. Ипак, приоритетан интерес Србије јесте заштита њеног територијалног интегритета и суверенитета у косовско-метохијском простору. Концептуални модел остваривања овог виталног интереса свакако би требао да буде осмишљен кроз процес стратешког мишљења, и заснован на искуствима из југословенске кризе како би се избегли сви они пропусти који су узроковали нерационалну политику тадашњег српског руководства.

Почетком југословенске кризе, за разлику од сепаратистичких република, политички циљ Србије био је заснован на интересу

очувања заједничке државе и јединствене Комунистичке партије Југославије (према Аврамовић 2018, 145-148; Pauković 2008). Међутим, тај циљ формулисан је на неправилној анализи елемената постхладноратовског стратегијског окружења, посебно интереса и понашања кључних међународних актера. Падом Берлинског зида Немачка је постала уједињена у оквиру Западног блока, а поред тога што је већ била економска она је тежила да постане и политичка сила. Зато је Немачка, пружањем подршке сепаратистичким тежњама Словеније и Хрватске, користила југословенску кризу као прилику за ширење свог утицаја у простору Балкана. У том периоду Ватикан је подривао комунизам у католичким земљама Источне Европе, али и југословенским републикама са већинским католичким становништвом. Након војног пораза у Авганистану, економски исцрпљен СССР распадао се по етничким и верским шавовима, док је Источни блок нестајао са мапе Европе. Последишно, САД су тежиле да попуне геополитички вакуум у Источној Европи. Сепаратистичке тежње муслиманског становништва Југославије подхрањивале су нарастајуће неоосманистичке амбиције Турске и погодивале ширењу верског, тиме, и политичког утицаја Ирана, Саудијске Арабије и других исламских земаља у простору Балкана. Наведени елементи постхладноратовског стратегијског окружења представљали су реалне претње за остваривање интереса Србије, а, с друге стране, повољне прилике за сепаратистичке тежње других република и косовских Албанаца.¹

Неправилна анализа постхладноратовског стратегијског окружења резултовала је формулисањем неостваривог политичког циља Србије будући да она није препознала постојеће претње свом интересу. Самим тим она није спознала ни сопствена ограничења у погледу односа расположиве и потребне моћи за његово остварење. Непоседовањем меке моћи, Србија није успела да придобије подршку кључних међународних актера за свој циљ што је довело до признања независности сепаратистичких република. Затечена таквом ситуацијом, Србија се окренула остваривању другог политичког циља, формулисаног у складу са интересом „сви Срби у једној држави“ (према Николић 2019, 338). У томе се користила концептуалним моделом заснованим, пре свега, на офанзивном

1 Сепаратистичке републике и косовски Албанци искористили су интересе кључних међународних актера који су били комплементарни њиховим, а уједно супротстављени интересима Србије.

стратегијском приступу и „индиректном“² и „унилатералном“³ начину деловања у војној димензији. У недостатку моћних савезника, препуштена сама себи, војна моћ Србије била је недовољна да подржи такав циљ. Процес његовог остваривања са собом је носио високе ризике који су се временом обистинили пружањем не само дипломатске и економске већ и војне подршке западних и исламских центара моћи сепаратистичким републикама, а касније и албанским сепаратистима на Косову и Метохији. Применом оваквог концептуалног модела Србија је платила високу цену, а сам политички циљ није остварен. Једина корист од његове примене била је успостављање ентитета „Република Српска“ којим се и даље обезбеђује висок степен суверенитета српског народа у БиХ, али такав политички исход био је далеко од жељеног стања у стратегијском окружењу коме је Србија тежила.

Након оружаног сукоба у Хрватској и БиХ, економски и војно ослабљена Србија, без и једног савезника, дочекала је почетак косовско-метохијске кризе. Суочена са претњом војног угрожавања сопственог територијалног интегритета и суверенитета, и то од несразмерно моћнијег противника, НАТО алијансе, Србија није имала велики избор у погледу одабира концептуалног модела заштите свог виталног интереса. Она је била приморана на дефанзивни одговор у војној димензији. Иако је такав начин стратегијског деловања изгледао потпуно нерационалан у условима изражене асиметрије војне моћи, његова примена произвела је мањи стратегијски ефекат код противничке стране. Наиме, Србија није била способна да у потпуности оствари политички циљ у складу са својим виталним интересом. Ипак, одлучним и снажним војним отпором, она је спречила потпуно остваривање политичког циља НАТО, односно „распоређивање снага алијансе на читавој територији Србије, то јест СР Југославије“ (према Wells and Fellows 2016, 162).

Наиме, током оружаног сукоба са НАТО, „Србија је препознала ризик да ће се наставком сукоба њени материјални и људски губици (трошкови) повећавати и превазићи оквире

2 Србија формално није учествовала у оружаном сукобима у Хрватској и Босни и Херцеговини, али је војно, и на друге начине, подржавала војне формације српског становништва у тим бившим југословенским републикама.

3 Без обзира на тренд урушавања комунистичких режима, не само у земљама Источног блока, већ и у самом СССР-у, потом и Русији, Србија је пружила подршку руским комунистима, и то у моменту када је било више него извесно да ће на првим парламентарним изборима у тој земљи победити реформске снаге (*Vreme* 2009). То је био један од разлога зашто је Србија остала без подршке Русије, као јединог потенцијалног савезника, те је током југословенске кризе била приморана да делује на унилатералан начин.

прихватљивости у односу на постављен политички циљ. Таква процена утицала је на промену првобитно постављеног политичког циља другим циљем, мање захтевним и реално остваривим, који је подразумевао компромис са НАТО алијансом“ (према Posen 2000, 51-52). Исто тако, и чланице НАТО су промениле свој првобитан политички циљ. „Оне су препознале ризик да би наставком сукоба, уз бројне цивилне жртве и разарање цивилне инфраструктуре Србије, могао имати негативне последице за крајњи исход коме су тежиле, превасходно због негативног става сопственог јавног мњења“⁴. Зато су обе стране, подстакнуте сопственим ризицима, потписале Војно-технички споразум након чега је донета Резолуција 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Та два документа била су својеврсна потврда компромисног решења које је НАТО постигао са Србијом будући да су снаге алијансе распоређене само у простору Косова и Метохије. Тим решењем Србија је себи оставила простор за касније остваривање политичког циља којим се достиже жељено стање у стратегијском окружењу које подразумева „реинтегрисан простор АП КиМ у уставно-правном поретку Републике Србије“.

КОНЦЕПТУАЛНИ МОДЕЛ РЕШАВАЊА КОСОВСКО-МЕТОХИЈСКОГ ПРОБЛЕМА

Након периода заједничке државе, Србија се окренула својим државним и националним интересима.⁵ На темељу њих она је посвећена решавању наслеђених проблема из периода југословенске кризе. Међутим, за разлику од тог периода, Србија је данас усмерена ка изналагању рационалних решења тих проблема, посебно оних везаних за њене виталне интересе као што је косовско-метохијски проблем. У трагању за таквим решењима, Србија се руководи и потребом да процес остваривања једног виталног интереса не представља неприхватљив трошак или висок ризик за остварење њених других виталних и важних интереса. Следствено томе, примена концептуалног модела заштите и очувања територијалног интегритета и суверенитета Србије у косовско-метохијском

4 Користећи се подацима из истраживања *Gallup poll*-а, Митровић (Митровић 2020, 40) износи да је подршка америчке јавности војној интервенцији НАТО у СРЈ временом слабила. Са 62% средином априла 1999. године пала је на 53% средином маја, а у последњој недељи маја већина Американаца је сматрала да треба престати са ваздушним ударима и да је потребно отпочети преговоре у којима треба избећи насиљем наметнут споразум.

5 Српски национални интереси дефинисани су Уставом и стратегијским документима (УРС 2006; СНБРС 2019, тач. 3; СОРС 2019, тач. 3).

простору не сме угрозити остваривање њених других виталних интереса од којих, како краткорочно, тако и дугорочно, зависи њен опстанак и несметан развој. Први такав интерес свакако је заштита физичке безбедности српског становништва, посебно у косовско-метохијском простору, док други представља економски развој, као неопходна потпора решавања свих осталих проблема са којима се Србије суочава, па и самог косовско-метохијског проблема. Стога, рационалан приступ у достизању жељеног стања у стратегијском окружењу, које подразумева „реинтегрисан простор АП КиМ у уставно-правном поретку Републике Србије“, захтева правилну анализу и процену стања елемената стратегијског окружења, формулисање остваривих политичких и стратегијских циљева, коришћење постојећих и стварање нових прилика а, с друге стране, умањење претњи и ризика свим виталним и важним интересима, затим избор адекватних инструмената националне моћи у оквиру реално поседоване моћи и/или њихов развој до потребног нивоа моћи, хармонизовану примену тих инструмената у простору и времену по обрасцу којим се постижу жељени ефекти у оквиру прихватљивих ризика и трошкова.

АНАЛИЗА СТАЊА СТРАТЕГИЈСКОГ ОКРУЖЕЊА

Анализа спољног стратегијског окружења указује да је његово стање сада повољније у погледу заштите и очувања територијалног интегритета и суверенитета Србије у косовско-метохијском простору. Стратегијска реалност, поготово сада у периоду одвијања украјинске кризе, све више поприма обресе мултиполарног света у коме јачају утицаји оних сила које подржавају територијални интегритет и суверенитет Србије, пре свега Русије и Кине. Међутим, упркос томе, војно присуство, затим економски и политички утицај западних сила у простору Балкана, у коме су готово све земље чланице НАТО и теже чланству у ЕУ, и даље снажно обликује регионална дешавања, самим тим и дешавања унутар Србије. „Од завршетка југословенске кризе, темељ економског развоја Србије чине инвестиције, донације и трговинска размена са ЕУ, чије чланице, већином, чврсто стоје на позицијама косовске независности“ (видети Врачар и Ћурчић 2022, 57). Економска зависност Србије од ЕУ свакако није прилика за остваривање њених интереса у косовско-метохијском простору, већ „рањивост“ коју Запад користи као прилику за решавање косовско-метохијског проблема у складу са својим интересима. Та рањивост постаје све израженија, поготово сада током одвијања украјинске

кризе будући да су све снажнији притисци Запада да Србија призна косовску независност и одрекне се блиских веза са Русијом (*Al Jazeera*, 2022). Повољна прилика за Србију, међутим, јесте та што ЕУ није јединствена по том питању. Због сепаратистичких тежњи унутар сопствених граница независност Косова, тренутно, не признају њене чланице Шпанија, Грчка, Кипар, Словачка и Румунија.

Осим што појачава интезитет претњи виталном српском интересу на КиМ, украјинска криза генерише и повољне прилике за његово остварење. Генерално, „криза има потенцијал да умањи глобални утицај Запада. Слабљење западних економија, као последица уведених санкција Русији, ослањује очекивања да ће глобални утицај САД и ЕУ временом опадасти. Запад није у стању да војно и економски добије посреднички рат са Русијом у Украјини, а да то, дугорочно, не изазове високе, могуће и неприхватљиве трошкове за његову економију. С друге стране, украјинска криза води ка поларизацији међународне заједнице. Већи део света, који укључује чланице БРИКС-а, затим бројне афричке, јужноамеричке и арапске земље, не следи политику Запада у украјинској кризи“ (*Вечерње новости* 2022). Криза је несумњиво покренула редефинисање политичких и економских односа Запада и остатка света, а ако ситуација постане још неповољнија по Запад могло би доћи и до редефинисања партнерских односа између САД и ЕУ, као и између чланица Европске уније. Такав развој ситуације у стратегијском окружењу Србије могао би бити значајна прилика за остваривање њених интереса. Прво, ослабио би притисак западних земаља на остале земље света да остану на курсу признавања косовске независности, а по том питању могло би доћи и до промене става и код њих самих, посебно међу чланицама ЕУ будући да многе од њих своју политику према косовском питању заснивају на интересу одржавања добрих односа са Сједињеним Државама.

Без обзира што се стање спољног стратегијског окружења мења у правцу повећања прилика за решавање косовског-метохијског проблема, оно је и даље неповољно и, као такво, необезбеђује потпуну заштиту српског интереса у том простору. Србија не поседује тврду и меку моћ како би утицала на промену мотива и понашања западних промотера косовске независности а, с друге стране, она и даље није у могућности да се ослони на своје источне партнере, Русију и Кину, по питању војне и економске безбедности. Из тог разлога политички циљ „реинтегрисања простора АП КиМ у уставно-правни поредак Србије“ тренутно није

остварив, а успех његовог остварења зависиће понајвише од развоја стања унутар спољног стратегијског окружења Србије, тачније од начина прерасподеле глобалне моћи која је несумњиво у току.

ПОЛИТИЧКИ И СТРАТЕГИЈСКИ ЦИЉЕВИ

Међусобна условљеност процеса остваривања виталног интереса Србије у простору КиМ и њеног другог интереса, економског развоја, изазива извесну дилему у мањем делу српске јавности по питању могућности њиховог истовременог остварења. Ствара се утисак да је део грађана Србије „разапет“ у избору једног од та два интереса јер сматра да су процеси њиховог остваривања међусобно искључиви (видети ISP 2020, 14). „Код тог дела јавности постоји снажно уверење да Србија може остварити интерес економског развоја искључиво прикључењем Европској унији. Међутим, будући да је њен пријем све више формално условљен признањем косовске независности (*Radio Slobodna Evropa*, 2022), сматра се да истрајавање Србије на заштити свог територијалног интегритета и суверенитета у простору КиМ представља ризик, па чак и претњу, за остваривање њеног економског развоја. Свакако постоји и онај део грађана који сматра да посвећеност Србије европским интеграцијама угрожава њен територијални интегритет и суверенитет у простору КиМ“ (видети Врачар и Станојевић, 2019, 300-305).

Наведена дилема дела српске јавности осликава два крајња пола скале могућих решења косовско-метохијског проблема. На једном полу нуди се решење према коме Србија треба да одустане од КиМ и снажно крене путем економског развоја кроз европске или евроатланске интеграције, док се на другом полу налази решење којим Србија треба да истраје на курсу заштите територијалног интегритета и суверенитета, без обзира на ризик или трошак остварења тог интереса, што подразумева и одустајање од европске перспективе и економског развоја. Оба решења су, међутим, нерационална јер са собом носе високе ризике и неприхватљиву цену за српску државу и нацију.

У првом случају, српска нација би се свесно одрекла себе, свог бића, што би могло да изазове дубоку и дугорочну поларизацију српског друштва, затим политичку, економску, безбедносну и другу нестабилност, не само у Србији већ и у читавом простору региона у коме живи српско становништво. Србија би тиме изгубила правни основ за сваки наредни покушај реинтеграције простора КиМ у

свој састав. У погледу ризика, признање косовске независности не подразумева да би таквим потезом Србија себи обезбедила чланство у ЕУ и тиме омогућила дугорочан и несметан економски развој. У другом случају, истрајавањем Србије на заштити свог територијалог интегритета и суверенитета у простору КиМ, без обзира на цену таквог поступка, она би себе довела у позицију дугорочне економске изолације и стагнације, и свакако губитка економске способности за решавање свих безбедносних проблема са којима се суочава, укључујући и косовско-метохијски проблем. Такође, такво решење са собом носи висок ризик од настанка новог оружаног сукоба и угрожавања физичке безбедности грађана Србије, посебно српског становништва у простору Косова и Метохије.

У условима још увек неповољног стања стратегијског окружења, решење косовско-метохијског проблема треба тражити на скали могућих решења између њена два пола. То решење не би било коначно, попут оних на половима скале, већ привремено, које би се примењивало све до стицања бољих услова за остваривање политичког циља којим се достиже жељено стање које подразумева „реинтегрисан простор АП КиМ у уставно-правни поредак Србије“. Оно што би унутар концептуалног модела, који подржава овакво решење, морало бити временски непроменљиво јесте политички циљ будући да је он везан за наведено жељено стање. Дакле, политички циљ не сме бити предмет промене, чак и сада, у условима када расположива моћ Србије није довољна за његово остварење. С друге стране, оно што може и мора бити предмет промена јесу практичне политике, јер оне укључују средства и начине њихове примене. Наиме, ти елементи стратегијске калкулације непрестано се прилагођавају динамичном и флукутирајућем стању (приликама и претњама) стратегијског окружења како би се постављен политички циљ остварио у границама прихватљивих трошкова и ризика.

Промена практичних политика подразумева промену стратегијских циљева, или приоритет њиховог остваривања у простору и времену, што за собом повлачи и промену стратегијских приступа и начина примене инструмената националне моћи. Прелазно решење треба посматрати управо кроз оквир стратегијских циљева. Дакле, све до стварања повољнијих прилика за реинтеграцију простора АП КиМ у уставно-правни поредак Србије, она треба да буде окренута остваривању посебног стратегијског циља који би имао улогу прелазног (етапног) политичког циља. Процес његовог остваривања не би носио високе ризике за остваривање економског развоја Србије и очувања физичке безбедности њених грађана, а

обезбедио би простор за остваривање крајњег политичког циља којим се достиже жељено стање у стратегијском окружењу које подразумева „реинтегрисан простор АП КиМ у уставно-правном поретку Републике Србије“.

Такав стратегијски циљ требао би да одговара неком од решења која су раније већ била предмет пажње српске јавности, као што статус Хонг Конга у Кини или кипарско решење. „Она не укључују признавање косовске независности, али подразумевају компромис са албанском мањином у смислу добијања шире аутономије све до могућности приступања тзв. Косова појединим међународним организацијама“ (видети Суботић 2021, 67). У спољном стратегијском окружењу Србије, у коме расподела глобалне моћи још увек представља повољну прилику више за албанске него за српске интересе у простору КиМ, није реално очекивати да би албанска мањина прихватила компромисно решење које би Србија понудила. Без обзира на то, Србија треба да остане посвећена таквом стратегијском циљу иако његово остваривање није толико важно, колико је важно да посвећеност том циљу пред светском јавношћу, пре свега западном, буде у функцији смањења ризика од угрожавања остварења два друга интереса, безбедности српског становништва и економског развоја.

СТРАТЕГИЈСКИ ПРИСТУПИ И НАЧИНИ ДЕЛОВАЊА

Будући да Србија треба да буде усмерена ка остваривању стратегијског циља, све до стварања повољних услова за остварење крајњег политичког циља, примена концептуалног модела била би постепена и дугорочна, одвијала би се у више фаза, уз примену инструмената националне моћи која би акумулирала мање стратегијске ефекте све до стварања повољних услова (прилика) за достизање жељеног стања у стратегијском окружењу које подразумева „реинтегрисан простор АП КиМ у уставно-правном поретку Републике Србије“. У том процесу, спољна, одмбрамбена и економска политика Србије треба да буду усмерена подједнако, како према политичком, тако и према наведеном стратегијском циљу, с тим што би начин деловања према политичком циљу био више прикривен, а према стратегијском отворен. Разлог томе свакако је тежња Србије да се умањи ризик за остваривање интереса економског развоја Србије и очувања физичке безбедност њених грађана.

По питању употребе инструмента војне моћи, искуство из југословенске кризе указује да у условима непоседовања потребне војне моћи, одбрамбена политика Србије треба да базира на дефанзивном стратегијском приступу. То подразумева избегавање оружаног сукоба са надмоћнијим противником, у овом случају са НАТО, али и спремност за војно деловање у случају крајње потребе за употребом силе. Таквој политици Србије у војној димензији погодује задржавање курса политике војне неутралности. Она подразумева убеђивање западних сила да је Србија спремна да настави сарадњу са НАТО али, исто тако, и да војно реагује у случају значајнијег физичког угрожавања безбедности српског становништва на Косову и Метохији.

По питању употребе инструмента економске, (спољно) политичке и информационе моћи, Србија треба да делује комбинованим офанзивно-дефанзивно приступом. Што се тиче офанзивног начина, на пољу економије, она треба да развија сарадњу са свим центрима глобалне економске моћи, свакако и оним који су промотери косовске независности. У складу са тим, на спољнополитичком плану, Србија треба да остане посвећена евроинтеграцијама јер се таквим опредељењем повећава њена економска и војна безбедност. Процес придруживања ЕУ представља прилику коју Србија користи за наставак економског развоја, али и за спречавање додатне дестабилизације прилика у простору КиМ и угрожавања безбедности српског становништва. Бенефити економске сарадње са Србијом пружају могућност стварања одређених стратегијских ефеката код појединих чланица ЕУ, односно делимичне или потпуне промене њихових мотива и понашања у погледу пружања подршке косовској независности. Такође, Србија треба да ствара прилике јачањем економских веза и са другим центрима економске моћи, попут Кине, како би смањила економску зависност од Европске уније. Српска спољна политика треба да остане посвећена поштовању међународног права, тачније неповредивости територијалног интегритета и суверенитета, како на сопственом тако и на примеру других држава, а украјинска криза представља прилику у том погледу.⁶ Она треба да остане и на курсу даљег отпризнавања косовске назависности, што у информационој димензији, подразумева деловање на побољшању сопствене слике у светској јавности, а креирању негативне о косовској независности.

6 Украјинска криза пружа могућност Србији да пред светском, а поготово западном, јавношћу аргументовано штити свој територијални интегритет и суверенитет на КиМ, позивајући се на став западних земаља о угрожавању територијалног интегритета и суверенитета Украјине од стране Русије.

Што се тиче дефанзивног начина деловања, Србија треба да настави са одупирањем дипломатским притисцима западних центара моћи по питању признавања косовске независности. У том погледу, у спољнополитичкој и информационој димензији, Србија треба да делује како унилатерално, тако и мултилатерално у сарадњи са другим центрима моћи који подржавају њен територијални интегритет и суверенитет. Важан сегмент отпора Србије таквим притисцима јесте и стање унутрашњег стратегијског окружења. За разлику од периода југословенске кризе када је њен територијални интегритет и суверенитет био угрожен деловањем западних центара моћи, пре свега, у војној димензији, он се данас угрожава преваходно невојним средствима, дакле у политичкој и информационој димензији. Директан објекат таквог деловања свакако представља политичка власт Србије, а за индиректно деловање према њој користи се унутрашња јавност. Томе погодују све слабости српског друштва, пре свега подељеност јавности по питању начина решавања косовско-метохијског проблема. Међутим, таква подељеност подстакнута је другим проблемима друштва као што су, на пример, лоше економско стање, низак животни стандард грађана, оштра подељеност међу политичким субјектима, недовољна развијеност институција, национална и верска нетрпељивост итд. Стога на унутрашњем плану Србија треба да делује у правцу јачања националне свести и друштвене кохезије, самим тим и креирања јединственог става по питању КиМ, а то подразумева решавање свих наведених и других проблема унутар друштва.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Аврамовић, Зоран 2018. „Од југословенске заблуде до српске истине.“ *Национални интерес*, 33 (3): 145-158. doi: 10.22182/ni.3332018.7.
- Врачар, Милинко и Горан Станојевић. 2019. „Стратешка култура Србије и концепт тоталне одбране.“ *Војно дело*, 71 (8): 294-315. doi: 10.5937/vojdela1908294V.
- Врачар, Милинко С. и Милица Т. Ђурчић. 2022. „Војна неутралност Републике Србије као стратегијска категорија.“ У *Перспективе војне неутралности Републике Србије: Између оспоравања и утврђивања*, ур. Александар Митић и Петар Магић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 41-65. doi: 10.22182/spm.specijal2022.2

- Митровић, Мирослав. 2020. „Медији као инструмент стратешке комуникације у оружаним сукобима – Си-Ен-Ен ефекат.“ *Војно дело*, (3): 34-52. doi: 10.5937/vojdela2003034M.
- Николић, Коста. 2019. *Југославија, последњи дани (1989–1992), Књига 1: Сви Срби у једној држави*, Београд: Службени гласник.
- Вечерње новости*. 2022. „Крај надмоћи Запада: Орбан о томе шта ће донети завршетак сукоба у Украјини.“ 18. август, 2022.
- Симић, Драган Р. 2009. *Светска политика*, Београд: Факултет политичких наука, Чигоја штампа.
- Стратегија националне безбедности Републике Србије [СНБРС], „Службени гласник Републике Србије“, бр. 94, 2019.
- Стратегија одбране Републике Србије [СОРС], „Службени гласник Републике Србије“, бр. 94, 2019.
- Суботић, Милован. 2021. „(Не)остваривост појединих националних интереса прокламованих у Стратегији националне безбедности Републике Србије.“ *Политика националне безбедности*, 20 (1): 55-73. doi: 10.22182/pnb.2012021.4.
- Устав Републике Србије [УРС], „Службени гласник Републике Србије“, бр. 98/2006.
- Al Jazeera*, “Non-paper Njemačke i Francuske: Prihvatanje Kosova ili izolacija.” 22. septembar 2022, <https://naslovi.net/2022-09-22/al-jazeera/non-paper-njemacke-i-francuske-prihvatanje-kosova-ili-izolacija/31599232>.
- Institut za evropske poslove [ISP]. 2020. “Stavovi građana Srbije prema Kosovu: Istraživanje javnog mnjenja”, Research No. 19, Beograd: Institut za evropske poslove.
- Joint Force Development [JFD]. 2018. “Strategy: Joint Doctrine Note 1-18”, Joint Force Development, Washington DC: The Joint Staff.
- Kennedy, Robert. 2010. “The Elements of Strategic Thinking: A Practical Guide.” In *Teaching Strategy: Challenge and Response*, ed. Gabriel Marcella, Carlisle: U.S. Army War College.
- Lykke, Arthur F. 2001. “Toward an Understanding of Military Strategy.” In *U.S. Army War College Guide to Strategy*, eds. Joseph R. and Cerami James F. Holcomb, Carlisle: U.S. Army War College.
- Vreme*. 2009. “Njegova politika je bila odraz onoga što smo mi želeli, a ni mi nismo znali šta hoćemo.” 9. jul 2009. Poslednji pristup 15. novembar 2021. <http://www.vreme.com/vreme/njegova-politika-je-bila-odraz-onoga-sto-smo-mi-zeleli-a-ni-mi-nismo-znali-sta-hocemo/>.
- Pauković, Davor. 2008. “Posljednji kongres Saveza komunista

- Jugoslavije: Uzroci, tijek i posljedice raspada.” *Suvremene Teme*, 1 (1): 21-33. UDK: 321.013(497.1)“199“.
- Posen, Barry R., 2000. “The War for Kosovo: Serbia’s Political-Military Strategy.” *International Security*, 24 (4): 39-84.
- Radio Slobodna Evropa*, “EP usvojio Rezoluciju kojom Srbiju i Kosovo poziva na međusobno priznanje.” 6. Jul 2022, <https://www.slobodnaevropa.org/a/evropski-parlament-rezolucija-srbija-kosovo-medjusobno-priznanje/31931429.html>.
- Resolution 1244 [R1244], “United Nations Security Council”, 10 June, 1999.
- Owens, Mackubin Thomas. 2007. “Strategy and the Strategic Way of Thinking.” *Naval War College Review*, 60 (4): 111-124.
- United States Marine Corps [USMC]. 2021. “The Marine Corps War College Strategy Primer”, Quantico, Virginia: United States Marine Corps.
- Heffington, Steven, Adam Oler and David Tretler. 2019. *National Security Primer*, Washington D.C.: National Defense University Press.
- Wells, Mike and Nick Fellows. 2016. *History for the IB Diploma Paper 1: Conflict and Intervention*, Cambridge: Cambridge University Press.

Milinko S. Vračar

Strategic Research Institute, University of Defense, Belgrade

Vangel B. Milkovski

*School of National Defense „Vojvoda Radomir Putnik“,
University of Defense, Belgrade*

STRATEGIC APPROACH OF THE REPUBLIC OF SERBIA IN RESOLVING KOSOVO-METOHY PROBLEM

Resume

The role of strategic thinking is to prevent the spontaneous state behaviour in the realization and protection of national interests. Strategic thinking is important for powerful countries, but it is of existential importance for small countries in terms of their survival and uninterrupted development in a strategic environment ruled by realpolitik. Small countries do not have the privilege of spontaneous behavior as a great power because the consequences of such behavior are expensive for them. The policy of the Serbian leadership during the period of the Yugoslav crisis is an example of that. It resulted in the loss of the territorial integrity and sovereignty of Serbia in the Kosovo-Metohija area. After the Yugoslav crisis, Serbia is committed to solving the Kosovo-Metohija problem, searching for a rational strategic solution. At the same time, Serbia is guided by the need that the process of realizing this vital national interest does not represent an unacceptable cost or a high risk for the realization of its other vital and important interests, such as the physical security of the Serbian population, especially in the area of Kosovo and Metohija, and economic development. Starting from such a need, the conceptual model for solving the Kosovo-Metohija problem, with the political end “reintegrating that space into the constitutional framework of Serbia”, must be designed based on the logic of strategic thinking, that is on a rational calculation of ends, ways and means. Until the condition of the strategic environment is not favorable for achieving such political end, the application of this model would be sequential, i.e. gradual and long-term, taking place in several stages, with the accumulation of less demanding strategic effects. This implies, first, the formulation of a special strategic goal, in the form of a transitional

political and, which would not involve high risks and unacceptable costs for other interests of Serbia. The transitional and would not imply the recognition of Kosovo's independence, but a certain compromise with the Albanian minority, which enables the later realization of the political end. Second, the application of instruments of national power within such a conceptual model implies the avoidance of activity in the military dimension, except for the defensive mode of last resort, and combined offensive-defensive action in the diplomatic, economic and informational dimensions of the strategic environment. In this sense, within the external strategic environment, Serbia's defence policy should maintain a course of military neutrality. Its foreign policy should remain on the path of European integration, respect for international law and withdrawal of recognition of Kosovo's independence. Serbia should develop economic cooperation with all centers of global economic power, certainly with EU members, regardless of the fact that most of them are promoters of Kosovo's independence. In the informational dimension, Serbia should engage in improving its own image in the world public, and creating a negative image about Kosovo's independence. On the internal level, Serbia should act in the direction of strengthening social cohesion and creating a unified public attitude on the Kosovo and Metohija issue. This implies strengthening national consciousness, building trust among ethnic and religious communities, certainly among political parties, then strengthening institutions, increasing the living standard, etc. The implementation of such policies in Serbia, along with a more favorable redistribution of global power, to which the current Ukrainian crisis undoubtedly contributes, could create the conditions for reaching the desired state which implies "the reintegrated area of Kosovo and Metohija into the constitutional framework of the Republic of Serbia".

Keywords: Serbia, Kosovo and Metohija, vital national interests, strategic thinking, strategic logic, conceptual model.

* Овај рад је примљен 24. септембар 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

Никола Першић*

Институт за политичке студије

Борис Каличанин**

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

РЕТОРИЧКА СВОЈСТВА ПАРЛАМЕНТАРНЕ ДЕБАТЕ О КОСОВУ И МЕТОХИЈИ 2022. ГОДИНЕ

Сажетак

Рад приказује какав дебатни стил су користили председници посланичких група приликом дискусије у Народној скупштини која се водила о теми Косова и Метохије током посебне седнице у септембру 2022. године. Истраживање је урађено применом метода анализе садржаја и реторичке анализе кроз оквир теорије парламентарне дебате. Резултати истраживања показују да постоји јасна разлика у аргументацији између опозиционих политичких странака које спадају у национални блок, опозиционих политичких партија грађанског усмерења и политичких странака које чине тренутну владајућу већину. Уз то, применто је да је већина представника посланичких група поновило општепознате тачке без конкретног плана како да се ситуација на Косову и Метохији реши.

Кључне речи: Народна скупштина, Косово и Метохија, реторичка анализа, парламентарна дебата, политичко комуницирање.

* nikola.perisic.fpn@gmail.com

** boriskalicinin@gmail.com

УВОД

Тема овог рада је реторички приказ дебатног стила који су користили народни посланици приликом учествовања у дискусији о Извештају Владе о преговорима са привременим косовским институцијама који је представио председник Републике Србије Александар Вучић. Биће приказано који дебатни стил карактерише одређену политичку опцију (политичке странке: владајуће већине, грађанске опозиције, националне опозиције и националних мањина).

На захтева дела опозиционих парламентарних политичких странака, почетком септембра 2022. године председник Народне скупштине Владимир Орлић сазвао је за 13. септембар посебну седницу на којој је присуствовао и председник Републике Србије Александар Вучић. На седници је председник Републике, у име Владе Републике Србије, односно Канцеларије за Косово и Метохију представио „Извештај о преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини од 15. јуна 2021. године до 1. септембра 2022. године“ који су на крају народни посланици већином гласова усвојили. Укупно 148 народних посланика гласало је „за“, а 57 народних посланика је било „против“. Скупштинска расправа о овој теми је трајала два дана, тачније пуних 25 сати.

ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

Политичка дебата, односно дискусија представља дискретну форму неинституционализоване политичке акције (Topf 2004). У студији „The Civic Culture“, Алмонд и Верба (Almond & Verba 1964) политичку дебату наводе као један од облика демократске партиципације. Присуство слободне јавне дебате и дијалога истовремено је знак одсуства ауторитарних и тоталитарних елемената система. Дебата представља исказивање неког става или идеје која произлази из одређеног комуникационог чина. Дебатом се брани сопствени став или убеђује саговорник да прихвати ставове друге стране. Као врста дијалошког односа између људи, заснована је на аргументима (Carlin & McKinney 2004). Свака дебата базирана је на беседништву, а прву класификацију беседништва дао је Аристотел, који их је поделио на: 1) форензичко, односно судско, којима се неко брани или оптужује; 2) делиберативно, тј. политичко, којим се аудиторјум подстиче на деловање и 3) епидеиктичко, тј. похвале или куђење неког (Аристотел 2017). Јасно је да уколико бисмо се држали ове Аристотелове класификације, предмет рада

јесте делибеаративна, односна политичка врста дебата. Нушић запажа да политичко беседништво треба да одликује „пун и снажан израз, без кићења сувишним реченицама“ (Нушић 2017). Захваљујући делиберацији, јавности се даје могућност да постане информисанија, ангажованија и да одлучује на темељу садржаја, а не по принципу групне психологије (Fishkin 2008).

Парламент се може сматрати најважнијом институцијом за одвијање политичких дебата. Управо се то и истиче као једна од главних карактеристика скупштине (Hague & Harrop, 2014). Уз то, не треба занемарити значај који скупштина има у улози да представи различите интересе и елементе грађана, и повеже их са политичким елитама (Back & Debus 2016, 11). „Парламентарна дебата је формално такмичење које карактерише критичка анализа и реторичка вештина“ (Shuster & Meany 2016, 3). Ипак, поједини теоретичари сматрају да парламентарне дебате, с једне стране, одликује контрадикторност која се испољава кроз тражење могућности да се оспори аргументација опонената, и с друге стране, кооперативност која се манифестује у виду заједничког одлучивања у међупартијском решавању проблема (Hie 2014). Теорија парламентарне дебате се темељи на претпоставци да говори посланика немају за циљ убеђивање других посланика да промене своје позиције, већ да је то првенствено чин позиционирања (било личног или партијског) о одређеној теми дневног реда. Ослањајући се на ову претпоставку, парламентарни говор је врста комуникације између посланика и бирача, са циљем освајања и/или очувања гласова (Back & Debus 2016). Још један важан елемент који утиче на квалитет дебате, односно на начин грађења аргументације, је и компетентност политичара о теми о којој се дискутује (Van Dijk 2004). Да дебата не излази из оквира политичке аргументације требало би да се стара председавајући на скупштинској седници, а то је најчешће председник парламента (Shuster & Meany 2016). Улога председавајућег и да води рачуна да ли се посланици који дискутују држе теме дневног реда.

МЕТОДОЛОШКИ ОКВИР

Говори политичких странака на посебној седници Народне скупштине о Косову и Метохији су анализирани квалитативно, кроз примену метода анализе садржаја и реторичке анализе. Као јединица анализе, анализирани су говори председника посланичких група, односно овлашћених представника посланичких група, који

по парламентарним процедурама имају више времена од других посланика за своја излагања (за ову седницу предвиђено је време од 20 минута). Председници посланичких група, односно овлашћени представници, у свом говору најчешће дају општи став своје политичке партије по одређеној тачки дневног реда. Уколико желе да напредују у каријери, ови посланици треба да се придржавају главне партијске линије (става) и да што мање износе лична мишљења, те их то све чини добрим узорком за анализу политичког дискурса и позиционирања партије (Back & Debut 2016, 39).

Укупно је анализирано 15 говора шефова посланичких група, односно њихових овлашћених представника, имајући у виду да је током анализираних седнице Народне скупштине постојало 15 посланичких група¹, као и уводно излагање председника Републике. У оквиру анализе, говори представника посланичких група су класификоване у четири групе, доводећи у корелацију садржај говора са идеолошким профилем партије и позицију у односу на власт. Као специфични политички субјекти, посланичке групе националних мањина супиздвојени као посебна група у оквиру анализе. Посланичке групе су подељене на:

1. Посланичке групе које припадају владајућој већини: Српска напредна странка, Социјалистичка партија Србије, Партија уједињених пензионера, пољопривредника и пролетера Србије, Јединствена Србија, Социјалдемократска партија Србије;
2. Посланичке групе грађански-оријентисане опозиције: Уједињени, Демократска странка, Зелено леви клуб, Морамо Заједно;
3. Посланичке групе национално-оријентисане опозиције: Српска странка Заветници, Патриотски блок, НАДА Нова Демократска странка Србије и Покрет за обнову Краљевине Србије, Народна странка;
4. Посланичке групе националних мањина: Савез Војвођанских Мађара и Европски региони.

1 Видети више <http://www.parlament.gov.rs/%D0%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0-%D1%81%D0%BA%D1%83%D0%BF%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%B0/%D1%81%D0%B0%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%B2/%D0%BF%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D1%87%D0%BA%D0%B5-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B5-%D0%B5-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B5-273.html>

Анализа говора је вршена на основу видео архиве преноса седница која се налази на званичном сајту Народне скупштине².

АНАЛИЗА

Председник Републике Србије Александар Вучић је у свом уводном једночасовном говору представио „Извештај о преговарачком процесу са Привременим институцијама самоуправе у Приштини од 15. јуна 2021. године до 1. септембра 2022. године“ у име Владе Републике Србије. Истакао је да је питање Косова и Метохије кључно национално питање и да је по том питању потребно превазићи све „партикуларне интересе“. Посебно је нагласио да ће говорити „отворено“ и „без додворавања народу“. Овде је потребно истаћи да, ако сада на тај начин говори, да ли то значи да се у својим претходним обраћањима по овој теми додворавао народу и да није говорио на „отворен начин“. У свом даље обраћању Вучић се позвао на демографске податке који су у својој суштини базирају на статистици. Славујевић, као један од главних видова манипулације у политици истиче употребу статистичких података (Slavujević 2009, 87). Када говоримо о манипулацији која се темељи на статистици треба запазити да је статистика сјајна техника или средство, а не и чињеница или истина по себи (Kišjulas 2020). Први део говора Вучић је закључио да никада неће „ни посредно, ни непосредно признати независност Косова, иако оно није било одувек наше“ уз посебно истицање да се за то заклео над Уставом. Примећујемо да се Вучић у овом делу позива на историјске елементе и институционалне факторе као што је Устав.

У наставку Вучић је инсистирао да „Србија није слаба као пре и да су подигнути војни капацитети“. Овде бележимо да Вучић да индиректан начин жели да подсети грађане на успехе који су постигнути за време његове власти и да припише „претходној власти“ неке негативне елементе. Дакле, Вучић овде користи једну врсту еуфемизма када је говорио о својим политичким противницима. „Еуфемизам представља стилску фигуру којом се нека реч или појам замењују другом речју или појмом, али у блажем облику због друштвених, религиозних, пропагандних или политичких разлога“ (Радовић-Тешић 2006, 25). У наставку овог дела председник државе истакао је да је „Србија предана миру и да поседује мудрост, разборитост и границе одговорности“. Овде треба истаћи коришћење тзв. *универзалних вредности*, то јест

2 <http://www.parlament.gov.rs/prenosi/arhiva.2090.html>

лепљивих појмови који имају за циљ језичко лукавство са којима би се готово сви сагласили без обзира на политичке ставове и ставове према Косову и Метохији. Животић сматра да је основни циљ таквог начина комуницирања да изазове емоције (Животић 2001). Посебно треба запазити да је у Вучић и на крају свог говора поновио те вредности као што су „мир“; „мудрост“; „правда“, уз поновно позивање на институције као што су Уједињене нације. Ту треба знати да се почетак и крај говора сматрају „повлашћеним местима“ и да се на тим местима налази суштина сваког говора (Животић и Станојевић 2013).

Потом је Вучић у свом говору инсистирао да су „стране силе“ на косовској страни и да је Косово „њихово дете“. Јасно је да на овај начин Вучић жели да симплификује тренутну ситуацију у вези са Косовом и Метохијом. Поједностављивање, не баш једноставних ситуација, једна од често коришћених техника у политичкој комуникацији (Slavujević 2009). У остатку свог излагања Вучић се осврнуо да косовска страна води „хибридни рат“ и да је највећи успех што је „сачувано јединство српског народа после много деценија, па чак, и векова“. Док је у остатку свог говора грађане желео да подсети на негативне елементе из блиске прошлости, употребљавајући метафоре као што су „тракторске избеглице“ или „да не жели ниједној мајци да јој се муж или син врате у ковчегу“.

Као што смо већ рекли, крај је повлашћено место и то је Вучић искористио да свој говор закључи захвалношћу Србима са Косова и Метохије и свој говор је завршио реченицом: „Остаће упамћено да је један мали, слободарски народ, у срцу Европе, штитио међународни поредак и Повељу Уједињених нација“. Треба запазити патетичност у контрасту који је базиран на „малом“ и „слободарском“ народу.

ЛАСКАЊЕ И ФРАЗЕ КАРАКТЕРИСТИКА ГОВОРА ПРЕДСТАВНИКА СТРАНАКА НАЦИОНАЛНИХ МАЊИНА

Председник посланичке групе Европски региони Шаип Камбери говорио је о значају „нормализације односа Србије и Косова“ и као неопходним условом „за бољу будућност и живот грађана“. Уочавамо да се Камбери користи класичним политичким фразама, без јасне аргументације да објасни како би „нормализација“ последично довела до „бољег живота“. Као представник албанске националне мањине инсистирао је у свом говору и на побољшање статуса Албанаца у Србији, а пре свега у Прешевској долини где

је албанска мањина најбројнија. Посебно се у том делу позивао на Устав. Уз то, поменуо је и младе људе у Србији о којима треба бринути „као родитељи, а не као политичари“. Ту треба применити да се инсистира на породичном односу, што, опет, можемо довести у везу са жељом да се прикажу породични односи и да се и код политичара и код грађана изазове емоција родитељства. Камбери се, посебно осврнуо, да Србија треба да тежи Европској унији као „мотору реформи и модернизације“. Може се закључити да је Камбери овде случајно или намерно упао у стереотип који се приписивао Европској унији, поготово у периоду пре 2012. године када је владајућа Демократска странка промовисала да „Европска унија нема алтернативу“. Додатно то представља други аргумент који Камбери даје, а то је да „Србија не треба да се прикључује источним царствима“. Повезивање са „источним царствима“ може се посматрати у склопу „оријенталног стереотипизма“ што се доводи у везу са површношћу, ирационалности, поквареношћу, инфантлности, летаргичношћу и одсуством прецизности, односно другим речима, да на Истоку влада хаос док на Западу постоји уређени систем (Teršić i Vukelić 2019). У наставку је изнео став да политика треба да буде утемељена на рационалном, а не на „ставовима из средњег века“. Остаје нејасно какви су то ставови били у средњем веку, вероватно да је Камбери тиме хтео да каже како ставови треба да буду модернији, мада то није сасвим јасно. На крају свог излагања Камбери је упитао Вучића да ли жели да остане упамћен као пролазни политичар или као политичар који је донео „тешке и историјске одлуке“, а говор је завршио речима „будите Де Гол“. Овде примећујемо две ствари. Прво, да се фраза „тешке и историјске одлуке“ толико често користила у претходним годинама да је изгубила свој значај. Друго, зашто се баш позива на Де Гола када постоји велики број других политичара који су доносили и теже и историјски значајније одлуке него Де Гол.

Испред Савеза војвођанских Мађара као овлашћени представник говорио је Балинт Пастор. На почетку је похвалио што председник Александра Вучића о теми Косова говори на „искрен начин“ за шта је потребна „храброст“, а не кроз нереална обећања и „бусане у груди“. Дакле, јасно је да постоји једна врста ласкања председнику Србије. Животић сматра да је основна карактеристика ласкања „очекивање материјалне или неке друге погодности, док ласкавац улаже само лепе и пријатне речи“ (Животић, 2001; 201). Председника Александра Вучића похвалио је и што жели да реши овај проблема, а не да га остави „нашој деци“. Ласкање видимо

и у реченици: „Мађарска национална мањина нема ништа против што Србија подржава Србе где год они живели (па и на Косову и Метохији), јер је мађарска национална мањина добила реципрочно поштовање од Србије“. У свом завршном делу излагања, поново се вратио на ласкање. „Српско-мађарски преседан представља пример да се Србија суочи и праведно реши етничке нетрпељивости које су у прошлости биле честе, а сада их уопште нема“. Такође, осврнуо се да кључ овог проблема није у српском народу, већ на албанској страни које би требало, за почетак да испуни формирање Заједнице српских општина, као и да би помирење Срба и Албанаца на Косову и Метохији довело до мира, стабилности и безбедности. Подсећања ради, слоган Александра Вучића у кампањи за председничке изборе је био „мир, стабилност, Вучић“.

СТРАНКЕ ДЕСНИЦЕ СКЛОНЕ ХИПЕРБОЛИ КАДА ДЕБАТУЈУ О СТАТУСУ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Бошко Обрадовић је говорио као председник посланичке групе окупљене око Двери. У уводном делу истакао је да је управо његова политичка странка једна од оних које је иницирала седницу посвећену Косову и Метохији. Истакао је да је потребан „национални консензус“ и „национално јединство“ како би се Косово и Метохија задржало у саставу Републике Србије, такође, позвао се и на Резолуцију 1244 Савета безбедности Уједињених нација. Из овог дела се може закључити да су ставови и аргументација Бошка Обрадовића у складу са политиком коју заступа, а то је национално опредељење. У наставку, у складу са тим да су Двери опозициона странка, Обрадовић је критиковао уводно излагање председника Вучића и уопште преговарачку позицију од 2013. године када је потписан Бриселски споразум. Националну аргументацију можемо и видети у фразама као што су: „ослободити Косово и Метохију од НАТО окупације“; „Косово и Метохија је српска света земља и корен идентитета наше државности“. У другој наведеној фрази можемо приметити и елементе хиперболе, односно претеривања. Хипербола се може одредити као стилска фигура где се користе речи које увеличавају значење, тачније прекомерно описују стварно стање. Основна функција хиперболе је да појача утисак (Solar 2005). Патетичност је једна од основних карактеристика хиперболе (Младенов 1980). Обрадовић је похвалио спољну политику Србије имајући у виду неувођење санкције Русији и активан рад на повлачењу признања Косова. Додао је да би Србија требало више да

се окрене ка Русији и Кини, као и другој „већој половини света која не признаје независност Косова“. Критиковао је чињење уступака косовској страни. На крају свог говора је изнео предлоге за даље деловање Србије по овом питању. Према Обрадовићу, првенствено треба повући потпис са Бриселског и Вашингтонског споразума и вратити преговоре у Уједињене нације. Такође, потребно је увести неку врсте казне за све оне који у јавном простору промовишу независност Косова јер се тиме „крши Устав“. Поново, уочавамо да се један политички актер позива на Устав.

Испред Српске странке Заветници свој став је представила Милица Ђурђевић Стаменковски. Указала је како је питање Косова и Метохије „српско национално“ и „државно питање“. Уз то, истакла је да је „косовски завет темељ, аксиом и наша непроменљива природа“. Као и код Бошка Обрадовића, примећује се употребљавање хиперболе у комбинацији са патетиком. Такође, Милица Ђурђевић Стаменковски се позива на Устав, али и да су се чланови њене странке заветовали и на „слободарском принципу кнеза Лазара“. Можемо приметити да се лидерка Заветника често позива на историју, а то се најбоље осликава у реченици: „Косово и Метохија су вредност вертикала и да су о тој територији писали Карађорђе, Нушић, Његош, Андрић и многи други“. Свој говор је завршила низом реторских питања као што су: „Има ли Србија стратегију да се бори против притисака из Европске уније“; „Шта ми тражимо, а шта нам припада“... Под реторским питањем се може „сматрати једно или више питања на које је одговор очигледан или веома наглашен“ (Станојевић 2009, 85).

Милош Јовановић, испред Нове демократске странке Србије и Покрета за обнову краљевине Србије, говорио је како се седница Скупштине свела на политиканство, а да је потребно створити консензус. Инсистирао је на „оквиру непобитних чињеница“ који би послужили за даље преговоре. Као и други политичари са десног спектра употребио је аргумент да Косово и Метохија представља „свету српску земљу која не сме да се изгуби“. Јовановић се осврнуо и на културно и историјско наслеђе које се везује за *Горски вијенац*, Грачаницу, Надежду Петровић, Матију Бећковића, итд... Додајући да је „српски национални идентитет проткан косовским заветом и видовданском етиком“. Указао је на реконфигурацију УНМИКА и ЕУЛЕКСА, као и на измештање преговора из Уједињених нација у Европску унију. Такође, упозорио је да стварање независне државе Косово може да отвори низ других геополитичких питања широм Европе и света. У завршном делу излагања осврнуо се како је током

историје Запад био на страни Албанаца, посебно потенцирајући настанак албанске државе 1912. године. Свој говор је завршио реторским питањима „како даље“. Завршницу говора је поентирао опасном изјавом да Србија треба да користи сва расположива средства у борби да Косово и Метохија остане део Србије.

Мирослав Алексић је говорио као представник Народне странке. На почетку свог говора критиковао је што на дневном реду није било и доношење Резолуције о Косову и Метохији чији је један од предлагача била и Народна странка. Посебно је критиковао председника Александра Вучића што се стално позива шта су радиле претходне власти, а не говори о ономе што је рађено у претходних 10 година од када је Српска напредна странка на власти. Додатно је критиковао што председник Вучић стално „кука“ шта албанска страна није испунила. Потом је Алексић набрајао шта је урађено претходних година, а шта се догађало на Косову и Метохији. На крају је позвао на прекид преговора ако се Заједница српских општина не формира до краја 2022. године. Уз то, дао је предлог да се пошаље писмо сви чланицима Савета безбедности Уједињених нација, са посебним фокусом на Русију и Кину. Видимо да једино Алексићев говор, од свих представника странака са десног спектра, није био заснован на хиперболи и патетици, као и да је изнето конкретније дејство које би Србија требало да применим поводом тренутног стања на Косову и Метохији.

„ЕВРОПА НЕМА АЛТЕРНАТИВУ“ КАО ОСНОВНА ВРЕДНОСТ ГРАЂАНСКО-ОРИЈЕНТИСАНЕ ОПОЗИЦИЈЕ

Као овлашћени представник посланичке групе Морамо-Заједно дебатовао је Небојша Зеленовић. Истакао је да је једна од тачака њихове политика „Србија на Западу“. Овде се уочава наратив и фраза која вероватно нема никакво значење, пошто се Србија, географски, већ налази на западу. Спретније речено би било да је Зеленовић рекао како се залаже да се *Србија нађе у Европској унији*. Таква политика нас доводи до наратива и политике о којем је говорио Борис Тадић и Демократска странка када су били на власти, а то је „да Европа нема алтернативу“ (Перишић 2021). Касније, у свом излагању, Зеленовић истиче да је потребно што пре да Србија крене путем Европске уније и да даља економска улагања на Косову може довести до квалитетнијег живота и Србима и Албанцима. На крају је подсетио на своје лична политичка достигнућа и опредељења.

Прво је навео да је 2013. године као народни посланик гласао за Бриселски споразум из којег је проистекла одлука о формирању Заједница српских општина. Указао је и на пример добре праксе где је дошло до сарадње градова Шапца и Пећи.

Испред Зелено-левог клуба обратио се Радомир Лазовић. Критиковао је рад председника Вучића и премијерке Брнабић. Желећи да направи досетку и да опише тренутну политику председника Вучића цитирао је песму певачице Маје Беровић и постао је незаобилазна тема у традиционалним и друштвеним медијима. Лазовић је указао да је неопходно инсистирати на формирању Заједнице српских општина, као и да треба да се реше основни проблеми са којима се људи суочавају на Косову и Метохији и самим тим се њихов квалитет живота смањује. Подсетио да се демократичност неког друштва мери према статусу који уживају националне мањине. У завршном делу је поставио питање председнику Вучићу у којој фази је истрага о убиству Оливера Ивановића и подвукао је како је Вучић добио стан за време НАТО бомбардовање Југославије 1999. године.

Председник Демократске странке говорио је испред истоимене посланичке групе. Указао је на контрадикторности о којима је говорио председник Вучић у уводном делу, као и да је тај говор био комбинација „исповести и техничког извештаја“. Указао је да су све институције предале албанској страни. Као најважнији фактор за помак у преговорима види „демократизацију Србије“. Додао је да је потребна промена Устава не дајући даљу аргументацију шта је потребно променити у највишем правном акту. Посебну критику упутио је медијима који негативно извештавају о Албанцима и тако стварају заоштравање односа. Додао је да је једино Зоран Ђинђић имао решење за проблем Косова и Метохије, а да се после тога није појавио сличан политичар. Закључио је да је слободан проток робе, људи и капитала приоритет, а тек након тога, решавање и питање граница. Из Лутовчевог излагање можемо закључити да инсистира на демократским вредностима и самој демократији, али и да предлаже неке политичке измене без јасне аргументације. Уз то, приметно је и развијање култа Зорана Ђинђића.

Испред посланичке групе *Уједињених* који чине Странка слободе и правде, Покрет слободних грађана и Покрет за преокрет, дискутовао је Борко Стефановић, који је у периоду Владе Мирка Цветковића (од 2008. до 2012. године) био задужен за преговоре са приштинском страном. Представио је како је потребан попис српског становништва на Косову и Метохији, као и регистар броја

људи који су запослени у јавном сектору. Наставио је како ову седницу опозиционе странке „траже годинама“. Међутим, остаје нејасно како годинама, када нити једна опозициона странка није била у претходном сазиву (од 2020. до 2022. године) Народне скупштине. Искористио је и „стару изреку“: „Када се у државу уђе, партијски програми плачу“. Ипак, ова „изрека“ и није толико позната. О Извештају о којем је Скупштина расправљала рекао је да представља „регистар тешких мука српског народа“. Опет, бележимо хиперболу и патетику. Предложио је да се формира Скупштинска комисија за КиМ где би се налазила по два члана из сваке посланичке групе, представници универзитета, САНУ-а и невладиног сектора. Додао је да једино дипломатијом и уз посредовање међународних организација и институција може да се реши статус Косова и Метохије. Сматра да би напуштање дијалога представљало „катастрофални национални пораз“. Ту се, поново, примећује хипербола. Такође, као и многе његове колеге, позвао се на Устав и његово поштовање. Политику Александра Вучића је оценио као „политику симболизма“ у којој се инсистира на „звездицама, таблицама или личним картама“. Ту треба истаћи да је договор о представљању Косова са звездицом управо договорио Борко Стефановић са Едитом Тахири у марту 2012. године (Политика 2012).

СТРАНКЕ ВЛАДАЈУЋЕ ВЕЋИНЕ БЕЗ ЈАСНЕ АРГУМЕНТАЦИЈЕ

Шеф најбројније посланичке групе Миленко Јованов дискутовао је испред Српске напредне странке. Исакао је подршку председнику Вучићу и критиковао је опозицију која је напустила салу док су Срби са Косова и Метохије били присутни све време на галерији сале. Међутим, поставља се питања због чега се ова ситуација истиче, имајући у виду да народни посланици треба да буду присутни и што активнији по сваком питању, јер је то њихово радно место и за то су бирани, а не зато што су у скупштинској сали присутни неки гости. Јованов је, даље истекао, да су грађани гласом за Вучића први пут гласали за мир, а не за рат. Овде се уочава хипербола, јер испада да су грађани на свим изборима до 2022. године *гласали за рат*. Истакао је да постоје два алтернативна решења за тренутну политику према Косову и Метохији, а то је или рат или признање независности. Употребрио је и метафору о болесном човеку који тражи лек применвши је на тренутну

ситуацијом у којој се налази Србија по питању Косова.

Лидер Социјалистичке партије Србије Ивица Дачић подсетио је да је 30 година посланик и да је за то време донето доста различитих декларација, резолуција и извештаја који се односе на Косово и Метохију што указује да је то централна тема у Србији већ вековима. Ипак, период од 30 година је период од три деценије, поставља се питање како је Дачић то повезао са вековима, тако да је јасно да се Дачић овде користи хиперболом. Дачић је додао како је „Косово мање била српско него што није било, али да то не умањује значај и важност те теме“. Овде видимо контра аргумент у односу на представнике политичких странака деснице који су инсистирали на томе да је Косово и Метохија „најважнија тачка“ Србије због културног и историјског наслеђа. У наставку свог излагања, рекао је да није потребно сагледавати ко је крив јер би то „довело до Косовске битке“ и истакао је да међународна заједница, алудирајући на државе Западне Европе и САД, Косово и Метохију представља као *sui generis* случај у међународном праву, као и да међународни поредак, који је неправедан према Србији, промовише независност Косова. Осврнуо се да опозиционе странке које су вршиле власт од 2000. године „нису ништа урадиле“. Такође, закључио је да је једино решење вођење реал политике. Упркос ставу међународне заједнице према косовском питању, Дачић тврди да „Србија не може да остане ван ње“.

Шеф посланичке групе Партије уједињених пензионера, пољопривредника и пролетера Србије Стефан Кркобабић је указао да трагедију као што је убиство Оливера Ивановића не треба користити за политички обрачун и да је „боље хиљаду година државепреговора него један дан ратовати“. На почетку, можемо приметити да је Кркобабић склон употреби фразе. Упоредио је ситуацију да је Србија током XX века добијала на бојном пољу, а губила у преговорима, док је од 2012. године почела да добија у преговорима. Наставио је свој говор похвалама на рачун председника Вучића који је ујединио српско становништво на Косову и Метохији, као и да је тема Косова и Метохија „тема свих тема“. Закључио је да централна тачка преговора треба да буде Заједница српских општина, као и да треба да се потенцира заштита имовина и интереси српског народа на Косову и Метохији, укључујући и имовину Српске православне цркве.

Бранимир Јовановић је дискутовао испред Социјалдемократске партије Србије. Упоредио је „српски“ аргумент који се заснива на историјским елементима који немају очекивану тежину и „албански“

аргумент који је базиран на етничком фактору који је опасан и може изазвати конфликт. По Јовановићевом мишљењу охрабрује консензус између косовских Срба и државног врха у Србији. Подсетио је на историјски развој сукоба између Срба и Албанаца на Косову и Метохији. Позвао је све државе које спадају у велике силе, укључујући и Русију и Кину, како би се ситуација решила, док је повратак на старо неповратан. Свако нерешено питање може да изазове конфликт и зато Србија треба да води „проактивну политику која би омогућила шревазилажење *замрзнутог конфликта* што утиче на економски развој, модернизацију и евроинтеграције“. На крају је изнео план којим редоследом треба решавати проблеме. Прво, треба омогућити слободно кретање људи, робе и капитала. Потом, треба решити питање државне и приватне имовине, укључујући и имовину Српске православне цркве. Уз све то, потребно је инсистирати на формирању Заједници српских општина. Јовановић је закључио фразом да „косовски мит треба да буде покретач стварања модерне државе, али да нас не сме спутавати у доношењу реалних одлука и осигуравању боље будућности“.

Посебно треба истаћи пример председника Јединствене Србије Драгана Марковића Палме који на почетку свог говора прецизирао да народни посланици треба да се држе дневног реда када дискутују и да седница која се односи на Косову и Метохију не треба да служи за „скупљање политичких поена“. Ипак, у свом даљем излагању искључиво је говорио ван теме и промовисао економске и дипломатске успехе Србије. У једном тренутку директно се обратио неком од народних посланика речима „циброњо један пијани“. То свакако није дебатни стил којим би требало да се говори у јавном простору, поготово у Народној скупштини.

ЗАВРШНА РАЗМАТРАЊА

На основу анализе коју смо приказали можемо да закључимо да су изуетак биле посланичке групе које су дале конкретне предлоге за решавање косовског питања: „фазна платформа“ СДПС, формирање скупштинске комисије посланичке групе Уједињени, писмо чланицама СБ УН посланичке групе Народне странке. Остале посланичке групе нису дале конкретне предлоге, већ су понављале опште тачке (рад на унапређењу здравствено и образовног система, решавање техничких питања, економска питања) без јасних смерница за решавање ситуације на Косову и Метохији.

Јасно се види различити дебатни стил између политичких

странака које су део владајуће већине и политичких странака које су опозицији, као и у односу на идеолошку оријентацију које је базирано на разлици између националног и грађанског. Опозиционе странке деснице су потенцирале историјско и културно наслеђе које везује Србију за простор Косова и Метохија. Дакле, представници тих политичких опција били су склони хиперболи и патетици у својим излагањима. С друге стране, опозиционе странке грађанског усмерења потенцирале су потребу да се проблем статуса Косова и Метохије реши како би се Србија демократизовала и што пре ушла у Европску унију и ту можемо да приметимо наставак реторике којој је склона била Демократска странка током прве деценије XXI века када се говорило како „Европа нема алтернативу“. Странке владајуће већине су се утркивале да дају подршку председнику Александру Вучићу и хвалиле су политику коју он води према Косову и Метохији. Реторички посматрано представници тих политичких странака су се користили ласкањем како би промовисали и подржали став који је, на почетку седнице, представио председник Републике Србије Александар Вучић. У својим излагањима су често користили речи као што су „мир“; „стабилност“ или „безбедност“ што је у складу са слоганом са којим је Александар Вучић наступио у предизборној кампањи за председничке изборе 2022. године. Оно у чему су све парламентарне политичке странке сагласиле да је формирање Заједнице српских општина оно на чему српски преговарачки тим треба да инсистира, чак, је било предлога да се напусте преговори уколико у наредних неколико месеци не би дошло до формирања ЗСО.

Посебно неспретни су у својим говорима били Радомир Лазовић и Борко Стефановић. Радомир Лазовић из Зелено-лево посланичке групе је желео да опише политику Александра Вучића цитирајући стихове песме Маје Беровић, док је је Борко Стефановић у набрајању „симболичке политике“ коју Србија води споменуо и звездицу, заборављајући да је управо такав начин представљања Косова он договорио док је водио преговарачки тим Србије 2012. године. Једини посланик који су уопште није држао теме и који није на достојан начин дискутовао био је Драган Марковић Палма.

Посебно треба истаћи да нико од народних посланика није предложио поделу или признање независности Косова. То можемо посматрати кроз популистички стил који постоји доминантан стил политичких комуникације на српској политичкој сцени. Теоретичари наводе да се популизам углавном јавља током кризних времена за неко друштво и може негативно да утиче на демократске

капацитете (Taggart, 2002). У нашем конкретном случају, популизам се спомиње као начин политичке комуникације где се ставови прилагођавају већинском мишљењу које је доминантно како се не би изгубили гласови, односно како би се захватио што већи део бирачког тела. Додатно треба нагласити да је попилистички стил код политичких странака националног опредељења, као и код појединих политичких опција које чине владајућу већину, био базиран на стварању негативне слике о појединим државама Западне Европе и међународним организацијама.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Аристотел. 2017. *Реторика*. Београд: Плато.
- Животић, Радомир. 2001. *Изражавање новинара*. Београд: Савремена администрација.
- Животић, Радомир и Добривоје Станојевић. 2013. *Реторика и политика*. Београд: Јасен.
- Младенов, Марин. 1980. *Новинарска стилистика*. Београд: Научна књига.
- Нушић, Бранислав. 2017. *Реторика*. Београд: Талија.
- Перишић, Никола. 2021. „Реторичка својства председничких дебата у Србији 2008. и 2012. године”. Мастер рад. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.
- Политика. 24. фебруар 2012. *Договорено представљање Косова*. Преузето 27. октобра 2022. са <https://www.politika.rs/sr/clanak/209505/Dogovoreno-predstavljanje-Kosova>
- Радовић-Тешић, Милица. 2006. *Мали појмовник граматичких и лингвистичких термина*. Београд: Учитељски факултет.
- Станојевић, Добривоје. 2009. Реторички топоси и говор у Скупштини. *Годишњак ФПН* 3, 389-395.
- Almond, Gabriel and Sidney Verba. 1963. *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Bäck, Hanna, and Marc Debus. 2016. *Political parties, parliaments and legislative speechmaking*. Springer.
- Carlin, Diana and Mitchell McKinney. 2004. Political Campaign Debates. U: Lee Kaid, L. (edited) *Political communication research* (str. 203-234). New Jersey: Mahwah.
- Hague, Rod, and Martin Harrop. 2014. «Упоредна владавина и политика: увод.».
- Ilie, Cornelia. 2017. Parliamentary debates. In *The Routledge handbook of language and politics* (str.. 309-325). Routledge.

- Kišjuhas, Aleksej. 2020. "Čemu statistika?". Danas. Preuzeto 27. oktobra 2022. sa <https://www.danas.rs/kolumna/aleksej-kisjuhas/cemu-statistika/>
- Shuster, Kate, and Meany, John 2016. *On That Point! An Introduction to Parliamentary Debate*. New York: The International Debate Education Association.
- Solar, Milivoj. 2005. *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga.
- Slavujević, Zoran. 2009. *Političko komuniciranje, politička propaganda, politički marketing*. Beograd; Grafokard.
- Taggart, Paul. 2002. Populism and the Pathology of Representative, in: Meny, Y., & Surel, Y. (edited), *Democracies and the Populist Change* (str. 62-80), Basingstoke: Palgrave.
- Tepšić, Goran, and Miloš Vukelić. 2019. «Kulturno nasilje kao proces dugog trajanja: od kolonijalizma do humanitarizma.» *Politička Misao: Croatian Political Science Review* 56, no. 1: 109-131.
- Topf, Richard. 2004. Beyond Electoral Participation, in: Klingeman, H., D., & Fuchs, D. (edited), *Citizens and the State* (str. 171-189), Oxford: University Press.
- Fishkin, James 2008. Ostvariti deliberativnu demokraciju: virtualne i mogućnosti licem u lice, *Politička misao*, Vol. XLV, (2008), br. 3-4.
- Van Dijk, Teun 2004. Text and context of parliamentary debates. *Cross-cultural perspectives on parliamentary discourse*, 339, 216-17.

Nikola Perišić*
Institute for Political Studies

Boris Kaličanin**
Faculty of Political Science, University of Belgrade

RHETORICAL CHARACTERISTICS OF THE KOSOVO AND METOHİJA PARLAMENTARY DEBATE 2022.

Resume

In the paper, the authors show which debate style was used by the whips of the parliamentary groups during the discussion on the Government's Kosovo and Metohija policy at the special session of the National Assembly in September 2022. Methods used during the research were analysis of content and rhetorical analysis in the frame of the theory of parliamentary debate. Results of the study show a clear difference in the argumentation between conservative opposition parties, progressive opposition parties, and the ruling parties. Additionally, it is notable that most of the whips repeated well-known facts without any concrete plan on how to resolve the situation in the Kosovo and Metohija region.

Keywords: National Assembly, Kosovo and Metohija, rhetorical analysis, parliamentary debate, political communication.

* nikola.perisic.fpn@gmail.com

** boriskalicanin@gmail.com

* Овај рад је примљен 31. октобра 2022.године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022.године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС NATIONAL INTEREST

ОДЈЕЦИ УКРАЈИНСКЕ КРИЗЕ

Мирјана Радојичић

ЕВРОПСКА УНИЈА КАО “ЗАЈЕДНИЦА
ВРЕДНОСТИ” У СВЕТЛУ РУСКО-УКРАЈИНСКОГ
СУКОБА.....93-106

Слободан Јанковић

ОДЈЕЦИ УКРАЈИНСКОГ РАТА НА БЛИСКОМ
ИСТОКУ.....107-135

Марко Парезановић

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ И ВОЈНО-
СТРАТЕШКИ ЗНАЧАЈ КАЛИЊИНГРАДСКЕ
ОБЛАСТИ137-152

Александар Гронски

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ И
БЕЛОРУССИИ И ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА
РУССКОГО ПОЛКОВОДЦА АЛЕКСАНДРА
СУВОРОВА В 2014 – 2020 ГОДАХ153-168

*Мирјана Радојичић**
Институт за политичке студије, Београд

ЕВРОПСКА УНИЈА КАО “ЗАЈЕДНИЦА ВРЕДНОСТИ” У СВЕТЛУ РУСКО- УКРАЈИНСКОГ СУКОБА **

Сажетак

У тексту се разматра однос Европске уније као “заједнице вредности” према текућем рату на просторима Украјине. Ослањајући се првенствено на методе квалитативне анализе и анализе дискурса, ауторка истражује да ли је и у којој мери ЕУ у том односу потврдила своју приврженост вредностима које афирмише као аксиолошки сукус свог идентитета, у првом реду вредностима антифашизма и антинацизма, озбиљно угроженим дешавањима у политичком животу Украјине од 2014. године наовамо. У централном делу рада она аргументује у прилог свом становишту да се Унија, заједно са САД као прекоокеанским савезником у овој ствари, уместо заштите угрожених вредности све време текућег рата руководила сопственим геополитичким интересом који је дефинисала као потпуни пораз Русије у том рату. А њене континуиране испоруке оружја украјинској страни и могући и све извеснији руски нуклеарни одговор на те акте, први пут након кубанске кризе из 60-их година прошлог века довели су свет на ивицу нуклеарне катастрофе. За ЕУ, закључује ауторка, антифашизам и антинацизам више не постоје као вредности, оне више не важе јер јој до њих – украјински случај о томе недвосмислено сведочи – више није стало. Питање које се по њеном мишљењу основано поставља је: да ли је икада истински и било?

Кључне речи: Европска унија, вредности, рат у Украјини, међународна политика, интереси.

* mradojicic9@gmail.com

** Рад је настао у оквиру плана научно-истраживачке делатности за 2022. годину Института за политичке студије у Београду, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Грегари мотив је један од основних покретача човековог друштвеног живота, његов урођени порив за удруживањем са другим јединкама своје врсте, за животом у групама.¹ На тим психолошким основама настале, људске заједнице представљају облик удруживања појединаца или колективитета унутар неког, мање или више ограниченог географског простора. Њене припаднике, било да је реч о појединцима или колективитетима – националним, државним, наддржавним – окупљају заједничке вредности, али и потребе и интереси, чијим удруженим реализовањем они развијају осећање припадности заједници и идентификације с њом.

У покушају да дефинише себе као асоцијацију држава, да се самопредстави ваневропском остатку света, Европска унија најчешће посеже за одредницом “заједница вредности” којима су, каже се, државе њене чланице привржене, а оне које претендују на тај статус би такве морале да постану.² Појам вредности је, иначе, хипотетички конструкт преузет из аксиологије и означава најопштије веровање о томе шта је и колико пожељно, корисно, и шта би требало да буде циљ људских напора, али исто тако и шта је штетно, те друштвено недопустиво и непожељно.³ Брзину напредовања управо у том, вредносном “сазревању”, бриселска бирократија, реторички узев, третира као кључни критеријум подобности држава аспираната за улазак у тај клуб “изузетних”. А њега, према саморазумевању, у том, вредносном смислу, дефинишу мир, демократија, људска права и, изнад свега, бескомпромисна антифашистичка и антинацистичка настројеност. Фашизам и нацизам, прецизира се, као идеолошки и политички покрети јесу војно поражени педесетих година минулог века, али су њихове модификоване форме претрајале све до наших дана, те се стога, додаје се, нипошто не би смело дозволити да сензибилитет и интолеранција Европљана према њима утрну.⁴

1 Више о томе у Vidanović 2006, 12.

2 Упоредити Akaliysky, Welzel & Hien 2022.

3 Модалитет постојање вредности као таквих је *важење*; док важе за појединце и њихове заједнице, док је истима до њих *стало*, оне и постоје као вредности. Другим речима, заинтересованост за нешто иако сама не представља вредност, јесте метафизичка претпоставка њиховог постојања. “Пошто је заинтересованост нестална, то су и вредности у свом вредносном капацитету релативне – тај капацитет је толики колико је заинтересованост снажна, и мења се у зависности од тога” (Babić 2011, 5).

4 Овом приликом остављамо по страни теоријске контроверзе о томе шта фашизам и нацизам са становишта историјског фактицитета јесу били; “инфлацију” тих појмова у сврхе политичке дисквалификације противника и самим тим њихово пражњење од садржаја; манипулативне потенцијале њихове симболичке и емотивне димензије...

Позивајући се на речене вредности, земље Уније су се, углавном као чланице НАТО пакта, у протеклих четврт века војно, али и на много других начина, ангажовале на више тачака у Европи и свету (Ирак, Авганистан, Либија, Сирија...), а становници Србије, из разумљивих разлога, понајбоље памте њихов тромесечни бомбардерски ангажман на заштити “угрожених” људских права косметских Албанаца и спречавању “хуманитарне катастрофе” која им је, како се тврдило, с пролећа те 1999. године запретила. Пословично несклони педантном евидентирању штета чињених им у бројним ратовима у скорој историји, Срби су овога пута начинили хвале вредан изузетак и избројали више од стотину бомбардовањем у потпуности уништених или озбиљно оштећених основних и средњих школа, факултета, домова културе...⁵ Дакле, управо оних институција које су давно установљеном друштвеном поделом рада у сваком друштву задужене за дифузију и преношење *вредности*, између осталих и оних које земље чланице ЕУ и учеснице у тој својевременој “хуманитарној интервенцији” афирмишу као аксиолошки сукус свог идентитета. Кринком на којој су биле уписане и неке од речених вредности били су, испоставило се, прекривени *интереси*, у овом случају, сумарно узев, за сепарирањем дела српске државне територије, његовом фактичком окупацијом, и инсталирањем копнене НАТО базе на њему.

“ЗАЈЕДНИЦА ВРЕДНОСТИ” ПРЕД ИЗАЗОВИМА РАТА У УКРАЈИНИ

Текући руско-украјински рат понудио је нови тест привржености Европе прокламованим вредностима, у првом реду оној најпроминентнијој међу њима – вредности антифашизма и антинацизма. Наиме, кључни мотив за покретање опсежне војне акције у Украјини, према речима првог човека Руске Федерације, био је њена демилитаризација и денацификација, ослобађање од пронацистичких и профашистичких политичких и војних структура које су, посебно након 2014. године и пучистичког “Евромајдана”, кренуле у бруталне обрачуне с руским и рускојезичним становништвом из јужних и источних делова земље.⁶

Одговор Европљана на Путиново *urbi et orbi* био је готово унисон: реч је о његовом невештом покушају да у светским јавном мњењу обезбеди алиби за ничим изазвану агресију Русије

5 Више о томе у Петковић 2009.

6 Упоредити Путин 2022.

на Украјину и њену планирану окупацију, или, прецизирали су украјински истомишљеници Европе, а дуги низ година и њени политички штићеници, *русификацију* суседне јој државе. Његове оптужбе за пронацистичке сентименте и нацизмом инспирисану политичку праксу у Украјини посебно апсурдним, тврдило се, чини факат да се на њеном челу од 2019. године налази један етнички Јеврејин.⁷

Чак и под не сасвим невероватном претпоставком да је у сврхе моралне легитимизације започетог рата руско политичко руководство у извесној мери пренаглашавало тежину неонацистичког баласта на политичком бићу савремене Украјине, није ли заједница која антифашизам и антинацизам афирмише као кључне вредносне конституенте свога колективног идентитета морала исказивати знатно мање толеранције и према његовим *стварним* размерама у политичком животу руског суседа о којима су чврсти докази били похрањени у мноштву доступних јој писаних извора? Уколико их није сматрала довољно кредибилним, нису ли такви, рецимо, били видео материјали настали по војним базама злогласног неонацистичког пука “Азов”, од 2014. године регуларног дела Националне гарде Украјине, базама препуним нацистичких реликвија, књига пронацистичког и профашистичког садржаја, летака и брошура који пропагирају проскрибоване идеологије? Ако ЕУ није веровала ни њима, нису ли је у снажну импрегнираност политичког живота Украјине тим погубним светоназорима морали уверити шокантни призори лешева руских цивила по источноукрајинским ратиштима, са урезаним нацистичким симболима на њиховим, претходно унакаженим телима?

Уколико ни ти призори нису били довољно уверљиви “скептичним” европским очима, да ли им ишта значајно говори податак да се украјински војници страдали у текућем рату сахрањују у униформама које су четрдесетих година минулог века биле део визуалног идентитета злочиначке Хитлерове солдатеке? Да ли је из сећања Европљана сасвим ишчилела чињеница да је управо у борби против те по злу чувене армаде пре само седамдесетак година

7 Неколико седмица по отпочињању сукоба Ноам Чомски (Noam Chomsky) констатује: “Сада је постало обавезно међу ‘правомислећим’ интелектуалцима да, ако се реферирате на руску инвазију на Украјину, морате је називати ‘неиспровоцирана инвазија на Украјину’. Морате, дакле, да додате ‘неиспровоцирана’. Чисто радозналости ради, ‘изгуглао’ сам ту фразу ‘неиспровоцирана инвазија на Украјину’, и нашао 2,5 милиона линкова ка текстовима у којима се помиње. Такође сам, радозналости ради, укуцао фразу ‘неиспровоцирана инвазија на Ирак’ и добио свега 11.000 линкова, махом ка маргиналним антиратним публикацијама. То је само по себи интересантно” (Чомски, 2022). Видети и Chomsky & Herman 2002.

по европским фронтима своје животе оставило више од двадесет седам милиона грађана Русије?⁸ Да ли она може да претпостави на какав су одјек у Русији као таквој наишле на почетку текућег рата изговорене речи једног европског званичника да препознатљива симболика и иконографија украјинског тзв. Десног сектора, странке Слобода и низа добровољачких одреда сабраних у већ поменутом пуку “Азов” нису ништа више од “поигравања с нацистичком естетиком” (Борел 2022)?

Сва претходна питања су, разуме се, реторског карактера, она, дакле, на која се, разјашњава наука о говорништву, одговори надају сами од себе. Више него добро је, другим речима, Европска унија била информисана о дубини којом је у друштвено и политичко ткиво Украјине засекао неонацизам, довољно свесна колики је његов стварни, а не само реторички удео у разлозима због којих је први човек Русије покренуо масивну војну операцију против најближег јој суседа.

Но, оно што су за из руске перспективе били морално неспорни мотиви за напад на Украјину, за Европу су, испоставило се, чињенице од малог значаја спрам значаја интереса чијој реализацији је управо украјински неонацизам требало умногоме да допринесе – потпуној “украјинизацији” Украјине, односно њеном ослобађању од нелојалног јој и антизападног, руског елемента, територијално распрострањеног понајвећма у југоисточним деловима земље. Од 2014. године и свргавања с власти проруски оријентисаног Виктора Јануковича па наовамо на тим просторима Украјине, наиме, “царују” терор над цивилима и њихово расељавање, масовне пљачке њихове имовине, силовања и мучења политичких затвореника из региона руског и рускојезичног Донбаса. Бежећи од погрома којим су им претиле разуларене неонацистичке, “бандеровштином” задојене банде, у протеклих десетак година из тих делова Украјине у Руску Федерацију су пребегле стотине хиљада њених становника.⁹

Оно давнашње Рузвелтово “да, кучкини синови, али *наши* кучкини синови”, у минулој деценији је у политичком животу Украјине, рекло би се, на чудовишан начин реактуализовано.

Све то време се одвија константна и интензивна, управо од

8 На тој чињеници мало шта могу да промене бескрупулозни покушаји фалсификовања историје Другог светског рата; улоге Совјетског Савеза у његовом отпочињању; размера руског страдања за време његовог трајања; затирања меморијалних обележја тог страдања; рехабилитације и реafirмације пронацистичких и профашистичких политичких покрета на просторима некадашњег СССР-а, првенствено данашње Украјине... Више о томе у Милошевић 2022, Романович Марченко 2022, Шевченко 2022.

9 Више о томе у Петровић 2021, 28.

стране земаља Уније и САД потпомагана милитаризација увелико нацификованог руског суседа, која је у завршници требало да му омогући стицање статуса нуклеарне силе којег се након распада СССР-а Украјина била добровољно одрекла у замену за безбедносне гаранције и гаранције неповредивости њених “совјетских” граница. Није на овом месту могуће не поменути и из више извора потврђена сазнања о инсталирању у том периоду на њеној територији неколико десетина лабораторија за производњу биолошког оружја, њихово опремање најсавременијом и најскупљом технолошком опремом, те сталан надзор над њиховим радом.¹⁰

Таквим, малигним упливисањем у политичке прилике у Украјини, требало је перманентно иритирати и провоцирати Русију, антагонизовати је против проблематичне суседне државе, а ову другу, непрестано застрашивану “нарастајућом” руском “опасношћу”, снажно мотивисати и подстицати на чланство у НАТО пакту. Такве њене амбиције у “пакету” с нерешеним статусом Крима и две самопроглашене републике руског народа на територији Донбаса, те упорним одбијањем евроатлантског Запада да први пут након рушења Берлинског зида отпочне преговоре с Русијом о коначној и трајној безбедносној архитектури света, постављале су руски “воз” на колосек рата са Украјином ка којем се не кренути, без обзира на цену, више, напосто, није могло.¹¹ Тако је заједница држава која мир афирмише као једну од првих међу вредностима којима је привржена, најмање десетак протеклих година истрајно утирала пут једном надлазећем унутарсловенском рату, са истом политичком одлучношћу с којим је то пре три деценије чинила на просторима словенског југа Европе. Сецесионистичке акте одметнутих федералних делова некадашње Југославије ЕУ и САД нису, наиме, третирале као “флагрантно кршење међународног јавног права” и “нарушавање територијалног интегритета једне међународно признате државе”, како протеклих месеци званично

10 Упркос томе, на званичну жалбу Русије против САД и Кијева упућену УН, а у складу са чланом 6. Конвенције о забрани биолошког и токсичног оружја, висока представница ове организације за питања разоружавања Изуми Накамицу у својим говорима пред њеним надлежним телима у марту и априлу ове године истиче да УН нису упознате ни са каквим програмима биолошког оружја на подручју Украјине. То шест месеци доцније потврђује и један други високи службеник УН Адабег Ебо, додајући да “УН тренутно немају ни мандат, ни техничке и оперативне могућности да истраже те информације” (према Витвицки 2022).

11 “Колико је све набројано могло да траје, колико се још све то могло трпети?”, упитао се гласно Владимир Путин у свом поменутом обраћању нацији непосредно пре потписивања указа о признању самопроглашених Доњецке и Луганске Народне Републике и започињања интервенције у Украјини (Путин, 2022).

квалификују руско признавање а потом и присаједињење четири области донедавно у саставу суседне Украјине, нити су учиниле било шта да исте онемогуће.¹² А самопроглашену независност јужне српске покрајине која је уследила петнаестак година доцније и била, као и агресија на Србију која јој је претходила, противна свим релевантним узусима међународног јавног права, земље Уније које данас предњаче у осуди сличних руских аката на подручју Украјине признале су међу првима.

ХОД КА “НУКЛЕАРНОМ АРМАГЕДОНУ” ИЛИ РАЗРЕШЕЊУ СПОРА?

Са испорукама оружја Украјини које углавном завршава у рукама неонацистичких формација у њеним оружаним снагама, земље Уније на челу с прекоокеанским “великим братом” настављају, па их и драматично интензивирају током актуалног рата. Тако већ у првим његовим седмицама немачки канцелар Олаф Шолц најављује нове пошиљке “најефикаснијег и најбрже доступног немачког оружја” на украјинска ратишта, а данска премијерка Мете Фредериксен пледира за исто – испоруке што више оружја Украјини, “јер је то у овим тренуцима најпотребније”. Немачка министарка иностраних послова Аналена Бербок из Риге самоуверено обзнањује да њена земља убудуће неће ни обелодањивати податке о тим испорукама. Шеф дипломатије ЕУ Жозеп Борел сумира да Унија нема ни у примисли обуставу оружане помоћи Украјини, јер јој циљ није што скорије окончање сукоба, већ што убедљивији и што жешћи пораз Русије у њему!¹³

Војно исцрпљена на тај начин пролонгираним ратом, економски девастирана санкцијама без упоредивог примера у досадашњој историји,¹⁴ морално стигматизирана бесомучном медијском кампањом какву само Запад уме да спроведе, очајна Русија би у одређеном и сасвим скором тренутку могла, како и

12 Игнорантски став спрам одредаба међународног јавног права релевантних за тај случај исходовао је, као што је познато, разбијањем друге Југославије, дугогодишњим ратовима у двама њеним некадашњим федералним јединицама који су однели око 150 000 људских живота, произвели више од два милиона расељених и оставили за собом регион који се ни до данас, безмало три деценије доцније, није политички консолидовао и стабилизовао.

13 Ова и њима слична становишта преносили су протеклих месеци сви регионални и светски штампани и електронски медији, те су стога они постали интегрални део знања и локалне и глобалне јавности о руско-украјинском сукобу и начину на који ЕУ и САД интервенишу у њега. Из тих разлога сматрамо да није неопходно наводити њихове изворе.

14 О економским санкцијама као својеврсном виду међународног тероризма видети McManhan & McKim 1993.

сама најављује, да посегне за неким од нуклеарних оружја из свог големог арсенала који је већ на почетку рата ставила у “стање високе приправности” и на тај, најпогубнији од свих могућих начина, приведе сукоб “крају”. Вероватноћа нуклеарног Армагедона, дакле, “расте из дана у дан“ (Dugin, 2022).

Можда је, наиме, Путиново звецкање “нуклеарним сабљама” у почетним фазама рата могло да се тумачи у кључу застрашивања и одвраћања Запада од даљих испорука оружја Украјини чиме би се ојачале сопствене позиције на украјинским фронтовима; данас, након више од двеста дана од почетка сукоба, оно је све мање, како каже Јануш Бугајски (Janusz Bugajsky), “махање бауком нуклеарне катаклизме” (Bugajsky 2022), а све више озбиљна претња без чије реализације се из московске перспективе рат против више противника од којих је Украјина најмање моћан и најмање значајан можда никада неће моћи завршити, а још мање може изгледати вероватно да ће се у њему и победити. Свет, закључује Мишел Чосудовски (Michel Chossudovsky), “никада није био ближе досад незамисливом него што је данас. Све заштитне мере из доба хладног рата које су нуклеарну бомбу категорисале као ‘оружје у крајњој инстанци’, укинуте су” (Чосудовски 2022, 28).

Јер, “ако је наш пораз у овој неравноправној игри ‘свршена ствар’, нисмо дужни да бринемо о последицама наших наредних чинова по остатак човечанства”, могао би да гласи резон који би се нашао у основи те све изгледније руске фаталне одлуке; њоме би, пак, био покренут ланац истоветних одговорâ других нуклеарних сила, и врата катаклизми библијских размера била би широм отворена. Била би то, речима Ноама Чомског, “смртна пресуда за нашу врсту, сукоб без победника” (Čomski 2022) иза којег би, да призовемо у сећање и сликовито упозорење Ентонија Гиденса (Anthony Giddens), “на планети Земљи остале само републике инсеката и траве” (Giddens 1990, 55). Револвер из оне давнашње и ефектне метафоре Светозара Стојановића о апокалиптичком рулету који, како је тврдио, човечанство одавно самоубилачки игра,¹⁵ овога пута би, дакле, засигурно опалио.

Утолико би, сугерисао је још средином прошлог века Ханс Моргентхау (Hans Morgenthau), и конвенционална употреба језика који би један такав сукоб третирао термином “рат”, а оно чиме би се водио “оружјем” исказивала одређену атавистичку неадекватност. Оружје, традиционално узев, је нешто што је у служби неког рационалног циља, а рат се, предочава он, води како би се такав циљ

15 Више о томе у Stojanović 2000, 8. *et passim*.

постигао; и једно и друго би изостало из нуклеарног сукоба две или више нуклеарних сила.¹⁶ Он би, дакле, био нешто друго и сасвим другачије – акт потпуног уништења наше врсте, или бар њених великих делова који су га сами себи приредили, речима Светозара Стојановића “антрополошко издање страшног суда” (2001, 89).¹⁷

У историји би, као својеврстан куриозитет, остала крупним словима уписана чињеница да се такав, потпун или делимичан крај познатог нам света, збио у епохи у којој се као један од два кључна актера глобалне политике успоставила заједница држава која себе дефинише пре свега као паневропски *мировни* пројекат.¹⁸ Штавише, насталу на увиду у разорне последице Другог светског рата – окидач оног револвера из поменуте Стојановићеве метафоре повучен је већ тада, нуклеарним нападима на Хиросиму и Нагасаки – и из заинтересованости водећих земаља Европе да се континенту обезбеде претпоставке трајног и стабилног мира, Европску унију и неки аутори с њених простора виде као “Унију страха”, страха од рата, пре него “заједницу вредности”, како она себе најчешће представља.¹⁹

Уколико су запажања речених аутора тачна, није ли један такав актер међународне политике, ако већ није учинио ништа да спречи избијање текућег руско-украјинског сукоба, требало да се на самом његовом почетку ставио на чело покрета оних, и државних и недржавних субјеката, те само добронамерних његових посматрача, који су захтевали да се оружане акције што пре обуставе и одмах отпочне интензиван дијалог између зарађених страна, који би се одвијао *bona fide* и без прекида, све док се не постигне трајно решење спора?

Није ли ЕУ, препозната, како смо видели, као унија страха од рата, или бар активне бриге за мир, на чији жртвеник је у минулом веку принела више од седамдесет милиона људских живота, у актуални спор морала интервенисати и превентивно, много година раније, а најкасније након 2014. и другог кијевског “Мајдана”, када је и мало упућенима у светска збивања било јасно да из тог правца

16 Упоредити Morgenthau 1985.

17 Од средине протеклог века, тврди Стојановић, “човек у дубини душе зна да живи у сенци аутопокалипсе, али то безбрижним, лежерним, лакоумним, лакоделатним животом потискује и чини мало да то стање промени” (2021, 12). По свему судећи, човечанство ће, упозоравао је визионарски он, пре фатално погодити његово властито стваралаштво него стрела времена којој, разуме се, ништа у космосу не може измаћи. Беков (Ulrich Beck) израз “ризично друштво” из његове знамените књиге, по мишљењу Стојановића, “недовољно драматично и стога недовољно адекватно карактерише нашу ситуацију” (8).

18 Упоредити Накарада 2006.

19 Више о томе у Severin 2006.

ка остатку континента, а и свету у целини узев, креће велики и црни ратоносни “облак”?

Да ли би то ЕУ доиста и учинила да тај “облак” у протеклих петнаестак година нису формирале крв и сузе делова једног словенског етноса који су се пре стотинак година, вољом некадашњих комунистичких моћника који су исцртавали унутрашње границе тада нестајућег, а неколико деценија доцније расформираног СССР-а, нашли изван државних оквира своје матичне, данашње Руске Федерације? Није ли у основи и актуалне одлуке Европе да уместо галона “воде”, на разбукталу украјинско-руску “ватру” излива канистере пуне “уља”, њено уверење да та “ватра” односи мало вредне животе два словенска народа од којих се неки чине унеколико вреднијим само зато што су пристали на улогу марионета у рукама још увек најмоћнијег, ваневропског “играча” на глобално-политичкој сцени, његових “корисних идиота”?

Било како било, онај европски страх, страх од рата, па чак и оног могућег, како Чомски каже, “без победника”, није, очигледно, био довољно снажан да предупреди трагедију која се одвија на истоку Старог континента или бар допринесе њеном што скоријем окончању, већ ни да надвлада изазов хибриса пред којим се Унија од фебруара текуће године налази – хибриса потпуног моралног и економског, а потом и војног уништења руске стране у актуалном рату у Украјини, са свим консеквенцама тог чина по државу Русију, а у блиској будућности јамачно и по свеколики словенски свет. О размерама тог искушења сведоче и данашњи очајнички покушаји “кенсловања” велике руске уметности, односно њених најзнаменитијих изданака (Чајковског, Достојевског, Толстоја, Рахмањинова...), тај становити и заумни културоцид, уз санкције прослављеним руским спортистима најбизарнији део тоталног рата који је Унија, заједно са својим кључним прекоокеанским савезником, с почетка сукоба у Украјини повела против Руске Федерације.²⁰ Вредности, у овом случају културне, односно уметничке постале су “колатерална штета” оног “Русија *delenda est*”, како Чомски дешифрује кључни императив који усмерава европско-америчко савезничко наступање у руско-украјинском рату (Чомски 2022).

Имајући у виду на речени начин дефинисане циљеве ЕУ у том сукобу, није тешко разумети зашто се, уместо ни у мирнодопским условима никад инициране денацификације истински нацификоване Украјине, све време од почетка борби посеже за нацификацијом

20 Више о томе у Џомог 2022.

имица руске стране у том рату (случајеви “Буча”, “Изјум”...).²¹ То се чини на већ рутинизовани начин на који се, рецимо, медијски управљало представом о Србима у екс-југословенским ратовима (случајеви “Маркале”, “Сребреница”, “Рачак”), демонизујућим језичким регистром медијатизовала личност Садама Хусеина уочи инвазије на Ирак (“случај наводног оружја за масовно уништавање”), свим расположивим средствима масовног општења сатанизовао Моамер ел Гадафи уочи напада на Либију, итд. Тако пројектованој пропагандној стратегији циљ је увек исти – да стигматизујућим (дис)квалификативима политичког противника лиши људских карактеристика, дехуманизује га и тиме, на посредан начин, ослободи етичке одговорности оне који су приправни да се с њим и оружјем обрачунају, па и да их мотивише и мобилизује на такве акте. Штавише, уроди ли тај “семантички погром” очекиваним јавномњењским “плодовима”, свака морална расправа постаје излишна, “што ће рећи да се најбоље оправдање обезбеђује на тачки на којој се оно готово ни не тражи, и на којој су руке одрешене за деловање”, прозира Милан Брдар (2000, 315).²² Уколико се деси, а пре или касније свакако хоће, да пропагандом закамуфлирана истина као таква буде обелодањена, то ће се, сматра се, десити довољно касно да не може да угрози на ефектима пропаганде у међувремену већ реализоване интересе оних који су на те ефекте и рачунали.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Бирајући, дакле, између прокламованих вредности, односно оне врховне међу њима – антинацизма и антифашизма, на једној страни, и интереса на другој, Европска унија, то јест државе њене најистакнутије чланице, заједно с прекоокеанским глобалним хегемомом, су се у украјинском случају, како су то кроз историју најчешће и чиниле, определиле за интересе. На концу, влада сваке суверене државе је, како је то поодавно макијавелијевски искрено признао некадашњи амерички дипломата и политиколог Џорџ Кенан (George Kennan), “извршилац, а не послодавац и њена првенствена

21 Данас би, посматрајући западну медијску сцену у целини узев, а проширујући наш речник, требало говорити: „о имицистичком а не само информатичком друштву; имицистичким мас-медијима, а не напросто мас-медијима; јавном имицу а не само јавном мњењу; имициологији а не само идеологији; имицилатрији а не само идолатрији; имицилогему а не само идеологему; *више о борби, чак и рату имица, него о борби и рату идеја; имицихоушкацима, а не само ратнохоушкацима...*“ (Стојановић 2000, 138, курзив М. Р.).

22 Упоредити и Вуковић 2009; Радојичић 2012.

обавеза су интереси националног друштва које представља: његова војна безбедност, стабилност његовог политичког живота, и добробит његових грађана. Ове потребе немају морални квалитет. То су неминовности самог постојања државе, те се стога не могу класификовати као 'добре' или 'лоше'. Оне могу бити пропитиване с незаинтересоване филозофске тачке гледишта. Али, влада једне суверене државе то не може да чини" (Kennan 1985/86, 206).

Вредности, поновимо то и на овом месту, постоје као вредности, оне важе само зато и само дотле док нам је, као појединцима или заједницама, до њих стало. За Европску унију очигледно антифашизам и антинацизам више не постоје као вредности, оне више не важе јер јој до њих – украјински случај о томе недвосмислено сведочи – више није стало. Питање над питањима, и могућа тема за један нови рад је: да ли је икада истински и било?

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вуковић, Слободан. 2009. *Етика Западних медија – антисрпска пропаганда деведесетих година XX века*. Сремски Карловци – Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.
- Милошевић, Зоран. 2022. „Предговор.” У *Историја као инструмент геополитике*, прир. Зоран, Милошевић, 11–18. Београд: Институт за политичке студије.
- Накарада, Радмила. 2006. “Европска унија као мировни пројекат”. *Социолошки преглед XXXX* (4): стр. 549–572.
- Петровић, Драган. 2022. “Белорусија и Украјина у постсовјетском периоду – два различита модела уређења и позиционирања државе.” *Култура полиса* 18 (46): 21–34. <https://doi.org/10.51738/Krolisa2021.18.3r.1.02>.
- Путин, Владимир Владимирович. 2022. “Обращение Президента Российской Федерации”, <http://kremlin.ru/events/president/news/67828>
- Радојичић, Мирјана. 2012. “Од посредника у општењу до фактора исхода ратова – западни медији масовних комуникација и ех-југословенска криза.” *Српска политичка мисао* 35 (1): 291–308.
- Романович Марченко, Владимир. 2022. „Јединство европског парламента и украјинског неонацизма у ревизији историјског памћења народа.” У *Историја као инструмент геополитике*, прир. Зоран, Милошевић, 163–192. Београд: Институт за политичке студије.

- Стојановић, Светозар. 2001. "Хуманик?" *Социолошки преглед* 34 (3–4): 5–27.
- Чосудовски, Мишел. 2022. "Нацизам је континуитет Волстрита". *Печат*, 736, 28. октобар: 28.
- Шевченко, Кирил. 2022. „Историја као инструмент за дизајнирање идентита – Прошлост Русије у историософији галицкоруских делатника XIX века.” У *Историја као инструмент геополитике*, прир. Зоран, Милошевић, 247–268. Београд: Институт за политичке студије.
- Akaliyski, Plamen, Welzel, Christian & Hien Josef. 2022. "A community of shared values? Dimensions and dynamics of cultural integration in the European Union." *Journal of European Integration* 44 (4): 569–590.
- Babić, Jovan. 2011. "Vrednovanje i tumačenje". *Theoria* 54 (4): 5–16, DOI: 10.2298/THEO1104005B.
- Brdar, Milan. 2000. "Humanitarna intervencija i teza o (de)nacifikaciji kao funkcionalni simulakrum". *Filozofski godišnjak* 13: 305–324.
- Bugajski, Janusz. 2020. "Russophilia, not Russophobia, is the West's problem". *Washingtonexaminer*. <http://www.washingtonexaminer.com/opinion/russophilia-not-russophobia-is-the-west-s-problem>.
- Chomsky, Noam & Herman, Edvard. 1988. *Manufacturing Consent*, New York: Pantheon Books.
- Čomor, Adnan. 2022. "Cijena koju ruski sport i kultura plaćaju zbog Ukrajine". <https://www.slobodnaevropa.org/a/rusija-ukrajina-rat-in vazija-sport-kultura/31742866.html>
- Čomski, Noam. 2022. "Ako izbije nuklearni rat, svi smo mrtvi." *Vreme*, 1639, 4. april: 13.
- Dugin, Alexander. (2022). "On the Brink of World War III". *Geopolitics*. <https://www.geopolitika.ru/en/article/brink-world-war-iii>.
- Giddens, Anthony. 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity.
- Kennan, George. 1985/86. "Morality and Foreign Policy". *Foreign Affairs* 64: 205–218.
- Morgenthau, Hans. 1985. *Politics Among Nations*. New York: McGraw-Hill, Inc.
- McMahan, Jeff & McKim, Robert. 1993. "The Just War and the Gulf War." *Canadian Journal of Philosophy*, 23 (4): 501–541.
- Severin, Adrian. 2006. "The Future of the EU: A Need for a New Vision". *Internationale Politik und Gesellschaft* (1): 11–19.
- Stojanović, Svetozar. 2000. *Na srpskom delu Titonika*. Београд: IP "Filip Višnjić" & Centar za socijalna istraživanja.
- Vidanović, Ivan. 2006. *Rečnik socijalnog rada*. Београд: Tiro-erc.

Mirjana Radojičić

THE EUROPEAN UNION AS A “COMMUNITY OF VALUES” IN THE LIGHT OF THE RUSSO-UKRAINIAN CONFLICT

Resume

The text treats the attitude of the European Union, as a “community of values”, towards the current war in the territory of Ukraine. Relying primarily on the methods of qualitative analysis and discourse analysis, the author deals with the question whether, and to what extent, the EU has confirmed in this attitude its attachment to the values it affirms as the axiological essence of its identity, which values, mainly those of anti-fascism and anti-Nazism, have been seriously threatened by the events of the political life of Ukraine since 2014. In the central part of her paper, the author gives arguments for her stand that, throughout the current war, the EU, together with the USA as its overseas ally in this matter, instead of protecting the threatened values, has been guided by its own geopolitical interests, which it has defined as Russia’s total defeat in that war. Besides, the EU’s continuous supply of weapons to the Ukrainian side and Russia’s possible and increasingly certain nuclear response to such acts have brought the world to the edge of a nuclear catastrophe for the first time since the Cuban crisis of the 1960s. The author concludes that, for the EU, anti-fascism and anti-Nazism no longer exist as values – they do no matter anymore, for, as the Ukrainian case clearly confirms, the EU does not care about such values any longer. In the author’s opinion, one may reasonably wonder whether it ever truly did.

Keywords: European Union, values, war in Ukraine, international politics, interests.

* Овај рад је примљен 3. новембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

*Слободан Јанковић**

Институт за међународну политику и привреду, Београд

ОДЈЕЦИ УКРАЈИНСКОГ РАТА НА БЛИСКОМ ИСТОКУ

Сажетак

У раду се анализирају реаговања блискоисточних земаља на Украјински рат и могућности распривања нових жаришта у региону, у оквиру глобалног руско-западног сукобљавања, у којем је Украјина највидљивије бојиште. Аутор користи италијанску неокласичну геополитичку школу. Он даје преглед одјека по земљама Блиског истока, од Либије до Ирана и од Јемена до Турске. Коначно, аутор закључује да је уопштено, реаговање земаља региона на рат у Украјини незадовољавајуће за Вашингтон и Брисел и добро дошло у Москви. Ниједна земља у анализираном подручју није увела санкције Русији, па чак и дуготрајни партнери САД бирају неутрални статус или економску сарадњу са Русију. У позадини америчког приступа према региону је такође константно растући кинески економски утицај.

Кључне речи: Блиски исток, Украјинска криза, Русија, Сједињене Америчке Државе, Блискоисточна политика.

УВОД

На међународном, војно-техничком сајму *Армија 2022* (Международный военно-технический форум «Армия-2022») у Москви 16. августа 2022, генерал-пуковник руске спољнообавештајне службе (*Служба внешней разведки Российской Федерации*–СВР) Владимир Матвејев (Владимир Матвеев),

* Рад је настао у оквиру научноистраживачког пројекта „Република Србија и изазови у међународним односима 2022. године“, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2022. године. slobodan@diplomacy.bg.ac.rs

изјавио је да „западни надзорници” више не рачунају на Кијев и да Вашингтон намерава да гурне свет (додатно) у хаос и распали старе сукобе, како би сачувао глобалну доминацију. Матвејев је навео да се отварање жаришта припрема по „целој планети – од Балкана и постсовјетског простора до Јужног кинеског мора, Индијског полуострва и Латинске Америке, да не говоримо о Блиском истоку.” (Зубарев 2022).

Најављено деловање колективног Запада, како га најављује СВР, одговор је на продубљивање и распламсавање украјинске кризе, уласком руске армије преко границе које је Украјина добила у оквиру Совјетског Савеза.¹ У раду се користе термини украјинска криза и рат у Украјини. Иако нису синоними, због отпочињања кризе 2013, у раду се у оба случаја мисли на догађаје од 24. фебруара 2022. године.² Почетак ратних операција започетих 24. фебруара 2022. године, догађај је од светскоисторијског значаја. Зашто? Зато јер представља видљиви моменат прерасподеле моћи на светском нивоу. Свакако, процеси који су довели до уласка војске Руске Федерације на тле Украјине започели су много раније, али они на овај начин добијају нов интензитет. Као што ратовима претходе планирања и претходни дипломатски, економски и културни сукоби и неслагања, тако су се и у овом случају преплеле амбиције духовног продора на исток Ватикана, али и филоамеричке цариградске патријаршије, покушаја рестаурације глобализма кроз ‘велики ресет’ (Гајић 2022, 56, 59-61), продора НАТО као војнотехничке еманације глобализма, корпоративног поробљавања, те воље руског и кинеског руководства да се супротставе премоћи САД на међународном плану и плановима оних који доносе одлуке у Вашингтону, Лондону и Бриселу.³

1 Наиме, Украјина као држава или политичко-територијална целина и није постојала пре СССР. У оквиру совјетске државе она се проширивала од добијања територије које је Пољска имала у периоду 1919-1939, затим делова Румуније и Чехословачке 1940, а које је СССР окупирао или ослободио (зависно од гледишта, јер су претходно то биле територије царске Русије, а раније делимично и Пољског краљевства), те полуострва Крим које је Украјина добила на поклон из састава РСФСР. Види мапу са добијеним територијама на: Canali, Laura. 2019. “La matrice Sovietica dello stato Ucraino”, *LiMes* 16/04/2014, <https://www.limesonline.com/cartaceo/la-matrice-sovietica-dello-stato-ucraino> приступ: 23/10/2022

2 Украјинска криза је широко употребљаван назив за процес започет мајданским протестима од краја 2013. и насилном сменом власти јануара 2014. Види на пример: Работажев Николай В., Соловьев Эдуард Г. 2017. „Украинский кризис: между политикой идентичности и геополитикой”, *Россия и новые государства Евразии*, № 3, 9-28; Маркедонов, Сергей М. 2019. „Украинский кризис: воздействие на постсоветские конфликты”, *Постсоветские исследования* Том 2, Номер: 2 Год: 951-962; Mearsheimer, John J. 2014. “Why the Ukraine Crisis Is the West’s Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin.” September/October, *Foreign Affairs*, 1-12.

3 О великом ресету као новом приступу глобалиста види у: Гајић, Александар. 2022. „‘Велики ресет’: Покушај реанимације глобализма”, *Национални интерес*, Година XVII,

Велике и регионалне силе, земље различитих величина са више континената су разнолико умешане у Украјинску кризу. Оне делују као активни учесници (путем слања људства, технике, обуке и друге врсте помоћи) или просто реагују на њу. У случају Блиског истока, осим занемарљиве продаје дронова Турске и Ирана, може се првенствено говорити о одјецима, а не умешаним странама.

Одјецци на украјинску кризу тј. рат, могу бити барем двојаки. С једне стране они су реаговања политичких вођстава појединих земаља, у овом случају Блиског истока, то јест њихово спољнополитичко деловање. С друге стране, одјецци се могу односити и на унутрашње политичке и друштвене односе. У раду ћемо се бавити обема врстама одјека у наведеном региону. Наравно, у другом случају ћемо се ограничити на оне који имају значај за међународне односе. Осим одјека, потребно је и испитати која су то потенцијална жаришта која би САД и колективни Запад могли да активирају или интензивирају у надолазећем сукобу интерконтиненталног, заправо светског, карактера.

Методе које се користе у раду су политичка анализа, статистика, историјски метод, а у оквиру италијанске неокласичне геополитичке школе, која акценат ставља на вољу елита да, узимајући у обзир њихово историјско искуство, етичке ставове, те географски и културни контекст доносе процену ситуације и одлуку. (Janković 2020a, Janković 2020b).

За разлику од конструктивиста пресвучених у геополитичаре, неокласичари не релативизују саму стварност, тј. простор. Ипак, за разлику од прве генерације Русија, Ролета и делимично Јаје, они указују на више аспеката простора. Маркони тако наводи да је *многострукост* и *мултифакторски* аспект простора оно што одликује геополитику. Он наводи „природно окружење, културу, економију, политички и друштвени амбијент који чине простор који насељава човек.” (Marconi 2022, 687). У том смислу и институције, па и тип уређења су пре свега елементи одређеног (политичког и културног) простора, нијансираног у складу са историјским искуством, па се тако може говорити о традиционално лошим односима Турске и арапског двета због искуства турске окупације. Вољни елемент, као хтење елита, тј. оних који доносе одлуке и креирају спољну политику, као одлике човека у складу са темељно хришћанским учењем о слободи воље као једној од кључних особина, приметан је како код Русија, тако и стотинак

vol. 41 Број 1/2022, 45-64. У погледу корпоративног поробљавања се може истаћи да је Украјина предала пољопривредни сектор низу приватних корпорација.

година касије код Марконија.⁴ Маркони наводи: „Постоји активна сила, коју одређују воље мноштва политичких актера који живе на одређеном политичком простору (без обзира да ли се ради о државама, племенима или мултинационалним корпорацијама), али постоји и пасивна сила динамика територијалних феномена, која врши утицаје и условљавања, иако није везана за вољу актера.” Тј. политичка акција или деловање, резултат су воље доносилаца одлуке. На њихову вољу да делују на одређени начин и у одређеном смеру (па и физичко-територијалном) утичу географска одличја, али и историјско-културни, економски, друштвени и темпорални контексти. (Marconi 2022, 691, 695, 696). Мноштво актера и као разноликост фактора одјек су намере настављача италијанске класичне геополитичке школе да насупрот позитивизму и фрагментацији научног сазнања, приступе спознаји геополитике што више холистички. (Marconi 2012, 48-49). Марко Рићери бавећи се Евроазијском економском заједницом у више наврата наглашава управо вољу елита, изражену или слабашну као један од кључних фактора. (Marco Ricceri 2012, 410, 412, 417)

У конкретном случају, воља блискоисточних политичких елита да делују/реагују на један или други начин у односу на украјински рат, зависи од њиховог географског положаја, историјског искуства са Сједињеним Државама и Русијом, те сопственом културом и економским односима са овим и другим силама и укупним стањем економије. Међутим, пуна анализа свих ових контекста би захтевала много више простора. Стога ћемо само површински обрадити економске аспекте и усредсредити се на политички и историјски простор.

ОДЈЕЦИ У ПОЈЕДИНИМ ДРЖАВАМА

Након отприлике век и по премоћи Запада на Блиском истоку, од Либије до Ирана и од Турске до Јемена, након светске економске кризе и локалне арапске зиме, Блиски исток је поприште два сукоба који су указали на прерасподелу моћи на регионалном и на глобалном плану. Русија се наметнула као велики играч у Сирији и модификованим присуством (дипломатском подршком Халифи Хафтару и путем дејствовања приватне војне компаније из

4 О вољном елементу и историјском контексту види на пример у: Perrone, Andrea. 2016a. “Gli esordi della geografia politica italiana e gli scritti di Ernesto Massi”, *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, Vol. V, No. 1, gennaio-giugno 2016, p. 44; Perrone, Andrea. 2016b. “Mare nostrum e *Geopolitica*: Il mito imperiale dei geografi italiani”, *Diacronie*, № 25, 1, 2016, <http://journals.openedition.org/diacronie/3936>, 19/01/2020

Русије, Вагнер) у Либији. (Јанковић 2020b). Кина је постала главни спољнотрговински партнер региона наместо САД и ЕУ. (табела 1). Дакле, пред избијање рата у Украјини дошло је до значајних промена у позиционирању великих сила у овом делу света.

Сирија представља још увек попрште рата који се због броја учесника и порекла земаља учесница (Азија, Европа, Америка) може окарактерисати и као мали светски рат, и у том погледу нема суштинских промена. (Јанковић 2022, 184). Јеменски рат је у затишју, ометан повременим оружаним инцидентима између ратника Ансар Алах јединица, популарно званих Хутија и њихових противника.⁵

Дуго су државе Арабијског полуострва и уопште већина држава арапског света биле у неформалним савезима са САД као водећим чланом. Економски и политички договори као резултат гаранција САД и њено преузимање улоге пређашњих европских колонијалних сила, те каснија победа у Хладном рату, војна слабост и углавном изложеност морима или потреба за спољним заштитником (Бахреин, Катар, УАЕ, Кувајт од Ирака и Ирана, Јордан због Саудијске Арабије), нису омогућавали локалним државама (изузев Сирији и Ирану који су због опозиције Израелу били принуђени и на сукобљавање са САД) супротстављање захтевима Вашингтона.

Следећи доктринарни став Збигњева Бжежинског да је „америчка моћ крајњи арбитар у региону” (Brzezinski 1997, 123) и Волфовицеве (PBS 2006) доктрине да САД не смеју дозволити ни једној регионалној сили да контролише регион и тиме постане ривал Сједињених Држава, Америка је након операције *Пустинска олуја* и размештања трупа на Арабијском полуострву 1990. године и касније окупацијом Ирака 2003. ефективно постала регионални хегемон, односно, упоставила је хијерархију у арапском свету и на Блиском истоку. (Lake 2009). Више од три деценије након Првог заливског рата и двадесетак година након америчке окупације Ирака, под изговором оптужби да та држава има оружја за масовно уништење које намерава да употреби, америчка хегемоније је срушена. Сада се барем две силе такмиче за утицај, а судећи по међународној трговини, све утицајнија је и трећа (Кина). (Табела 1).

На Блиском истоку две државе играју улогу велике силе, Иран и Израел. (Јанковић 2021). Додуше, не по недостижним критеријумима Флемеса, које прихвата и Мартин Бек. (Јанковић, 64). Оне су у савезничким односима са Русијом, односно САД. Блиски

5 Названих по оснивачу покрета Хусеину Бадредину Хутију (Hussein Badreddin al-Houthi), политичару и религијском вођи Зајдита на северу Јемена.

исток, својим северним делом наслонен на Црно море је гранично подручје према зони актуелних ратних дејстава, па је самим тим одјек кризе у том делу света неупитан. Али, како то примећују Маркони, Стило и пре њих Лица и Маси, елите које доносе одлуке о спољнополитичком деловању нису прости реципијенти. (Janković 2020a). Они имају вољу да делују на један, други или трећи начин на дати одјек. Историја односа са једном или другом страном у сукобу, као и геополитички положај могу такође утицати на начин деловања.

ТУРСКА

Капија Азије или Европе, зависно од ракурса, територијално је међу пет највећих земаља региона, а са око 85 милиона становника је међу три најмногљудније земље, уз Египат и Иран. (табела 1). Турска последње три деценије спроводи политику привредне и војне експанзије, којима је од доласка на власт Партије правде и развоја (АКП) придружена и културна експанзија. Од 2002. године, ако не и раније, спроводе се, како то наводи Деризиотис, две стратегије: војна пројекција изван граница као „активна одбрана” (forward defense) и неоосманизам, као дипломатско-културна експанзија уз добре односе са суседима. (Deriziotis 2021, 11-12). Осим тога, неоосманизам, који у себи обједињује и исламизам, послужио је на унутрашњем плану као интегративни фактор.⁶ У том смислу су оба приступа огледало воље домаћих политичких елита да, узимајући у обзир првенствено географске (активна одбрана) или историјско-географске факторе (неоосманизам) делују у региону.

Али, ако је неоосманизам добро дошао као обједињавајућа идеја за оне турског и курдског порекла, који чине вероватно (од шездесетих година 20. века нема пописа на етничкој основи) преко 90 одсто становништва, онда је криза тог концепта и нова фаза — Ердоганизам (Танасковић)⁷, или активна одбрана (Деризотис), била видљива на унутрашњем плану. Наиме, 2015. године су обновљена непријатељства између Турске и дела становника курдског порекла који подржавају ПКК или се просто владиној политици у Сирији

6 Неоосманизам је „идеолошки амалгам исламизма, туркизма и османског империјализма”. Види у: Танасковић, Дарко. 2011. *Неоосманизам: Повратак Турске на Балкан*, Друго допуњено издање, Београд: Службени гласник 2011, 12.

7 Танасковић Ердоганизам види као прилагођавање због ограничења отворено неоосманитичке политике услед сиријског рата у коме је Русија ограничила турски продор и затезања односа са Западом, с друге стране. У: Tanasković, Darko. 2016. *From Neo-ottomanism to Erdoganism: A doctrine and Foreign Policy Practice of Turkey*, Belgrade: Association of Non-Governmental Organisations of Southeast Europe – CIVIS, 143.

и удару на ХДП партију. Тада су војска и жандармерија нашироко коришћени на југоистоку земље, а у многим градовима је проглашен полицијски час. Окидач је био успех курдске либералне партије ХДП, на изборима 2015. која је доживљена као курдска. Владајућа партија је преживела ову кризу и уз помоћ националистичких савезника, то јест у коалицији са Партијом Националистичког покрета (*Milliyetçi Hareket Partisi* – МХП) наставила да влада.

У међувремену, Турску је захватила велика инфлација 2022. године (јула је износила 79,6 одсто на годишњем нивоу), а опозиција се удружила да 2023. победи Ердогана истицањем заједничког кандидата.⁸ Уз инфлацију, као и у многим другим земљама, дошло је до великог скока цена некретнина, како за продају, тако и за изнајмљивање. (Cetinguc 2022). Међутим, упркос инфлацији, економија то подноси добро. Турски БДП још увек расте у прва два триместра и предвиђа се да ће се тако и наставити.⁹ Евентуална могућност промена након избора јуна 2023. спречава дубље, ванинституционално незадовољство у турском друштву подељеном етнички (Турци и Курди те низ мањина), верски (сунити и алевити), и коначно односом према исламу (секуларисти и посвећени верници). Међутим, без Курда тешко је замислити победу уједињене опозиције (осим партије ХДП). Како у опозицији има и националистичких партија, евентуална јавна сарадња са ХДП је проблематична.

На регионалном нивоу Турска је уз Катар дипломатски подржала владе или устанике предвођене Муслиманском браћом и због тога дошла у сукоб са низом арапских држава. Уз обновљено непријатељске односе са Грчком и сукоб између Истока и Запада, одлучила је да барем на Блиском истоку смањи напетости. Да би мало омекшала дипломатски притисак са Запада и на Блиском истоку на коме је сукобљена са Тунисом и Египтом, након пада Муслиманске браће са власти у тим земљама и турске интервенције у Либији на страни исламистичких власти у Триполију, обновила је пуне дипломатске односе са Израелом и најављује побољшање истих са Сиријом. (Види о рапрошману са Израелом и Сиријом:

8 За председничке изборе види: Atilla Yeşilada, "Turkish Opposition to Run Joint Candidate Against President Erdogan", P. A. Turkey 23 August, 2022, <https://www.paturkey.com/> приступ: 24/08/2022; За инфлацију по новом обрачуна погледаги: Atilla Yeşilada, "Turkey's inflation expectations out of control, TL to depreciate further vs USD", P. A. Turkey 14 August, 2022, <https://www.paturkey.com/> приступ: 22/08/2022

9 У првом триместру Турска је забележила раст БДП од 7,5% у првом и 7,6% у другом триместру у односу на исти период прошле године. Види: Turkish statistical Institute 2022. "Quarterly Gross Domestic Product, Quarter II: April - June, 2022", 31 August <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Quarterly-Gross-Domestic-Product-Quarter-II:-April---June,-2022-45550> приступ: 8/09/2022.

Öcal, 2022; о обнови односа са Израелом Hussein 2022).

Какви су одједи украјинске кризе у Турској?

Турска није увела санкције, као што то није учинила ни 2018. када је Москва оптужена за тровање бившег руског агента Скрипаља, пребеглог у Велику Британију.¹⁰ (Bechev 2018, 95).

Од неуспелог војног пуча 15/16. јула 2016. Турска се окренула сарадњи са Русијом, како на економском плану, тако и у координацији војног деловања у Сирији кроз Астански процес, у коме Русија, Иран и Турска координирају деловање у Сирији и истовремено блокирају озбиљније уплитање Запада. (Barnes Dasey 2018, 66). Овакво понашање Турске поготову пред почетак и током трајања ратних дејстава у Украјини (од 24. фебруара 2022), која је на површину изнела оштру супротстављеност колективног Запада и глобалног истока и југа, навело је обе стране да осигурају сарадњу званичне Анкаре.

Сједињене Државе су покушале да смање тензије које су проузроковане сумњама Ердогана у улогу појединих америчких служби у организацију неуспелог пуча, америчке подршке сиријским Курдима и њиховог војног присуства у Сирији уопште.¹¹ Споразум о стратешкој сарадњи преговаран у октобру 2021, формално је озваничен 4. априла 2022 у Анкари објављивањем кратке изјаве од свега неколико реченица.¹² То је било у склопу турнеје Викторије Нуланд (познате по псовки и ниподаштавајућој оцени Европске уније), помоћнице у америчком Министарству спољних послова, током које је обишла Турску, Грчку и Кипар, са циљем оснажења источно медитеранског крила НАТО и повратка Турске у америчку орбиту. Међутим, то није променило одлуку турских власти да затворе пролаз кроз Босфор и Дарданеле за стране војне бродове. (Ozberk 2022). Иако је овај потез у западној штампи, па и у извештају за амерички Конгрес, представљен као уперен против Русије, он је заправо онемогућио приступ америчким, британским и другим НАТО бродовима у Црно море у којем оперише руска ратна флота.¹³

Политичке напетости у односима са Западом и нека врста

10 Тада су увођене санкције против шефа руске војне службе ГРУ и других.

11 Види о томе и другим проблемима, попут набавке система С-400 из Русије у: Jim Zanotti, Clayton Thomas, *Turkey: Background and U.S. Relations*, Aug. 5, 2022, *Congressional Research Service report*, R44000.

12 Објављена је Заједничка изјава влада САД и Турске којом је отворен Механизам за стратешку сарадњу. Види: United States Department of State [DOS]. 2022. "U.S.-Turkey Joint Statement on the Strategic Mechanism", April 4, <https://www.state.gov/> приступ: 5/04/2022.

13 Пример за обману чак и Конгреса у: Jim Zanotti, Clayton Thomas, *Turkey: Background and U.S. Relations*, *op. cit.*, *ii*.

еквидистанце према формалним савезницама из НАТО и према Москви, омогућавају Турској да се не сврста радикално ни на једну страну. Док Анкара с времена на време шаље поруке да неће признати придруживање или анексију Крима Русији (а сада и по питању судбине Доњецка, Луганска, Херсонске области и вероватно целокупног југа некадашње украјинске совјетске републике), и склапа споразум о стратешкој сарадњи са САД (април 2022), истовремено је уговорила билатералну трговину са Русијом у рубљама за набавку гаса и коришћење руских платних картица *Мир* и ушла у нову фазу изградње прве нуклеарне електране у Турској, коју прави и чији ће власник бити руско државно предузеће РосАтом.¹⁴ (Аккуу 2022).

Захваљујући војној и економској снази — упркос инфлацији, БДП је у порасту¹⁵ — те геостратешком положају, на морској граници Русије и копненој са другим НАТО земљама, она се понаша донекле као СФРЈ. У том смислу је за очекивати да актуелна власт у Турској покуша да извуче од обе сукобљене стране највише, пнашајући се као трговац који послује са обе зараћене стране.

ЛИБАН

Као да петнаестогодишњи цивилни рат (1975-1990) и покушај инвазије Израела 2006. године нису били довољни уз бригу за велики број палестинских избеглица, Либан је примио пропорционално највећи број сиријских избеглица усред дугогодишње политичке кризе. Поврх свега, од 2019. године, земљу је захватила велика економска криза којој се не назире крај и која је само ојачана уништењем силоса за складиштење житарица у бејрутској луци августа 2020. Тада је у експлозији усидреног брода почињена материјална штета од неколико милијарди долара. (Blair 2020). Према проценама либанске владе у тој земљи је око 1,5 милиона избеглих Сиријаца, што чини четвртину укупне популације Либана. У оквиру иначе тешке ситуације у земљи, огромна већина избеглих је у тешком сиромаштву.¹⁶ Либанско друштво подељено

14 О споразуму у пребацивање обрачуна у рубљама и картице види: “Erdoğan declares Türkiye-Russia agreed gas trade in ruble”, *Hurriyet Daily*, August 06 2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/> приступ: 1/09/2022.

15 Прошле године је БДП по глави становнина у малоазијској земљи порастао за 10,7 одсто. У првом триместру ове године је порастао за 1,2 одсто у односу на исти период лане! Види: “Turkey GDP - Gross Domestic Product”, *Countryeconomy.com* <https://countryeconomy.com/gdp/turkey> приступ: 1/09/2022.

16 Око 95 одсто њих је на ивици глади, а већина има проблем са кровом над главом. Око 55 одсто њих позајмљује новац да би имали мршав оброк. UNHCR. 2022. “Lebanon” – Fact

на 18 етничких и верских група, од којих хришћанске губе пропорционални удео захваљујући иселјавању и већем природном прираштају муслиманског становништва. Група која најбрже нестаје су вероватно Јермени.¹⁷ Ова заједница је досељена у садашњи Либан након геноцида почињеног у османској Турској. Део се доселио и из Дамаска у склопу француског пројекта стварања Либана као земље са (тада) већински хришћанским становништвом.

Историјски део Сирије, а од 1920. везан за тада мандатну метрополу Француску, овај узак појас земље, тј. Либан има, изнутра подељено друштво са политичком кастом произашлом из грађанског рата који је завршен на крају Хладног рата. У тој и таквој држави, сматра се да шиити имају највећи природни прираштај, што се не може проверити пописом, јер се исти не одржава. Не одржава се да не би пореметио договор о унутрашњој подели власти и равноправној подели мандата у скупштини (тренутно укупно 128, између хришћана и муслимана). Поред либанске регуларне војске, најозбиљнија, могуће и снажнија војна формација у земљи је оружано крило Хизбулаха (حزب الله Божја странка).¹⁸ Поред војног крила, шиитска партија Хизбулах има паралелни социјални систем. Судбина Либана је уско повезана са Сиријом, не само историјски и због избеглица, већ и због веза шиитске милиције Хизболах и сиријских власти. Главни спонзор Шиита у Либану, ипак је Иран, који је ојачао своје присуство на Блиском истоку кроз тренинг, војну и економску помоћ Ираку против ИСИС и Сирији против различитих терористичких и паравојних формација.

Либан представља тињајуће жариште које се сваки час може потпалити због унутрашње подељености и велике економске кризе. Од 2010. односи Либана и Русије су у успону, па је Москва била изненађена осудом руске агресије на Украјину на самом почетку рата. (Посолство Российской Федерации в Ливанской Республике. 2022). Међутим, Либан који је банкротирао 2020. и 2022. године, очекује хуманитарну помоћ од Русије, (101 Noticias 2022) а енергетску од

Sheet, July, <https://reporting.unhcr.org/document/2972> приступ: 26/08/2022.

17 Процењује се су спали на свега 40-60 хиљада припадника са око 150 хиљада становника пре десетак година. Види: Erchoff, Sami. 2021. "As Lebanon continues to collapse, its Armenian community disappears", The New Arab, 05 October, <https://english.alaraby.co.uk/features/lebanon-collapses-its-armenian-community-disappears> приступ: 26/08/2022.

18 Према подацима пакистанског војног форума има око 130 хиљада разних пројектила. Тешко је проценити бројност људства. Према конзервативним проценама има регуларних 25000 високо утренираних бораца и још око 20.000 резервиста. Види: "Missiles and Rockets of Hezbollah", Defence PK Jul 15, 2021, <https://defence.pk/pdf/threads/missiles-and-rockets-of-hezbollah-by-missile-threat.717169/> приступ: 29/08/2022; Hijazi, Salah. 2021. "Que sait-on des effectifs militaires du Hezbollah ?", *L'Orient-Le jour*, 20 Octobre 2021.

Ирана. (I' AntiDiplomatico 2022). Вербална осуда је више замена за неувођење санкција. Украјина је захтевала од Либана да не дозволи сиријском броду *Лаодикеја* да са товаром пшеничног брашна и јечма отплови за Сирију, тврдећи да је то наводно отето украјинско жито, што је Либан одбио и пропустио брод. У ситуацији тешке економске и политичке кризе у којој са Запада долазе притисци и условљавања, не може се очекивати да, без дубље политичке кризе потпомогнуте актерима заинтересованим за промену спољнополитичког курса, Либанска влада једне или друге коалиције одлучи да уведе санкције Русији и сврста се на страну Запада. Међутим, потпаљивање ситуације у Либану је извесно уколико би Израел *прешао Рубикон* и гађао циљеве у Ирану.

СИРИЈА

Сиријски рат и ситуација у тој земљи су у фокусу од како је Запад покушавао да покрене војну интервенцију и у тој земљи чему се Русија успротивила прво дипломатски, потом слањем војне флоте и коначно успешном војном интервенцијом од септембра 2015. године. (Јанковић 2020b, 89). Сиријски рат траје већ 11 година, а Турска и САД су савезници разних побуњеничких група. Курдско питање у Сирији се отвара махом у односу према Турској с обзиром да је савез курдских општина одлучио да не тражи више од аутономије у оквиру сиријске државе.

Чињеница да је руска војска један од три војна гаранта централних власти (преостала два су регуларна сиријска војска и Иранска револуционарна гарда), везује и ову земљу за украјинску кризу. Јасно је да у ситуацији у којој Русија концентрише напоре у војној операцији у Украјини не може бити значајнијег ангажмана руских снага у Сирији. Међутим, за тиме и нема потребе. Последње велике операције у којима је значајног учешћа имала руска војска спроведене су током 2018. године. Није познато колико војника је употребљено. Постоје различите процене о броју оних у редовним војним снагама и оних у трупама приватне војне компаније Вагнер, а у мају 2022. изнет је податак да је нешто више од 63 000 њих прошло кроз Сирију. У сваком случају Русија је користила и користи превасходно Ваздушно-космичке снаге, те специјалне јединице и плаћенике, у садејству са Сиријском арапском армијом (САА-регуларна војска). (Види: Sinclair 2020).

Сирија је уклештена између Турских амбиција да контролише део Сирије, израелске стратегије да задржи Сирију подељену и

ослабљену, те иранску стратегију контроле земљаног коридора од Ирана до Средоземља. (Види: Јанковић 2021). Постојећим и најављеним освајањима, Турска би постигла не само *de facto* територијално проширење, него би смањила и социјални притисак и незадовољство домицилног становништва због великог броја Сиријаца у земљи, које би тамо населила. Најаве расприривања сукоба у Сирији су могуће пре свега кроз логистичку помоћ за терористичке нападе. Сарадња Турске са Русијом, те Москве и Техерана за сада не оставља много могућности Западу за даљу ескалацију ситуације. Тек погоршање унутрашње ситуације у Ираку, може да пружи импулс новом погоршању ситуације у Сирији, а онда и у Либану.

ИРАК

Античка Месопотамија, историјски простор са пуно важних градова за светску историју и светилиштима шиитског ислама, Ирак и даље тиња, што ову земљу чини једним од најављених тачака блискоисточног жаришта. Као и већина регионалних земаља без дубље историје, Ирак је првенствено резултат открића нафте у тој земљи и потребе Енглеза да лакше користе своје штићенике, поделивши их на више јединица, тада мандатних територија. Дубока политичка и друштвена криза узрокована блискоисточном системском корупцијом, недовољном запосленošћу и племенским, етничким и верским поделама. Након помоћи Ираку у борби са тзв. Исламском државом, Иран је постао доминантни савезник владе у Ираку и држава са непосредним и посредним утицајем на политичке странке и део паравојних јединица у тој земљи. (Ваган 2022). Афере са аудио снимцима бившег премијера Нури ал Маликија, једног министра и потом судије пуштене на твитеру ускомешале су политичку сцену Ирака поремећену немогућношћу формирања владе након избора од 10. октобра 2021. године. Отада траје политичка криза која би могла да има релативно миран епилог у поновљеним изборима. Председник појединачно највеће политичке снаге, Муктада ал Садр, шиитски вођа, повремено близак Ирану, а повремено критичан према утицају те суседне државе на политичку сцену у међуречју, позвао је на нове изборе. У току тензија са техничком владом, пошто је повукао посланике из парламента, а након упада у законодавно тело и мањих нереда, најавио је повлачење из политике 29. августа 2022. У једном дану, настала је ситуација која је претила да се отргне у оружани сукоб, да би се све смирило позивањем Садра да се његове

присталице повуку. (Macdonald 2022; Menmy 2022).

Што се тиче одјека рата интересантно је да поред дуге сарадње Курда са Америком и Израелом и Русија постојано гради контакте са овом заједницом, који су постојали и за време царске Русије. Москва је међу првима отворила конзулат у Ербилу, седишту ирачког Курдистана још 2007. године. (Иванов 2016). Газпром њефт, руска државна компанија је 2014. уговорила учешће у трећем нафтном блоку на територији курдске аутономије у Ираку. Економски и политички интереси Русије на северу те земље, доприносе компликованој партији карата у којој, баш тај део Ирака постаје све више место где се линије фронта укрштају, па ту делују војне силе Турске, Ирана и САД, уз истовремену специјалну антитерористичку операцију ирачке војске и полиције. (ИА REGNUM 2022). Могућност распиривања рата у Ираку са међународним учешћем остаје изразита. Када се говори и пише о тој земљи треба имати на уму да велики број Курда, сунита па и Туркомана живе и у Багдаду, а да су Мосул, Дијала и Киркук такође етнички и некад конфесионално мешани градови (сунити, шиити, халдејски хришћани, јазиди). (Иванов 2022). Зато би евентуална подела била крвава, барем као рат у Сирији.

Иначе, ирански сусед и некада такмац персијске државе, већ јесте поприште повремених одмазди иранских, америчких и израелских снага у Багдаду, Ербилу и другде.¹⁹ Ова дубоко подељена земља — условно на курдски север, шиитски југ, подељени центар и сунитски запад —, уз присуство турске и америчке војске и великог броја припадника проиранских паравојних снага потенцијална је мета новог блискоисточног жаришта.²⁰ (Smith 2022). То жариште може бити отворено и на северу земље и у њеном центру, а није немогуће истовремено и у оба дела. Иран би морао да троши још више ресурса него до сада, али питање је да ли би Русија икако била ослабљена због таквог развоја ситуације.

Тренутно, јак утицај шиитских организација, те енергетска сарадња са Москвом и непопуларност санкција којих је и сама била жртва допринели су да званични Багдад не уводи санкције Русији.

19 Према ауторовим сазнањима неки од ракетних удара иранских или проиранских снага на циљеве у курдском граду Ербилу на северу Ирака били су усмерени на тајну испоставу израелске службе Мосада, док су други били усмерени на америчке циљеве или на пријатеље САД и Израела. О томе и: Motamedi, Maziar. 2022. "Iran's IRGC shells 'terrorist positions' in Iraq's Erbil", *Al Jazeera*, 11 May 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/11/irans-irgc-shells-terrorist-positions-in-iraqs-erbil> приступ: 12/05/2022.

20 Америка има контингент од око 2500 војника који званично служе да тренирају Ирачке безбед носне снаге. Види: Иранске снаге имају директан утицај на бројне паравојне јединице у тој земљи које су обучавале у рату против ИСИС-а.

ИРАН

Док је за Русију, Сирија била залог повратка на Блиски исток, чиме је појачала статус велике силе, за Иран је борба у Сирији питање регионалног поретка у коме Иран настоји да осигура правац Техеран-Багдад-Дамаск-Бејрут. Иран који делује у садејству са Русијом у Сирији и у појединим међународним оквирима попут Шангајске организације за сарадњу такође је потенцијална мета шире дестабилизације Месопотамије и Сирије коју би у сценарију који је изнео Матвејев извео Запад. Пре само пар година озбиљне демонстрације у више градова Ирана запретило су по први пут након 2009. године и вероватно озбиљније него тада одржању унутрашњег поретка заснованом на теократском режиму који се комбинује са демократским установама.²¹ Последње у низу демонстрација указују на унутрашње незадовољство социјално-економским стањем што је предуслов за унутрашњу дестабилизацију. Познато је да је ова земља регионални непријатељ ‘ционистичке творевине’ и ‘великог сатане’ — Израела и САД. Како примећују Лазић и Бабић успеси у ширењу утицаја, чему је допринело и претходно америчко обрачунавање са локалним режимима негативно настројеним према Ирану, ирачком (2003.) и талибанском (до 2001. године), довели су и до „регионалног пренапрезања”. (Lazić and Babić 2021, 86). Сами успеси плаћени су појачаним санкцијама и државним терористичким нападима на научнике и војне команданте те земље. Као земља која је током рата у Украјини ушла у пуноравно чланство Шангајске организације за сарадњу, на самиту те организације у Самарканду (септембар 2022) и која дипломатски, војно и обавештајно сарађује са Русијом у Сирији, она је суштински савезник Русије. (Sputnik news 2022).

ИЗРАЕЛ

Јеврејска држава је још пре рата у Украјини одбила да прода Украјини софтвер за шпијунажу електронских комуникација *Пегазус* (који се обилато користио и вероватно користи у бројним арапским и европским државама за шпијунирање опозиције али и страних мета). (Kirchgaessner 2022). Потенцијално угрожен са севера због утренираности и опремљености Хизбулаха (у садејству са Иранском револуционарном гардом), Израел је успео снажном

21 Овде се мисли на чињеницу да врховну власт представља Верски вођа који уз низ других установа, попут Савета за очување Револуције, има превласт над непосредно изабраним органима као што је то случај са председником или парламентом – мецлисом.

и пажљивом дипломатском акцијом да створи око себе низ, ако не пријатељских, а оно барем држава са којима одржава регуларне економске и политичке односе. (Јанковић 2021). Само Сирија и Либан, уз наоружане палестинске организације у Појасу Газе, гледано из Јерусалима представљају претњу различитог интензитета у непосредном окружењу.²² Свакако на регионалном плану Иран има највише могућности да војно угрози јеврејску државу. Неколико година дипломатских сукобљавања са Анкаром се смирује упоредо са консолидацијом власти владе у Дамаску над већином територије Сирије и појачаним притисцима Запада на Ердогана и уопште власт у Анкари. Периодично бомбардовање циљева у Сирији (у питању су махом иранска опрема и људство) с једне стране тестирају односе Москве, Дамаска и Техерана док с друге стране, указују на спремност Израелских оружаних снага да се у ваздушној борби упуте у сукоб са потенцијално ширим последицама.

Међутим, исто тако, Русија од почетка војне интервенције у Сирији одржава комуникацију са израелском војном авијацијом преко мешовите комисије да не би дошло до међусобног сукобљавања мада и тако долази до повременог међусобног отварања ватре. (РБЦ 2015).

Управо руско војно присуство у Сирији и тежина руске дипломатије на Блиском истоку и шире на светском плану доприносе томе да Израел не уводи санкције Москви, иако истовремено Русија на унутрашњем плану сузбија утицај Израела. Наиме, руске власти су покренуле судски процес против Јеврејске агенције — суштински израелске владине организације, која широм света промовише *алију*, тј. уселјавање Јевреја у Израел које се назива „повратак”.²³ Упоредо са медијски пропраћеним проглашењем највеће агенције за иселјавање Јевреја у Израел за страног агента (особа или правно лице које делује у корист друге државе), министар спољних послова Русије, Сергеј Лавров је у интервјуу за италијанску телевизију рекао да сматра да је Хитлер имао јеврејско порекло. Иако би ово у случају неке друге државе подигло значајну прашину, то није допринело промени става У Јерусалиму по питању санкција Русији. Отварање

22 Овим се не прејудуцира став о статусу Јерусалима, али се не може пренебрегнути чињеница да се власт и кључне институције јеврејске државе налазе у Јерусалиму, а не у Тел Авиву.

23 Наиме, руске власти желе да региструју ову организацију као израелску агентуру, и забрани им прикупљање података руских грађана за рачун канцеларије у Израелу. Види: Eichner, Itamar, Reuters. 2022. "Russian Justice Ministry asks for local branch of Jewish Agency to be dissolved", *Ynet.news*, 07.21.22, <https://www.ynetnews.com/article/s1viza835> приступ: 21/07/2022.

жаришта на територији коју контролише влада у Јерусалиму, то јест на Окупираним територијама, би пре било плод пређашње ситуације него сукоба у Украјини.

БЛИСКОИСТОЧНЕ МОНАРХИЈЕ

Монархије на арабијском полуострву и Јордан су деценијама биле везане са САД и Уједињеним Краљевством, тј. биле наслоњене на њихову подршку и утицај, тако да и поред уређења имају неколико заједничких карактеристика. Стога се оне могу заједно оценити у погледу одјека који се разматра. У питању су гледано од севера ка југу: Јордан, Саудијска Арабија, Кувајт, Бахреин, Катар, Уједињенски Арапски Емирати и Оман. Од поменутих земаља у организацији ОПЕК плус су Оман и Бахреин, а Саудијска Арабија и Кувајт су чланице ОПЕКА (као и Ирак и Иран). (ОРЕС; Perumal 2022). Сједињене Државе и даље имају војне базе у Кувајту, Катару, Бахреину, Саудијској Арабији, Оману па и мањи контингент у Јемену.

Међутим, како примећују и произраелски лобисти, ове државе, изузев Јордана, заузеле су став 'стратешке неутралности'. (Feierstein et al. 2022). То је позиција команданта преторијанске гарде у филму 'Гладијатор', када он у последњој сцени не додаје оружје разоружаном цару. Да ли је у питању неутралност показаће време, али оно што за сада делује јесте да ове државе са стране посматрају догађања и сарађују са Русијом на енергетском плану. Свакако, као и друге државе макро регије Блиског истока и Северне Африке, ни ове земље нису увеле санкције Русији. Саудијска Арабија је чак, заједно са Емиратима, одбила телефонски позив америчког председника Бајдена, у којем је намеравао да их позове да појачају извоз енергената за Европску унију. (Nissenbaum et al. 2022). Заправо ове две државе су искористиле прилику распламсавања глобалног сукоба да узврате новој америчкој влади на потезима које је званични председник САД, Џозеф Бајден, обећао на почетку мандата. Он је најавио повлачење из "вечитих ратова на Блиском истоку", што је био континуитет са политиком претходног председника Доналда Трампа. Најавио је 'ресетовање' односа са Саудијском Арабијом и пре давања заклетве рекао да ће ту земљу третирати као парију због кршења људских права. Коначно, САД су одбиле да јеменске Хуте званично прогласе терористичком организацијом што су тражили и Саудијци и Емираћани.²⁴

24 О Бајденовим изјавама и потезима нове америчке владе према Саудијцима и Емираћанима видети: Loft, Philip, Curtis, John, and Ward, Matthew. 2022. "China and the US in the Middle East: Iran and the Arab Gulf", *Research Briefing, House of Commons Library* (UK Parliament),

Када је Бајден морао да посети Ријад и састане се са крунским принцом кога је претходно сумњичио за убиство саудијског новинара Хашогија, договора није било. Већ седам дана касније руски председник Владимир Путин и исти принц престолонаследник Мухамед бин Салман су се договорили о даљој стратегији на енергетском плану. (Trevelyan 2022). Слично је и на релацијама Ријад-Берлин. До 2018. године Немачка је била извозник оружја у ту земљу, да би тада увела мораторијум на продају, који је појачан наредне 2019. године, прво због хуманитарне катастрофе коју је изазвало саудијско учешће у рату у Јемену, а потом и убиство новинара и рођака краљевске куће Џамала Хашогија. Међутим, услед украјинске кризе Немачкој су потребни нови извори енергије, па је услов Саудијског принца био претходно обнављање извоза оружја у ту земљу. Гладна за енергентима, Немачка је променила принципијелну политику и коалициона влада зелених и левице је донела одлуку о извозу оружја у Саудијску Арабију. (Deutsche Welle 2022).

Став Абу Дабија, односно Уједињених Арапских Емирата, проиходи из дугог рапрошмана са Русијом који се примећује барем од 2017. године, када ова држава враћа амбасаду у Дамаск, у Сирију. Следеће године су Русија и Емирати потписали Декларацију о стратешком партнерству, а нови уговори су потписани приликом посете Владимира Путина заливској монархији. (Stilo 2019).

Кувајт и хашемитска краљевина Јордан чију безбедност традиционално гарантују САД и Велика Британија, не пркосе Западу, баш као и Оман. Али и оне не уводе санкције Русији која је војно присуства у суседству Јордана, у Сирији.

Кина је 2020. увозила са Блиског истока чак 47 одсто својих потреба за нафтом, од чега је само на Саудијску Арабију отпадало 16 одсто, што је значајан раст у односу на 2016. годину (када је увозила 38% нафте из тог дела света). Паралелно са порастом кинеског увоза опада амерички увоз. (Loft et al. 2022). У глобалном разврставању, па и сукобљавању, пораст кинеског економског уплива утиче на одржавање добрих односа са Русијом и вољу за одоловањем америчким притисцима.

ЈЕМЕН

Стара *Arabia Felix* је и у здравственом смислу један од несрећнијих делова Блиског истока због немаштине и рата који се с прекидима водио у тој земљи од 2004. године до априла 2022. када је уведено лабаво примирје које се свака два месеца обнавља. (United

Nations 2022). У овој земљи рат, сиромаштво и санкције оптеретили су подељену земљу и пре избијања рата у Украјини. Одједи ове кризе, уколико их има су посредни. Међутим, Иран дипломатски, а сумњичи се и војно-економски, подупире Хуте, који су зајдити — једна врста шиитског ислама.

Најснажнији одјек Украјинске кризе на Јемен јесте умањење пошилики житарица, то јест још већа глад у тој напаћеној земљи, која увози око 40 одсто својих потреба за житарицама из Русије и Украјине. (Bahashwan 2022).

ЕГИПАТ И ЛИБИЈА

Египат је најмногољуднија арапска земља, која традиционално пледира на вођство у Арапској лиги, чије је седиште у Каиру. Период несрећне Арапске зиме допринео је одвајању Јужног Судана, као вероватне реализације плана Пентагона из 2001.²⁵ Међународне позиције Египта су тада пољуљане. Режим Ал Сисија је у сарадњи са Саудијском Арабијом кренуо у економску обнову земље. Сарадња са Русијом је постојана и она се огледа како у изградњи прве нуклеарне електране коју руска компанија подиже на северу земље у Даби, изградња руског индустријског подручја у проширеном Суецком каналу и пројекти у железници те у другим областима привреде. Рат у Либији и поготову хаос у другом рату од 2014. године са мноштвом зараћених страна омогућио је Египту да се умеша у дешавања у тој земљи. Помоћ Халифи Хафтару се може сагледати као вероватно војна и логистичка. (Stilo 2019, 43, 44). Исти војни лидер је добио и посредну војну подршку Русије, преко учешћа руске приватне војне компаније Вагнер у борбама на страни Либијске националне армије коју предводи. (Stilo, 43; Karim and Varvelli 2017, 8, 18, 19).

25 О чему је јавно посведочио бивши војни шеф НАТО генерал Весли Клерк. Види више о томе: Слободан Јанковић, Блискоисточна криза: рат без мира, Институт за међународну политику и привреду - *Catena mundi*, Институт за међународну политику и привреду, Београд 2019, стр. 397.

Табела 1. Блискоисточне земље: основни подаци за 2021. годину²⁶

Држава	Број становника (у милионима)	Површина (у km ²)	БДП ПКМ* ²⁷ (у \$ доларима за 2021.) ²⁸	Фертилитет (број деце по жени) (United Nations Population Division 2022)	Главни спољни трговински партнер ²⁹ (2019. г.)	
					Увоз	Извоз
Египат	102,61	1 010 408	12121,16	2,92	Кина	САД
Иран	84,98	1 648 195	14971,25 (2020)	1,69	Кина	Кина
Турска	84,68	783 356	31252,08	1,89	Немачка	Немачка
Ирак	41,18	438 317	9474,78	3,5	УАЕ	Кина
Саудијска Арабија	3546	2 149 690	45104,28	2,43	Кина	Кина
Јемен	30,91	527 829	2285 (2018)	3,79	Кина	Кина
Сирија	18,27	185 180	/	2,75	Турска	С. Арабија
Јордан	10,27	89 342	9969,1	2,83	Кина	САД
УАЕ	9,56	83 600	77182	1,46	Кина	Индија
Израел	9,37 ³⁰	20 770 ³¹	41582,47	2,98	САД	САД
Либан	6,86	10 452	9731,71	2,09	Кина	Швајцарска
Либија	6,71	1 759 540	21260,43	2,46	Кина	Италија
Палестинска самоуправа ³²	5,37	6020	5394,07 (2020)	3,5	Израел	Израел
Кувајт	4,74	17 818	44847,05 (2020)	2,11	Кина	Кина
Оман	4,57	309 501	29502,06 (2020)	2,62	УАЕ	Кина
Катар	2,62	11 571	85128,22	1,8	САД	Јапан
Бахреин	1,49	760	41335,63	1,81	УАЕ	Саудијска Арабија

Табелу израдио Слободан Јанковић, 2022.

26 Подаци су преузети са сајта STATISTA, осим ако није другачије указано. За податке о спољној трговини коришћени су подаци са сајта “Observatory of Economic Complexity”, <https://oec.world/en>. Подаци за спољну трговину су из 2019. године. Последњи доступни подаци су из 2020. године, али она није референтна, због поремећаја у снабдевању и политике глобалног затварања.

27 Извор је *Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/> приступ: 22/08/2022.

28 У загради је година за коју важи вредност, ако није из 2021. године.

29 За све земље, извори су *ChinaMed* портал на <https://www.chinamed.it/chinamed-data/middle-east> приступ: 22/08/2022, и “Observatory of Economic Complexity”, <https://oec.world/en> ;

30 Без палестинских Арапа на окупираним територијама.

31 Ово је површина без Голанске висоравни.

32 Према подацима: <https://www.worldometers.info/>

ЗАКЉУЧАК

Турска и Иран које представљају северну границу Блиског истока, наслоњене су на земље ОДКБ, а Турска и преко Црног мора на ратно попрште. Сирија је у савезничким односима са Русијом. Најава отварања жаришта на Блиском истоку, како је обелоданио или само објавио руски генерал Матвејев, тек треба да уследи, мада сукоби на овом простору тињају и пре размештања руских јединица у Донбасу, Херсонској области и у Запорожју. Овај део света, у време СССР једно од места одмеравања снага двају великих сила, поново је попрште у коме долази до смене изванрегионалне доминантне силе. Пуна пажња је усмерена на постсовјетски простор и то посебно на територије старе, кијевске Русије, те онога што се од 18. века називало и Новорусија.

Наставак дипломатске иницијативе на црном континенту, па и позиви из Малија те последњи из Буркине Фасо Русији, показују колики је простор отворен за деловање ове државе и првенствено руске политике. (France info 2022). Ова обнова мултиполарности на 'црном' континенту подсећа на историју Хладног рата и носи у себи једно преосмишљавање Москве као изнова алтернативе Вашингтону.

Несумњиво, опадање регионалног присуства САД допринело је начину реаговања, односно одјецима земаља макро региона, али томе је допринела и руска интервенција у Сирији, те деловање руске војне приватне компаније Вагнер у Либији и Централноафричкој Републици.

Табеларни приказ земаља региона показује јасно да је Кина постала доминантни партнер земаља региона. САД су и даље један од главних партнера. Међутим, политичка „видљивост”, односно утицај овде нису нужно везани за економски утицај, што се може разумети и посматрајући патуљасте политички значај ЕУ у источном Средоземљу.

Све време кризе, арапски свет чека ко ће бити нови цар или да ли ће бити више царева, што уосталом чини и већина земаља другде. Воља за променама може се наслутити из приступа које ове државе манифестују. Наиме, ниједна држава Блиског истока није увела санкције Русији. Арапске државе традиционално наслоњене на САД су одбиле иницијативе америчких власти за повећање производње нафте од почетка војних операција у Украјини. Савезништво Москве, Техерана и Дамаска је настављено, а и Турска је коначно направила први корак ка помирењу са својим суседом, на чију територију је упала током рата у тој земљи. Ни дубоко подељени

Либан, чија је социо-економска ситуација тако тешка да је већ три године на корак од грађанског рата, не слуша захтеве Брисела и Париза, односно њиховог пулена Кијева и прослеђује руски брод са товаром у Сирију.

Анегдота у дипломатским круговима гласи да је тадашњи египатски председник Мубарак, 2008. године рекао Путину да Блиски исток жељно ишчекује повратак Москве. Шта год било истина, Москва се вратила. Историјско сећање на присуство Русије, највероватније тумачено као могућност балансирања локалних полиитчких елита и у том смислу могућности за веће концесије од стране силе савезнице, уз негативно искуство америчког преимућства довели су до оваквог става низа блискоисточних земаља. Као један од резултата повратка Русије ‘на велику сцену’ видимо и одјеке. Ови одједи су део сукоба који надилази границе Украјине какву познајемо по већини актуалних географских мапа, одједи који не иду у прилог непријатељима Русије.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Гајић, Александар. 2022. „‘Велики ресет’: покушај реанимације глобализма.”, *Национални интерес*, Година XVII, vol. 41 Број 1, 45-64. DOI:<https://doi.org/10.22182/ni.4112022.2>
- Јанковић, Слободан. 2019. Блискоисточна криза: рат без мира. Београд: Catena mundi: Институт за међународну политику и привреду, 2019, стр. 397
- Јојић, Стефан. 2018. „Турска интервенција у Сирији у контексту актуелних регионалних и међународних околности.” *Национални интерес*, Година XIV, vol. 32 Број 2/2018. 135-157. <https://doi.org/10.22182/ni.3222018.8>
- Сергей М.Маркедонов, „Украинский кризис: воздействие на постсоветские конфликты”, *Постсоветские исследования* Том: 2, Номер: 2 Год: 2019, стр. 951-962.
- Работяжев, Николай В., Соловьев Эдуард Г. 2017. „Украинский кризис: между политикой идентичности и геополитикой.”, *Россия и новые государства Евразии*, № 3, 9-28.
- Танасковић, Дарко. 2011. *Неоосманизам: Повратак Турске на Балкан*, друго допуњено издање, Београд: Службени гласник.
- Varam, Amatzia. 2022. “Breaking away from Iran (Part 2): Iraq”, *Gis reports* July 5, <https://www.gisreportsonline.com/r/iran-iraq-politics/> приступ: 30/07/2022.

- Barnes Dacey, Julien. 2018. "Russia and the 'resistance axis'", in: *Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?*, eds. Nicu Popescu, Stanislav Secieru, 65-70. EUISS Chaillot Papers, European Union Institute for Security Studies.
- Bechev, Dimitar. 2018. "Russia and Turkey: the promise and the limits of partnership", in *Russia's Return to the Middle East: Building Sandcastles?*, eds. Nicu Popescu, Stanislav Secieru, 95-101. EUISS Chaillot Papers, European Union Institute for Security Studies.
- Brzezinski, Zbigniew. 1997. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, A Member of the Perseus Books Group.
- Deriziotis, Anthony. 2021. "The 'Blue Homeland' and Erdoğan's rhetoric: state doctrine or populist narrative?", 9-32. In: *Convergence and confrontation: the Balkans and the Middle East in the 21st century*, ed. Slobodan Janković, Belgrade: Institute of International Politics and Economics.
- Janković, Slobodan. 2016. "Vectors of Turkish foreign policy: What remains of the strategy for 2023?", *Međunarodni problemi*, Volume 68, (1), Belgrade: 7-23.
- Janković, Slobodan. 2020a. "Geopolitička misao apeninskog poluostrva: učitelji i učenici.", *Međunarodni problemi*, Vol. LXXII, br. 1, 101–125. DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP2001101J>
- Janković, Slobodan. 2020b. "South and East Mediterranean power struggle: cases of Libya and Syria", *Review of International Affairs*, Apr-Jun, Vol. 71 Issue 1178, 79-97.
- Janković, Slobodan. 2021. "Israel: Middle East objectives of the regional power after the Lebanon war (2006)." in *Convergence and confrontation: the Balkans and the Middle East in the 21st century*, ed. Slobodan Janković, 59-82. Belgrade: Institute of International Politics and Economics. https://doi.org/10.18485/iipe_conv_conf.2021.ch3
- Janković, Slobodan. 2022. "World Trends from 2022", *Српска политичка мисао*, Vol. 77, број 3, 179-200.
- Lake, David A. 2009. "Regional Hierarchy: authority and local International order", *Review of International Studies*, vol. 35, *Globalising the Regional, Regionalising the global* (Feb., 2009), 35–58. doi:10.2307/20542777
- Lazić Vuk and Babić Danilo. 2021. "Iranian architecture of the Middle east", in *Convergence and confrontation: the Balkans and the Middle East in the 21st century*, ed. Slobodan Janković, 59-82.

- Belgrade: Institute of International Politics and Economics. https://doi.org/10.18485/iipe_conv_conf.2021.ch4
- Loft, Philip, John Curtis, Matthew Ward. 2022. "China and the US in the Middle East: Iran and the Arab Gulf", 26 August 2022. *Research Briefing, House of Commons Library* (UK Parliament).
- Marconi, Matteo. 2012. "Spunti di riflessione su geopolitica e metodo: storia, analisi, giudizio", *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, No. 3, 47–64.
- Marconi, Matteo. 2022. "Occasione geopolitica. Suggerzioni per una (nuova) rinascita", in: *Geopolitica, dal pensiero all'azione. Spazi globali in epoca contemporanea*, ed. Edoardo Boria e Matteo Marconi, Roma: Argos, 682-699.
- Mearsheimer, John J. 2014. "Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault: The Liberal Delusions That Provoked Putin." *Foreign Affairs*, September/October, 1-12.
- Mezran, Karim, and Varvelli, Arturo eds. 2017. *Foreign Actors in Libya's crisis*, Milano: ISPI and Atlantic Council.
- Perrone, Andrea. 2016a. "Gli esordi della geografia politica italiana e gli scritti di Ernesto Massi", *Geopolitica, rivista semestrale dell'Isag*, Vol. V, No. 1, gennaio-giugno, 31–60.
- Perrone, Andrea. 2016b. "Mare nostrum e *Geopolitica*: Il mito imperiale dei geografi italiani", *Diacronie*, N° 25 (1) *Studi di Storia Contemporanea*: "Se creare è definire". 1–20. <http://journals.openedition.org/diacronie/3936>, <https://doi.org/10.18485/diacronie/3936>, [приступ: 19/01/2020](https://www.journals.openedition.org/diacronie/3936).
- Ricceri, Marco. 2012. "Eurasia: il momento per una scelta storica." *Rivista di Studi Politici Internazionali*, Nuova Serie, Vol. 79, No. 3 (315) (LUGLIO-SETTEMBRE 2012), 409-421.
- Lt. Col. Sinclair, Nicholas. 2020. "A Logic All Its Own: Russian Operational Art in the Syrian Campaign." *Military Review* January February 2020, 21; <https://www.armyupress.army.mil/Journals/Military-Review/English-Edition-Archives/January-February-2020/Sinclair-Russia-Syria/> [приступ: 14/09/2022](https://doi.org/10.18485/armyupress.army.mil/journals/military-review/2020/01/sinclair).
- Smith, Crispine. 2022. "Still at War: The United States in Iraq", *Just Security* May 18, 2022, <https://www.justsecurity.org/81556/still-at-war-the-united-states-in-iraq/> [приступ: 18/09/2022](https://doi.org/10.18485/justsecurity.org/81556).
- Stilo, Alessio. 2019. "Russia's growing role in the Middle East", in: *Russia, Central Asia, and the Caucasus, Osservatorio Strategico*, Year XXI, Issue 6, 41-47.
- Tanasković, Darko. 2016. *From Neo-ottomanism to Erdoganism: A doctrine and Foreign Policy Practice of Turkey*, Belgrade: Association of Non-Governmental Organisations of Southeast

- Europe – CIVIS pp. 143.
- The United Nations Refugee Agency [UNHCR] 2022. “Lebanon” – Fact Sheet, July <https://reporting.unhcr.org/document/2972> приступ: 26/08/2022.
- United States Department of State [DOS]. 2022. “U.S.-Turkey Joint Statement on the Strategic Mechanism”, April 4, <https://www.state.gov/u-s-turkey-joint-statement-on-the-strategic-mechanism/> приступ: 5/04/2022.
- United Nations Population Division. 2022. “World Population Prospects: The 2022 revision”, <https://population.un.org/wpp/> приступ: 21/08/2022.
- Zanotti, Jim, Clayton Thomas, Turkey: Background and U.S. Relations., Aug. 5, 2022, Congressional Research Service report, R44000.

Интернет

- Иванов, Станислав. 2016. „Россия и курды: традиции и современность”, *Kurdistan.Ru* 2016-11-09, https://kurdistan.ru/2016/11/09/articles-27788_Rossiya_i_kurdy_tradicii_i_sovremennost.html приступ: 6/09/2022.
- Иванов, Станислав. 2022. „К возможному распаду Ирака на анклав”, *Kurdistan.Ru* 2022-08-13, https://kurdistan.ru/2022/08/13/articles-44867_K_vozmozhnomu_raspad.html приступ: 6/09/2022.
- ИА REGNUM. 2022. „Службы безопасности Ирака задержали группу боевиков ИГ”, <https://regnum.ru/news/accidents/3711749.html> приступ: 6/10/2022.
- „Иран подписал Меморандум об обязательствах в целях получения статуса государства-члена ШОС”, *Sputnik news*, 15.09.2022, <https://uz.sputniknews.ru/20220915/iran-voshel-v-sostav-shos-28142314.html> приступ: 4/10/2022.
- Зубарев, Дмитрий. 2022. „СВР: Западные кураторы списали киевский режим со счетов”, *Взгляд* 16 августа, <https://vz.ru/news/2022/8/16/1172859.html> приступ: 16/08/2022.
- Посольство Российской Федерации в Ливанской Республике. 2022. “Двусторонние отношения”, <https://lebanon.mid.ru/ru/countries/bilateral-relations/> приступ: 12/09/2022.
- РБЦ 2015. „Россия и Израиль создали комиссию для координации своих действий в Сирии”, 24/09/2015, <https://www.rbc.ru/politics/24/09/2015/560396a59a7947768925ac9c> приступ: 20/09/2022.

- 101 Noticias. 2022. “Líbano recibirá ayuda alimentaria de Rusia — RT Russia & Former Soviet Union”, <https://101noticias.com/libano-recibira-ayuda-alimentaria-de-rusia-rt-russia-former-soviet-union/> приступ: 12/09/2022.
- “Akkuyu NPP Construction Project.” n.d. <http://www.akkunpp.com/index.php?lang=en> accessed: 31/07/2022.
- Bahashwan, Fathia. 2022. “The Impact of the Russian-Ukrainian War on Yemen”, Relief Web, 20 Jun 2022, <https://reliefweb.int/report/yemen/impact-russian-ukrainian-war-yemen> приступ: 30/09/2022.
- Blair, Edmund. “Explainer: Lebanon’s financial meltdown and how it happened”, *Reuters*, September 17, 2020, <https://www.reuters.com/article/uk-lebanon-crisis-financial-explainer/explainer-lebanons-financial-meltdown-and-how-it-happened-idUKKBN268223>
- “Burkina Faso : une guerre d’influence entre la France et la Russie”, *France info*, 03/10/2022 https://www.francetvinfo.fr/economie/emploi/metiers/armee-et-securite/burkina-faso-une-guerre-d-influence-entre-la-france-et-la-russie_5395018.html приступ: 4/10/2022.
- Cetinguc, Cem. 2022. “Turkey on scope: Soaring inflation, Rent & Refugees”, *P. A. Turkey*, 25 August, P. A. Turkey приступ: 30/08/2022.
- “CHINAMED DATA: Middle East”, ChinaMed” <https://www.chinamed.it/chinamed-data/middle-east> приступ: 22/08/2022.
- Deutsche Welle. 2022. “German government approves arms exports to Saudi Arabia: reports”, 29.09.2022. <https://www.dw.com/en/german-government-approves-arms-exports-to-saudi-arabia-reports/a-63288334> приступ: 3/10/82022.
- Eichner, Itamar, Reuters. 2022. “Russian Justice Ministry asks for local branch of Jewish Agency to be dissolved”, *Ynet.news*, 07.21.22, <https://www.ynetnews.com/article/s1viza835> приступ: 21/07/2022.
- Erchoff, Sami. 2021. “As Lebanon continues to collapse, its Armenian community disappears”, *The New Arab*, 05 October, <https://english.alaraby.co.uk/features/lebanon-collapses-its-armenian-community-disappears> приступ: 26/08/2022.
- “Erdoğan declares Türkiye-Russia agreed gas trade in ruble”, *Hurriyet Daily*, August 06 2022, <https://www.hurriyetdailynews.com/erdogan-putin-agree-to-boost-economic-energy-cooperation-175907> приступ: 1/09/2022.
- Feierstein, Gerald M, Saab, Bilal Y, and Young, Karen E. 2022. “US-Gulf

- Relations at the Crossroads: Time for a Recalibration”, *Middle East Institute, Policy Memo* April 5, [https://www.mei.edu/France info](https://www.mei.edu/France%20info). 2022. “Burkina Faso : une guerre d’influence entre la France et la Russie”, 03/10/2022 <https://www.francetvinfo.fr/4/10/2022>.
- Hijazi, Salah. 2021. “Que sait-on des effectifs militaires du Hezbollah?”, *L’Orient-Le jour*, 20 Octobre, <https://www.lorientlejour.com/article/1278587/que-sait-on-des-effectifs-militaires-du-hezbollah-.html> приступ: 29/08/2022.
- Hussein, Muhammad. 2022. “Israel will use the Kurds as a tool, yet Turkiye still normalised relations”, *Middle East Monitor*, August 11, <https://www.middleeastmonitor.com/20220811-israel-will-use-the-kurds-as-a-tool-yet-turkiye-still-normalised-relations/> приступ: 24/08/2022.
- Kirchgaessner, Stephanie. 2022. “Israel blocked Ukraine from buying Pegasus spyware, fearing Russia’s anger”, *Guardian* 23 Mar, <https://www.theguardian.com/world/2022/mar/23/israel-ukraine-pegasus-spyware-russia> приступ: 14/09/2022.
- l’AntiDiplomatico. 2022. “Il Libano fa appello all’Iran per alleviare la crisi energetica”, 08 Settembre 2022, https://www.lantidiplomatico.it/dettnews-il_libano_fa_appello_alliran_per_alleviare_la_crisi_energetica/8_47278/ приступ: 14/09/2022.
- “Libano recibirá ayuda alimentaria de Rusia — RT Russia & Former Soviet Union”, 101 Noticias, <https://101noticias.com/libano-recibira-ayuda-alimentaria-de-rusia-rt-russia-former-soviet-union/> приступ: 12/09/2022.
- Macdonald, Alex. 2022. “Muqtada al-Sadr: How one man assumed so much power in Iraq”, *Middle East Eye*, 30 August, <https://www.middleeasteye.net/news/muqtada-sadr-iraq-how-one-man-assumed-power> приступ: 30/08/2022.
- Menmy, Dana Taib. 2022. “New audio leak rocks Iraq, the judicatory opens investigation”, *The New Arab*, 25 August, <https://english.alaraby.co.uk/news/new-audio-leak-rocks-iraq-court-opens-investigation> приступ: 30/08/2022.
- “Missiles and Rockets of Hezbollah”, Defence PK Jul 15, 2021, <https://defence.pk/pdf/threads/missiles-and-rockets-of-hezbollah-by-missile-threat.717169/> приступ: 29/08/2022.
- Motamedi,Maziar. 2022. “Iran’s IRGC shells ‘terrorist positions’ in Iraq’s Erbil”, *Al Jazeera*, 11 May 2022, <https://www.aljazeera.com/news/2022/5/11/irans-irgc-shells-terrorist-positions-in-iraqs-erbil> приступ: 12/05/2022.

- Nissenbaum, Dion, Kalin, Stephen, and Cloud, David S. 2022. "Saudi, Emirati Leaders Decline Calls with Biden During Ukraine Crisis", *The Wall Street Journal*, March 8, <https://www.wsj.com/articles/saudi-emirati-leaders-decline-calls-with-biden-during-ukraine-crisis-11646779430> приступ: 23/09/2022.
- "Observatory of Economic Complexity", <https://oec.world/en> приступ: 24/08/2022.
- Öcal, Hakki. 2022. "Ultimate normalization: Syria-Turkey talks," *Daily Sabah*, May 09, 2022, <https://www.dailysabah.com/opinion/columns/ultimate-normalization-syria-turkey-talks> приступ: 24/08/2022.
- OPEC. "Member Countries", OPEC, <https://www.opec.org/> приступ: 23/09/2022.
- Ozberk, Tayfun. 2022. "Turkey Closes the Dardanelles and Bosphorus to Warships", *Navalnews.com* 28 Feb <https://www.navalnews.com/naval-news/2022/02/turkey-closes-the-dardanelles-and-bosphorus-to-warships/> приступ: 1/09/2022.
- PBS. 2006. "William Kristol: Frontline: The War Behind Closed Doors", <http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/iraq/interviews/kristol.html>, приступ: 20/10/2006.
- Perumal J, Prashanth. 2022. "Opec Plus The cartel and its allies that keep oil on the boil", *The Hindu*, June 05, <https://www.thehindu.com/news/international/opec-plus-the-cartel-and-its-allies-that-keep-oil-on-the-boil/article65493511.ece> приступ: 23/09/2022.
- "Russia said to pull troops from Syria to bolster forces in Ukraine", *The Times of Israel*, 8 May 2022, <https://www.timesofisrael.com/russia-said-to-pull-troops-from-syria-to-bolster-forces-in-ukraine/> приступ: 10/09/2022.
- Sputnik news. 2022. „Иран подписа Меморандум об обязательствах в целях получения статуса государства-члена ШОС”, , 15.09.2022, <https://uz.sputniknews.ru/> приступ: 4/10/2022.
- Trading Economics*, <https://tradingeconomics.com/> приступ: 22/08/2022.
- Trevelyan, Mark. 2022. "Putin discusses oil market with Saudi crown prince who hosted Biden last week", *Reuters*, July 21, 2022, <https://www.reuters.com/world/putin-saudi-crown-prince-underline-importance-opec-framework-kremlin-2022-07-21/> приступ: 21/07/2022.
- Turkish statistical Institute 2022. "Quarterly Gross Domestic Product, Quarter II: April - June, 2022", , 31 August <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Quarterly-Gross-Domestic-Product-Quarter-II:-April---June,-2022-45550> приступ: 8/09/2022.

United Nations [UN] 2022. “Yemen truce renewed for another two months”, 2 August 2022, <https://news.un.org/en/story/2022/08/1123832> приступ: 25/09/2022.

Yeşilada, Atilla. 2022a. “Turkey’s inflation expectations out of control, TL to depreciate further vs USD”, P. A. Turkey 14 August, 2022, <https://www.paturkey.com/news/turkeys-inflation-expectations-out-of-control-tl-to-depreciate-further-vs-usd/2022/> приступ: 22/08/2022

Yeşilada, Atilla. 2022b. “Turkish Opposition to Run Joint Candidate Against President Erdogan”, P. A. Turkey 23 August, <https://www.paturkey.com/news/turkish-opposition-to-run-joint-candidate-against-president-erdogan/2022/> приступ: 24/08/2022.

Slobodan Janković

ECHOES OF THE UKRAINIAN WAR IN THE MIDDLE EAST

Resume

Paper analysis what are the reactions of the Middle East countries on the Ukrainian war, and what are the chances that the new hotspots in the region will be inflamed. This is studied in the framework of the global Russia-West confrontation of which Ukraine is the most visible battlefield. Author uses Italian neoclassical geopolitical school approach. He made overview of the Middle Eastern countries echoes from Libya to Iran, and from Yemen to Turkey. Finally, author concludes that the general reaction of the regional countries to the war in Ukraine is unsatisfying from the point of view of Washington and Brussels and welcomed in Moscow. Not a single country of analysed area imposed sanctions on Russia, and even long time partners of USA are choosing neutral status or economic cooperation with Russia. In the background of the United States approach toward the region is also constantly growing Chinese economic influence.

Keywords: Middle East, Ukrainian Crisis, Russia, United States Middle East policy.

*Марко Парезановић**
Академија за националну безбедност

УЛОГА ПРИДЊЕСТРОВЉА У ВОЈНО-ПОЛИТИЧКОЈ СТАБИЛНОСТИ ЕВРОПЕ

Сажетак

Улога Придњестровља у војно-политичкој стабилности Европе је комплексна тема, која је добила на додатном значају након отпочињања руске специјалне војне операције у Украјини. Придњестровље је од 1992. године подручје замрзнутог конфликта, преко којег се прелама више вектора источних и западних спољних политика. Наизглед територијално „безначајно“ подручје, које нема никакве озбиљније економске потенцијале, данас поново представља поље интересовања великих сила, са све гласнијим ставовима да је у питању нови руски Калињинград. Иако ове тезе нису тачне, јер Придњестровље због свог географско-територијалног хендикепа никада не може постати нешто слично Калињинграду (нема излаз на море, нити неопходну стратегијску дубину), ипак се не сме пренебрегнути чињеница да се на подручју Придњестровља налази највећи војни магацин у Европи, са преко 22.000 тона наоружања и муниције, још из совјетског периода. Осим тога, трајним решавањем придњестровског питања, престала би да постоји руска полула притиска на Молдавију, која у последње време све више стреми европским и евроатлантским интегративним процесима.

Кључне речи: Придњестровље, Молдавија, Руска Федерација, геополитика, војска, замрзнути конфликт.

* Контакт: beogradbg15@gmail.com.

УВОД

Придњестровље, званично Придњестровска Молдавска Република (ПМР) је непризната и фактички независна држава која се отцепила од Молдавије, 2. септембра 1990. године и тренутно заузима 17% укупне молдавске територије. Површина је 4.163 км², међутим због географског положаја уз реку Дњестар има границу у њеном доњем и средњем току дугу 816 км, па личи на издужено острво дуго 400, а на најужим деловима широко свега 10 км. Због такве структуре, територија нема стратегијску дубину, због чега је веома тешка за одбрану. Придњестровље се на истоку граничи са Украјином, а на западу са Молдавијом, при чему не поседује излаз на море. Има преко 500.000 становника, претежно словенског, романског и турског порекла (32,1% Молдавци, 30,4% Руси, 28,8% Украјинци, 2,5% Бугари, остатак чине Гагаузи, Пољаци и други). Службени језици по уставу Придњестровља су молдавски (ћирилица), руски и украјински. Главни град је Тираспољ са више од 130.000 становника. Остали већи градови су Бендер и Дубасари. Руски језик доминира свим областима јавног живота у Придњестровљу. Процењује се и да 200.000 грађана има и руске и молдавске личне карте, а да 100.000 има украјинска документа. Поседовање више држављанстава и докумената различитих држава у Придњестровљу је уобичајна појава (Büscher 2016, 29). Придњестровље има своја државна обележја, химну, монету, председника, владу, правосудне органе, специјалну службу, полицију, војску, здравствени систем, јавни медијски сервис и све друго што чини државне прерогативе.

Молдавија је стекла независност неколико месеци након распада СССР-а, тачније 27. августа 1991. године. Од тада, Молдавија још увек није интегрисана као територија коју су ратификовале Уједињене нације. Придњестровље се не налази под контролом званичног Кишињева и функционише као *de facto* самостална држава. Река Дњестар као да раздваја две владе, две различите државе. Лева обала реке је Придњестровље, а десна обала реке је Молдавија. Још увек није нађено решење за овај замрзнути конфликт, за који постоји више разлога историјског, етничког, геополитичког и економског карактера (Акрпаг 2021, 179).

Иначе, Молдавија је једна од петнаест земаља које су стекле независност након распада Совјетског Савеза. Пробуђена румунска свест Молдаваца 1990-их уплашила је етничке заједнице и довела до стварања две сепаратистичке државе унутар земље. У једној,

Гагаузији,¹ било је могуће реинтегрисати друштво у Молдавију, док је у другој, Придњестровљу, остао замрзнути конфликт и *de facto* република коју подржава Русија (Patlis and McLaughlan 2015, 55) Молдавија није била у стању да одржи свој суверенитет и територијални интегритет од 1991. године, када је стекла независност, при чему регион у којем није успела то да реализује је Придњестровље. Придњестровље се и историјски се разликује од других делова Молдавије, јер је развијен регион, индустријски центар, као и правац из којег се врши снабдевање Молдавије руским природним гасом. У првим годинама молдавске независности, званични Кишињев је имао снажну подршку Румуније. Као одговор на ту политику, Придњестровље је прогласило независност. Уследили су оружани сукоби 1992. године и упркос потписивању споразума о прекиду ватре, мировни уговор још увек није потписан (Акрпнар 2021, 179).

ПОЧЕТАК КРИЗЕ ИЗМЕЂУ „ПРИДЊЕСТРОВЉА“ И МОЛДАВИЈЕ

Дана 11. марта 1985. године у СССР-у је Михаил Сергијевич Горбачов постао председник. За кратко време покренуто је два важна политичка правца у земљи. Један од њих био је гласност (отвореност), а други је био перестројка (реконструкција). Управо ова два политичка правца инспирисала су националистичке покрете у Молдавији, од којих је један био реформистичког, а други националног карактера. Та два покрета су се 1989. године ујединила у молдавски Народни фронт. Упоредо са тим, Врховни савет Молдавије одобрио је три нова закона о језику и употреби латиничног писма, при чему је румунски уведен као службени језик. У то време формирали су се и националистички покрети и у аутономним регијама Гагаузији и Придњестровљу. Недуго затим, 1990. године одржани су избори за Врховни савет Молдавије када је Народни фронт освојио 40% мандата. Фронт је подржао уједињење са Румунијом, румунску тробојку са молдавским грбом као националну заставу и румунску химну. Након тога, 23. јуна исте године, уследила је молдавска државна декларација о суверенитету, о одрицању од Комунистичке партије и уведена је парламентарна демократија као основа политичког система у Молдавији. Против свих наведених политичких одлука, одмах су се успротивиле

¹ Гагаузија је аутономна територијална јединица у саставу Молдавије, површине 1848 км², са преко 160.000 становника.

молдавске аутономне области Гагаузија и Придњестровље (Roper 2002, 105).

Паралелно са овим процесима, у децембру 1990. године, у Придњестровљу је спроведен референдум за формирање Придњестровске Молдавске Републике (ПМР). Преко 90% грађана је гласало за отцепљење од Молдавије, након чега је конституисана ПМР (Koszel 2020, 112).

На таласу тих напетости, почетком новембра 1990. године уграду Дубасари (централна област Придњестровља), избили су први сукоби између мештана Придњестровља и молдавске полиције. Молдавским државним органима отпор је пружио придњестровска паравојна „Републиканска гарда“, која је представљала језгро оружаног отпора у Придњестровљу. У ову гарду, која је основана 1991. године, укључили су се Козаци и други добровољци из Русије. Посматрано са данашњег аспекта, занимљиво је да су 1992. године учешће у борбама са придњестровске стране, узели и добровољци из украјинских националистичких организација. Наиме, у годинама распада СССР у Украјини је постојао изванредан страх од евентуалних румунских претензија на, условно речено, украјинске територије, на којима је већину чинило румунско становништво. Такође, са украјинске стране, сматрало се да би украјински идентитет и етничка позиција украјинског народа била угрожена у Молдавији, у случају припајања те републике Румунији. С друге стране, молдавски државни органи, пре свега војска и полиција, биле су потпомогнуте добровољцима из Румуније (Vahl and Emerson 2004, 8). Молдавска војска је три пута покушавала да преузме контролу над мостовима на Дњестру, али није успела (Akpinar 2021, 185). Пред крај 1991. године, придњестровске снаге, успоставиле су контролу над локалним органима власти, укључујући све значајније објекте на територији Придњестровља, попут полицијских станица, здравствених установа, школа, новинских редакција, радио станица и свих других објеката критичне инфраструктуре у градовима и селима са леве стране реке Дњестар. Званични Кишињев у прво време није реаговао, међутим 13. децембра 1991. године, молдавска полиција је интервенисала и отворила ватру док је бранила зграду регионалне владе у Дубашарима. Нови сукоби су се десили у марту 1992. године, након чега је проглашено ванредно стање. Борбе између молдавских и придњестровских снага поново су интензивирани у мају и јуну 1992. године. Главна и одлучујућа битка одиграла се у Бендеру у периоду од 19. до 21. јуна исте године, и завршила се руском војном интервенцијом, када су молдавске снаге

истеране из града (Roper 2002, 105).

Ситуација на терену се погоршавала, све док 21. јула 1992. године у Москви, руски председник Борис Јељцин и председник Молдавије Мирчеа Снегур нису потписали споразум о прекиду ватре, када су молдавске снаге повучене са реке Дњестар. Иако не постоје прецизни подаци, укупан број жртава у придњестровском конфликту процењује се на око 1000, при чему је број рањених био вишеструко већи, око 10.000, а број расељених је прешао 100.000 (Vahl and Emerson 2004, 8).

Молдавске снаге су заправо поражене од стране некадашње руске 14. армије која се умешала у оружане сукобе и која је подржала придњестровске побуњенике. Армијом је командовао генерал-потпуковник Александар Лебед, који је одиграо одлучујућу улогу у решавању придњестровског оружаног сукоба 1992. године. Задатак руске војске је био да успостави контролу над ситуацијом и спречи даљу ескалацију сукоба. Од 7. до 8. јула 1992. године, 14. армија је уништила молдавске и румунске јединице које су се бориле у зони Придњестровља. Иначе, генерал Лебед је стигао у престоницу Придњестровља Тираспољ 23. јуна, под псеудонимом „пуковник Гусев“ из инспекцијског директората Министарства одбране, са задатком да се у првој фази упозна са ситуацијом. Дана 27. јуна из Москве је стигла наредба да Лебед открије свој прави идентитет и да преузме команду над 14. армијом. Тада је Лебед заменио дотадашњег команданта Неткачева, коме су војници одбили да се повинују због сумње у његово саучесништво са молдавском страном. Иначе, Александар Лебед је уложио све напоре да спречи понављање крвавих догађаја од 8. јуна. Главна стратегија му је била у мирном решавању конфликта између супротстављених страна и то је бриљантно извршио, сходно чему су дана 7. јула 1992. године, започели преговори о прекиду ватре и као што је већ напоменуто, настављени су до краја јула, а резултирали су увођењем руских мировних снага на територију Придњестровља. Председник Молдавије Снегур лично је указао на значајне заслуге Лебеда у овом процесу, замоливши руско руководство да га не премешта из овог региона. Снегур је генерала назвао гарантом стабилности. Истовремено, Лебедови непријатељи на самом врху, познавајући Лебедову гвоздену вољу и карактер, наводно су претпостављали да ће он изазвати потпуни масакр у Придњестровљу. Пребацивање генерала у Придњестровље, као њима непожељног официра, био је начин да га се отарасе. Али Лебед је успео, радио је управо супротно, и постигао је мирно решење сукоба. Иначе, генерал је недуго затим

по наређењу председника Русије дана 12. септембра постао депутат придњестровског Врховног савета. На овом месту генерал није дуго издржао, јер је одмах почео да се сукобљава са руководством, будући да је придњестровске власти оптужио за корупцију (Рамблер 2017).

Након рата, Придњестровље је остало међународно непризната држава, којом Кишињев не управља, а на чијој се територији и данас налазе руске војне снаге. Москва ове снаге сматра миротворцима, док их актуелна молдавска влада назива трупама које су нелегално на датом простору и захтева њихово повлачење. Након промене власти у Украјини 2014. године, позиција руских снага се нарочито закомпликовала, пошто је копнено снабдевање преко Украјине прекинуто, док је ваздушно снабдевање преко међународног аеродрома у Кишињеву отежано (Рајић 2018).

ПОЛИТИЧКА И ЕКОНОМСКА ПОЗИЦИЈА ПРИДЊЕСТРОВЉА

Политичка и економска позиција Придњестровља је сложена, при чему је политичка сложенија од економске. Економска позиција је у највећој мери зависна од Руске Федерације и ако би дошло до отказивања подршке са те стране, тешко да би Придњестровље успело да се одржи као самосталан ентитет.

У том смислу, Русија подржава Придњестровље у износу од 100 милиона долара годишње, на шта треба додати и бесплатне испоруке природног гаса у вредности од 270 милиона долара. Као резултат тога, приход по глави становника у Придњестровљу већи је него у Молдавији. Руски „Гаспром“ продаје природни гас свим предузећима у Придњестровљу, који га плаћају по изразито повољнијим условима (Акринар 2021, 189). Штавише, природни гас је, условно речено, бесплатан, јер сви приходи од наплате овог енергента иду у буџет Придњестровља. Русија не остварује никакве дохотке од придњестровских испорука гаса. Јефтина или боље речено бесплатна енергија омогућава придњестровским компанијама да буду конкурентне, при чему је до избијања украјинске кризе 2022. године, придњестровска привреда 69% своје укупне производње извозила у европске земље (Istories media 2022). Тај извоз је увек ишао преко Молдавије и није било никаквих проблема у тим трансакцијама, без обзира на сепаратистички курс Придњестровља.

Упркос проруским осећањима, Придњестровље је одавно постало “независан привредни субјекат”. У ствари, злонамерници би рекли да је ова република веома прагматичан пословни

пројекат. Кључни привредни субјекат у Придњестровљу је приватна компанија “Шериф”. Компанију су почетком 1990-их основала два контроверзна предузетника која су била повезана са тадашњим специјалним службама. У почетку, компанија се бавила трговином, претежно алкохолним пићима и цигаретама, које су у Придњестровље улазиле са подручја Украјине. Даље би се, под сумњивим околностима, вршио “реекспорт” тих производа широм Источне Европе и бившег Совјетског Савеза. Роба је или илегално кријумчарена или званично дистрибуирана, по пореским стопама слободне трговинске зоне Заједнице независних држава (Молдавија је чланица ЗНД, а Придњестровље је део Молдавије признат од стране света) (Istories media 2022). Није тешко закључити да су политичке и економске структуре и у Молдавији и у Придњестровљу створиле своје снажне елите, које ни на који начин не желе да се одрекну своје моћи. За решавање ових проблема потребна је јака политичка воља. Такође, проблем није само између Придњестровља и Молдавије, јер је ово питање које окупира и велике силе. Придњестровље је регион који је ушао у литературу о међународним односима као зона замрзнутих сукоба (Акрџар 2021, 180).

Имајући у виду све наведено, Молдавија не може бити економском смислу никаква алтернатива за становнике Придњестровља, с обзиром да је Молдавија сиромашнија од Придњестровља. Осим тога, Молдавија је веома слаба држава и данас је најсиромашнија земља у Европи. Милион Молдаваца је напустило земљу из економских разлога. На све то, Молдавија има и веома велики спољни дуг у односу на висину бруто домаћег производа. Иначе, Молдавија дугује и значајна финансијска средства и Русији, од које је у потпуности енергетски зависна (Карааслан 2006, 97). Природни гас и електрична енергија у Молдавију долазе из правца „Придњестровља“ (Istories media 2022). На све то, треба имати и у виду да Молдавија, Румунија и Украјина немају довољно капацитета за производњу електричне енергије. То значи да Русија ове околности може да користи као политичко средство (Ројнски 2011, 3). Постоје и становишта, претежно на Западу, да је идеја о томе да Русија жели да успостави територијалну везу са Придњестровљем“ „у дискурсу најмање од 1990-их“. По томе, Русија дуги низ година настоји да задржи сфере утицаја у источној Европи, због чега наставља да подржава проруско Придњестровље бесплатним природним гасом и пензијским додацима, одржавајући сепаратистичку републику на површини (Parker 2022).

Молдавија има ослабу војску, без тешког наоружања, која

нема ефективну контролу над територијом Придњестровља. Руску контролу над Придњестровљем гарантују снаге од око 1500 лако наоружаних руских војника², при чему овом броју треба придодати и ојачање из придњестровске војске. Руске трупе обезбеђују и огромно складиште муниције у месту Кобасна, које је једно од највећих у Европи, у којој се налази око 22.000 тона оружја и муниције још из совјетске ере. Кобасна се налази само два километра од украјинске границе. Процењује се да би евентуална експлозија складишта у Кобасни била еквивалентна оној у Хирошими (Brewster 2022).

Иначе, када је у питању политички аспект, суштински преговори о давању Придњестровљу посебног статуса у оквиру Молдавије нису вођени дуги низ година. Последњи пут се о овој теми озбиљно разговарало пре 2001. године. Тада је Дмитриј Козак, који је у то време био заменик шефа председничке администрације руског председника, активно радио са Кишињевом и Тираспољом на плану трајног решавања сукоба. Документ познат као „Козаков меморандум“ био је спреман до новембра 2003. године и њиме је било предвиђено да Молдавија постане федерација, са Придњестровљем и аутономном територијалном јединицом Гагаузијом, као њеним субјектима. Федерација би била политички и војно неутрална демилитаризована држава са молдавским и руским као званичним државним језицима. Истовремено, по том споразуму, војно присуство Русије требало је да остане у Придњестровљу до 2020. године. Меморандум је требало да се потпише у присуству председника Путина, који је у ту сврху требало да допутује у Кишињев. Председникова претходница је већ била у престоници Молдавије, када се сазнало да је тадашњи председник Молдавије Владимир Вороњин, одбио да потпише документ у последњем тренутку, заправо ноћ пре потписивања је донео такву одлуку. Да апсурд буде још већи, сам Вороњин је захтевао и апеловао на Путина такав начин решавања конфликта. То је био скандал невиђених размера, Путинова посета је била одмах отказана, а односи Кишињева и Москве су од тада додатно нарушени. Због тога, данас су многи у Молдавији алергични на реч “федерација”. Међутим, то није био једини разлог застоја у решавању проблема. Наиме, молдавске политичке снаге које су прозападно оријентисане, као и значајан део друштва које их подржава, сматрале су да би поновно уједињење са Придњестровљем довело до ризика да се у целој земљи трајно успостави проруска власт. У малој земљи

2 У питању су војници из професионалног састава западног војног округа Оружаних снага Руске Федерације.

као што је Молдавија, чија је укупна популација већ мања од три милиона, неколико стотина хиљада проруских бирача, а већина Придњестроваца је управо то, могао би да поремети прозападни курс (Istories media 2022).

Поред наведеног, геополитичку позицију Придњестровља, без сумње, у највећој мери детерминишу активности и интереси Руске Федерације. Придњестровље је, за Русију, острво на југоистоку Европе (Коџак 2017, 479). С друге стране, Молдавија настоји да се приближи евроатлантским стандардима и институцијама. Започела је односе са НАТО-ом још 1992. године, а од 1997. године чланица је Северноатлантског савета за сарадњу. Јуна 2022. године добила је статус кандидата за пријем у Европску унију, заједно са Украјином.

Исто тако, Придњестровље треба посматрати и кроз призму сложених и међусобно супростављених међународних интереса, попут руског војног присуства, компликоване ситуације у региону Одесе, где се река Дњестар улива у Црно море, као и позиције својеврсне тампон зоне између Молдавије и Украјине (Акрпаг 2021, 180).

Поред наведеног, јуна 2018. године, на предлог Молдавије Генерална скупштина УН гласала је о резолуцији којом се позива на повлачење руских војника из Придњестровља, који се ту налазе 26 година. Резолуција није обавезујућа, а усвојена је са 64 гласа „за”, 15 „против” и 83 суздржана. Русија је осудила резолуцију, јер је предложена за гласање без претходног усаглашавања. Министарство спољних послова непризнате Републике Придњестровље снажно се успротивило резолуцији Генералне скупштине Уједињених нација којом се позивају руске мировне снаге на повлачење. Непризната влада у Тираспољу сматра да ће повлачење руских снага бити могуће тек када се постигне коначно решење спора о политичком положају Придњестровља, а да у овој ситуацији руски контингент представља једину заштиту руском становништву (Митриновић Рашевић 2018).

С друге стране, ОЕБС је затражио 1992. године од Русије да потпише споразум са Молдавијом о повлачењу трупа. Уговор је потписан 1994. године, али је руска Дума одбила да га ратификује. До 1999. године, број припадника руске војске у Придњестровљу је смањен са 9.200 на 2.600 војника. Русија се потом обавезала да повуче своје снаге до 2002. године, али то није испунила. Русија ни до данас није повукла војску, али ни муницију из складишта, која уздред није ни обухваћена Споразумом о ограничењу конвенционалног наоружања у Европи (CFE).

СТАЊЕ У ПРИДЊЕСТРОВЉУ НАКОН ОТПОЧИЊАЊА РУСКЕ СПЕЦИЈАЛНЕ ВОЈНЕ ОПЕРАЦИЈЕ У УКРАЈИНИ

Политичко-безбедносна ситуација у Придњестровљу додатно се усложнила отпочињањем руске специјалне војне операције у Украјини. С обзиром да се Придњестровље граничи са Украјином, преко региона Одесе, руске трупе су подигле борбену готовост на највиши ниво. Са војног аспекта, потенцијални интерес Украјине би се кретао у оквирима евентуалног заузимања руског војног складишта у месту Кобасна, које је у непосредној близини украјинске границе. Због тога, 1.500 руских војника у Придњестровљу имају задатак да издрже тај евентуални први удар украјинске војске, док им у помоћ не би пристигле снаге Црноморске флоте, које су већ распоређене на морским прилазима региону Одесе.

Температуру у региону додатно је подигла изјава генерал-мајора Рустама Миннекајева, заменика команданта руског Централног војног округа од 22. априла 2022. године, који је саопштио да је циљ друге фазе руске специјалне војне операције, преузимање контроле над јужном Украјином, односно целокупним северно-црноморским регионом, како би се формирала копнена веза са Придњестровљем. Три дана након изјаве Миннекајева, у Придњестровљу су почели да се дешавају догађаји, какви овде нису забележени од рата 1992. године. Група маскираних лица довезла се аутомобилом до седишта Министарства државне безбедности у центру Тираспоља, и након што су испалили пројектиле из ручних ракетних бацача, побегли су са лица места у непознатом правцу. Приликом овог напада, нико није повређен, али нико није ни идентификован или ухапшен као потенцијални извршилац. Наредног дана, у ноћи 26. априла, извршена је диверзија на аеродрому у Тираспољу, тако што је експлозију изазвало дејство из дрона. Недуго затим, ујутро 26. априла, у селу Маиац дигнуте су у ваздух антене два радио предајника. Такође, ни тада нико није повређен, али ни ухапшен. Коначно, 27. априла 2022. године, појавила се вест о пуцњави у близини складишта оружја и муниције у месту Кобасна, у непосредној близини границе са Украјином. Исто тако, нико није повређен и нико није ухапшен. Придњестровске власти су тврдиле да постоји украјинска повезаност са тим догађајима и прогласиле највиши ниво терористичке претње. Русија је изразила забринутост, а Украјина је за провокације окривила руске специјалне службе (Brewster 2022). Сходно томе, од 28. априла, једна за другом, разне

земље позивају своје грађане да ни под којим условима не путују у Придњестровље и да га одмах напусте ако су већ тамо. Такве препоруке међу првима су дале Бугарска, Канада, Француска, Немачка, Велика Британија, Израел и Сједињене Државе (Istories media 2022).

Након почетка рата, Украјина је затворила границу са Придњестровљем и први пут у својих 30 година постојања Придњестровље је нехотице доспело у непријатну зависност од Кишињева, јер се сва роба у непризнату републику може испоручити или извозити само преко молдавске територије. Дакле, Тираспољ није заинтересован за сукоб са Кијевом, посебно за оружани, не само због неупоредивости војног потенцијала већ и из економских разлога. Иако су придњестровске власти увек истицале своју оријентацију ка Москви, не може се рећи да би олигархија око компаније „Шериф“ и локална елита заиста желели да постану део Руске Федерације. Такав развој догађаја лишио би Придњестровље предности тренутног *statusa quo*, која се огледа у доброј пословној клими за неколицину одабраних. Придњестровље је дуги низ година пример да је замрзнут конфликт и статус непризнате републике, са одсуством непријатељстава, прилично повољан амбијент за пословање. Истовремено, обе обале реке Дњестар су чврсто повезане и у ствари, представљају чудан облик заједничке државе без дефиниције. То није ни федерација ни конфедерација, већ хибридни ентитет. Да постоји чврста граница између страна, Тираспољ би поставио границе и царинске прелазе дуж целог тока реке Дњестар, међутим у оваквој ситуацији Придњестровље користи трговинске предности садржане у споразуму Молдавије са ЕУ, везано за зону слободне трговине, који су званично потписали Кишињев и Брисел. Становници Придњестровља сасвим слободно путују у Кишињев на студије и лечење, гласају на председничким и парламентарним изборима у Молдавији и лете са аеродрома из молдавске престонице. Становници Молдавије такође могу слободно да посећују Придњестровље. иако не сви, јер се један број молдавских званичника и даље налази на придњестровским „црним листама“. Придњестровски фудбалски клуб „Шериф“, који припада истоименом холдингу, игра у првенству Молдавије, а у европским такмичењима под молдавском заставом. Може се рећи и да су током година нерешеног сукоба успостављени односи у којима се повремено Придњестровље и Молдавија договарају око спорних питања, поготово ако се ради о економским темама. У тим односима, теже је доћи до политичког решења (Istories media 2022).

Стога, садашње проевропско руководство Молдавије је заинтересовано да ствари остану онакве какве јесу, упркос томе што су Сједињене Државе појачале подршку Молдавији, а молдавска влада се придружила санкцијама ЕУ против Русије и понудила хуманитарну помоћ Украјини (Brewster 2022). Осим тога, званични Кишињев, не жели да буде увучен у руско-украјински рат. Уколико у предстојећем периоду Русија преузме контролу над целокупним украјинским црноморским регионом, Москва ће остварити комплетан приступ Придњестровљу и тада ће се неминовно појавити избор: или припајање Придњестровља хипотетичкој Одеској Народној Републици или руска понуда Кишињеву да Придњестровље постане део Молдавије под руским условима. Ова друга варијанта је посебно интересантна за Русију, јер би се на тај начин створили услови да се преко промене власти у Кишињеву из проевропске у проруску, стекне контрола над целом Молдавијом (Istories media 2022).

Осим тога, Русија има различите приступе Придњестровљу, али у нијансама. Некада је више подржавала, а некада мање. То се дешавало у време владавине Јељцина, али и на почетку првог председничког мандата Путина, који је чак 2002. године био веома критичан према политичком руководству Придњестровља и у многим питањима подржавао молдавско руководство. У том смислу, може се рећи да је Русија у последњих тридесет година имала пет, шест заокрета у приступу Придњестровљу. Међутим, суштинска политика Москве према Придњестровљу је у начелу увек била иста: изразита подршка, односно коришћење Придњестровља као механизма за притисак и утицај на Молдавију (Štavljanin 2008).

ЗАКЉУЧАК

Улога Придњестровља у војно-политичкој стабилности Европе, посебно је добила на значају након отпочињања руске специјалне војне операције у Украјини. Имајући у виду територијалну површину Придњестровља, која је занемарљива у односу на укупну површину Руске Федерације, евидентно је да се руско интересовање према овом подручју не треба посматрати кроз призму територијалних претензија. Међутим, неоспорно је да ће Придњестровље у предстојећем периоду добијати на значају у оној мери колико се буде актуелизовало питање будућег статуса Одесе и одеске области у контексту даљег развоја руске специјалне војне операције.

У том смислу, главни руски адут по питању Придњестровља представља огромно војно складиште, које је са западне тачке гледишта извор не само потенцијалне хуманитарне претње у случају диверзије, већ и логистичка база у случају ескалације сукоба и његовог евентуалног преливања ван територије Украјине на друге европске земље.

Када је реч о регулисању даљих односа између Придњестровља и Молдавије, евидентно је да никакав договор није ни на помолу, као и да ће исти још дуго задржати статус замрзнутог конфликта. На основу резултата овог истраживања, очито је да замрзнуто стање свим актерима конфликта одговара, без обзира на њихове декларативне изјаве о неопходностима проналаска трајног и одрживог решења.

Политичко руководство и становници Придњестровља итекао су свесни да ће евентуалним решавањем коначног статуса непризнате републике, изгубити на геополитичком и међународном значају који имају у данашње време. Управо на том значају, Придњестровље црпи бројне погодности, и то не само од Руске Федерације, већ и од Молдавије.

Придњестровље је најавило у скорој будућности одржавање новог референдума о будућем статусу републике, са акцентом на њено присаједињење Руској Федерацији. Међутим, и слабо обавештени читаоци су свесни да је тај референдум само део политичке игре, у којем се Придњестровље ништа не пита, нити одлучује око тако важног питања. Неоспорно је да ће се и на овом референдуму преко 90% грађана изјаснити за улазак Придњестровља у састав Руске Федерације, али исти ће имати смисао само уколико је његово одржавање договорено и усаглашено са званичном Москвом, а то свакако не може бити јавно доступан податак.

С обзиром на слабост Молдавије, Русија је могла годинама уназад да призна Придњестровље као независну републику, као и да обезбеди још неколико других држава да учинето исто, међутим евидентно је да се Кремљу не жури по том питању. Русија дефинитивно и данас игра неку спољнополитичку игру у Придњестровљу и не искључујемо могућност да ће даљу стратегију за тај регион, развијати у складу са будућом ситуацијом у Украјини, што је логично, мада се у високој спољној политици не треба увек водити начелима логике.

У сваком случају, Придњестровље ће и даље остати врућа међународна тема, без обзира на широко распрострањен фигуративни епитет своје “замрзнутости” по питању постојећег

конфликта. Када је реч о будућем статусу, са аспекта међународног јавног права и регионалне стабилности, најбоље решење би представљао споразум, пре свега између Молдавије и Русије. Међутим, имајући у виду све израженији молдавски европски и евроатлантски курс, за тако нешто постоје мале шансе. Најгоре решење је војно решење придњестровског питања, које већ извесно време лебди у ваздуху, а можда је и оно боље од непостојања никаквог другог. За установљавање исправности неких одлука у високој политици некада нису довољна чињенична стања и процене, већ и проток времена након учињеног. Због тога, можда ће надолазећа времена све развити и посложити у неком новом и одрживом геополитичком и геоекономском оквиру.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Митриновић Рашевић, Биљана. 2018. „Придњестровље не да руске војнике.“ *Политика*. 25. јун 2018. <https://www.politika.rs/scc/clanak/406194/Pridnjestrovlje-ne-da-ruske-vojnike>.
- Рајић, Предраг. 2018. „Република Молдавија у идентитетским превирањима – заборављено жариште геополитичких дуела.“ *Центар за друштвену стабилност*. <https://czds.rs/republika-moldavija-u-identitetskim-previranjima-zaboravljeno-zarise-geopolitickih-duela/>.
- Akpinar, Ömer. 2021. “A Frozen Conflict Zone in Moldova: Why No Solution Found in Transnistria.” *Bayterek International Journal of Academic Research* 4 (2): 179-193. doi: e-ISSN: 2651-320X.
- Brewster, David. 2022. “Transnistria: The next front of the Ukraine war.” *The Interpreter*. <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/transnistria-next-front-ukraine-war>.
- Büscher, Klemens. 2016. “Not Frozen! The unresolved conflicts over Transnistria, Abkhazia, South Ossetia and Nagorno Karabakh in light of the crisis over Ukraine.” Berlin: *SWP (Stiftung Wissenschaft und Politik) Research Paper*.
- Istories media*. 2022. “Why Putin needs a landing force in Transnistria.” <https://istories.media/en/opinions/2022/05/02/why-putin-needs-a-landing-force-in-transnistria/>.
- Karaaslan, Hakan. 2006. “The Role of the Organisation for Security and the Cooperation in Europe (OSCE) in the Transniestr Conflict and the Russian Factor.” *Master Thesis*. Ankara: The Middle East Technical University.
- Koçak, Zülfiye. 2017. “1787-1792 Osmanlı Rus Savaşında Değişen

- Dengeler ve Yaş Antlaşması.” *Tarih İnceleme Dergisi*, XXXII/2.
- Koszel, Bogdan. 2020. “The Role of Germany in the Transnistria Conflict.” *Przegląd Strategiczny* 2 (13): 111-127.
- Parker, Claire. 2022. „What is Transnistria, and will Russia advance toward Moldova?.” *The Washington Post*. <https://www.washingtonpost.com/world/2022/04/22/ukraine-moldova-transnistria-russia/>.
- Patlis, Larisa, and Judithanne McLauchlan Scourfield. 2015. “20 Years of “Autonomy” For the Gagauz: Reflections on Devolutionary Trends in the Republic Of Moldova.” *Revista Română de Drept Comparat* 6: 54-87.
- Rojnsky, Matthew. 2011. „Prospects for Unfreezing Moldova’s Frozen Conflict in Transnistria.” *U.S. Commission on Security and Cooperation in Europe* 2, Washington.
- Roper, Steven D. 2001. „Regionalism in Moldova: The Case of Transnistria and Gagauzia.” *Regional and Federal Studies* 11(3): 101-122.
- Štavljanin, Dragan. „Rusija odbija da povuče trupe, Radio Slobodna Evropa“.” *Slobodna Evropa*. 19. Jun 2008. <https://www.slobodnaevropa.org/a/1140707.html>.
- Vahl, Marius, and Emerson Michael. 2004. “Moldova and the Transnistrian Conflict.” *JEMIE - Journal on ethno-politics and minority issues in Europe* 1: 1-29.
- Рамблер. 2017. “Что сделал в Приднестровье генерал Лебедь?” <https://news.rambler.ru/politics/37099705-chto-sdelal-v-pridnestrove-general-lebed/>.

Marko Parezanović

THE ROLE OF TRANSNITRIA IN THE MILITARY AND POLITICAL STABILITY OF EUROPE

Resume

The role of Transnistria in the military and political stability of Europe is complex theme, which has been emphasized in academic and political circles after the Russian special military operation in Ukraine. Since the 1992, Transnistria represents “frozen conflict”, whose territory western and eastern powers use for their security, economic and geopolitical interests, in order to fulfill their foreign policies. Transnistria maybe seems like territory without significant economic potential and resources, but today we can see that this thesis isn't credible, especially bearing in mind very loud attitudes and opinions that this territory represents new Kalinigrad. Because of its specific and not so admirable geographic position, landlock and without necessary strategic depth, we are advocating for the view that Transnistria can not become new Kalinigrad, but also we don't exclude the important fact about the biggest military warehouse in Transnistria, with over 22.000 tones of weapon and munition from soviet period. Beside that, with permanent solution of Transnistria status, Russian pressure lever on Moldova would be lower, but recently, Chisinau has been striving for European and Euro-Atlantic integrations.

Keywords: Transnistria, Moldova, Russian Federation, geopolitics, military, frozen conflicts.

* Овај рад је примљен 26. новембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

Александр Гронский

Национальный исследовательский институт мировой экономики и международных отношений им.

ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНЫ И БЕЛОРУССИИ И ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗА РУССКОГО ПОЛКОВОДЦА АЛЕКСАНДРА СУВОРОВА В 2014 – 2020 ГОДАХ

Аннотация

Знаменитый русский полководец генералиссимус Александр Суворов не проиграл ни одного сражения. Образ генералиссимуса очень популярен в России. В молодых государствах, которые появились после распада Советского Союза, образы исторических персонажей начали подвергаться коррекции. После государственного переворота на Украине в 2014 г. Александр Суворов стал восприниматься крайне негативно, потому что он олицетворял победу России. На Украине памятники Александру Суворову оказались под угрозой демонтажа. В Белоруссии крайне негативно к Александру Суворову относятся белорусские националисты, настроенные антироссийски. Для них Александр Суворов является врагом белорусского народа, потому что полководец подавил польское восстание Тадеуша Костюшко. Белорусские националисты воспринимают польское восстание белорусским.

Ключевые слова: историческая политика, фальсификации истории, генералиссимус Александр Суворов, Украина, Белоруссия.

ВВЕДЕНИЕ

Генералиссимус Александр Васильевич Суворов (1730 – 1800) является одним из величайших русских полководцев, не проигравших ни одного сражения. Его имя навсегда вписано в русскую военную историю. Борьба советской власти с дореволюционным наследием не смогла затмить гений Александра Суворова, а во время Великой Отечественной войны 1941 – 1945 гг. имя полководца, не проигравшего ни одного сражения, стало восприниматься абсолютно положительно. В СССР был учрежден орден Суворова. Также в конце Великой Отечественной войны были созданы военные училища, названные суворовскими в его честь.

Нынешние территории Украины и Белоруссии находились в составе Российской империи и Советского Союза (однако современная Западная Украина входила в состав Австрийской, позже Австро-Венгерской империи). Естественно, что представление об образе русского генералиссимуса, бытовавшее в Российской империи и Советском Союзе, распространялось на всё пространстве государства, в том числе и на территории современных Белоруссии и Украины. С распадом СССР бывшие советские республики начали формировать собственное отношение к прошлому, особенно к общему прошлому, в котором территории существовали в рамках единого государства. Некоторые исторические события и образы стали трактоваться по-другому, с точки зрения новой идеологической целесообразности, а не объективной истории. Также по-другому стали трактоваться и исторические персонажи. Часть из них получила противоположные оценки, превратившись из героев во врагов и наоборот, некоторые продолжали восприниматься так, как и ранее, но в их обновлённых биографиях акценты были смещены в выгодную для новых национальных идеологий сторону, что придало историческим личностям нехарактерные в реальной истории мотивы их деятельности. Естественно, что постсоветское конструирование исторических мифов в молодых государствах не является неким исключением. Любое государство формирует собственную историко-политическую национальную мифологию. Однако не всегда база для таких мифологий остается корректной. В ряде случаев исторические персонажи идеализируются, но не теряют своей связи с реальной историей. Например, фельдмаршал Михаил Кутузов (1745 – 1813) защищал интересы России. Это вполне уместное заявление, подтверждающееся историческими источниками. Можно дискутировать по поводу черт характера

Михаила Кутузова, или по поводу его человеческих качеств, но то, что фельдмаршал служил России отрицать сложно. В этом случае конструкция исторического прошлого в целом корректна, поскольку при идеализации образа Михаила Кутузова не происходит подмена сути его деятельности. Существуют обратные варианты оценки исторического прошлого, наблюдаемые в первую очередь в процессе формирования исторической политики молодых постсоветских государств. Поскольку эти государства появились не так давно, силы, заинтересованные в функционировании того или иного идеологического направления, вынуждены давать оценки прошлому, в котором не было собственной государственности. Таким образом появляются мифы о национально ориентированной деятельности исторических персонажей далёкого прошлого, наполненные современными, актуальными для конкретных политических сил идеями. Для таких конструкций объективные знания представляют особую опасность, поскольку они не корректируют миф, а разрушают его, критикуя базовые постулаты. Именно к таким мифам о национальных героях необходимо отнести утверждение о «белорусском повстанце Кастусе Калиновском», который в реальности был сторонником польской, а не белорусской идеи. Аналогично украинские мифоконструкторы пытаются национализировать образ королевы Франции Анны Ярославны. Она жила в те времена, когда украинской идентичности не существовало. Но это не мешает современным создателям украинских национальных мифов называть её украинкой¹. В России также существуют любители присвоить прошлое, но они встречаются в основном в среде сторонников неоязыческой трактовки истории. В этой среде появляются утверждения о том, что Аркаим является прародиной ариев или даже славян². Но ряд персонажей прошлого не присваивается, так как в современных локальных мифоконструкциях эти персонажи сложно объявить сторонниками той или иной современной локальной национальной идеи. Из таких исторических личностей формируется образ врага, а их деятельность начинает трактоваться и оцениваться исходя из

1 Подробнее о присваивании Анны Ярославны украинскими идеологами и других подобных действиях см.: Гронский А.Д. Культурно-историческое наследие России в ближнем зарубежье и национализм в начале XXI в. // Культурное наследие России. 2018. № 3. С. 47 – 53.

2 Критику этого см., например: Шнирельман В.А. Аркаим: археология, эзотерический туризм и национальная идея // Антропологический форум. 2011. № 14. С. 133 – 67; Епимахов А.В., Семьян И. Аркаим и Синташта: история открытия и археологическая реальность // Антропогенез.ру. URL: <https://antropogenez.ru/article/1002/> (дата обращения: 1.11.2020).

целесообразности современного историко-политического мифа. К таким персонажам относится в том числе и генералиссимус Александр Суворов.

УКРАИНСКАЯ ИСТОРИЧЕСКАЯ ПОЛИТИКА И ФОРМИРОВАНИЕ НЕГАТИВНОГО ОБРАЗА АЛЕКСАНДРА СУВОРОВА

Украина после государственного переворота 2014 г. и начала гражданской войны начала на уровне государственной политики выстраивать новое отношение к историческому прошлому. Отчасти это отношение коррелировало с прежним постсоветским, которое сформировалось после распада Советского Союза, но по причине гражданского противостояния, отсутствия контроля над некоторыми заявленными территориями, резким обострением украинско-российских отношений, серьёзного вторжения националистической идеологии в сферу формирования смыслов после «революции достоинства» прошлое стало ощущаться более остро. При этом как обычно появились перегибы. Например, в рамках закона о декоммунизации в Одессе в 2015 г. был снесён памятник внуку русского императора Николая I великому князю Константину Константиновичу, создавшему в Одессе кадетский корпус³. Во дворе бывшего кадетского корпуса в 1999 г. и был поставлен памятник его основателю. Великий князь не имел к коммунистам никакого отношения, он умер в 1915 г., т.е. ещё до событий Октябрьской революции 1917 г, но, тем не менее, его монумент попал под декоммунизацию.

Видимо, украинские чиновники сообразили, что подобное отношение к прошлому вызывает вполне законные насмешки, поэтому помимо декоммунизации придумали начать деколониацию, под которую можно подогнать вообще любой символ прошлого, не соответствующий новой национальной мифологии.

В декабре 2017 г. в Украинском институте национальной памяти прошёл круглый стол «Монументальное наследие Российской империи на Украине: являются ли Петр I, Екатерина II, Суворов и Кутузов героями украинской истории?». На мероприятии «обсудили ряд проблем, связанных с имперским дискурсом и монументальным наследием Российской империи на Украине,

3 В Одессе снесли памятник Константину Романову из императорской семьи // Голос правды. URL: <https://golospravdy.eu/v-odesse-snesli-pamyatnik-konstantinu-romanovu-iz-imperatorskoj-semi/> (дата обращения: 1.11.2020).

их инструментализацией и использованием пророссийскими политическими силами в пропаганде идей так называемого “русского мира” и мобилизации соответствующего электората отдельных регионов Украины». Докладчики говорили в том числе и про «влияние и место символического пространства в контексте национальной безопасности Украины, а также необходимость проведения взвешенной государственной политики национальной памяти, актуализированной гибридной агрессией Российской Федерации с активным использованием “исторической” пропаганды в информационной войне против Украины»⁴. Был поднят вопрос и о памятниках персонажам имперской истории. В результате круглый стол принял резолюцию, в которой первым пунктом значилось: «Обратиться в Министерство обороны Украины о необходимости демонтажа памятника Суворову на территории Киевского военного лицея им. Ивана Богуну»⁵. С этим позже согласилось и руководство лицея, возглавляемого генерал-майором Игорем Гордийчуком, получившим звание Герой Украины за участие в боевых действиях на Донбассе. Естественно, что идеологические взгляды человека с такой судьбой вряд ли оставляли шансы для сохранения памятника Александру Суворову на территории лицея.

Имя Александра Суворова с середины XX в. неразрывно связано с сетью военных училищ, получивших названия суворовских. Такие училища существовали во многих городах СССР. После распада Советского Союза суворовские училища продолжили свою деятельность. Они располагались на территории России, Белоруссии и Украины. Но на суверенной Украине Киевское суворовское училище просуществовало лишь несколько месяцев и уже в 1992 г. было реформатировано в Киевский военный лицей, которому в 1998 г. было присвоено имя Ивана Богуну – соратника гетмана Богдана Хмельницкого, защитника казачьих вольностей, удачливого полководца, который выигрывал битвы с поляками и татарами, но проиграл войскам Русского царства. В конце жизни Иван Богун вёл переговоры с русскими воеводами о совместном выступлении против поляков, которым он служил. С точки зрения современной украинской идеологии замена суворовского училища лицеем имени Ивана Богуну понятна, но с точки зрения признания талантов полководцев она выглядит забавно. Александр Суворов

4 Историки запропонували шляхи деконструкції імперської спадщини // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/istoriki-zaproponovali-shlyakhi-dekonstruktsii-imperskoi-spadshchini> (дата обращения: 1.11.2020).

5 Там же.

не проиграл никому ни одного сражения. Иван Богун проиграл несколько сражений русским войскам. Ирония заключается в том, что в то время, когда Украина уверена, что она воюет против России, украинские курсанты готовятся в училище имени человека, проигравшего русским войскам. Российские же курсанты, как и белорусские, готовятся в училищах, названных в честь полководца, не проигравшего ни одного сражения.

На территории Киевского суворовского училища в 1974 г. установили памятник Александру Суворову, который, судя по всему, никому не мешал вплоть до государственного переворота 2014 г. После событий в Крыму и начала войны на Донбассе Россия была объявлена Украиной врагом, с которым последняя ведёт войну. Правда, Россия не подозревала о том, что в 2014 г. началась русско-украинская война, в которой она участвует.

В 2018 г. после круглого стала в Украинском институте национальной памяти с подачи руководства Киевского военного лицея имени Ивана Богун украинские чиновники заговорили о демонтаже памятника Александру Суворову на территории лицея. Экспертная комиссия Министерства культуры Украины единогласно приняла решение, санкционировавшее демонтаж и перенос памятника Александру Суворову со двора Киевского военного лицея⁶.

Институт национальной памяти Украины отреагировал на это заявлением в своей стандартной идеологической манере: «[...] дальнейшее существование на территории военных учебных заведений памятников, памятных знаков, которые glorифицируют А. Суворова, а также официальное/неофициальное использование в названиях учебных заведений “суворовских/кадетских“ наименований апеллирует исключительно к историко-идеологическому, учебно-воспитательному и военному наследию Российской империи, СССР, Российской Федерации, не присущему собственно украинским национальным образовательно-воспитательным и военным традициям и не соответствует Стратегии национально-патриотического воспитания детей и молодежи на 2016 – 2020 годы, утвержденной Указом Президента Украины от 13.10.2015 № 580/2015»⁷. В начале 2019 г. памятник Александру

6 Пам'ятник Суворову у Києві демонтують – рішення мінкульту // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/pam-yatnik-suvorovu-u-kiievi-demontuyut-rishennya-minkultu> (дата обращения: 1.11.2020).

7 Пам'ятник Суворову перед кївським лицеем імені Івана Богун демонтують // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/pam-yatnik-suvorovu-pered-kiivskim-litseem-imeni-ivana-boguna-demontuyut>

Суворову, располагавшийся на территории бывшего Киевского суворовского училища, был демонтирован. Его запланировала забрать Швейцария, в которой память об Александре Суворове сохраняется в многочисленных вариантах: музеях, памятниках и т.д.⁸ Министр культуры Украины Евгений Нищук заявил: «Я рад, что сегодня такое важное для Украины и меня лично решение было принято»⁹. Владимир Вятрович, возглавлявший тогда украинский Институт национальной памяти написал: «Суворов – на выход. Деколонизация на марше»¹⁰. Также Владимир Вятрович сообщил, что следующим памятником, повторившим судьбу киевского, будет памятник Александру Суворову в Одессе¹¹.

Вообще, перечень обвинений Александра Суворова со стороны украинских борцов с «влиянием Русского мира» небогат. Русскому полководцу ставится в вину участие в подавлении Колиивщины (1768 – 1769 гг.), переселение из Крыма в Азовскую губернию христианского населения, подавление восстания ногайцев и подавление восстания Тадеуша Костюшко 1794 г., которое украинцы однозначно называют польским освободительным, т.е. никак не белорусским восстанием¹². Эти события происходили на территории будущей Украины, поэтому именно они ставятся Александру Суворову в вину современной украинской идеологией. Причём, никаких более-менее серьёзных подробностей о «преступлениях» полководца «против украинского народа» не сообщается. Обычно так происходит по причине отсутствия серьёзной доказательной базы, которая заменятся общими фразами или даже лозунгами.

(дата обращения: 1.11.2020).

- 8 Демонтированный в Киеве памятник Суворову передадут в музей Швейцарии // ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/6044778> (дата обращения: 1.11.2020).
- 9 Бойко С. В Киеве со двора военного лица имени Богуна перенесут памятник Суворову // ИА «Українські Новини». URL: <https://ukranews.com/news/604462-v-kyeve-so-dvora-voenogo-litseya-umeny-boguna-perenesut-pamyatnyk-suvorovu> (дата обращения: 1.11.2020).
- 10 Иванов Г. «Суворов – на выход». Как Украина продолжает войну с памятниками // Аргументы и факты. URL: https://aif.ru/politics/world/suvorov_na_vyhod_kak_ukraina_prodolzhaet_voynu_s_pamyatnikami_i_zdravym (дата обращения: 1.11.2020).
- 11 В Киеве демонтировали памятник Суворову // ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/6037599> (дата обращения: 1.11.2020).
- 12 Пам'ятник Суворову перед київським лицесем імені Івана Богуна демонтують // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/pam-yatnik-suvorovu-pered-kiivskim-litseeem-imeni-ivana-boguna-demontuyut> (дата обращения: 1.11.2020).

ОБРАЗ АЛЕКСАНДРА СУВОРОВА В БЕЛОРУССКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКЕ

Белорусский дискурс, посвящённый Александру Суворову, двойственен. С одной стороны, в его деятельности не видят каких-либо угроз для белорусской государственности или бытованию белорусов как этнокультурной группы. С другой – генералиссимус продолжает рассматриваться как якобы палач белорусского народа, усмиритель антироссийского якобы белорусского восстания под руководством якобы белоруса Тадеуша Костюшко.

Объективно Александр Суворов не нёс угрозы предкам современных белорусов, поскольку на этих землях он воевал с армией Первой Речи Посполитой и польскими повстанцами, набранными разными способами, в том числе и насильно. Т.е. суворовские солдаты побеждали не белорусов, а польских повстанцев и солдат, которые могли быть разного этнокультурного происхождения. При этом Александр Суворов не проводил никаких акций устрашения или репрессий в отношении местного крестьянского населения. Он воевал не с народом, а с вооружёнными силами противника. Но у некоторых современных белорусских граждан имя Александра Суворова продолжает вызывать стойкую негативную реакцию.

В 2015 г. на польском телеканале «Белсат» вышла передача из цикла «Загадки белорусской истории», посвящённая двум историческим персонажам – Александру Суворову и Тадеушу Костюшко¹³. Ведущий доктор исторических наук, профессор Александр Кравцевич в самом начале передачи заявил: «Один из самых удивительных и показательных исторических парадоксов Белоруссии – два музея, расположенных недалеко друг от друга, на расстоянии всего нескольких десятков километров. Один создан в честь освободителя Белоруссии, второй – в честь ее душителя. Музей Тадеуша Костюшко в деревне Меречёвщина Ивацевичского района и музей Александра Суворова в городе Кобрине». Далее по ходу сюжета ведущий повторяет расхожий штамп, утверждая, что Александр Суворов принимал участие лишь в захватнических войнах. Если Александр Суворов, как утверждает профессор, участвовал лишь в захватнических войнах, тогда каким образом можно объяснить его Швейцарский и Итальянский походы, которые были проведены против вторгшихся на эти территории французов. Не забыл ведущий и о деятельности Кобринского военно-

13 Героя Касцюшку і ката Суворова ў Беларусі шануюць аднолькава // Белсат. URL: <https://belsat.eu/programs/kascyushka-kontra-suvora/> (дата обращения: 4.11.2020).

исторического музея имени Александра Суворова, которая, по его мнению, выглядит так, что «кажется, Суворов снова побеждает белорусов». Почему Александр Суворов снова побеждает белорусов, если он в своё время воевал на этих землях с поляками, – это вопрос, оставшийся без ответа. В конце передачи Александр Кравцевич рассуждает не только о прошлом, но и о настоящем и даже будущем: «В Белоруссии война Костюшко и Суворова продолжается и через века после их смерти. Пока что побеждает Суворов. Душитель освободительного восстания, принёсший белорусам российскую неволю, побеждает освободителя, который нёс освобождение не только от крепостничества, но и от российского господства. Как же нужно было перевернуть историческую память народа, чтобы заставить его уважать своего завоевателя. Но не факт, что Суворов победил окончательно. В 2007 г. было отменено решение присвоить имя Суворова вновь построенной церкви в Кобрине. Почитание памяти Костюшко в Белоруссии всё возрастает. Официальный сайт Министерства обороны Республики Беларусь разместил Костюшко в разделе “Наши герои”, что вызвало нервную реакцию русских шовинистов. Кто победит в этой затянутой более, чем на два столетия войне, покажет будущее. Главным условием победы Костюшко является независимость Белоруссии. Ярким примером того, что Белоруссия укрепила свою независимость, станет смена названия училища, когда его курсанты будут называться не суворовцами, а костюшковцами»¹⁴. И снова российский взгляд на события противопоставляется польскому. Для Александра Кравцевича именно Польша – Первая Речь Посполитая, за независимость которой и поднял восстание Тадеуш Костюшко, является неким белорусским государством. Интересна сентенция Александра Кравцевича оп поводу того, что условием победы Тадеуша Костюшко в этой войне смыслов является независимость Белоруссии. Исходя из этой логики, если Тадеуш Костюшко не победил, значит, отсутствует независимость. Но стремление принимать польских героев за белорусских вряд ли гарантирует белорусскую независимость. Существует и ответ на вопрос Александра Кравцевича, как же нужно было перевернуть историческую память, чтобы современные белорусы уважали Александра Суворова. Попросту естественная историческая память белорусов не содержит в себе образ Тадеуша Костюшко как героя и освободителя, а образ Александра Суворова не рассматривается белорусской исторической памятью как образ врага. Такие попытки

14 Там же.

существуют у националистически озабоченной интеллигенции, которая конструирует общую белорусскую историческую память из собственных представлений, основанных не на исторических фактах, а на идеологических штампах¹⁵.

Мышление в категориях идеологической необходимости проявляется и в заметке о событии, произошедшем в 2018 г., когда на стенах Кобринского музея появилось изображение Александра Суворова в виде вампира. Газета «Новы час» заявила, что этот образ и есть истинное лицо генералиссимуса¹⁶. Один из комментариев под заметкой гласил: «Со временем улицы, названные в честь этого московского палача, будут переименованы в честь наших героев – Тадеуша Костюшко, Кастуся Калиновского, Тадеуша Рейтана, Якуба Ясинского, Эмилии Плятер и других достойных белорусов»¹⁷. Автор комментария «Андрэй зь Віцебска» вряд ли понимает, то он перечислил не достойных белорусов, а польских партизов, которые боролись отнюдь не за белорусское государство.

Кстати, сам Тадеуш Костюшко никак не заявлял о своей борьбе за белорусов или за Белоруссию. Он сражался за Польшу. Об этом говорит, например, название его книги «Могут ли поляки добиться независимости» («Czy Polacy mogą się wybić na niepodległość») или текст присяги, данной вначале восстания. Также стоит отметить, что Тадеуш Костюшко поддержал польскую конституцию 1791 г., в которой государство названо польским, а жители поляками, польским народом, но никак не белорусами или литвинами¹⁸. Помимо того, в 2017 г. в швейцарском городе Золотурн белорусская диаспора установила памятник Тадеушу Костюшко. Установка памятника была сопряжена с множеством проблем идеологического характера, потому что никто не видел в Тадеуше Костюшко белорусского героя¹⁹.

15 О естественной и контролируемой (конструируемой) исторической памяти см.: Гронский А.Д. Контролируемая историческая память как проблема белорусского нациостроительства // Евразийское обозрение / Eurasian review. Нациостроительство и идентичности в Евразии. Вып. 1. – Прага: Medium Orient, 2014. – С. 89 – 94.

16 Фотафакт: «Суворай – забойца нашых продкаў!» // Новы час. URL: <https://novychas.by/hramadstva/fotafakt-suvorau-zabojca-naszyh-prodkau> (дата обращения: 4.11.2020).

17 Там же.

18 Подробнее об этноконфессиональном наполнении польской конституции 1791 г. см.: Гронский А.Д. Польская конституция 1791 г. и отражение в ней этноконфессиональной проблематики // Аспект. Журнал социальных и гуманитарных наук. 2017. № 04. С. 51 – 58.

19 О перипетиях, связанных с установкой памятника см.: Гронский А.Д. Польско-белорусско-швейцарский конфликт вокруг установки памятника Т. Костюшко // Государство, Церковь, право: конституционно-правовые и богословские проблемы. Материалы X Международной научной конференции. / Коллектив авторов: Материалы

В социальной сети «ВКонтакте» пользователь, выступающий под псевдонимом Якуб Колас, рассказал о своём опыте преподавания. Он дал студентом эссе на тему «А.В. Суворов – палач или герой Белоруссии». Половина студентов сделала обычные отписки, основная суть которых была следующей: «он не герой, ну и Бог с ним». Ещё четверть, проведя анализ и обратившись к источникам, сделала вывод, что А.В. Суворов не герой, «но и не такой ужасный палач, как Гитлер». И оставшиеся часть «заняла патриотическую позицию и для них Суворов палач белорусского народа и государственности». То есть для преподавателя патриотической позицией является явная фальсификация: Александр Суворов для него палач белорусской государственности, в реальности сформировавшейся позже. А считать белорусской Речь Посполитую – государство со столицей в Варшаве – всё же выглядит оригинально. Эту тему преподаватель даёт не первый год. Ранее в эссе по той же теме треть студентов предлагала сжечь музей, а суворовское училище закрыть, отправив их воспитанников в Россию. В 2018 г. никто подобных предложений не выдвинул. Такая ситуация говорит, по мнению преподавателя, о понимании студентами того, что «это наша история»²⁰.

Преподаватель выложил и фотографию двух страниц одного из «суворовских» эссе. Фотография интересна для понимания того, как мыслят те, кто видит в Александре Суворове палача. Текст эссе якобы стремится к объективности, предлагая каждому самому решить, кем для Белоруссии является Александр Суворов, но тут же даётся мифологема, которая для её носителей не требует подтверждений: «кто ценит, уважает и гордится деятельностью Суворова, в первую очередь ценят, уважают и гордятся завоевателем и оккупантом земли наше белорусской». В общих выводах студент снова повторяет антисуворовские штампы, например, о том, что Александр Суворов «никогда не участвовал в освободительных войнах». Мифологическое, а не объективное восприятие прошлого проявляется и в утверждении, что Александр Суворов своими действиями «в некотором смысле сделал всё возможное для окончания существования ВКЛ». ВКЛ – Великое княжество Литовское – почему-то воспринимается как белорусское государство, хотя носители белорусского самосознания появились позже.

научной конференции / Под ред. С.Н. Бабурина и А.М. Осавелюка. – М.: Европейский институт Юсто (Справедливость), Книжный мир, 2019. С. 239 – 248

20 Якуб Колас. Запись от 28 февраля 2018 [Выкладаю ўжо 7 год...] // ВКонтакте. URL: https://vk.com/wall40808561_3506 (дата обращения: 4.11.2020).

Каким образом государство было белорусским, если его население не имело белорусского самосознания, любители белорусского прошлого предпочитают не уточнять. Кроме того, «окончание существования ВКЛ» – не заслуга Александра Суворова. Отправной точкой процесса ликвидации Великого княжества Литовского можно считать заключение Люблинской унии между Польшей и Литвой в 1569 г., а одной из конечных точек этой ликвидации будет польская конституция 1791 г., в которой не нашлось места для федеративного устройства обновлённого государства. Скорая гибель Польши не дала возможности закрепить действие конституции. С этой точки зрения, Александр Суворов наоборот выступает как случайный союзник сохранения у местной шляхты памяти именно о Литве, а не о Новопольше, как предполагалось назвать бывшее Литовское княжество в случае сохранения Польской Речи Посполитой.

Заканчивается эссе стихами, в которых есть такие строчки: «Сапраўдны цяжар на далонях Айчыны пакінуў Сувораў, спагадлівы кат»²¹. («Настоящее бремя на ладонях Отечества оставил Суворов, сердобольный палач»)

«Сердобольный палач» – именно такую характеристику заслужил человек, который не воевал с белорусами и не выступал против белорусского государства хотя бы потому, что белорусская государственность оформилась позже. Остаётся лишь поинтересоваться, какое государство для автора приведённого стихотворения является Родиной?

Ещё один пассаж в студенческом эссе очень ярко подчёркивает не объективность, а идеологичность требований к исторической науке. Звучит пассаж следующим образом: «Наша история должна быть правильной и ни в коем случае не делать больно нашему прошлому»²². Пожалуй, это лучшая цитата касательно не только образа Александра Суворова, но и всех представлений заинтересованных лиц в создании картины исторического прошлого. Кстати, студент за своё эссе получил высший бал.

«Правильная история» отстоит от объективной настолько, насколько мифы белорусского или украинского национализма отстоят от реального образа Александра Суворова.

21 Якуб Колас. [Фотография фрагмента студенческого эссе] // Вконтакте. URL: <https://sun9-4.userapi.com/c834104/v834104980/d23f8/SDkKQuoTZZs.jpg> (дата обращения: 4.11.2020).

22 Там же.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Украинский и белорусский дискурс о Александре Суворове отличаются. Это связано с тем, что белорусская историческая мифология, в отличие от украинской, воспринимает польское восстание Тадеуша Костюшко, которое подавил Александр Суворов, как своё. Поэтому для украинской историко-политической мифологии Александр Суворов не столь негативный персонаж. Его участие в подавлении Колиивщины лишь упоминается, конкретные примеры деятельности Александра Суворова в этот период не приводятся. В белорусском националистическом дискурсе польская освободительная мифология подменяет отсутствующую белорусскую, т.к. белорусские крестьяне не выступали против Российской империи за собственное государство, миф об антироссийской борьбе формируется с помощью белорусизации польского восстания 1794 г. Именно эту идеологию польского шляхетства использует современная белорусская историко-политическая мифология.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Бойко С. В Киеве со двора военного лицея имени Богуня перенесут памятник Суворову // ИА «Українські Новини». URL: <https://ukranews.com/news/604462-v-kyeve-so-dvora-voennogo-lyceya-ymeny-boguna-perenesut-pamyatnyk-suvorovu> (дата обращения: 1.11.2020).
- В Киеве демонтировали памятник Суворову // ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/6037599> (дата обращения: 1.11.2020).
- В Одессе снесли памятник Константину Романову из императорской семьи // Голос правды. URL: <https://golospravdy.eu/v-odesse-snesli-pamyatnik-konstantinu-romanovu-iz-imperatorskoj-semi/> (дата обращения: 1.11.2020).
- Героя Касцюшку і ката Суворава ў Беларусі шануюць аднолькава // Белсат. URL: <https://belsat.eu/programs/kascyushka-kontra-suvora/> (дата обращения: 4.11.2020).
- Гронский А.Д. Контролируемая историческая память как проблема белорусского нацистроительства // Евразийское обозрение / Eurasian review. Нацистроительство и идентичности в Евразии. Вып. 1. Прага: Medium Orient, 2014. С. 89–94.
- Гронский А.Д. Культурно-историческое наследие России в ближнем зарубежье и национализм в начале XXI в. // Культурное

- наследие России. 2018. № 3. С. 47–53.
- Гронский А.Д. Польская конституция 1791 г. и отражение в ней этноконфессиональной проблематики // Аспект. Журнал социальных и гуманитарных наук. 2017. № 04. С. 51–58.
- Гронский А.Д. Польско-белорусско-швейцарский конфликт вокруг установки памятника Т. Костюшко // Государство, Церковь, право: конституционно-правовые и богословские проблемы. Материалы X Международной научной конференции. М.: Европейский институт Юосто (Справедливость), Книжный мир, 2019. С. 239–248
- Демонтированный в Киеве памятник Суворову передадут в музей Швейцарии // ТАСС. URL: <https://tass.ru/obschestvo/6044778> (дата обращения: 1.11.2020).
- Епимахов А.В., Семьян И. Аркаим и Синташта: история открытия и археологическая реальность // Антропогенез.ру. URL: <https://antropogenez.ru/article/1002/> (дата обращения: 1.11.2020).
- Иванов Г. «Суворов – на выход». Как Украина продолжает войну с памятниками // Аргументы и факты. URL: https://aif.ru/politics/world/suvorov_na_vyход_kak_ukraina_prodolzhaet_voynu_s_pamyatnikami_i_zdravum (дата обращения: 1.11.2020).
- Історики запропонували шляхи деконструкції імперської спадщини // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/istoriki-zaproponuvali-shlyakhi-dekonstruktsiii-imperskoi-spadshchini> (дата обращения: 1.11.2020).
- Пам'ятник Суворову перед київським лицем імені Івана Богуна демонтують // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/pamyatnik-suvorovu-pered-kiivskim-litseem-imeni-ivana-boguna-demontuyut> (дата обращения: 1.11.2020).
- Пам'ятник Суворову у Києві демонтують – рішення мінкульту // Український інститут національної пам'яті [старая версия сайта]. URL: <https://old.uinp.gov.ua/news/pamyatnik-suvorovu-u-kievi-demontuyut-rishennya-minкульту> (дата обращения: 1.11.2020).
- Фотафакт: «Сувораў – забойца нашых продкаў!» // Новы час. URL: <https://novyчас.by/hramadstva/fotafakt-suvorau-zabojca-naszyh-prodkaў> (дата обращения: 4.11.2020).
- Шнирельман В.А. Аркаим: археология, эзотерический туризм и национальная идея // Антропологический форум. 2011. № 14. С. 133–167;

Якуб Колас. [Фотография фрагмента студенческого эссе] // Вконтакте. URL: <https://sun9-4.userapi.com/c834104/v834104980/d23f8/SDkKQuoTZZs.jpg> (дата обращения: 4.11.2020).

Якуб Колас. Запись от 28 февраля 2018 г. [Выкладываю ўжо 7 год...] // Вконтакте. URL: https://vk.com/wall40808561_3506 (дата обращения: 4.11.2020). АБСТРАКТ

Aleksandar Gronski

HISTORICAL POLICY IN UKRAINE AND BELARUS AND THE FORMATION OF IMMI OF THE RUSSIAN COMMANDER ALEXANDER SUWOROV IN 2014-2020.

Resume

The famous Russian commander Generalissimo Alexander Suvorov did not lose a single battle. The image of the generalissimo is very popular in Russia. In the young states that emerged after the collapse of the Soviet Union, the images of historical characters began to undergo correction. After the coup d'état in Ukraine in 2014, Alexander Suvorov began to be perceived extremely negatively, because he personified the victory of Russia. In Ukraine, monuments to Alexander Suvorov were under threat of dismantling. In Byelorussia, Byelorussian nationalists who are anti-Russian are extremely negative towards Alexander Suvorov. For them, Alexander Suvorov is an enemy of the Byelorussian people, because the commander suppressed the Polish uprising of Tadeusz Kosciuszko. Byelorussian nationalists perceive the Polish uprising as Byelorussian.

Keywords: historical politics, falsifications of history, generalissimo Alexander Suvorov, Ukraine, Byelorussia.

* Овај рад је примљен у редакцију 21. октобра 2022.године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

**НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ, ВОЈНА НЕУТРАЛНОСТ И
ДИПЛОМАТИЈА**

Дејан Михајловић, Зоран Обрадовић

УСКЛАЂЕНОСТ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ
БЕЗБЕДНОСТИ СА ПОЛИТИКОМ ВОЈНЕ
НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ.....171-187

Тихомир Радановић

ПРОЈЕКТОВАЊЕ МРЕЖЕ ИЗАСЛАНСТВА
ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У
ИНОСТРАНСТВУ.....189-209

Стефан Вукојевић

СВЕОБУХВАТНИ (НЕ)СПОРАЗУМ:
ИРАН КАО НОВА НУКЛЕАРНА СИЛА.....211-227

Дејан Михајловић
Универзитет одбране, Београд

Зоран Обрадовић
Универзитет одбране, Београд

УСКЛАЂЕНОСТ СТРАТЕГИЈЕ НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СА ПОЛИТИКОМ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Сажетак

Аутори разматрају преглед досадашњих партиципација Републике Србије у оквиру војно безбедносних савеза, односно одлука да се истима не прикључује. На основу става да се од 2007. године Србија декларише као војно неутрална, по чему је изузимајући Републику Босну и Херцеговину, јединствена држава на Балкану, као и због сталних најава њеног државног руководства о непромењивости те политике, аутори критички разматрају оправданост овакве одлуке. Анализом тренутне геополитичке и геостратешке ситуације Републике Србије настоји се дати одговор на питање да ли је прокламована политика војне неутралности у складу са адекватним одговорима на актуелне изазове, претње и ризике, односно да ли је Стратегија националне безбедности Р. Србије из 2019. године прилагођена реалној безбедносној ситуацији. Посебан сегмент рада представља пројекција спољне политике у случају приступања неком војно – политичком савезу. Применом SWOT анализе аутори додатно доводе у питање политику војне неутралности државе. На крају рада дат је конкретан предлог у ком правцу би се могла усмеравати безбедносна и одбрамбена политика Републике Србије када се има у виду пројекција догађаја на глобалном и регионалном безбедносно-политичком плану.

Кључне речи: Војна неутралност, Стратегија националне безбедности, НАТО, ОДКБ, Косово и Метохија, Балкан.

УВОД

Значајне политичке промене након 5. октобра 2000. године утицале су и на промену спољно политичке оријентације тада Савезне Републике Југославије, а посебно је промењен однос према Северноатланској војној алијанси што је уједно био и повод економске, политичке и војне изолације земље у ранијем периоду. Период почетног неповерења између тадашње Војске Југославије и снага НАТО-а постепено је нестајао, па је значајнија сарадња остварена у Копненој зони безбедности, а Војска је чак реформисана према стандардима НАТО савеза. Интегративни процеси започети 2002. године споро су напредовали. Иако је војнички и институционално Србија и тада испуњавала услове да буде члан Партнерства за мир она је то постала тек у децембру 2006. године. (Симић, бр.4/ 2009,бр. 417). Неких других унутарполитичких идеја или иницијатива за чланством у неком другом војном савезу или партнерству једноставно није постојало у овом временском периоду.

Међутим учестале активности водећих земаља чланица НАТО-а у вези са покушајима решавања статуса Космета (КиМ), утицале су на то да Народна скупштина Републике Србије, као одговор на овакву политику Запада, 2007. године донесе Резолуцију о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, где једна од тачака резолуције помиње и уводи термин војне неутралности у ставове званичне политике Републике Србије. Од тада до данас наша држава значајно је повећала обим сарадње са НАТО пактом, пре свега кроз ИПАП и СОФА споразуме, иако је упоредо вршила стратешке набавке наоружање и војне опреме од Руске Федерације и НР Кине. Иако политички и војни врх наше државе редовно најављује развој домаће наменске индустрије, као основног носиоца за задовољење домаћих потреба за наоружањем, потпуно је јасно да исти нема капацитете за развој и испоруку високософистицираних борбених ситета и опреме. Сувишно је објашњавати да је војна самодовољност један од основних критеријума за имплементацију концепта тоталне одбране, од кога у многоме зависи одрживост политике војне неутралности.

КОНЦЕПТ ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ

Појам неутралне државе односи се на статус државе која током оружаног сукоба себе искључује из евентуалног учешћа у њему, односно обавезује се да ће се понашати непристрасно према

странама у сукобу.(Новаковић 2019, 24). Појам неутралности односно покушаји држава да остану по страни у сукобу познати су још у периоду Старог века, а правно питање регулисања неутралности први пут је учињено у Париској декларацији о поморском праву из 1856. Године. (Јончић 2016, 13).

То значи да у том случају држава развија сопствене капацитете за стварање свеукупне моћи (и меке и тврде) како би што боље очувала свој неутрални статус, ослањајући се искључиво на сопствене снаге. Ово је изазован пут са неизвесним крајем, јер акумуляција и употреба моћи зависи од много фактора како унутрашњих тако и спољашњих, а одбрамбена снага директно потиче из те моћи и оглада се у свим друштвеним структурама, од становништва и привреде до образовања и рељефа земљишта.

Данас у Европи постоје макар декларативно војно неутралне државе као што су Швајцарска, Молдавија, Аустрија и Ирска.(Ковач 2015, 146).Поменуते државе одликовала је стална неутралност, посебно негована и испољена у периоду Хладног рата. (Новаковић 2019, 149). Швајцарска своју неутралност баштини још из 19. века, док је Аустрија војно неутрална држава постала током блоковске поделе Европе у Хладном рату(Салонијус – Пастернак 2013, 65). Молдавија као некадашња република у саставу Савеза Совјетских Социјалистичких Република, војну неутралност прогласила је Уставом Молдавије из 1994. године (Трифуновић; Кораћ 2016, 55). Са друге стране неутралност наведених држава постала је упитна од отпочињања Специјалне војне операције Руске Федерације на простору Украјине, пошто је чињеница да све од поменитих земаља војно или финансијски помажу једну од страна у сукобу!

СРБИЈА У ВОЈНО-БЕЗБЕДНОСИМ САВЕЗИМА

И поред увреженог мишљења које влада у нашем друштву, да Република Србија (односно Југославија и касније њене правне следбенице) има традицију војне неутралности историјски факти говоре потпуно супротно. Краљевина Југославија у периоду између два светска рада била је чланица војно-безбедносних савеза, у широј јавности познатијих као Мале атанте и Балканске атанте (К. Павловић 2001, 406). Југославија као чланица ових савеза имала је дефинисане обавезе у случају напада на друге чланове савеза. Развој историјских догађаја учинио је да поменути савези никада нису били функционални, као и да су престали да постоје одмах по избијању Другог светског рата.

Када се југословенска власт 1948. године суочила са претњом агресије од стране СССР-а и њихових савезника, војна наклоност Запада, односно НАТО пакта пронађена је у тројном споразуму између Југославије, Турске и Грчке, које су већ биле чланице северноатлантске војне алијансе. Иако је члан 8. споразума дефинисао да се уговор не односи на обавезе које за Грчку и Турску произилазе из чланства у НАТО постоје и одређена мишљења да је Југославија посредно била „чланица“ НАТО савеза, односно да су Сједињене Америчке Државе и НАТО биле спремне да бране Југославију у случају војног напада СССР-а (Лаковић 2012, 332). Међутим, овај савез није дуго функционисао, како због све израженијих антагонизама између Грчке и Турске, тако и због нове политике несвртавања Југославије.

Социјалистичка Федеративна Република Југославија је, бар декларативно, свој спољнополитички пут зацртала између два блока истока и запада у покрету Несврстаних држава (Љубичић 1981, 285) где је годинама имала једну од водећих улога. Званична војна неутралност СФРЈ заснивала се на политици немешања и несврставања, а почивала је на стратегији вођења тоталног рата у коме се држава као војно неутрална требала ослонити искључиво на сопствене снаге и ресурсе. Из тог разлога пословима одбране државе биле су подређене многе функције цивилног друштва, почев од образовног система где се изучавао предмет Општенародна одбрана па до тржишних прерасподела где су се потребе Југословенске народне армије (ЈНА) стављале у први план, робне резерве државе и свака јавна установа и институција имала је свају улогу у важећем концепту одбране, док се пропагандно и идеолошки деловало на све нивое друштва укључујући у ту улогу и све узрасте становништва од пионира до учесника НОБ-а и носилаца партизанских споменица. Југословенска народна армија важила је за респектабилну војну снагу која је са републичким организацијама територијалне одбране чинила Оружане снаге СФРЈ. Чињеница да Југославија од педесетих година није била члан војних савеза, добоко је утицала на формирање представе грађана Републике Србије о војној неутралности, или можда још прецизније речено утицала је на став грађана Републике Србије о неопходности војне неутралности државе у којој живе. Другачија разматрања готово да нису постојала у савременој војној академској заједници.

Распадом СФРЈ нова држава СР Југославија нашла се у незавидном положају, обременења економском кризом и грађанским ратом у непосредном окружењу. Оквирни споразум за спровођење

мира потписан у Дејтону и Мировни споразум у Паризу означили су крај рата у Босни и Херцеговини. Анекс 1 Дејтонског споразума односио се на контролу наоружања држава потписница са циљем повећања безбедности у региону (Вукадиновић и Шнајдербек бр.6 2017, 126). Криза на Косову и Метохији започета оружаном побуном албанских сепаратиста 1998. године свој врхунац доживеће 1999. године када ваздушне снаге НАТО-а почињу извођење напада на војне и цивилне циљеве у СР Југославији. Подсећања ради СР Југославија је током агресије НАТО, у априлу 1999. године приступила Савезу Руске Федерације и Белорусије¹ (Булатовић 2011, 285), што није имало никакав утицај на епилог сукоба. На чланству у овом савезу се након политичких промена 2000. године више није инсистирало и оно пада у заборав, па се данас више не помиње у политичком дискурсу Србије.

Уочи проглашења независности Косова и Метохије 2008. године Народна скупштина Републике Србије донела је Резолуцију о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије. Тачка 6 ове резолуције проглашава војну неутралност Србије према постојећим војним савезима, док оставља могућност да се референдумом донесе коначна одлука о овом питању²

СТРАТЕГИЈА НАЦИОНАЛНЕ БЕЗБЕДНОСТИ СРБИЈЕ

Чињеница да Стратегија националне безбедности представља највиши стратегијски документ помоћу кога би требало да се штите интереси државе, одговор на питање да ли је политика војне неутралности у складу са потребама националне безбедности Србије лежи у анализи овог документа. Народна скупштина Републике Србије усвојила је у децембру 2019. нову Стратегију националне безбедности којом је престала да важи прва Стратегија националне безбедности из 2009. године, у којој се уопште и не помиње војна

1 Момир Булатовић „Излагање председника Савезне владе, у Савезној скупштини поводом доношења одлуке о приступању Савезне Републике Југославије савезу Русије и Белорусије, 12. април 1999. године“ у *Спољна политика Србије – стратегија и документу* (приредили Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Букановић и Драган Живојиновић, Европски покрет у Србији, Београд, 2011, стр. 285

2 Резолуција о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, децембар 2007. године. Званична интернет презентација Владе Србије <https://www.srbija.gov.rs/kosovo-metohija/index.php?id=80729> (приступљено 6.1.2020)

неутралност државе. Као изазови, ризици и претње безбедности Републике Србије наведени су (Службени гласник 94/2019).

1. *Оружана агресија на Републику Србију.*
2. *Сепаратистичке тежње.*
3. *Противправно једнострано проглашење независности територије коју административно обухвата АП Косово и Метохија.*
4. *Оружана побуна.*
5. *Тероризам.*
6. *Пролиферација оружја за масовно уништење.*
7. *Етнички и верски екстремизам.*
8. *Обавештајна делатност.*
9. *Организовани криминал.*
10. *Наркоманија.*
11. *Масовне илегалне миграције.*
12. *Проблем економског развоја.*
13. *Недовршен процес разграничења земаља бивше СФРЈ.*

Оружана агресија на Републику Србију. У стратегији је наведено да је тешко могућа, али да се не може потпуно искључити. Република Србија нема потписан, ни са једном државом у окружењу, споразум који би могао да имплицира да Србија може да рачуна на војну помоћ у случају агресије. Мађарска, Румунија, Бугарска, Црна Гора, Албанија и Хрватска су пуноправне чланице НАТО алијансе, док је Северна Македонија у марту 2020. године постала чланица овог савеза. Ситуација у Босни и Херцеговини је нејасна у вези са процесом придруживања НАТО-пакту иако Република Српска следи политику војне неутралности Србије. На територији Косова и Метохије налазе се снаге КФОР-а које су у систему командовања потчињене команданату Јужног крила НАТО. (Симовић 2017, 144). Интерграцијом држава региона у Европску унију и НАТО-пакт Србија постаје скоро потпуно окружена и геостратешки гледано рањива, међутим трансформација међународног поретка у мултиполарни, релативно опадање моћи САД као водеће државе НАТО, утичу на смањење претње од оружане агресије. Међутим чињеница да Србија остаје једина земља у окружењу (не рачунајући позицију БиХ) која нема аспирацију да постане чланица НАТО савеза ипак оставља реалну могућност да буде предмет војног угрожавања.

Сепаратистичке тежње. Стратегија дефинише да политичко-безбедносна ситуација на територији Косова и Метохије представља

претњу по безбедност Србије. Закон о тзв. Косовским безбедносним снагама из 2018. године предвиђа трансформацију ових снага у Војску Косова. Могућност оснивања тзв. Војске Косова повезане са тежњама тзв. Косова за чланством у НАТО пакту, представља озбиљну претњу по безбедност Србије и чињеница је да државни званичници Србије косовску војску виде као непријатељску формацију. Уколико се у будућности догоди да Косово и Метохија постане пуноправни члан НАТО савеза, а Србија настави политику војне неутралности, њена безбедност ће бити евидентно додатно угрожена. Претпоставка да оружане снаге Војске Косова могу испровоцирати реакцију Војске Србије, у случају чланства тзв. Косова у НАТО савезу, може представљати фактор додатног ризика по безбедност Србије. Такође је важно напоменути и то да Војнотехничким споразумом из Куманова снагама Републике Србије није дозвољен приступ на територију КиМ, што свакако потенцијално охрабрује привремене органе власти на Косову и Метохији да наступају ригидније и самим тим потенцијално додатно провоцирају реакцију српске стране. Чланство Косова и Метохије у НАТО савезу имало би негативне импликације према безбедности Србије, нарочито уколико би власти тзв. државе Косово наставиле са изазивањем реакција српске стране.

Противправно једнострано проглашење независности територије коју административно обухвата АП Косово и Метохија. Као и претходни проблем и овде се ради о ситуацији на Космету, тако да анализа из претходног става важи и овде. Улазак тзв. Косова у НАТО пакт негативно би утицало на безбедност Србије, а свака реакција Србија, било са територије КиМ или Централне Србије била би суочена са одговором НАТО-савеза

Оружана побуна. Стратегија ову претњу такође везује за простор Косова и Метохије, али оставља и могућност да се оружана побуна догоди и у другим деловима Србије, првенствено као резултат нерешених питања са суседним државама. Оваква могућност би теоретски била већа у ситуацији када је држава војно неутрална у односу да ситуацији када би Србија потенцијално била чланица неког војног савеза, чије су чланице потенцијално и неке суседне државе.

Тероризам. Теоризам представља глобалну претњу безбедности, и ни једна држава сама не може да се у потпуности избори са овим изазовом. Међутим како је борба против тероризма више у делокругу надлежности рада служби безбедности, питање војне неутралности не представља претерану сметњу Србије у

борби против тероризма. Укључивање у војно-безбедносни савез са једне стране може повећати безбедност и смањити ризик од тероризма у смислу повећања обима и квалитета сарадње (размењених оперативних података) са другим државама, али и утицати на терористичке групе да у Србији препознају противника и легитимни циљ својих активности. Суштински је тешко дати предикцију претње од тероризма у једном у односу на други случај али узимајући у обзир релативно низак интензитет ове претње става смо да би приступање војном савезу повећало ризик од тероризма у Републици Србији.

Пролиферација оружја за масовно уништење. Стратегија дефинише као потенцијално највећу претњу по глобалну безбедност државе. Као и у случају претње тероризма пролиферација оружја за масовно уништење представља проблем који је више у домену рада служби безбедности него оружаних снага, па с тим у вези имплицира да приступање неком војном савезу не би круцијално смањило наведену претњу, тј. не би имало значајнији утицај на претњу.

Етнички и верски екстремизам. У стратегији се наводи да може представљати безбедносни проблем ако би екстремистичка делатност на територији Републике Србије били подстицана споља. Без обзира на наведену претпоставку војна неутралност Србије не би суштински утицала на поменути претњу, иако би хипотетички посматрано требало очекивати већи утицај страног фактора кроз подстицање етничког и верског екстремизма у ситуацији када је држава војно неутрална у односу када би била чланица неког савеза, под претпоставком да су околне државе чланице истог.

Обавештајна делатност. Чињеница да је Република Србија војно неутрална држава чини је интересантнијом за деловање страних обавештајних служби од држава које су чланови војних савеза. Ова чињеница подразумева веће ангажовање служби безбедности него што би био случај у држави која је чланица војног савеза. Такође, треба имати у виду сарадњу обавештајних заједница на нивоу војног савеза, што би потенцијално значило квалитетније обавештајне податке и мање ангажовање сопствених капацитета.

Организовани криминал. Представља озбиљни облик угрожавања безбедности, али како је сузбијање криминала превасходно у надлежности полиције, можемо закључити да чињеница да је држава неутрална не утиче значајно на квалитет борбе против криминала. Са друге стране партиципација у неком војном савезу значило би и већи степен сарадње са државама

чланицама, првенствено у борби против тероризма са којим је организовани криминал имплицитно повезан.

Масовне илегалне миграције. Представља значајан безбедносни проблем са којим се Србија озбиљније суочава од 2015. године, када је усред ратова и политичких криза на Блиском истоку дошло до повећаног прилива миграната. Неке државе из окружења попут Мађарске озбиљно су приступиле проблему ангажујући у ту сврху оружане снаге и предузимајући мере физичко-техничке заштите, што је позитивно утицало и на нашу безбедносну ситуацију у контексту илегалних миграција. Република Србија је такође у једној етапи контроле мигрантских кретања ангажовала војску за стабилизацију ситуације према бугарској граници. Тада се догодило да Мађарска на мађарско-српској граници има распоређену војску, да Србија на српско-бугарској граници има војску док са друге стране границе Србија односно Бугарска нису имале распоређене снаге. (Симовић 2017, 152). Иако распоређивање снага није било офанзивног карактера нити усмерено против суседне државе већ искуључиво зарад контроле миграција, потенцијално чланство наведених држава у оквиру истог савеза позитивно би деловало на терену у смислу кординације активности. Међутим, чињеница да Србија није члан ни једног савеза није имала посебног утицаја на функционисање државних органа укључених и пријем и даљи рад са мигрантима. Имајући у виду да се на нивоу војног савеза одвија и размена оперативних информација о кретањима илегалних миграната, и потенцијалних екстремиста, партиципација Републике Србије у некон војном савезу позитивно би се одразило на супростављање овој претњи.

Проблем економског развоја. Стратегија дефинише да недовољно брз економски развој и нераванотежа на економском тржишту могу представљати безбедносни проблем. Иако постоје размишљања и тезе које указују на то да би се приступање државе НАТО савезу позитивно одразило на њен економски развој (Stojković i Glišić 2018,48) за тако нешто ипак нема неких конкретнијих показатеља иако би требало имати у виду да би се оружане снаге у том случају морале стандардизовати са НАТО у погледу опреме и наоружања што би свакако изискивало повећане трошкове.

Недовршен процес разграничења земаља бивше СФРЈ. Ово питање само по себи не мора да представља претњу безбедности. Међутим, имајући у виду да су земље са којима Србија има спор или већ чланице НАТО савеза или имају жељу да постану чланице, може представљати претњу по безбедност Србије, уколико дође до

радикализације решавања тих питања. Чланство Р. Србије у НАТО савезу смањило би ту могућност.

Важећа стратегија националне безбедности по свом карактеру свакако укореењује политику неутралности Републике Србије али је не операционализује односно не доноси даље кораке који су потребни за њено утемељење. Стиче се утисак да државно руководство оставља могућност да Србија у атмосфери „поремећаја“ међународних односа и наступања глобалне мултиполарности ипак приступи неком од савеза уколико се за тако нешто укаже потреба. Међутим, остаје чињеница да носиоци власти и политичког одлучивања не разматрају (макар не јавно), на првом месту приступање како НАТО пакту, тако и неком другом савезу, попут ОДКБ или сличних савеза у којима Руска Федерација чини окосницу савеза. Тако стечен утисак о декларативној и формалној опредељености за војном неутралношћу доприноси додатној упитности одлуке и чини је само као неки прелазни облик до евентуалне сарадње са једним од постојећих војних савеза.

SWOT АНАЛИЗА ВОЈНЕ НЕУТРАЛНОСТИ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

SWOT анализа подразумева аналитичку технику која може помоћи да се суочимо са највећим изазовима и пронађе адекватно решење. Немогуће је предвидети до детаља будућност, уколико се претходно проблематика не сагледа из сваког угла, што подразумева детаљан увид у све унутрашње и спољашње ресурсе и претње, а *SWOT* анализом се то постиже у четири једноставна корака. Покушаћемо да пружимо аналитичке одговоре „за“ и „против“ војне неутралности у односу на чланство у војним савезима а пре свега се мисли на НАТО или ОДКБ као најдоминантније војне савезе у савременом свету.

Снаге:

Самостално одлучивање о приоритетима одбрамбених интереса испред интереса Савеза,

Концептуализација и формирање сектора безбедности на основу одбрамбених интереса неутралне државе а испред интереса Савеза,

Формирање оружаних снага на основу одбрамбених интереса неутралне државе а испред интереса Савеза,

Развој домаће одбрамбене индустрије и снажније ослањање

на домаће производне капацитете одбране а испред ослањања на капацитете Савеза,

Непреузимање на себе одбрамбених изазова Савеза испред одбрамбених изазова неутралне државе.

Слабости:

Самостално реаговање на одбрамбене изазове неутралне земље како у односу на појединачне земље тако и у односу на већ поменуте Савезе,

Концептуализација и формирање сектора безбедности на ресурсима неутралне државе који су увек мањи од здружених ресурса Савеза,

Самосталан развој концепта тоталне одбране и повећани издаци за сектор безбедности и одбране,

Немогућност израде високо-софистицираног наоружања и његова набавка на тржишту, зависност од трећих земаља или поменутих Савеза,

Самостални одговор на безбедносне изазове у случају угрожавања од стране више држава у исто време.

Шансе:

Вођење самосталне одбрамбене политике и квалитетније позиционирање спољне политике,

Могућност за извоз домаћег наоружања на трећа тржишта или тржишта земаља Савеза,

Јасна процена снага и могућности одбрамбених капацитета а изван концепта интероперабилности држава Савеза.

Претње:

Повећани издаци за националну одбрану,

Немогућност адекватног одговора на све врсте претња посебно у случају сукоба са неким од поменутих војних Савеза,

Издавање значајних финансијских средстава за финансирање послова одбране, друштвеног оптерећења одбраном, и стављање целокупног друштва у функцију одбране,

Мањак одбрамбених способности условљених капацитета домаће индустрије.

Анализом чинилаца *SWOT* анализе у условима модерних геостратегијских односа у свету долазимо до закључка да Република Србија тренутно нема војни, политички а ни економски интерес за чланством у било ком од два наведена војна Савеза. Са друге стране држање по страни и вођење самосталне одбрамбене политике изискује велике политичке и дипломатске напоре са једне, али и издавање значајних финансијских средстава за одбрану, са друге

стране.. Војно несврставање Републике Србије ствара веће издатке за питање одбране у односу на приступ неком од колективних система одбране (НАТО стандард 3%).

ЗАКЉУЧАК

Из анализе важеће Стратегије националне безбедности и доступних информација о војној моћи, можемо закључити да Р. Србија као војно неутрална држава не би адекватно успела да одговори на оружану агресију у случају синхронизованог напада из више праваца (нпр. од стране чланица НАТО савеза), као и на изазове у вези са статусом Косова и Метохије. Такође, развој домаће наменске индустрије био би тежи и компликованији. Политика војне неутралности своје упориште треба да има у јаким субјектима одбране. Војна неутралност захтева повећања трошкова за војску, као и увођење обавезног служења војног рока како би се повећале могућности за одбрану земље. Чињеница да су све околне државе или чланице НАТО пакта или имају жељу да то постану, компликује положај Србије, укључујући и питање да ли би у евентуалном сукобу у региону НАТО аутоматски био против Републике Србије. Република Србија тренутно нема аспирације да буде чланица НАТО пакта. Против чланства у НАТО савезу је по неким истраживањима чак 89 процената грађана Србије³, и јасно је да би улазак Србије у НАТО изазвао велике друштвене антагонизме у држави. Решење би, вероватно, требало тражити у оквиру регионалне сарадње развијајући политичке, економске и одбрамбене добросуседске односе, као и са земљама које су на истом неутралном или неодређеном политичком и војном путу. Уравнотежена сарадња са свим војним савезима такође може учврстити њихово поверење у српску војну неутралност. Војска Србије је прошле године учествовала у укупно седам вежби са припадницима Војске Руске Федерације, а по први пут наши војници су током јесени 2019. године учествовали на вежбама које организују ОДКБ („Организација договора о колективној безбедности“ - савез земаља које предводи Руска Федерација).

Осетљивост геополитичке позиције Р. Србије наишла је на пуно разумевање тог савеза чијим чланицама је јасно да је сарадња Р. Србије са НАТО-ом геополитичка чињеница, па је наша земља од

3 Бета: Против чланства у НАТО 89 посто грађана Србије: <http://hr.n1info.com/Regija/a410187/Istrazivanje-Protiv-clanstva-u-NATO-u-89-posto-gradjana-Srbije.html> (Преузето: 6.1.2020)

2013. године посматрач у ОДКБ-у. Представници Р. Србије редовно посећују Скупштине ОДКБ-а на којима се разматрају питања која се тичу сарадње држава-чланица на међународном плану, као и у војно-политичкој, правној, и другим областима. Ипак, овај савез и чланство у њему неће бити искоришћено у пуном капацитету, како због прокламоване неутралности Р. Србије тако и због политичког притиска како ЕУ, тако и НАТО пакта, првенствено у погледу дистанцирања наше земље од садржаја овог савеза. ОДКБ располаже и мировним снагама које могу да реагују ван територије земаља-чланица, а тренутно у свом саставу има скоро 4.000 војника који су ангажовани током покушаја обојене револуције у Казакстану почетком 2022. године. Постоји могућност њиховог ангажовања после смиривања ситуације у Сирији, али ће то зависити од одлуке Савета безбедности УН.

Наведени приказ чињеница не мора да буде адекватан оквир за заузимање дефинитивног курса у војно-политичкој оријентацији спољне политике Републике Србије. Анализирајући постојеће акте који дефинишу стратегију одбране и безбедности и упоређујући их са приликама у окружењу и региону, као и прокламованим и процењеним изазовима и претњама са којима може, у блиској будућности, да се сусретне државно руководство указује да опредељење за војну неутралност свакако представља изазован и ризичан потез. Изазован јер да би се остварила промовисана војна неутралност треба ангажовати све унутрашње државне капацитете како би се повећала и учинила самосталном, одбрамбена моћ земље укључујући: повећање војног буџета, обавезан војни рок, стварање снажне и независне наменске индустрије, стално развијати свести кроз систем образовања о неопходности одбране земље, те повећати атрактивност војног позива. Све наведено изискује константан привредни раст како би могла да издржи финансијска напрезања, али и промена приступа друштвеној свести и константно деловање према становништву ради схватања и успостављања праксе која подразумева да је потенцијал одвраћања једна од најбитнијих друштвених обавеза. Ризичан, јер све ово наведено у претходним редовима не гарантује да ће пројекат војне неутралности оправдати уложени напор и да ће успешно одговорити било ком од споменутих безбедносних изазова и претњи.

Пратећи актуелна војнополитичка дешавања у свету, све више је јасно да је однос моћи и однос снаге једин од главних фактора којим се уређују међународни односи. Сведоци смо тих релација и у актуелним војнополитичким дешавањима у Украјини где су се

испречили интереси моћних и где сила и интереси имају императив у односу на важеће међународне норме и стандарде. Јачина дипломатске речи озбиљну ноту добија тек са „исуканим мачем“. Уколико се нека неопредељена земља без стварних потенцијала и истинитих конклюдентних радњи које воде ка дефинитивној наутралности нађе на путу великих, њена неутралност у неком смислу ће свакако бити нарушена. У сваком смислу да ли је војна неутралност снажна и непоколебљива одлука или је само политичка замисао да се што дуже води политика несврставања питање је на које се дефинитиван одговор добија у последњем часу.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Булатовић Момир „Говор председника Савезне владе Савезне Републике Југославије поводом приступања СРЈ савезу Русије и Белорусије“. У *Спољна политика Србије – стратегија и документи*, (уредници Наташа Драгојловић, Станислав Сретеновић, Драган Ђукановић и Драган Живојиновић), Европски покрет у Србији, Београд, 2011, 284-286,
- Вукадиновић Горан и Шнајдербек Бојан, „Најважнији безбедносно ограничавајући споразуми Република Србије“, *Војно дело*, Београд, бр.6/2017, 122-138,
- Лаковић Иван, „Војни односи Југославије и САД 1948-1961. године“ Докторска дисертација Филозофски факултет, 2012
- Љубичић Никола, *Општенародна одрбана стратегија мира*, Војноиздавачки завод, Београд, 1981,
- Јончић, Милош „Генеза неутралности у изворима међународног права“ у зборнику: *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност у Европи* (приредио: Срђан Кораћ) Институт за међународну политику и и привреду HannsSeidelStiftung – Канцеларија за Србију и Црну Гору, Београд, 2016, 11-19,
- Митар Ковач „Стратешки аспекти војне неутралности Републике Србије“, у зборнику: *СОРЛОГ 2015- шест деценија Школе националне одрбане: Корени раскрише и персективе*, Школа националне одрбане Медија центар одбрана, Београд, 2015, 45-78,
- Игор Новаковић, *Стална неутачлност у Европу у постхалдноратовком периоду*. Институт за европске студије, Београд, 2019,

- Павловић, Стеван К. *Историја Балкана*. Клио, Београд. 2001
- Симић, Јасминка „ НАТО пред изазовима 21. века“ .*Међународни послови*, Београд бр.4/2009, 387-426,
- Симовић, Милосав *Копнена зона безбедности-пре и после оружаног сукоба*. Медија центар Одбрана, Београд, 2017,
- Бранислав Трифуновић, „Ограничења Војне неутралности Србије“, у *Утицај војне неутралности Србије на безбедност и стабилност Европе* (приредио Срђан Кораћ) Институт за међународну политику и привреду и HannsSeidelStiftung – Канцеларија за Србију и Црну Гору, Београд, 2016, 49-57,
- Салонијус- Пастернак, Чарли „ Од тампон зоне до чланице ЕУ“. *У Неутралност у 21. веку поуке за Србију*, (приредио Игор Новаковић), Центар за међународне после и безбедност и ISACFond, Београд, 2013, 53-57
- Стратегија националне безбедности, децембар 2019, *Службени гласник РС 94/2019*.
- Резолуција Народне скупштине Републике Србије о суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка, децембар 2007. године.
- Dejan Stojkovic and Miroslav Glisic „ Seribian Military Neutrality: Is it Economically Benefical ?” , *Defence and Peace Economics* , London, vol.2 2018 (2018), 46-59,

*Dejan Mihajlovic
Zoran Obradovic*

CONFORMITY OF THE NATIONAL SECURITY STRATEGY WITH THE MILITARY NEUTRALITY POLICY OF THE REPUBLIC OF SERBIA

Resume

The authors consider the overview of the past participation of the Republic of Serbia within the military security alliances, i.e. the decision not to join them. Based on the position that Serbia has been declared militarily neutral since 2007, which makes it the only country in the Balkans with the exception of the Republic of Bosnia and Herzegovina, as well as due to the constant announcements of its state leadership about the immutability of that policy, the authors critically consider the justification of such a decision. By analyzing the current geopolitical and geostrategic situation, R. Serbia is trying to give an answer to the question of whether the proclaimed policy of military neutrality is in accordance with adequate responses to current challenges, threats and risks, i.e. whether the National Security Strategy of R. of Serbia from 2019 adapted to the real security situation. A special segment of the work is the projection of foreign policy in case of accession to a military-political alliance. By applying SWOT analysis, the authors additionally question the policy of military neutrality of the state. At the end of the paper, a concrete proposal was given in which direction the security and defense policy of the Republic of Serbia could be directed when taking into account the projection of events on the global and regional security-political level. The authors conclude that the relationship of power and the relationship of strength is one of the main factors regulating international relations. We are witnesses of these relations in the current military-political events in Ukraine, where the interests of the powerful have been hindered and where force and interests have an imperative in relation to valid international norms and standards. The strength of the diplomatic word takes on a serious note only when the "sword is drawn". If some undecided country without real potentials and true conclusive actions leading to definitive neutrality finds itself on the way of the big ones, its neutrality will certainly be violated in some

sense. Unfortunately, we can only find out at the last moment whether the proclaimed neutrality is realistic or a utopia.

Keywords: Military neutrality, National Security Strategy, NATO, CSTO, Kosovo and Metohia, Balkans.

*Тихомир Радановић**
Универзитет одбране

ПРОЈЕКТОВАЊЕ МРЕЖЕ ИЗАСЛАНСТВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ У ИНОСТРАНСТВУ**

Сажетак

Сваки систем, било да се ради о биолошком, организационом, техничком, или било којем другом систему, настаје и мења се као одговор на окружење, било унутрашње или спољашње, са циљем његовог опстанка и даљег развоја. Промене у окружењу индикатор су нужности промена и прилагођавања система измењеним околностима.

Мрежа изасланстава одбране Републике Србије у иностранству је организациони систем (организација) у чијој надлежности је извршавање задатака из домена одбрамбене дипломатије. Кроз своје функције и надлежности та мрежа доприноси остваривању одбрамбених интереса Србије, у складу са установљеним приоритетима њене политике одбране, с једне, али истовремено доприноси реализацији задатака спољне политике Србије, кроз војно-дипломатску функцију у иностранству.

Пројектовање организационих промена у мрежи изасланства одбране, врши се у односу на предвиђање промена у геополитичком окружењу Србије на регионалном и глобалном плану, ради оптимизације њене ефикасности. Приликом пројектовања организационих промена у мрежи изасланства одбране, поред процене трендова у промени моћи и утицаја регионалних и глобалних геополитичких актера (субјеката) према Србији, суштински је неопходно да доносилац одлуке разуме контекстуални и суштински садржај тих промена у односу на: стратешка опредељења Србије, посебно њену декларисану војну неутралност,

* Email: radanovictihomir@gmail.com

** Рад је израђен као део научноистраживачког пројекта докторске дисертације Универзитета одбране..

спољнополитичке приоритете, приоритете политике одбране у циљу правилне процене потенцијала националне моћи за одговор на изазове промена у окружењу. С друге стране, значајно место припада стратешкој и организационој култури у поступку доношења одлуке о променама у мрежи изасланства одбране. Наравно, не мање значајно је рационално сагледавање свих осталих претпоставки за пројектовање нужних организационих промена, као што су: нормативне, кадровске, материјално-финансијске и остале.

Кључне речи: мрежа изасланства одбране, организационе промене, предвиђање, геополитичка процена, војна неутралност, стратешка и организациона култура.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Појам организације етимолошки потиче од грчке речи *органон*, што се дословно преводи као справа или оруђе.¹ Историјски развој човечанства праћен је са појавом потребе организовања људи у одређене, у почетку веома једноставне, организационе целине. Временом, те организације постају све сложеније, гломазније, са све сложенијом структуром и међусобним унутрашњим везама, као и све широм лепезом надлежности. У почетку те заједнице су имале различите форме, али свима је било заједничко да су формиране и мењане у циљу обезбеђивања постизања удружених ефеката у остваривању циљева који су били својствени конкретном историјском периоду. Ово су свакако темељи организације, као друштвене форме и организовања, као и процеса њеног успостављања и мењања.

Појам организације данас може имати више значења.² Анализом више дефиниција може се закључити да организација

- 1 Следбеници старогрчког мислиоца Аристотела, полазећи са становишта изворног значења наведеног појма, његове списе из домена логичког мишљења назвали су Органон, вероватно у намери да нагласе чињеницу да ти списи могу бити употребљени као оруђе исправног мишљења.
- 2 У току развоја теорије о организацији обим и садржај наведеног појма претрпео је значајне измене. Тако на пример, Ерих Косиол (*Erich Kosiol 1972*) под организацијом подразумева посебну посебну врсту делатности обликовања у предузећима (1972). У стручној литератури егзистира и становиште да организација подразумева смишљену делатност координирања, сређивања и додељивања – делегирања људи људима, ствари људима или ствари стварима (где се виде корени поделе организације на социолошке, технолошке и прелазне). Фредерик Тејлор (*Frederick Winslow Taylor*) у фокус ставља очекивани резултат, као жељено стање коме се тежи, па је по њему организација систем правила, који координира средства у циљу остваривања одређеног резултата, а организовање је усклађивање средстава за остваривање циља. Кључни значај организације истакао је кроз тврдњу: "In the past the man has been first: in the future the system must be first" (1911, 7).

подразумева конкретан организациони облик, али се може посматрати и као сам процес организовања. Дакле, организација се посматра и као стање, односно организациона форма која је резултат организовања, другачије речено – организациони систем.

Упоредо са развојем теорије организације, очекивано, развија се и теорија организационих промена. Организационе промене одговор су на измењене околности у окружењу ради успостављања оптималне организационе структуре неке организације која би обезбедила максимизирање ефеката и постизања циљева који су пред наведену организацију постављени. Класификација организационих промена у теорији о организацији извршено је по основу различитих критеријума.³

Уобичајено се препознају два облика промене организационе структуре. Први је реорганизација, који подразумева прилагођавање организационе структуре променама у окружењу, са циљем повећања функционалности и ефикасности организационе структуре посматраног субјекта у целини. Организационе промене у мрежи изасланства одбране (ИЗО) имају управо овај карактер, а покренуте су потребом да се организациона структура мреже ИЗО прилагоди очекиваним променама у геополитичком окружењу. Посматрано са становишта Војнообавештајне агенције (ВОА) организационе промене у мрежи ИЗО не тичу се целине Агенције, већ само њених делова.⁴ С друге стране, основне компоненте организационе структуре ВОА остају непромењене. Други облик промене организационе структуре је организациона трансформација.⁵

При разматрању организационе структуре војне организације уопште, па аналогно и сваке целине у тој организацији, неопходно је имати на уму историјски контекст развоја и еволуцију појединачних организационих решења у односу на конкретно унутрашње и спољно окружење, уз императив испуњења захтева ефикасности и ефикасности (Ђоровић, Љубојевић, Памучар, 2011, 67-81). Такође, морају се имати у виду и специфичности војне

3 Према критеријуму циља промене могу бити: развојне и анцитипативне; према карактеру процеса: трајне и повремене; према начину вођења: диктиране и партиципативне и кључно; према дубини и садржају: трансформација, реструктурирање и реорганизација; по интензитету и обиму промена: радикалне и подешавајуће. Под радикалним променама обично се подразумевају: организациона трансформација, реинжењеринг, реструктурирање и ревитализација, као и организационо учење.

4 Организацијска шема ВОА доступна на: <http://www.voa.mod.gov.rs>

5 Организациона трансформација обухвата радикалне промене организационе структуре која подразумева и промену на нивоу организационе културе, вредносних ставова и других аспеката организације и уређивања односа и функционисања неког организационог система.

организације у смислу неопходности задржавања јединственог ланца командовања, као и аутономије појединих организацијских јединица Министарства одбране и Војске Србије који чине њене кључне елементе организационе структуре.⁶

Свака организацијска целина која је један од елемената организационе структуре Министарства одбране и Војске Србије одговорна је за извршавање конкретних задатака у оквиру додељених функционалних надлежности.⁷ Са друге стране, свака од ових целина има слободу (и обавезу) да предлажепромену организације, динамику кадровскогпопуњавања, обуке и опремања, уз неопходну координацију у оквиру јединственог ланца командовања који је својствен оваквим организационим системима. На овај начин стварају се претпоставке за специјализацију и еластичност у функционисању појединих организацијских целина Министарства одбране и Војске Србије у условима променљивог и тешко предвидивог првенствено спољног окружења. Управо усклађивање са тим окружењем, у контексту прилагођавања организационе структуре, претпоставка је за ефективно извршавање задатака из домена додељених надлежности. Остварени (и на адекватан начин стандардизовани) резултати сваке организацијске јединице Министарства одбране и Војске Србије, на такав начин, промовишу се у основни инструмент за мерење способности појединих организацијских целина да у оквиру додељених и расположивих ресурса максимизирају постизање постављених циљева уз минималом утрошак ресурса.⁸

6 Овде се говори о организационим целинама које имају географски карактер, као што су команде бригада и сл, али и функционални карактер, као што су обавештајна, служба безбедности и слично.

7 *Одлука о утврђивању функција у Министарству одбране и Војсци Србије и чинилаца способности система одбране*, „Службени војни лист“ број 28, Београд, 2021. године.

8 Овакав приступ могућ је у условима прихватања меритократског модела организационе структуре војне организације коју, у односу на неотрадиционални модел, карактерише шири професионални средњи слој манаџмента (командовања и руковођења) са високим нивоом специјализације, хоризонталне децентрализације и стандардизације појединих поступака и процедура. Министарство одбране и Војска Србије налазе се на „правцу удаљавања од неотрадиционалног и кретања ка меритократском моделу“ организационе структуре. Ово се аргументује професионализацијом састава, акцентовањем тренинга и професионалног развоја припадника, нарочито на нижим нивоима, учења током читавог радног века и слично. Поменути аутори такође истичу да је вредносни систем друштва основа за имплементацију овог модела организационе структуре у Министарству одбране и Војсци Србије. (Детаљније у: Боровић, Љубојевић, Памучар, 2011, 78 и 79.)

ОРГАНИЗАЦИОНЕ ПРОМЕНЕ У МРЕЖИ ИЗАСЛАНСТВА ОДБРАНЕ

Традиционална војна дипломатија била је билатерална и усмерена првенствено на осигурање подршке држава савезника, док је индиректно била усмерена на одвраћање потенцијалних непријатељских држава од политичких и војних конфронтација. Промена улоге војне дипломатије или, у светлу савремене улоге ове важне државне функције, одбрамбене дипломатије везује се за постхладноратовски период. Са аспекта западног (победничког) света та нова одбрамбена дипломатија нашла је своју сврху у даљем смањењу тензија међу државама, или у припреми држава кандидата за приступање пуноправном чланству у НАТО, Партнерству за мир, у делу који се односи на војну димензију, али и свеукупну безбедносну политику, укључујући и политику одбране. Ово је проистекло из декларисаног наратива администрације председника Буша старијег, која је званично подржавала концепт редефинисања односа Запад-Исток, САД-СССР, у коме обе светске силе треба да наставе да раде за добробит човечанства, у свету без супротстављених идеологија (Bush 1991, 2-4). О искрености САД у вези са декларисаном намером да се успостави овакав поредак свакако говори у прилог агресивни експанзионизам НАТО на Исток и интервенционизам широм света, који је уследио након објављивања Бушове концепције.

Актуелни тренд прерасподеле геополитичке моћи, деклинација САД и јачање нових геополитичких субјеката који је нарочито интензиван у другој деценији 21. века, као и потенцијална могућност настанка нове поделе света, можда појаве новог изазивача глобалном хегемону, до могуће нове мултиполарне структуре условљава и промену приоритета спољнополитичког представљања, безбедносне политике, укључујући и политику одбране, па и одбрамбене дипломатије Републике Србије која се реализује кроз мрежу ИзО. Више мање, све државе света уважиле су нову реалност и пред своју одбрамбену дипломатију у последњој декади прошлог века поставили су нове циљеве. Упечатљиво је ширење мреже ИзО Кине, али и западноевропских држава, у државама азијског простора, али и на Западу. Такође, уочљиво је да се слични процеси одвијају и у Индији. Њен снажан економски раст и растући значај у међународним односима, покренуо је и значајно јачање и модернизацију Индијске војске, усвајање нове доктрине са значајно измењеним мисијама и задацима (Детаљније у: Engelbrekt 2012).

Некада кључна надлежност ИзО у вези са билатералном војном сарадњом између држава упућивања и пријема, неповратно губи свој примат. Ова надлежност се не искључује, али њен значај је свакако у опадању. Оваквом развоју догађаја допринело је више чинилаца савремених међународних односа. Наиме, у условима хладноратовске подељености света, када је традиционална војна дипломатија у концептуалном и организационом смислу била на свом врхунцу, општа па и војна дипломатија била је природни наставак политика држава у условима неповерења, подозривости и одржавања светског мира на претпоставкама равнотеже моћи и „страха“. У тим условима државе су међусобно успостављале билатералне односе на бази међусобног усаглашавања заједничке политичке платформе две државе. У овим околностима СФР Југославија, као чланица Покрета несврстаних, налазила се у веома специфичној позицији и на само донекле сличној савременој војној неутралности Србије у изузетно промењеним стратешком окружењу.

У савременим околностима, билатерална дипломатија губи на значају пред мултилатералном дипломатијом и изазовима које пред функцију дипломатског, па и дипломатије у области одбране, поставља турбулентно, тешко предвидљиво окружење. Неспоран је навод Бранка Крге да: „систем одбране и Војска Србије су „живи“ организми, стално се мењају разни спољни и унутрашњи чиниоци који утичу на одбрану земље, што захтева потребу непрекидне доградње те изузетно важне функције сваке одговорне државе“ (Крга 2016, 47). То нам указује на оправданост и поузданост могућности да се изведе закључак да је и мрежа ИзО систем који је подложен сталним применама, у складу са променом унутрашњих и спољних чинилаца који утичу на реализовање функције одбрамбене дипломатије.

У основи, спољни чиниоци који утичу на дипломатско представљање, одбрамбену дипломатију и на нужност сталног организационог прилагођавања мреже ИзО су геополитички актери, субјекти међународног права и међународних односа чији спољнополитички наступ има утицаја на остваривање виталних интереса Србије. Пошто је функција одбрамбене дипломатије део апарата дипломатске комуникације међу државама, са аспекта мреже ИзО тежишно су битне промене које потичу од примарних субјеката међународних односа, а то су биле и остале, државе. Како и Миломир Степић истиче, упркос чињеници да постмодерно раздобље карактерише пораст геополитичког значаја недржавних субјеката као што су супрадржавне војне, политичке, економске

и друге интеграције, међународне финансијске институције, транснационалне компаније, медијске куће и други, државе остају кључни чиниоци у будућим геополитичким процесима (2016, 626). Зависно од њихових капацитета моћи, као и њиховог тренутног и очекиваног спољнополитичког деловања у односу на регион Балкана, посебно према Србији, могу се класификовати државе као геополитички актери глобалног и регионалног домаћаја. Поред наведених, као и за сваку државу, од неупитној значаја су и геополитичка опредељења суседних држава, па је Србија посебну пажњу посветила изградњи мреже ИзО у државама које се са њом граниче.

Унутрашњи чиниоци који су од утицаја на доношење одлуке о организационим променама у мрежи ИзО могу се представити као: стратешка опредељења Србије у области безбедности и одбране, укључујући и војну неутралност, усклађивање деловања спољне, одбрамбене и других политика са државном политиком која се заснива на усвојеним стратешким опредељењима, развој стратешке и организационе културе у овој области и сл.

С друге стране постоји и могућност да се оптимизација државног апарата у циљу смањивања трошкова, наметне као *ad hoc* управљачка одлука, или да постоје нормативна, кадровска, материјално-финансијска и друга ограничења. У ширем смислу наведено се такође може сматрати унутрашњим чиниоцима који утичу на организационе промене у мрежи ИзО.

ГЕОПОЛИТИЧКИ ЧИНИОЦИ ОД УТИЦАЈА НА ПРОЈЕКТОВАЊЕ ОРГАНИЗАЦИОНИХ ПРОМЕНА У МРЕЖИ ИЗАСЛАНСТВА ОДБРАНЕ

За класификацију геополитичких субјеката, у контексту овог рада на глобалне, регионалне или локалне може бити употребљено више критеријума као: критеријум географског простора на који држава пројектује утицај у циљу остваривања својих геополитичких интереса и спољнополитичких циљева, површине државе, демографског потенцијала, економске снаге, војне моћи и др. За сада је несумњиво да су, према критеријуму географског домаћаја, САД глобални геополитички субјекат (играч), али постоје и други играчи који пледирају да пројектују глобалну моћ, попут Кине, Русије и неких других субјеката, додуше не у читавом спектру моћи.

Нестанком биполарне поделе света у последњој декади 20-ог века, своју светску доминацију САД је настојала остварити

применом инструмената тврде и меке моћи, засноване на теоријама глобализма и неолиберализма, које у том периоду доживљавају праву ренесансу.⁹Са становишта појединих аутора САД су позицију светског хегемона без премца стакле нестанком „природне“ равнотеже Хладног рата, због распада супарничког војнополитичког савеза на истоку, Варшавског уговора.¹⁰

Неспорна је доминација САД у глобалним размерама и њен статус једине супер силе на свету по свим параметрима тврде и меке моћи (војне, економске доминације, магнетизма прокламованог америчког начина живота ...). У последњих тридесетак година, од када на сцену ступа униполарни светски поредак, појављују се нове теорије многих аутора у области међународних односа и геополитике, посебно са Запада, којима се настојало показати постојање историјске правилности да униполарност и светска доминација једне државе може истовремено значити и стабилност и битна је претпоставка за очување светског мира и општег напретка човечанства. Сви ови аутори првенствено наглашавају потенцијал меке моћи САД, као кључну полугу за постизање тог циља. Посматрано са становишта САД, географски простор Балкана, па и Србије посматра се као „мостобран Америке за овладавање Евроазијом“ (Николиш 1998, 147-167).

Истовремено, у области геополитике и међународних односа се појављују аутори, представници других геополитичких концепција, који наводе супротне аргументе и апострофирају неопходност успостављања поновне равнотеже снага међу

9 Током 90-их година 20. века један број аутора заступао је и настојао доказати тезу о опадању па и нестанку значаја државе у савременим међународним односима. Неспорно је да је у вези са наведеним становиштем најдаље отишао Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*) са тезом о *крају историје* (1989). По Мајклу Манделбауму (*Michael Mandelbaum*) овај период карактерише и „хегемонија либералних идеја“ (2016). Либерална демократија представљена је земљама у транзицији као једини прихватљив образац друштвеног организовања. Перцепција географског простора са становишта заштите државних интереса и са аспекта транснационалних компанија, политичких и организација невладиног карактера значајно се разликује, а у појединим гледиштима дијаметрално је супротна. Државе бране своју територију, спорови који настају због императива запоседања или одбране простора узрокују ратове, а да то често није у интересу појединаца који на ширем простору зарађених страна живе, нити у интересу осталих субјеката унутрашње и међународне политике (невладине организације, привредна друштва и тд.).

10 Свакако је значајно поменути становиште Џозефа Наја (*Joseph S. Nye*), које је истакнуто у условима неприкосновене америчке светске доминације, да је свестан да се, по природним законима који су примењиви у међународној политици, даљим јачањем хегемонистичке улоге САД може очекивати удруживање других земаља, у циљу уравниотежења међусобне моћи (2012, 20).

државама, кључним субјектима међународних односа.¹¹ Те државе (и потенцијални савези), често названи изазивачима, деловаће у смеру даљег слабљења позиција САД, глобалног геополитичког актера, у циљу уравнотежења и расподеле глобалне моћи. За нас су посебно значајни регионални актери у успону, који су изазивачи САД у сузбијању и умањивању њихове глобалне моћи и утицаја, с једне, али и чије спољнополитичко деловање је усмерено и према региону Југоисточне Европе и утичу на геополитичку позицију и конкретно остваривање виталних одбрамбених интереса Србије.

По наведеном критеријуму, као нарастајући регионални геополитички субјекти издвајају се: НР Кина, Руска Федерација, Индија, кључне државе Европске уније, међу којима се поједини могу издвојити и као силе са потенцијалом изазивача САД на плану глобалне светске доминације. Међу ове државе треба свакако уврстити и Велику Британију, Турску, као и неке исламске земље које имају потенцијал моћи и заинтересоване су да се наметну као лидери у процесу успостављања „исламског света“, као битног глобалног геополитичког субјекта. Према Бжежинском оне имају значајну улогу, али и не потенцијал моћи којим располажу други велики геополитички играчи.¹²

Под локалним геополитичким субјектима, са становишта Републике Србије могу се посматрати суседне државе чији геополитички интереси непосредно тангирају геополитичку позицију Републике Србије. То се посебно односи на њихов став према питању једностраног проглашења независности Косова и Метохије, као виталном националном интересу Србије. Наиме, све суседне државе су признале независност КиМ, изузев БиХ која није у могућности да усвоји одлуку због противљења Републике Српске. Посебно је значајно напоменути да Србију окружује четири државе, некадашње републике СФРЈ, од којих су три чланице НАТО, једна и чланица Европске уније. Србију оптерећује нерешено питање граница

11 Овим се потврђује оправданост тада деценију старог, претходно цитираног Најевог становишта.

12 Класификацију на државе, могуће изазиваче САД, које могу утицати на умањење њихове глобалне доминације Џозеф Нај је препознао у: НР Кини, Јапану, Руској Федерацији, Индији и Европи. Турска је, свакако, поред Саудијске Арабије, Ирана и Индонезије, првенствено због свог географског положаја и неспорног војног и политичког потенцијала, једна од могућих предводница држава исламског света окупљених око заједничке политичке платформе, који може играти значајну улогу у међународним односима у средњем року. Истовремено, Турска настоји остварити и константно појачава своје политичко присуство у региону ЈИ Европе, што непосредно утиче на остваривање националних интереса Србије. Из наведеног разлога аутор истиче Турску и као посебан регионални геополитички субјекат. (Детаљније: Нај 2004, 40-56).

сапојединимбившимјугословенскимрепубликама. Миломир Степић аргуменовано истиче: „Границе према бившим југословенским републикама су још неодређене, спорне, кризне и оптерећене ратним наслеђима, а истовремено за геополитичке, геостратешке и геоекономске интересе Србије веома важне“ (Степић 2004, 311). Даље аутор истиче пре свега спорну границу између Србије и Хрватске на реци Дунав. Србија заступа тезу да граница у овом делу треба да иде средином речног корита (матице) Дунава и да се пловидба том реком у пограничном појасу са Хрватском третира као пловидба међународним водама. По становишту Хрватске, граница се делимично протеже копном у дубини српске територије, што би значило да је Дунав у том делу хрватска река. Последице овакве евентуалне коначне одлуке по безбедносне и економске интересе Србије није тешко уочити. Слично питање јавља се у погледу граница према БиХ, на реци Дрини, која за Србију има висок значај како у геостратешком, тако у геополитичком и геоекономском смислу. Проблеми границе са Северном Македонијом имају другачију манифестацију и огледају се у нерешеном питању разграничења у косовскометохијском сектору. Наиме, због чињенице да са обе стране границе је већински заступљено становништво албанске националности, те мањине не признају декларативно и фактичко постојање ове границе (Пророковић 2012, 556-557).

Јасно је да су ставови наведених суседних држава последица утицаја западних великих сила, које настоје да сузбију јачање утицаја српског фактора на Балкану, што је константа њихове политике у последњих три деценије. Дакле, може се рећи да недостатак политичке воље да се ова примарна питања националних интереса коначно реше, суштински инспирисана интересима западних центара моћи. Због тога је посебно значајно да се мрежа ИзО примарно усмери на глобалне центре моћи и тиме створе услови за потпуније разумевање и превизују глобалне прерасподеле моћи. Регионални ниво мреже ИзО је више у функцији „менаџмента“ безбедносних ризика и настојања успостављања регионалне сарадње ради превазилажења потенцијалних безбедносних ризика.

УНУТРАШЊИ ЧИНИОЦИ ОД УТИЦАЈА НА ПРОЈЕКТОВАЊЕ ОРГАНИЗАЦИОНИХ ПРОМЕНА У МРЕЖИ ИЗАСЛАНСТАВА ОДБРАНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

Стратешка култура, као појам, релативно је недавно прихваћен у речнику стратешког промишљања. Према становишту појединих аутора стратешка култура своје извориште црпи из националне културе. Националну културу, као чинилац националне моћи државе, у идентитетском, вредносном и нормативном смислу, одређују географски, историјски, технолошки, закључно са верским чиниоцима и традицијом. Стратешку културу одређују они фактори националне културе који се тичу питањима националне безбедности. Интересантно је становиште Џени Џонсон (*JeannieL. Johnson*) у вези са изворима стратешке културе (2018). Познати теоретичар студија стратешке културе Колин Греј (*ColinS. Gray*) дефинише овај појам као „размишљања и акције о употреби силе, која проистичу из перцепције националног историјског искуства” (1984, 26-34). Миломир Степић је детаљно анализирао настанак и развој синтагме стратешка култура, за коју тврди да је оправданији назив војностратешка култура и дао је кључни допринос за дефинисање српске (војно) стратешке културе, као одраз специфичности српског бића који ту културу обликује (Степић 2019, 166-180). Поред значајног броја домаћих аутора, важан допринос дао је и Вељко Благојевић у студији случаја у смислу историјског контекста у појмовном уобличавању српске стратешке културе (Може се видети у: Благојевић 2019, 93-117). Из навода цитираних аутора може се закључити да је стратешка култура, за разлику од организационе културе, по својој природи више блиска теоријском промишљању геостратешких и геополитичких промена и законитости него пракси пројектовања и спровођења организационих промена.

Најчешће чиниоци стратешке културе деле на: физичке, политичке и социолошко-културолошке. У физичке факторе убрајају се непосредно мерљиви показатељи као што су: територија, географски положај, демографија, клима, технологија и сл. Историјско искуство, политички систем, ставови политичке елите и војна организација чине политичке чиниоце стратешке културе. На крају, али ништа мање значајни, су митови и симболи, као идентитетски чиниоци националне традиције, који чине социолошко-културолошке факторе. У том контексту сагледавано, за Србе су посебно значајни Светосавље и косовски мит.

Државотворни процес стварања савремене српске државе који је отпочео Првим српским устанком (1804) праћен је развојем националне свести и слободарске традиције српског народа. У том периоду могу се препознати елементи који, у духу савременог поимања, могу се представити као чиниоци стратешке културе српског народа. Процес државорворности српског народа прекинут је утапањем Краљевине Србије у Краљевину СХС (1918) и тај прекид је трајао је готово читав век, до поновног успостављања самосталне Србије 2006. године, који је индукован проглашењем независности Црне Горе.

Под притиском идеологије јужнословенства питање српског културног идентитета и српске стратешке културе потиснуто је из јавног живота. Учешће српског народа у два светска рата на страни победничких савеза, из којих је српски народ изашао са губицима у епским размерама, релативизовано је и интегрисан у наратив о слободарству „јужнословенских народа“ у двадесетом веку.

Поновним успостављањем самосталне Републике Србије, поново се актуелизује питање српске државотворности и наметнутасу питања: утврђивања стратешких опредељења, успостављања њених стратешких приоритета и ревитализовања стратешке културе. Ово се догађа у условима веома неповољног окружења за српски фактор, који је из процеса распада СФРЈ изашао као страна која је стигматизирана улогом највећег кривца у наведеним сукобима, закључно са сукобом на територији АП Косова и Метохије 1998. и 1999. године.

У периоду до доношења првих стратешких докумената из области безбедности и одбране, Србија је настојала да направи отклон од стратешког лутања њених политичких елита у које су оне неспорно запале.¹³ Прво стратешко опредељење савремена Република Србија истакла је доношењем Резолуције о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Република Србија (Резолуција, 2007). Овим документом Србија је формалноправно недвосмислено трасирала свој пут у остваривању националних интереса, кроз спровођење инструмената војне неутралности. У тачки 6. Резолуције проглашена је војна неутралност Србије у односу на постојеће војне савезе, до евентуалног расписивања референдума на којем би се донела коначна одлука о том питању из разлога укупне улоге НАТО, од противправног бомбардовања

¹³ Прва Стратегија националне безбедности, као и стратегија одбране Републике Србије донети су 26. октобра 2009. године.

Србије 1999. године без одлуке Савета безбедности УН до анекса 11 одбаченог Ахтисаријевог плана, у коме се одређује да је НАТО „коначан орган“ власти у „независном Косову“.

У првој Стратегији националне безбедности Републике Србије нису експлицитно наведени стратешка одређења Републике Србије, нити се спомиње њена војна неутралност, као окосница тог одређења. У актуелној Стратегији националне безбедности Републике Србије (2019) већ у уводу је експлицитно наведено да су њена полазишта: очување суверености и територијалне целовитости, *војна неутралност*, брига о српском народу ван граница Србије, европске интеграције и ефикасна правна држава. Ово су, суштински постављено, стратешка одређења на којима Србија заснива своју политику безбедности и националне интересе.

Имајући у виду да Србија не врши суверену власт на делу своје територије, да јој прети трајно нарушавање територијалне целовитости, да је пут евроинтеграција Србије запао у ћорсокак, да је угрожен политички идентитет српског народа у БиХ, намеће се закључак да Србија свој национални, политички и стратешки идентитет настоји да ојача у веома неповољном стратешком окружењу. С друге стране, анализом тренда прерасподеле моћи међу геополитичким актерима у наредном средњорочном периоду и предвиђеног спољнополитичког деловања према Србији, може се закључити да је веома значајна улога српске дипломатије па и одбрамбене дипломатије коју реализује мрежа ИзО у остваривању виталних националних.

Потенцијал моћи једне државе, према теорији, састоји се од елемената који се могу класификовати на: становништво, територија, економија, оружане снаге, спољнополитичка прилагодљивост, национална култура и многих других (Према: Радаковић 2018, 131-142). Државе поседују различит потенцијал моћи у разноврсним наведеним чиниоцима. Овде посебну пажњу треба обратити на спољнополитичкој и националној култури, не из разлога издвојеног посебног значаја ових чинилаца моћи, већ због чињенице да су ови чиниоци у директној вези са организационим прилагођавањем елемената државног апарата у домену дипломатског представљања у условима променљивог геополитичког окружења. С друге стране, генерално посматрано, национални потенцијал моћи је резултат кумулативног утицаја свих чинилаца моћи и ниједан не може бити истакнут као посебно битан, нити с друге стране изопштен, као немеродаван за очување и јачање укупног потенцијала моћи.

Међународни односи уопште, па и очекивана промена спољнополитичког наступа држава регионалних и глобалних геополитичких играча у односу на Србију у наредном периоду индукују нужност редефинисања приоритета спољне политике, као и политике одбране Србије. Као инструмент којим се обезбеђује максималан допринос функције одбрамбене дипломатије остваривању приоритета политике одбране и спољнополитичког представљања је и пројектовање неопходних организационих промена у мрежи ИзО, која ће, након спроведених промена, имати могућности да кроз своје функције максимално доприноси остваривању националних интереса Србије.

Значајан је и аспект организационе културе, као претпоставке за систематску и рационалну промену организационе структуре. У последњој деценији доста је написа који се баве овом темом у вези са Војском Србије, као традиционално високо хијерархизованом систему. Ангел Милковски аргументовано закључује да “анализа организационе културе одређује вредности које лидери треба да промене и помаже у идентификовању оквира за спровођење реформи” (Милковски 2020, 60). Оваквим становиштем аутор организациону културу потпуно оправдано везује за управљање организационим системима и представља је као својеврсни инструмент менаџмента који је задужен за организационо прилагођавање те организације окружењу. Дакле, организациона култура природно је ближа пракси, него теоријском промишљању промена у организационим системима. Закључци ових разматрања могу бити ваљано употребљени и у случају сваке појединачне организацијске јединице било Министарства одбране или Војске Србије у оквиру надлежности руководиоца, односно старешина тих целина. То се свакако односи и на Војнобавештајну агенцију, у чијој је надлежности руковођење ИзО, пројектовање, планирање и предлагање организационих промена у мрежи ИзО.

Нужност оптимизације државног апарата, нарочито у периодима економске нестабилности, може индуковати и нужност реорганизације мреже ИзО Р. Србије у иностранству.¹⁴ С тим у вези, Војнобавештајна агенција мора имати развијене сценарије и за овакве случајеве, када се од ње затражи да изврши смањивање трошкова одбрамбене дипломатије да, по принципу мање штете, рационално понуди предлог решења (остварен очекивани ефекат уштеде уз минималну штету по ефективност и ефикасност војно-дипломатске функције Агенције).

¹⁴ Последњи пут је извршено затварање три изасланства одбране 2015. године по том основу.

Поступак организационих промена у мрежи ИзО састоји се од фаза које су својствене оваквој врсти промена које се могу, према једном приступу, поделити на: одмрзавање, мењање и замрзавање.¹⁵ У првој фази, након спознаје неопходности промена, спроводе се припремне активности за конкретну организациону промену.¹⁶ Мењање је фокална фаза која у конкретном случају подразумева стварање нормативног оквира и доношење конкретних управљачких одлука за предузимање мера да се изврши отварање нових ИзО, затварање појединих постојећих ИзО, или попуна кадром постојећих ИзО у складу са одлуком о организационим променама и нормативним оквиром који је проистекао из такве одлуке. Замрзавање је практично фаза стабилизовања мреже ИзО у условима нове, измењене, организационе структуре, где се то ново стање смешта у оквиру процедуралног и правилског понашања.

Иако су промене у организационој структури ИзО покренуте променама у окружењу, оне су по својој организационој природи интерног карактера и тичу се ВОА и Министарства одбране. У овом случају нису доминантне, или се уопште неће спроводити остале интерне промене које се тичу технологије делатности и промене запослених.¹⁷

Кадровска структура запослених у ИзО у поступку организационих промена у мрежи ИзО, у контексту конкретног истраживања, у позицији је да се превасходно прилагођава променама у организационој структури и стога има пасивну улогу. Посматрано по критеријуму ширине, ове организационе промене третирају се као уске, јер се у конкретном случају ради о промени појединих делова организационе структуре ВОА.¹⁸ Посматрано са аспекта брзине, ради се о еволутивним променама са ниским интензитетом, са изразитим повременим карактером и промене се надовезују једна на другу, о чему сведочи и релативно велики број измене одлуке Владе Србије којом је уређен број и распоред

15 Аутори на различите начине класификују фазе процеса организационих промена. У литератури се значајан број организационих промена заснива на моделу који је педесетих година прошлог века развио Курт Левин (*Kurt Lewin*).

16 У случају организационих промена у мрежи ИзО потребно је да се донесу нова или допуне постојећа нормативна акта Министарства одбране, у законској процедури у којој се таква акта доносе. Ради се првенствено о евентуално потребној допуни цитиране Одлуке о броју и распореду изасланстава одбране Републике Србије у иностранству и промени у пропису МО који уређује организацију и систематизацију радних места у МО и ВС.

17 Питање надлежности у вези са конкретним стањима у служби запослених у Министарству одбране и Војсци недвосмислено је нормативно и процедурално уређено.

18 Широке промене, супротно, обухватају промену вечине, или свих делова организације (у конкретном случају ВОА)

изасланстава одбране Србије у иностранству. Ове промене треба да кумулативно дају позитиван ефекат на ефикасност и ефективност мреже ИзО у условима промењеног геополитичког окружења. Уколико се оваквим променама организационе структуре ВОА спроводе промене које збирно доводе до повећања броја изасланстава одбране и броја запослених у постојећим изасланствима одбране, оне по својој природи воде ка расту бројности Агенције, јер се ради о повећању у величини њене организацијске структуре и квантитативно се једноставно исказује кроз физичке и вредносне показатеље.

Процена тренда промена у геополитичком окружењу природно је у надлежности теоретичара првенствено геополитичке и геостратешке оријентације. С друге стране, као основ за пројектовање организационих промена користе се и процене познавалаца «струке» одбрамбене дипломатије, односно лица која су у својој каријери руководила организацијском целином ВОА која је надлежна за одбрамбену дипломатију, која и сама имају дипломатско искуство у тој области. Оваквим поступањем обезбеђује се могућност да се геополитичко и геостратешко промишљање коригује приземним искуственим чињеницама познавалаца струке. На тај начин стичу се услови да ВОА адекватно пројектује организационе промене у мрежи ИзО.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Оптимална организацијска структура сваке организације претпоставка је за максимизирање ефеката из домена њених надлежности, уз минималан утрошак ресурса. Мрежа изасланстава одбране Републике Србије у иностранству је организација у чијој надлежности је извршавање задатака из домена одбрамбене дипломатије, чиме доприноси остваривању одбрамбених интереса Србије, у складу са установљеним приоритетима њене политике одбране. Истовремено, пошто је и подсистем мреже дипломатских представништава Србије у иностранству, мрежа ИзО треба да доприноси реализацији задатака спољне политике Србије. Дипломатска мрежа државе (па и мрежа ИзО) по природи своје надлежности, организовања и функционисања, веома је скупа и стога мора бити оптимално организована.

Нужност пројектовања организационих промена у мрежи ИзО последица је више чинилаца, који се могу класификовати на: еволутивне промене у развоју одбрамбене дипломатије на ширем

плану, спољни и унутрашњи чиниоци који утичу на дипломатско представљање и конкретно одбрамбену дипломатију. Промене у оквиру ових чинилаца разлог су сталног организационог прилагођавања мреже ИзО.

Еволутивне промене у развоју функције савремене одбрамбене дипломатије у складу са променама у међународним односима својствене су превасходно периодима: хладноратовске подељености света, блоковски уравнотеженог; униполарне доминације САД која је настала нестанком СССР и Варшавског уговора са историјске сцене; неминовног опадања америчке доминације и извесне прерасподеле глобалне геополитичке моћи међу геополитичким играчицама, са више могућих сценарија.

Спољни чиниоци првенствено судржаве, као субјекти међународног права. Зависно од њихових потенцијала укупне моћи, као и њиховог тренутног и очекиваног спољнополитичког деловања према Србији, могу се даље класификовати државе као геополитички актери глобалног и регионалног домаћаја. Поред наведених, као и за сваку државу, од неупитној значаја су и геополитичка опредељења суседних држава, па је Србија посебну пажњу посветила изградњи мреже ИзО у суседним државама.

Унутрашњи чиниоци који су од утицаја на доношење одлуке о организационим променама у мрежи ИзО могу се представити као: стратешка опредељења Републике Србије у области безбедности и одбране, укључујући и војну неутралност, усклађивање деловања спољне, одбрамбене и других политика са државном политиком која се заснива на усвојеним стратешким опредељењима, развој стратешке и организационе културе у овој области и сл.

Пројектовању организационих промена у мрежи ИзО треба да претходе истраживање и предвиђање промена геополитичког окружења на глобалном и регионалном плану и како те промене утичу на кључне државе, глобалне и регионалне геополитичке актере, посебно оне чије спољнополитичко деловање према Србији може имати значајан утицај на остваривање њених (виталних) одбрамбених интереса. Ово истраживање треба да буде поверено домаћим научницима, добрим познаваоцима геополитичких и геостратегијских односа, стратешких опредељења и потенцијала моћи Србије у међународним односима. Посебно је важно да учесници истраживања своје закључке заснивају и на усвојеним постулатима стратешке културе српског народа. Као резултат ове фазе истраживања добијају се планске претпоставке које указују на могуће промене у распореду геополитичке моћи међу

глобалним и регионалним актерима и како се те промене могу одразити на спољнополитичку позицију Србије. Наведено је основ за утврђивање приоритета спољне политике и политике одбране и процену адекватности постојеће организације дипломатског представљања Србије у иностранству и свакако мреже ИзО у склопу те организације.

У другом делу истраживања неопходно је, на бази закључака који буду донети од стране научне елите како је претходно наведено, дапознаваоци струке у области одбрамбене дипломатије дођу до закључка о нивоу и потреби организационих промена у мрежи ИзО, у складу са практичним знањима и искуствима, али и у сагласности са организационом културом у овој области. Наведено је основ да се надлежна организацијска целина МО позабави са пројектовањем неопходних организационих промена у мрежи ИзО, имајући у виду конкретна нормативна, кадровска, закључно са материјално-финансијским ограничењима.

Ово је нужан поступак, без обзира на чињеницу да је промене у геополитичком окружењу тешко предвиђати, да су могући нагли заокрети и промене приоритета у вези са спољнополитичким наступом важних геополитичких актера у односу на Србију и остваривање њених националних и одбрамбених интереса. Овакви нагли заокрети могу имати непосредан утицај на промену приоритета нарочито спољнополитичког представљања Републике Србије, па последично и њене политике одбране, у делу који се реализује кроз њену одбрамбену дипломатију.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Благојевић, Вељко. 2017. *Србија и изазови одбрамбене дипломатије*. Београд: Медија центар „Одбрана“
- Благојевић, Вељко. 2019. „*Стратешка култура – Студија случаја*“. Војно дело. 8: 93-117.
- Бжежински, Збигњев. 1999. *Велика шаховска табла*. Подгорица: ЦИД
- Вујаклија, Милан. 1980. *Лексикон страних речи и израза*. Београд: Просвета
- Драгишић, Зоран. 2007. *Безбедносни менаџмент*. Београд: Службени гласник
- Ђоровић, Бобан, Љубојевић, Срђан и Памучар, Драган. 2011. „*Војна организација у огледалу различитих модела организационе структуре*“, Зборник радова: *Организационе науке. изазов за*

- 21 век Београд: Економски институт
Јанићијевић, Небојша. 2008. *Организационо понашање*. Београд:
Дата Статус
- Јанићијевић, Небојша. 2008. *Управљање организационим променама*.
Београд: Економски факултет
- Косиол, Ерих. 1972. *Темељи и методе истраживања организације*.
Загреб: Информатор
- Крга, Бранко. 2016. „*Политика одбране као елемент политике
нациообналне безбедности Републике Србије*“. Политика
националне безбедности 2: 47-66
- Милковски, Вангел. 2020. „*Организациона култура у Војсци Србије*“.
Национални интерес 3: 59-88, DOI: /10.22182/ni.3932020.3
- Нај, Џозеф. 2012. *Будућност моћи*. Београд: Архипелаг
- Нај, Џозеф. 2004. *Парадокс америчке моћи. Зашто једна светска
суперсила не може сама*. Београд: БМГ
- Николиш, Душан. 1998. *САД или никад, од глобализма до
тоталитаризма*. Београд: Студио плус
- Пророковић, Душан. 2012. *Геополитика Србије - положај и
перспективе на почетку 21. века*. Београд: Службени гласник
- Радаковић, Милован. 2018. „*Елементи државне моћи*“. Култура
полиса, год. XV 35: 131-142
- Степић, Миломир. 2016. *Геополитика идеје теорије концепције*.
Београд: Институт за политичке студије
- Степић, Миломир. 2019. „*Геополитички темељи српске
стратешке културе*“. Војно дело. 8:166-180, DOI: 10.5937/
vojdelo1908166S
- Степић, Миломир. 2004 „*Савремени економско-географски и
геополитички положај Србије*“. Српско питање-геополитичко
питање. Београд: Јантар група
- Тодоровић, Јован, Ђуричин, Драган и Јаношевић, Стево. 2000.
Стратегијски менаџмент. Београд: Институт за стратегијска
истраживања
- Venne, Kenneth. 1978 „*Societal Changing and Organizational
Development*“. Southern Review of Public Administration vol 1,
4: 416 – 432. <https://www.jstor.org/stable/40859904>
- Bush, George. 1991. „*Concept of New World Order Would Aid Mankind*“. *European Wireless File* 109m
- Denza, Eileen. 2008. *Diplomatic Law, Commentary on the Vienna Convention
on Diplomatic Relations*. New York: Oxford University Press. Inc.
- Fukuyama, Y. Francis. 1989. *The end of History*, Washington D.C: The
Nixon Centre

- Taylor, W. Frederick. 1911. *The principles of scientific management*. Cambridge: Harvard University Library
- Engelbrekt, Kjell. 2012. „*The Missing Link in the EU’s Nascent Strategic Approach toward Asia: Military Diplomacy*“ *Asia-Pacific Review*, Vol. 19. 2: 62-84
- Gray, S. Colin. 1984. „*Comparative Strategic Culture, Parameters*“. *Journal of the US Army War College*, XIV, 4: 26-33. 10.55540/0031-1723.1352
- Johnson, L. Jeannie. 2018. *The Marines, Counterinsurgency, and Strategic Culture: Lessons Learned and Lost in America’s Wars*. Washington DC: Georgetown University Press
- Kotter P. John. 1996. *Leading Change*, Boston: Harvard Business School Press
- Mandelbaum, Michael. 2016. *Mission Failure – America and the World in Post-cold War Era*. Oxford: University Press
- Pendlebury, John, Grouard Benoit and Meston Francis. 1995. *The Ten Keys for Successful Change Management*. New York: Wiley
- Одлука о броју и распореду изасланстава одбране Републике Србије у иностранству „Службени војни лист“ број 84/2012, 111/2012, 8/2013, 50/2013, 101/2013, 28/2014, 82/2017, 10/2018, 156/2020 и 51/2021
- Одлука о утврђивању функција у Министарству одбране и Војсци Србије и чинилаца способности система одбране, „Службени војни лист“ број 8/2021
- Резолуција Народне скупштине о заштити суверенитета, територијалног интегритета и уставног поретка Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“, број 125/2007
- Стратегија националне безбедности Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“ број 94/2019
- Стратегија одбране Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије“ број 94/2019.
- <http://www.voa.mod.gov.rs>
- <https://notesstudy.com/kurt-lewins-model-of-organizational-change-and-development/>

Tihomir Radanović

DESIGNING A DEFENSE ATTACHE NETWORK OF THE REPUBLIC OF SERBIA ABROAD

Resume

The necessity of projecting organizational changes in the Defense Attaché network is a consequence of several factors, which can be classified into: evolutionary changes in the development of defense diplomacy on a broader level, external and internal factors that affect diplomatic representation and specifically defense diplomacy.

Designing organizational changes in the Defense Attaché network should be started by research and prediction of changes in the geopolitical environment on a global and regional level and how these changes affect key countries, especially those whose can have impact on the realization of Serbian defense interests. This research should be due to domestic scientists whose dill with geopolitical and geostrategic and the potential of Serbia's power in international relations.

In the second part experts in the field of defense diplomacy come to a conclusion about the level and need for organizational changes in the Defense Attaché network, in accordance with practical knowledge and experiences, but also in accordance with the organizational culture in this area.

This is the basis for the competent organizational unit of the MoD to deal with the design of the necessary organizational changes in the network, bearing in mind specific normative, personnel, and material and financial limitations.

Keywords: Defense Attaché network, organizational changes, geopolitical assessment, military neutrality, strategic and organizational culture.

Стефан Вукојевић*

*Филозофски факултет, Универзитет у Источном Сарајеву,
Пале, Босна и Херцеговина*

ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ РЕГУЛАЦИЈЕ КОНФЛИКАТА У ПОДИЈЕЉЕНИМ ДРУШТВИМА

Сажетак

Политичко-институционално уређење представља једно од најважнијих питања везаних за подијељена друштва. Обзиром да се ради о политички нестабилним друштвима, веома је важно на који начин се власт може дијелити и ко све може учествовати у тој власти. Према томе, у раду се приказују различити институционални модели који се примјењују у подијељеним друштвима, као и условљеност таквих модела различитим друштвеним и политичким контекстима. У првом поглављу се прави разлика између плуралних и подијељених друштава и наглашава се структурална специфичност подијељених друштава. Друго поглавље проблематизује демократски принцип владавине већине у подијељеним друштвима. Због веома осјетљивих политичких односа између друштвених сегмената, институционални аранжмани се не могу свести искључиво на политичку партиципацију и конкуренцију већ морају осигурати и додатне политичке гаранције, поготово за мањинске друштвене сегменте. Стога, треће поглавље даје приказ институционалних модела доласка на власт и организовања власти. Та три модела су *консоцијацијски*, *центрипетални* и модел *раздвајања власти*, те су приказани кроз облик хоризонталне и вертикалне организације власти, као и типа изборног система. Будући да институционални оквири функционишу у различитим политичким и друштвеним миљеима, у четвртном поглављу се указује на условљеност институционалних модела различитим контекстуалним факторима који поспјешују или ограничавају институционалну дјелотворност.

* stefan.vukojevic@ffuis.edu.ba Аутор је доцент на Филозофском факултету Универзитета у Источном Сарајеву

Кључне ријечи: демократија, подијељено друштво, институција, консоцијација, власт.

КАРАКТЕРИСТИКЕ ПОДИЈЕЉЕНИХ ДРУШТАВА

За почетак, треба направити разлику између плуралних и подијељених друштава, како бисмо касније указали на различите облике институционалних аранжмана пријемчивих за подијељена друштва. Разлика између два типа друштава се налази у дубини и наглашености друштвених подјела које производе различите подстицаје за функционисање политичког система и демократије.

Плурална или хетерогена друштва одликује разноликост културних, етничких, расних, професионалних, класних, идеолошких, лингвистичких и сличних група, које своје интересе и потребе артикулишу у оквиру политичког система којег сматрају легитимним и који је једнако прихватљив за све групе које се у њему налазе. Устав, као конституционализација опште воље, гарантује поред индивидуалних права и колективна права за различите друге групе које свој идентитет и признање тог истог идентитета стављају на прво мјесто. Обзиром на различитости, друштво функционише на темељу друштвено-политичког консензуса.

Сејмур Мартин Липсет (*Seymour Martin Lipset*) и Стијн Рокан (*Stein Rokkan*) су утврдили да у западноевропским друштвима постоје дубоки структурални социјални расцјепи или подјеле око којих се обликују припадности, интереси и поље политике. У периоду од 18. до раног 20. вијека, два преломна тренутка у развоју западноевропских друштава – национална и индустријска револуција – су утицали на настајање дихотомних социјалних подјела као што су центар-периферија, држава-црква, град-село и капитал-рад (Lipset and Rokkan 1967). Временом су одређене подјеле слабиле док су друге добијале на значају, а у коначници је дошло до међусобног укрштања и слабљења наглашености социјалних расцјепача чиме је створена основа за настанак вишеструких припадности. Мада нису сва друштва Западне Европе хетерогена, принцип вишеструких или изукрштаних социјалних расцјепача (*cross-cutting cleavages*) је главна карактеристика хетерогених друштава. Иако инсистирају на колективним (идентитетским) правима и слободама, друштвене групе су прожете мноштвом других припадности (идеолошке, класне, родне, итд.) које ублажавају снагу идентитетских питања и не дозвољавају им да наруше функционисање политичке заједнице. Можемо да кажемо да су

хетерогена друштва, у суштини, мултиетничка или мултикултурална, али у којима етничке и културне припадности нису оштро омеђене већ су допуњене другим и универзалнијим припадностима које обезбјеђују темељни консензус у друштву.

Са друге стране, подијељена друштва (видјети Horowitz 1985; Lijphart 1977) су она у којима се социјални расцјепи обликују око етничких, религијских, расних, племенских, лингвистичких и других урођених идентитетских карактеристика. Односи унутар групе су кохезивни а њен идентитет представља оштру линију демаркације према другим групама. Линије социјалних расцјепана нису као у случају хетерогених друштава изукрштане. Такође, припадности нису вишеструке већ су искључиво везане за властиту идентитетску групу. Најубичајенији облик припадности који једну групу издваја од друге је етничка припадност.¹ У њима је етницитет политички најнаглашенији, а социјални расцјепи се формирају на етничкој припадности. Липсет-Роканов модел социјалних расцјепана није одговарајући за подијељена друштва, јер етничка линија подјеле пресеца Липсет-Роканов модел умјесто што иде паралелно са њим.² Све друштвене разлике и припадности се сврставају и хомогенизују унутар етничке групне припадности, тако да свеобухватни етно-национални идентитет блокира појаву вишеструких социјалних расцјепана. Као што се у хетерогеним друштвима социјални расцјепи састоје од мјешавине партикуларних и универзалних припадности, тако се у подијељеним друштвима социјални расцјепи формирају искључиво око питања идентитета. Појединци су “стопљени” са својом групом која представља један од друштвених сегмената, вертикално устројен и одвојен од других сегмената, тј. различити

1 У академској литератури преовладавају два приступа у тумачењу етницитета, а то су *примордијализам* и *конструктивизам*. Први приступ тумачи етницитет као историјски дубоко укоријењен, неупитан и непромјенљив аспект човјековог живота, док други тумачи етницитет као прилично промјенљив, прилагодљив, или у крајњем случају замишљен или измишљен феномен. Ипак, алтернативни приступ који надилази наведена два је *етно-симболизам* према којем етничка група представља културни колективитет који наглашава улогу симбола, митова, историјског сјећања, вриједности и традиције, и која је препознатљива по једној или више културних посебности као што су религија, обичаји, језик, и институције (видјети Smith 1998).

2 На примјер, према Липсет-Рокановој класификацији, радничка класа се организује у странку љевце а земљопосједници и капиталисти у странку деснице. У етнички подијељеним друштвима, припадници једне етничке групе формирају своје странке љевце и деснице, док припадници друге етничке групе формирају такође своје странке љевце и деснице, и у том случају не постоје јединствене странке љевце и деснице које обједињују различите социјалне групе без обзира на њихове идентитетске припадности. Међутим, постоје и примјери у којима једна етничка група заузима високе друштвене положаје, док јој је у исто вријеме друга етничка група подређена и заузима ниже друштвене положаје без могућности вертикалне мобилности.

етнички сегменти међусобно коегзистирају, док је сваки од њих изнутра стратификован. Сваки сегмент посједује политичке странке, медије, интересне групе, различите организације, школе и сл., и омогућава социјалну мобилност, чиме се и његово функционисање одвија паралелно и независно од другог или других сегмената који функционишу на истим или сличним принципима.

ДЕМОКРАТИЈА КАО ПРИЈЕТЊА?

Када концепт демократије и демократског управљања примјенимо на подијељена друштва поставља се питање да ли је демократија уопште могућа у таквим друштвима и који би модел демократије одговарао друштву у којем су етно-националне подјеле веома дубоке и наглашене? Данас би нам се мисао класичног либерала Џона Стјуарта Мила (*John Stuart Mill*) учинила интуитивно прихватљивом али практично веома опасном, будући да Мил сматра како је демократија неспојива са вишенационалном друштвеном структуром, и гдје границе државе требају бити подударне са границама националности (Mill 2001 (1861)). Током 20. вијека у академској литератури је преовладало минималистичко одређење демократије Јозефа Шумпетера (*Joseph Schumpeter*)³ и Роберта Дала⁴ који су демократију сводили на форму или процедуру одабира политичких елита. Термини попут вишестраначких избора, политичких, и цивилних права грађана су били једини извор легитимитета политичког поретка. Проблеми групних идентитета су остављени по страни јер је преовладало генерално становиште да су идентитетска питања превазиђена у свјетлу процедуралне демократије.

У процесу постколонијалне обнове свијета и падом реалсоцијализма у Источној Европи, постало је очигледно како су идентитетска, односно, етно-национална питања једна од главних проблема новонасталих држава, и да се већински или процедурални модел демократије не може успјешно имплементирати у таквим државама. Примјена већинске демократије као постколонијалног наслијеђа у новонасталим државама је довела до насилних конфликта јер су веће етничке групе институционалним механизмима успијевале мајоризовати оне мање и не дозволити им долазак до политичке моћи. Артур Луис (*Arthur Lewis*) је на

3 Шумпетер демократију третира као механизам доласка на власт уз помоћ борбе за гласове бирача (Schumpeter 1943).

4 Дал за демократију користи термин *полиархија* као процес учествовања и такмичења који се највише приближава идеалу демократије (Dal 1997).

примјеру постколонијалних држава као што су Нигерија, Гана и Сијера Леоне закључио да се демократија најједноставније може уништити усвајањем Англо-америчког изборног система “побједник добија све“ (Lewis 1965), што постаје јасан сигнал да се различитим етничким групама треба обезбиједити адекватна представљеност и дистрибуција политичке моћи. Етно-национални конфликти⁵ су најинтензивнији на просторима од Балкана до Блиског Истока, и од Африке до Југоисточне Азије, и у раду појам етно-национални конфликт користимо како бисмо указали на унутардржавни конфликт, а не на сукобе између држава.

Подијељена друштва не могу афирмисати идеал полиархијске демократије која се заснива на конкуренцији друштвених група око заузимања власти, обзиром да би такво такмичење нужно потиснуло мањину чиме се доводи у питање легитимност политичких институција. Већинска група би увијек могла доносити одлуке на штету етничких или других идентитетских мањина. У таквим друштвима се као примаран циљ поставља изналажење различитих модалитета према којима би етничке групе биле представљене у систему власти. Политичко такмичење би тек накнадно проистекло, али унутар етничких група а не између њих. Демократија функционише на принципу већине, међутим, власт већине мора бити ограничена, поготово ради заштите права мањина. Демократија подразумијева и додатне елементе као што су „уставне одредбе које су изван утицаја већине (повеље о правима); гаранција аутономије локалних или регионалних влада у односу на централну власт (федерализам); велике коалиционе владе које укључује све странке (консоцијационизам); или преговарање између великих друштвених група око пословања и рада (неокорпоративизам)“ (Schmitter and Karl 1991, 79). Политичко такмичење различитих странака и фракција унутар етничког сегмента је прихватљиво, али такмичење између сегмената може бити веома опасно и прерасти у етно-национални конфликт, поготово уколико нису загарантована права на представљеност етничких сегмената. Дакле, потребно је политичко надметање и систем власти уредити тако да етнички сегменти нису једни другима конкуренција у освајању власти, већ да заједно учествују у диоби власти.

Успостављање и функционисање демократије у подијељеним друштвима је веома сложен и комплексан проблем будући да таква

5 Под етно-националним конфликтом прихватамо одређење Стефана Волфа (*Stefan Wolff*), који етно-национални конфликт одређује као конфликт у којем барем једна страна тврди да је њен етно-национални идентитет угрожен и да њени чланови немају иста права као ни могућности задовољавања интереса (Wolff 2011).

друштва немају базичан консензус по питању друштвено-политичког уређења државе. Из дубоке етничке подијеле произилазе и различите интерпретације онога што би требало да буде “заједнички именитељ“ у једном друштву. Снажан демократски систем захтијева постојање одређеног нивоа економског просперитета и развијене политичке културе који би имали улогу носећих стубова политичког система. Међутим, већина дубоко подијељених друштава није на завидном нивоу економског просперитета, нити има развијену политичку културу. Иако економија представља динамичан процес, треба проћи много времена како би се дошло до одређеног нивоа благостања. Исто важи и за политичку културу која се још теже мјења будући да је прилично статичан феномен и за чију су промјену потребне генерације како би политичка култура била на завидном нивоу. Широко прихваћено Алмондово и Вербино (Almond i Verba 2000) схватање политичке културе - као оријентације појединца према политичком систему која може бити партиципативна, поданичка и пароксијална, гдје је за функционисање демократије потребна фузија сва три типа уз преимућство партиципативне културе – се у контексту дубоко подијељених друштава мора узети са великом резервом. Етнички сегменти се не разликују примарно на основу политичке културе, она може бити јединствена за све. Разлика је у култури која се веже за етно-национални идентитет, а култура и политичка култура нису исти појмови.

Обзиром на дубоке друштвене подјеле и најчешћа разликовања на основу етничке припадности а не на основу политичке културе, проблем функционисања демократије захтијева адекватан институционални оквир који би рефлектовао подијељену друштвену структуру, и који би етничким сегментима дао право да формулишу политике у складу са својим интересима, без опасности да буду асимиловани или маргинализовани. Колико год биле велике разлике у погледу уређења државне заједнице, потребан је политичко-институционални аранжман који би задовољио минималне интересе сегмената за останком у политичкој заједници. У наставку ћемо указати на различите приступе у одабиру институционалних аранжмана за подијељена друштва који се баве моделирањем државног уређења и државне власти. Користићемо приступ новог институционализма у друштвеним наукама, чији утемељитељи Џејмс Марч (*James G. March*) и Јохан Олсен (*Johan P. Olsen*) одабир политичких институција виде као важан услов за демократију, поред економских и друштвених услова (March and Olsen 1984). Парадигма новог институционализма истиче аутономнију улогу политичких

институција у односу на друштвену структуру. Према томе, држава није само одраз друштвене структуре, већ у одређеној мјери утиче на мијењање односа снага унутар структуре чиме имплицитно утиче на понашање друштвено-политичких актера. Одређена политичка институција ће једно понашање подстицати док ће друго ограничавати. Липсет сматра да се на „културне факторе може веома тешко утицати, али да се политичке институције могу лакше мијењати, стога они који желе да побољшају перспективе за стабилну демократију требају да се фокусирају на институције“ (Lipset 1990, 83).

У контексту дубоко подијељених друштава одабир различитих политичких институција треба да подстакне политичку стабилност и међусобно прилагођавање супротстављених група, међутим, постоји неслагање око тога какав институционални дизајн је најадекватнији за таква друштва. Стога ћемо указати на три приступа: *консоцијацијски*, *центрипетални* и приступ *раздвајања власти* (*power-dividing*), као и на значај контекстуалних фактора од којих зависи успешност ових аранжмана.

РАЗЛИЧИТИ ИНСТИТУЦИОНАЛНИ МОДЕЛИ

Консоцијацијски модел

Одабир политичких институција у подијељеним и постконфликтним друштвима као дио процеса који се зове „управљање конфликтима“ (*conflict management*) узима у обзир друштвено-политичке специфичности сваког случаја и на темељу њих препоручује адекватан институционални аранжман. Иако постоје различитости од случаја до случаја по питању интензитета насиља, дубине социјалних расцјепа и сл., постоји широки консензус везан за становиште да су изборни систем, хоризонтална и вертикална организација власти од суштинског значаја за успостављање политичке стабилности (видјети Вукојевић 2020). Нестабилна друштва не трпе било какве политичке институције, тако да њихов одабир подразумијева специфичност контекстуалних околности. Консоцијацијски приступ⁶ одбацује било какве елементе

6 Консоцијацијски приступ произилази из академског поља и у великој мјери је прихваћен као дио мјера које спроводе државе и међународне организације у посредовању између конфликтних страна и у послјератној изградњи државе. За више о класичном консоцијационизму видјети: (Lijphart 1977, 2004). Такође, за више о модификованом консоцијацијском приступу у подијељеним друштвима видјети: (McGarry and O’Leary 2004, 2007).

већинске демократије за подијељена друштва, јер такве институције нужно мајоризују мању етничку групу и дозвољавају већој групи да континуирано контролише власт и спроводи своју политику на штету мањине. Такав сценарио свакако води у политичку дестабилизацију, а насилни етно-национални конфликт је најчешћа посљедица.

Консоцијационисти сматрају да свака група треба имати адекватну представљеност у систему власти, као и једнаку дистрибуцију политичке моћи. Најадекватније политичке институције за постизање таквог циља су: пропорционални изборни систем страначких листа, федерално државно уређење и парламентарна власт. Њихова примјена пацификује међуетничке антагонизме и адресира захтјеве према институцијама власти.

Примјена пропорционалног изборног система омогућава представљеност етничких група у парламенту пропорционално удјелу етничке групе у укупној популацији. Било какав други већински изборни систем, био он систем релативне или чак апсолутне већине, може да изазове политичку нестабилност. Пропорционални систем комбинован са вишемандатним изборним јединицама, ниским изборним цензусом (најоптималнији је 3%), и затвореним страначким листама позитивно утиче на кохезију странака и њихову представљеност у парламенту.

Када је у питању хоризонтална организација власти, консоцијационисти заговарају парламентаризам као бољи избор од президенцијализма или полупрезиденцијализма. У парламентаризму, влада представља колегијални орган који произилази из парламентарне подршке. Примјена пропорционалног изборног система и нижег изборног цензуса подстиче вишестраначје и мноштво странака у парламенту, који даље производи широке коалиционе владе у које улазе политички лидери различитих друштвених сегмената. Принцип *power-sharing*-а или дијељене власти је кључни елемент консоцијацијске демократије јер друштвени сегменти имају удио у расподјели политичке моћи. Такође, право на употребу вета у одлучивању даје друштвеним сегментима заштиту над сопственим интересима о којима се не преговара, а то су најчешће питања културног идентитета.

Неки консоцијацијски системи попуњавају институције власти према унапријед утврђеним етничким критеријима, или гарантују одређен број мјеста у законодавној и/или извршној власти за одређене етничке групе (као што су нпр. Белгија, Босна и Херцеговина, Либан, или Кипар у периоду 1960-1963). Такви консоцијацијски системи су због ригидности институционалног

дизајна склони нестабилности и урушавању (видјети Вукојевић 2017) Други консоцијацијски системи имају флексибилније механизме представљања етничких група у институцијама власти као што је то на основу изборног система (Сјеверна Ирска) или постизањем одређеног процента заступљености странке у парламенту (у Јужноафричкој Републици свака странка која освоји 5% мандата у парламенту има право да учествује у влади). Аренд Лајпхарт (*Arend Lijphart*) тврди да парламентаризам има најбољи потенцијал за *power-sharing* у извршној власти, за разлику од президенцијализма у којем је предсједник носилац извршне власти а кабинет има својство савјетодавног органа (Lijphart 2004, 102). Поред тога, предсједник се бира на основу већинског система, што у контексту етнички подијељених друштава води према етничкој мајоризацији.

Када је у питању вертикална организација власти, консоцијационисти заговарају федерално у односу на унитарно државно уређење са етнички хомогеним федералним јединицама (етно-федерализам) у случају када су етничке групе географски концентрисане. Федерализам пружа територијалну аутономију етничким сегментима и даје им широко поље надлежности у односу на централни или федерални ниво власти. Због опасности од политичке дезинтеграције коју унитарни систем може да подстакне у дубоко подијељеним друштвима, федерализам стабилизује политички систем тако што етничке сегменте интегрише у систем власти. У унитарним системима суверенитет је сконцентрисан у политичком центру који је индиферентан према културној хетерогености, док је у федералним системима суверенитет дисперзиран на федералне јединице које имају широк сет надлежности и које федерални центар не смије да узурпира. Гарантовањем територијалне аутономије етничких сегмената политичко одлучивање се повлачи у федералне јединице које су уставним оквиром везане за центар (као нпр. ентитети у Босни и Херцеговини). Такође, консоцијационисти подржавају асиметрични федерализам (McGarry 2007) који даје неким федералним јединицама веће надлежности у односу на друге федералне јединице (територијална аутономија Курдистана у Ираку), поготово ако се узме у обзир територијална концентрисаност етничке групе или њен статус унутар федерације. Уколико су етнички сегменти територијално дисперзирани, умјесто федерализма се предлаже успостављање културне аутономије као механизма преко којег етнички сегменти задржавају контролу над сопственим образовањем и културом.

ЦЕНТРИПЕТАЛНИ МОДЕЛ

Са друге стране, заговорници центрипетализма (видјети Horowitz 1985, 1991, 2002; Sisk 1996; Reilly 2001; Bogaards 2003) или интеграционизма се залажу за другачији избор политичких институција који се разликује од консоцијацијске широко прихваћене ортодоксије. Консоцијацијски приступ је плаузибилан у постконфликтној изградњи државе јер мањинским или искљученим групама даје политичку представљеност, међутим, дугорочно гледано, јавља се проблем непотпуне демократизације и/или повратка у политичку нестабилност. Консоцијација подстиче изградњу мира али и даје сужен оквир за функционисање демократије. Дугорочно гледано она замрзава социјалне расцјепе и додатно их продубљује јер институционални оквир у себе пресликава етничке подјеле без механизма њиховог превазилажења. Политички систем се налази у пат-позицији, владе су имобилне и нестабилне, а унутар федералних јединица јача сецесионизам због слабе повезаности са политичким центром, тј. консоцијација подстиче центрифугално политичко такмичење.

Центрипетализам представља теоријски приступ у одабиру политичких институција који фокус политичког такмичења усмјерава према политичком центру како би се ослабиле снажне етничке подјеле и подстакнуло политичко умјерењаштво које премошћује етничке подјеле. Тиме би се изградио снажан политички центар који би сузбијао центрифугалне тенденције у систему. Прва и најважнија институција која доприноси томе је изборни систем. Доналд Хоровиц (*Donald Horowitz*) даје аргументе у прилог изборног система алтернативног гласа (АГ) који представља већински систем апсолутне већине. Алтернативни глас у спрези са једномандатним мултиетничким изборним јединицама треба да подстакне политичке странке и кандидате да траже подршку и од других етничких група како би добили апсолутну већину и били изабрани. Супротно ПР-у који подстиче странке да се обраћају само својој етничкој групи, АГ треба да допринесе међуетничкој толеранцији и дијалогу. Природа институције изборног система какав је АГ тјера странке и кандидате да се удружују у предизборне коалиције. Широке политичке платформе и мултиетничке коалиције би требале да премосте етничке антагонизме (Horowitz 1985).

Умјесто парламентарне власти, центрипеталисти предлажу президенцијализам. Они су свјесни свих ограничења које президенцијализам може са собом да носи у дубоко подијељеним

друштвима, међутим, он и није сам по себи толико лош и треба га комбиновати са посебно дизајнираним другим институцијама како би се показао ефикасним. Предсједник изабран према систему АГ-а представља личност за коју је гласала апсолутна већина припадника етничких група и који је за те групе најприхватљивији.⁷ Поред тога, под притиском неинституционализованог и фрагментирног страначког система, као и нестабилних скупштинских већина, предсједник представља кохезивни фактор због посједовања стабилне политичке моћи која може компензовати нестабилност парламента и владе.

Центрипеталисти слично као и консоцијационисти сматрају да је федерализам погодан за дубоко подијељена друштва, али нуде један другачији облик федерализма од оног за којег оптирају консоцијационисти. Федерални аранжман треба да се састоји од етнички хетерогених, тј. мултиетничких федералних јединица којих би требало бити више него што је етничких сегмената у држави. У консоцијацијском случају федералне јединице су етнички хомогене и њихов број се подудара са бројем етничких сегмената због чега временом институционални аранжман даје легитимитет етничким групама да траже већу аутономију и теже према сецесији. У етнички хетерогеним федералним јединицама политичари би били принуђени на међугрупну кооперацију, а федерализам би послужио и у изборне сврхе тако што би исцртао границе етнички хетерогених изборних јединица које би утицале на умјереније стратегије политичких странака (Horowitz 2008).

МОДЕЛ РАЗДВАЈАЊА ВЛАСТИ

Стратегија раздвајања власти (*power-dividing*) представља алтернативу центрипеталном и консоцијацијском приступу, иако је ближа центрипеталном. Главни циљ раздвајања власти је дисперзија власти од центра према друштвеном нивоу уз постојање промјенљивих међуетничких већина. Три стуба која одржавају концепт раздвојене власти (а која су јако слична организацији власти у САД-у) су „грађанске слободе, вишеструке већине, и кочнице и равнотеже“ (Rothchild and Roeder 2005, 15). Власт

7 Као парадигматичан примјер можемо да наведемо избор предсједника Нигерије који мора на националном нивоу да освоји апсолутну подршку бирача (50%+1 глас) као и минимално 25% подршке бирача у 2/3 федералних јединица којих од 1996. године има 36. Овакав прилично компликован систем избора има предност због тога што предсједник не може да тражи подршку само од своје етничке групе како би био изабран, већ мора да узме у обзир и друге етничке интересе, или да се понаша умјереније и толерантније како би му они указали подршку (видјети Horowitz 1991).

треба бити расподијељена између владе и цивилног друштва, гдје би цивилно друштво преузело један дио надлежности од владе. Остале надлежности би биле расподијељене између раздвојених и међусобно независних институција власти састављених од различитих и промјењивих међуетничких већина. Тако би се успоставио баланс између институција власти које би доносиле одлуке прихватљиве за све етничке сегменте. Три институционална инструмента (15-17) преко којих се реализује раздвајање власти су, као прво, повеље о људским правима које доношење одлука спуштају у приватну сферу и цивилно друштво. Друго, раздвојена власт (*separation od powers*), која успоставља промјенљиве и вишеструке већине, даје шансе етничким мањинама да постану дио политичке већине у погледу одређених политичких питања, док истовремено већинска етничка група може бити у политичкој мањини. Треће, кочнице и равнотеже су потребне како ниједна грана власти не би могла прекорачити своје надлежности и постати доминантна. Према томе, приступ раздвајања власти фаворизује президенцијализам умјесто парламентаризма, дводомни парламент умјесто једнодомног и снажну судску контролу над извршном и законодавном граном власти.

УСЛОВЉЕНОСТ ИНСТИТУЦИОНАЛНИХ АРАНЖМАНА КОНТЕКСТУАЛНИМ ФАКТОРИМА

До сада смо указали на различите приступе и изборе политичких институција у дубоко подијељеним друштвима. Теоријска дебата између заговорника сваког од наведених приступа је актуелна у задњих двадесет година, поготово између консоцијациониста и центрипеталиста. Консоцијацијски приступ институционалног инжињеринга је најзаступљенији у подијељеним и/или постконфликтним друштвима, међутим, у већини случајева он отежано функционише јер успјева да задовољи само минималне услове политичке стабилности. Дугорочно, он може произвести још веће етничке подјеле. Емпиријски показатељи иду у прилог и консоцијациониста и центрипеталиста, јер оба правца имају потврде за своје теоријске хипотезе. Међутим, њихова становишта се не могу поопштавати и примјенити на различите случајеве, односно, један модел није примјенљив у свим контекстима. Не можемо један приступ прогласити бољим од другог само зато што се он више практикује. Оно што је чак важније од саме дебате око избора политичких институција је, прије свега, указивање на

различите контекстуалне факторе од којих у коначници зависи успјех консочијацијског или центрипеталног аранжмана.

Нормативни аргументи унутар оба приступа се не могу посматрати мимо контекста, јер се контекст и институционални инжињеринг налазе у међуодносу. Контекстуални фактори утичу на одабир политичких институција, док њихов успјех такође зависи од ширег контекста у који су институционални аранжмани усидрени. Стефан Волф истиче да се теоријска дебата треба посматрати из два угла кроз које би се процијенили механизми каналисања етно-националног конфликта у институционални оквир и омогућило рјешавање спорова у одсуству насиља. Реферишући се на Волфа проблематизују се два кључна питања: „1) који структурални услови утичу на одабир различитих институционалних аранжмана?; 2) да ли успостављени аранжмани на ваљан начин адресирају ставове супротстављених страна?“ (Wolff 2011, 176). Успјех институционалног инжињеринга условљен је компатибилношћу између друштвено-политичког контекста и институционалног оквира. Међу најважније чиниоце друштвено-политичког контекста спадају етничка демографија (број етно-националних група, и њихова географска концентрисаност или дисперзија) и наглашеност социјалних расцјепа.⁸ Поред структуралних чинилаца, контекст обухвата понашање политичких елита, као и утицај међународних актера на садржај аранжмана.

Постојање етнички искључивих група и њихова концентрација на одређеним дијеловима територије погодују успостављању консочијацијског аранжмана. Пропорционални изборни систем систем би адекватно представљао етничке групе у парламенту, док би федерализам заједно са механизмом дијељене власти осигурао територијалну аутономију етничких сегмената са широким надлежностима у вођењу политике складно етно-националним интересима уз консензуално одлучивање на нивоу политичког центра. Уколико су етнички сегменти измјешани и дисперзирани

8 Ендрију Рејнолдс (*Andrew Reynolds*) у књизи *Designing Democracy in a Dangerous World* наводи контекстуалне показатеље на основу којих развија теорију демократског дизајна. Ти контекстуални показатељи су сврстани у пет категорија: демографски контекст (постојање већинског сегмента у популацији, етничка фрагментација друштва, величина популације, географска концентрисаност друштвених сегмената); друштвено-политички контекст (јединство према спољним непријетљима, национално јединство, мултиетнички расцјепи, фокус борбе); економски контекст (укупан приход, укупан развој, друштвено-економске неједнакости, зависност од природних ресурса, врста природног ресурса); историјски контекст (колонијално насиље, природа *анциен региме*, војна пријетња демократији, култура акомодације, врста транзиције); степен државне нестабилности (ниво насиља мјерен према броју жртава, антивладине активности)(видјети Reynolds 2011, 44-53).

по цијелој територији, умјесто федерализма прихватљивији би био концепт културне аутономије (као што је случај у Либану и Сјеверној Ирској), док би пропорционални систем представио етничке сегменте на нивоу политичког центра.

У случајевима када су дубоке етничке подјеле ублажене постојањем умјеренијих сентимената међу странкама и грађанима, односно када су етничке припадности изукрштане са другим друштвеним, идеолошким или програмским припадностима, под претпоставком територијалне концентрисаности сегмената, пропорционални систем би допринео представљености умјеренијих странака и њиховим уласком у извршну власт чиме би се оснажили консоцијацијски механизми и смањила политичка нестабилност. Под претпоставком постојања умјеренијих сентимената код територијално измјешаних етничких група, јавља се велика вјероватноћа да би аранжмани центрипетализма (изборни систем алтернативног гласа и мултиетничке дефералне јединице) или раздвајања власти погодовали бржој политичкој и друштвеној интеграцији.

Обзиром на друштвене карактеристике, можемо изнијети претпоставку како је консоцијацијски аранжман погоднији за друштва са дубоким социјалним расцјепима, будући да таква друштва не трпе већинске механизме карактеристичне за центрипетализам. Са друге стране, центрипетализам би био погоднији за друштва са нижим интензитетом етничког конфликта. Имплементација центрипеталних аранжмана у етнички подијељеном друштву би само погоршала политичку ситуацију јер центрипеталне институције не би могле адресирати захтјеве супротстављених страна на задовољавајући начин. Као ослонац за функционисање центрипетализма унутар сваког етничког сегмента мора да постоји група умјерених странака и грађана који су нужни у одржавању система заснованог на међуетничком удруживању и кооперацији. Без њих, центрипетализам поларизује друштво и производи политичку нестабилност умјесто интеграције, као што су то били случајеви у Шри Ланки и Фиџију током 1990-их и 2000-их година.

Поред важних структуралних чинилаца који детерминишу институционални инжињеринг, понашање политичких елита такође утиче на очување политичких аранжмана. Уколико институције на ваљан начин буду рефлектовале захтјеве етничких сегмената, политичке странке неће једне другима бранити право на заговарање различитих идентитетских политика и залагаће се за одржавање аранжмана. Прихватањем институционалног оквира показује

се посвећеност политичких елита његовом очувању. Било какво негирање и подривање институционалног оквира од стране једне или неколицине политичких елита би водило у етничку мајоризацију и/или сецесију, а имплицитно и у нови конфликт. На крају, такође, стабилност политичког аранжмана зависи и од међународних актера и њихове подршке, па према томе, одсуство спољашњих притисака и подршка имплементацији институционалног оквира чини политичке аранжмане одрживим.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Вукојевић, Стефан. 2017. „Корпоративне консоцијације—услови успјеха и слома“, *Српска политичка мисао*, (2): 135-151.
- Вукојевић, Стефан. 2020. „Политичка стабилност у дубоко подијеленим и постконфликтним друштвима“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, (174), 207-222.
- Almond, Gabriel i Sidni Verba. 2000. *Civilna kultura*, Zagreb: Politička kultura.
- Bogaards, Matthijs. 2003. “Electoral choices for divided societies: multiethnic parties and constituency pooling in Africa” *Journal of Commonwealth and Comparative Politics*, 41 (3): 59–80.
- Dal, Robert. 1997. *Poliarhija - participacija i opozicija*, Beograd: Filip Višnjić.
- Horowitz, Donald L. 1985. *Ethnic Groups in Conflict*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Horowitz, Donald L. 1991. *A Democratic South Africa? Constitutional Engineering in a Divided Society*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Horowitz, Donald L. (2002): “Constitutional Design: Proposals versus Processes“, in: Andrew Reynolds (ed.), *Architecture of Democracy*, Oxford University Press, Oxford.
- Horowitz, Donald L. 2008. “Conciliatory Institutions and Constitutional Processes in Post-conflict States“, *William & Mary Law Review*, 49 (4): 1213-1248.
- Lewis, Arthur. 1965. *Politics in West Africa*, London: George Allen and Unwin.
- Lijphart, Arend. 1977. *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*. New Haven: Yale University Press.
- Lijphart, Arend. 2004. “Constitutional Design for Divided Societies“, *Journal of Democracy*, 15 (2): 96-109.
- Lipset, Seymour Martin and Stein Rokkan. 1967. “Cleavage Structures,

- Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction“, In *Party Systems, and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, eds Seymour Martin Lipset and Stein Rokkan, 1-67. New York/London: Free Press/Collier-Macmillan.
- Lipset, Seymour Martin. 1990. “The Centrality of Political Culture“, *Journal of Democracy*, 1 (4): 80-83.
- March, James G., and Johan P. Olsen. 1984. “The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life“, *The American Political Science Review*, 78 (3): 734-749.
- McGarry, John. 2007. “Asymmetry in Federations, Federacies and Unitary States“, *Ethnopolitics*, 6 (1): 105-116.
- McGarry, John, and Brendan O’Leary. 2004. *The Northern Ireland Conflict: Consociational Engagements*, Oxford: Oxford University Press,.
- McGarry, John, and Brendan O’Leary. 2007. “Iraq’s Constitution of 2005: Liberal Consociation as Political Prescription“, *International Journal of Constitutional Law*, 5 (4): 670–698.
- Mill, John Stuart. 2001 (1861). *Considerations on Representative Government*, London: The Electric Book Company Ltd.
- Reilly, Benjamin. 2001. *Democracy in Divided Societies - Electoral Engineering for Conflict Management*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Reynolds, Andrew. 2011. *Designing Democracy in a Dangerous World*, Oxford: Oxford University Press.
- Rothchild, Donald, and Philip G. Roeder. 2005. “Dilemmas of state-building in divided societies“, In *Sustainable Peace: Power and Democracy after Civil Wars*, eds. Philip. G. Roeder and Donald Rothchild, 1-25, Ithaca and London: Cornell University Press.
- Schmitter, Philippe C., and Terry Lynn Karl. 1991. “What Democracy Is...and is Not“, *Journal of Democracy*, 2 (3): 75-88.
- Schumpeter, Joseph A. 1943. *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harper.
- Sisk, Timothy. 1996. *Power Sharing and International Mediation in Ethnic Conflicts*, Washington: Institute of Peace Press.
- Smith, Anthony D. 1998. *Nationalism and Modernism – a critical survey of recent theories of nations and nationalism*, London and New York: Routledge.
- Wolff, Stefan. 2011. “Managing ethno-national conflict: towards an analytical framework“, *Commonwealth & Comparative Politics*, 49 (2): 162-195.

Stefan Vukojević*

*Faculty of Philosophy, University of East Sarajevo, Pale,
Bosnia and Herzegovina*

INSTITUTIONAL MODELS OF CONFLICT MANAGEMENT IN DIVIDED SOCIETIES

Resume

Political-institutional arrangement is one of the most important issues related to divided societies. Given that these are politically unstable societies, it is very important how power can be shared and who can participate in that power. Therefore, the paper presents different institutional models that are applied in divided societies, as well as the conditioning of such models by different social and political contexts. In the first chapter, a distinction is made between plural and divided societies and the structural specificity of divided societies is emphasized. The second chapter problems the democratic principle of majority rule in divided societies. Due to the very sensitive political relations between social segments, institutional arrangements cannot be reduced solely to political participation and competition, but must also provide additional political guarantees, especially for minority social segments. Therefore, the third chapter presents the institutional models of coming to power and organizing the government. Those three models are consociational, centripetal and the model of separation of powers, and they are shown through the form of horizontal and vertical organization of power, as well as the type of electoral system. Since institutional frameworks function in different political and social milieus, the fourth chapter indicates the conditioning of institutional models by various contextual factors that promote or limit institutional effectiveness.

Keywords: democracy, divided society, institution, consociation, government.

* stefan.vukojevic@ffuis.edu.ba

* Овај рад је примљен 15. октобра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ОГЛЕДИ

Весна Станковић Пејновић

ЈАВНО ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО У
КАПИТАЛИЗМУ ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА..231-252

Ивана Лукнар

ДОПРИНОС ЖЕНА У МЕЂУРАТНОЈ КРАЉЕВИНИ
ЈУГОСЛАВИЈИ (1918-1939)253-268

Весна Станковић Пејновић*

Институт за политичке студије, Београд

ЈАВНО ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО У КАПИТАЛИЗМУ ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА

Сажетак

У капитализму заинтересованих страна, компаније теже дугорочном стварању вредности чиме је и наглашена потреба за јавно-приватним партнерствима. Владе дилем света показале су снажан ентузијазам према усвајању овог концепта у различитим секторима инфраструктуре услед незадовољства због неефикасности јавног сектора. У интересу приватног сектора и интереса заједница усмерених на добробит, држава има кључну улогу у регулисању односа између партнера и одржавања једнаких услова у пословању. Она уједначава услове за такво партнерство и омогућује њихово ефикасно деловање као облика приватизације, ширења интереса приватног сектора и тржишта.

Циљ рада је указати да су мотиви за усвајање јавно приватног партнерства од стране влада усмерени ка ефикасности оваквог облика партнерства кроз промовисање брзе испоруке пројеката јавне инфраструктуре и подељеним ризицима јавног и приватног сектора, прилагођавајући се новом облику капитализма у коме компаније добивају улогу партнера у јавним пословима, а који подржавају разне институције међународне заједнице. Такву политику следи и влада Србије која подупире напоре да се надлежности јавних предузећа могу делимично или у потпуности пренети на приватни сектор, следећи праксу земаља Европске уније у унапређењу енергетске ефикасности на свим нивоима.

Кључне речи: јавно приватно партнерство, капитализам заинтересованих страна, јавни сектор, приватни сектор, држава.

* vesna.stankovic.pejnovic@ips.ac.rs

УВОД

Светски економски форум и његов председник Клаус Шваб (Klaus Schwab) указују нужност глобалне солидарности између људи, компанија и влада. Пошто је COVID-19 продубио економске, родне и расне неједнакости, владе би требало да, са заинтересованим странама, делују одлучно како би се одступило од капитализма деоничара. Они нуде нацрт за будућност, изгадњу просперитетнијег, здравијег и зеленијег света прихватањем капитализма заинтересованих страна. Помак према оваквом облику капитализма изискује потребу за чврстим јавно-приватним партнерством са основним принципом концепта поделе ризика између јавног и приватног сектора на темељу кога се ризик преноси на носиоце који имају најбоље могућности за минимизирањем конкретног ризика. Приликом преношења ризика на партнера, најбоље оспособљеног да контролише ризик, смањују се укупни трошкови ризика које носи пројекат.

У литератури се најчешће наводе два главна разлога у прилог јавно-приватног партнерства концепта; ово партнерство даје простор за финансијску уштеду држави и постојање веће ефикасности у поређењу са самосталним активностима, односно унапређење ефикасности и квалитета услуга јавних предузећа, стимулисање инвестирања у технологију и осавремењивање производних процеса, као и усвајање нових стандарда квалитета.

У реалности је тешко осмислити ефикасна јавно-приватна партнерства јер су два сектора историјски фокусирана на стварање вредности са веома различитим заинтересованим странама, усклађивајући су се око различитих циљева, различитим темпом. Да би ефикасно сарађивале, обе стране морају да развију „вишејезичност“ имајући потпуно разумевање за вредности коју друга доноси. Успех ће зависити од тога да ли пословни лидери могу да размишљају као креатори политике, а креатори политике као пословни лидери. Приватни сектор треба да размишља више као јавни сектор. (Schwab, Vanham 2021, 67) У земљама трећег света у којима владе често немају воље ни способности за ефикасну интервенцију, јавно-приватна партнерства могу слободно деловати као “тројански коњи” развоја. Твртке из приватног сектора се обраћају локалним властима и њиховим осиромашеним заједницама са поруком поделе моћи, али када се процес покрене, интереси заједнице су често надјачани интересима најмоћнијег члана партнерства – компанија из приватног сектора (Miraftab 2004, 89).

Због инхерентног сукоба између интереса приватног сектора вођених профитом и интереса заједница вођених добробити, држава има кључну улогу за регулисање односа између партнера и одржавање једнаких услова за провођење пројекта партнерства. Она изједначава услове за такво партнерство због амбивалентног, па чак и варљивог језгра таквих облика партнерстава. Надаље, она омогућује њихово ефикасно деловање као облика приватизације, ширења интереса приватног сектора и тржишта под изговором дељења власти са сиромашнима и државом.

ПОЈАМ ЈАВНО ПРИВАТНОГ ПАРТНЕРСТВА

Јавно-приватна партнерстава се обликују крајем 80-тих година 20 века као нови облик сарадње јавног и приватног сектора и једно од могућих решења за унапређење услуга у јавном сектору без енормног повећања трошкова. (Osei-Kyei 2021)

Појам јавно приватног партнерство нема јединствену дефиницију. Светска банка, Америчка развојна банка и друге међународне организације дефинишу јавно приватно партнерство у ширем смислу као „дугорочни уговор између приватног лица и владе ради пружања јавних добара или услуга, у којима приватни сектор сноси значајан ризик и управну одговорност, а профит је повезан са ефикасношћу и конкретним достигнућима“ (World Bank Group 2014, 14).

Термин јавно приватног партнерства је настао у САД и односи се на програме реконструкције у сектору образовања и урбанизације, укључујући партнерства између јавног сектора и непрофитних организација током педесетих година 20. века. У различитим дефиницијама јавно приватног партнерства одређене карактеристике су заједничке. Овај концепт увек укључује однос или партнерство између две стране, јавног и приватног сектора (Carroll, Steane 2000, 46). „Јавни“ у овом контексту могу бити агенције локалне самоуправе, министарства, и јавни органи као што су градске, општинске и окружне скупштине, савезне и покрајинске власти. „Приватно“ се односи на конзорцијум или било ког другог приватног инвеститора или програмера. (Pallister, Law 2006).

У аранжману јавно приватног партнерства сваки актер или страна у партнерском аранжману се сматра примарним, подразумевајући да свака страна (тј. јавни или приватни сектор) преговара у своје име (Akintoye, Beck, Kumaraswamy 2015). Присутна је стална или дугорочна веза између странака у пројекту

зато што уговори укључују уговор о концесији која обично траје више од 10 година (Middleton 2000).

Одлика јавно приватног партнерства је да сваки учесник или страна доноси неке од ресурса у партнерство (Collin 1998, 279) који могу бити материјални (земља или новац) или нематеријални (технологија или било које симболичке вредности). На крају, у аранжманима, одговорности и ризици се равноправно деле између учесника у пројекту. (Akintoye, Hardcastle, Beck, Chinyio, Asenova 2003, 275).

Јавни сектор обухвата све владине агенције и одељења. Међутим, органи јавног сектора којима је дозвољено да склапају уговоре о јавно приватног партнерства могу се разликовати од земље до земље. Често је генерални директор или именовани министар тај који потписује уговор у име јавног субјекта. Постоје неколико главних улога које имају јавни партнер/владина агенција; давалац концесије, планер мреже, финансијер, купац, менаџер пројекта, инспектор, надзорник, менаџер уговора, заштитник животне средине и представник јавности. (Grimsey, Lewis 2004)

Приватни партнер је правно лице које даје тендере, финансира, развија и управља јавним објектом. Састоји се од приватних фирми и програмера. Ове фирме и програмери се удружују да формирају достигнућа посебне намене (Estache et al. 2000) који ће укључивати фирме и програмере као што су инжењерска и грађевинска фирма, компанија за рад и одржавање и правна фирма. Приватни конзорцијум обично генерише средства за пројекте јавно приватног партнерства кроз власнички капитал и дуг.

Приватни партнер ће морати да обезбеди средства за пројекат на финансијском затварању фаза. Пројектна средства се обично генеришу кроз власнички капитал и дуг. Акцијски фондови долазе од власника или партнера пројектне компаније, а партнери/инвеститори у капиталу су укључени у неки део развоја пројекта јавно приватног партнерства као што је изградња или управљање објектима (Hodge, Greve 2005). Обзиром на сложеност и ризике пројеката јавно приватног партнерства, неопходно је за обе стране ангажовати консултанта са одговарајућом техничком, правном и финансијском експертизом у пружању саветодавних услуга. Ови стручњаци се често називају „трансакцијски саветници”. (Osei-Kyei, Chan 2021, 9)

Један од кључних екстерних актера аранжмана јавно приватног партнерства су групе цивилног друштва. Групе цивилног друштва могу укључивати синдикате, агенције за заштиту потрошача, верске

организације, професионална удружења и развојне невладине организације. Ове групе обезбеђују да се потребе и очекивања опште заједнице чују, помажући да се сензибилизира заједница и шири јавност о важности развоја јавних објеката кроз приступ јавно приватног партнерства. Организације цивилног друштва се залажу за боље услуге и разумне корисничке накнаде за пројекте/објекте јавно приватног партнерства. (Estache, Romero, Strong 2000).

ГЛОБАЛНЕ ПРАКСЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ ЈАВНОГ-ПРИВАТНОГ ПАРТНЕРСТВА

Од настанка концепта јавно приватног партнерства, све већи број влада широм света је показао снажан ентузијазам за спровођење овакве политике. Међутим, нису све земље на истом нивоу имплементације, јер су неке земље доживеле значајан подстицај на својим тржиштима јавно приватног партнерства, док друге тек треба да успоставе омогућавајући оквир потребан за спровођење политике оваквог партнерства (Osei-Kyei, Chan 2021, 13) Нису јасни разлози и мотивације влада за усвајање концепта јавно приватног партнерства. Многи критичари сугеришу да је главни разлог недостатак средстава, али да ли је то једини разлог? Различите јурисдикције/економије имају различите услове и политичке агенде, па је могуће да постоје одређене разлике у мотивацијама влада за усвајање концепта јавно приватног партнерства, посебно међу земљама у развоју и развијеним привредама (Osei-Kyei, Chan, 2021 37). С тим у вези, основни мотиви за усвајање јавно приватног партнерства од стране влада у развијеним земљама и земљама у развоју, разлог су великог интереса у последње време јер мотивација и образложење за усвајање јавно приватног партнерства подупиру успостављање циљева ефикасности у трансакцијама јавно приватног партнерства, што је кључно за осигурање успеха пројекта јавно приватног партнерства (Yuan et al. 2009; Liu et al. 2015). Међутим, с обзиром на разнолике економске ситуације, културе и политичке идеологије, разлози за такво партнерство у развијеним привредама/земљама се разликују (Osei-Kie et al. 2014). Неки од аналитичара сматрају да су владе земаља у развоју усвојиле јавно приватно партнерство као услов за зајмове међународних финансијских институција (Јамали 2004). Други тврде да су ублажавање сиромаштва и побољшање животног стандарда људи главни разлози за јавно приватно партнерство у многим земљама у развоју (Bhatia, Gupta 2006). Два основна разлога за усвајање јавно

приватног партнерства појавила су се у делокругу сваке земље; „промовисање брзе испоруке пројеката јавне инфраструктуре“ и „заједничким ризицима“ (Osei-Kyei 2021, 46) јер се пружа исти или бољи квалитет услуга за мање средстава.

Разлози који се односе на економске и социјалне користи укључују „промовисање трансфера технологије и иновације“ и „корист за локални економски и друштвени развој“. Такође, разлози за ефикасност и квалитет услуга укључују „пружање поуздане и квалитетне услуге“, „олакшавање одрживог развоја јавне инфраструктуре“ и „побољшање интегрисаног решења капацитета управљања“ (Osei-Kyei 2021, 47).

Цели овај процес прате технолошке иновације чиме се осигурава значајна технолошка побољшања производа и процеса или промена у процесу или производу (Leiringer 2003). Технолошке иновације су кључне у обезбеђивању успеха пројекта (Jefferies et al., 2002; Liu and Wilkinson 2013) јер омогућавају Пројектној компанији да оствари довољно уштеда од будућих трошкова одржавања и оперативних трошкова (Robinson, Scott 2009). Како би се то остварило неопходно је да влада домаћин уведе мере и политике за подршку иновацијама у пројектима јавно приватног партнерства и приватним инвестицијама уопште.

Трансфер технологије укључује кретање технолошког знања или знања међу партнерима (појединци, предузећа и институције) како би се унапредило нечије знање, вештине и стручност (Abramson et al. 1997). Овакав трансфер се често не сматра важним за успех јавно приватног партнерства у пројектима у развијеним земљама као што је Велика Британија (Li et al. 2005); међутим, то је значајан фактор за успех тих пројеката у регионима у развоју.

ЈАВНО-ПРИВАТНО ПАРТНЕРСТВО У СРБИЈИ

Због константног незадовољства неефикасног јавног сектора, бирократског понашања, процедура и аверзије према ризику, као и принципал-агент односе, (Stiglitz, 2004) све више се траже решења усмерена ка побољшању квалитета, адекватности и доступности услуга грађанима. Свакодневне критике усмерене су ка корумпираној и неефикасној администрацији која пружа незадовољавајући квалитет услуга (Veselinović 2014, 145).

Поред неефикасности, критике јавном сектору у Републици Србији, упућене су на његов превелик обим који изазива и велике трошкове и дефицит у буџету, тенденцији формирања државних

агенција и комисија без претходне анализе оправданости тих трошкова, нерационално трошење буџетских средстава на покривање губитака јавних предузећа, неефикасан систем здравства, школства, социјалне заштите.

Према мишљењу Светског економског форума, неки од највећих проблема у обављању пословних делатности у Србији су у надлежности јавног сектора: пореска политика, неефикасност бирократије, корупција, слаба инфраструктурна опремљеност, нестабилност владе. Како су то темељни фактори који утичу на продуктивност и ефикасност, истовремено и детерминанишу дугорочни раст, реформе које су потребне за повећану ефикасности државе захтевају и ангажман политичких фактора (Dobardžić 2019, 102)

Јавна добра и услуге које пружа држава изискује трошкове који увећавају порезе те је потребан компромис у односу величине и ефикасности у јавном сектору. Ефикасност се огледа у способности владе да трансформише своје приходе у јавна добра и услуге које користе економији и доприносе друштвеном расту. У односу на величину јавног сектора изразити су трошкови јавног сектора који често доводе у питање његове користи, док у другом случају није искориштен сав потенцијал доприноса јавног сектора ефикасности националне економије (Angelopoulos, Philippopoulos, Tsionas 2008).

Због усклађивања ефикасности и трошкова, уведен је модел пословања који се показао као успешан у многим европским земљама, односно модел јавно-приватног партнерства који се у Србији користи у ограниченој мери. Скроман раст бруто домаћег производа у Србији у 2016. и 2017. години од око 2 одсто, остварен је пре свега захваљујући већим инвестицијам (Dobardžić 2019, 100).

Комисија за јавно-приватно партнерство, као централна јединица државне управе за јавно приватно партнерство, је у периоду од 2012. до 2019. године дала сагласност на 154 предлога пројеката јавно-приватног партнерства са или без елемената концесије. Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама у Србији, јавно-приватно партнерство дефинише као: „...дугорочна сарадња између јавног и приватног партнера ради обезбеђивања финансирања, изградње, реконструкције, управљања или одржавања инфраструктурних и других објеката од јавног значаја и пружања услуга од јавног значаја, које може бити уговорно или институционално“ (Zakon о јавно-privatnom partnerstvu i koncesijama, 2019, član 7).

Закон о јавно-приватном партнерству и концесијама у

Србији који је ступио на снагу 2. децембра 2011. године, уређује услове и начин израде, предлагања и одобравања пројеката јавно-приватног партнерства. Закон дефинише релевантне субјекте који су овлашћени за предлагање и примену пројеката јавно-приватног партнерства, као и права и обавезе јавних и приватних партнера. Између осталог закон одређује облик и садржај уговора о јавно-приватном партнерству са елементима концесије и без њих (јавни уговори) и прописује правну заштиту у поступку доделе јавних уговора, услове и начин давања концесија, субјекте овлашћене за поступак давања концесија и раскид концесија, регулише заштитна права учесника у поступку доделе јавних уговора и оснивања, статус и овлашћења Комисије за јавно приватно партнерство и уређује друга питања од значаја за јавно-приватно партнерство са или без елемената концесије, односно од значаја за концесије (Zogaја, Tanasković 2020, 70)

Нови закон даје побољшања првенствено по питању времена неопходног за покретање пројеката по принципу јавно приватног партнерства и система расподеле ризика што су били главни недостаци претходног закона. Према новом закону давалац концесије осим Владе Републике Србије може бити и Влада аутономне покрајине, скупштина јединице локалне самоуправе и јавна предузећа када су јавна тела и предмет концесије у оквиру њихових надлежности. Овај закон омогућује да се доношење одлука са централног нивоа преносити на јединице самоуправе на чијој територији се предмет концесије налази, чиме се олакшава поступак давања концесије. Успех самог поступка у великој мери зависи и од обучености и искуства локалне администрације која је још увек на ниском нивоу по питању покретања пројеката јавно приватног партнерства.

Предузећа и организације које покушавају да покрену пројекте на принципу јавно приватног партнерства суочавају се са проблемима који су слични као и у развијеним тржишним привредама, као последица недостатка конзистентне и транспарентне законске процедуре везане за поступке покретања јавно приватног партнерства. Поред тога, приметан је и недостатак ефикасног и независног административног система и судске власти. И поред доношења оваквог закона о јавно-приватном партнерству и концесијама, Србија и даље нема делотворних општих и посебних законских и подзаконских аката којима би се адекватно регулисала област оваквог модела пословања. Тиме се бавила и последња Четврта српска конференција о јавно – приватном

партнерству, одржана 08. јуна 2021. године у Београду која посебно наглашава изазове у домену инфраструктуре, енергетике и енергетске ефикасности, иновације у реализацији пројеката, набавци и технологији. Приказане и неке од најбољих пракси из Србије и региона, а и дате смернице за усавршавање наредних пројеката јавно-приватног партнерства. Посебан сегмент био је посвећен изазовима за јавно-приватно партнерство у области инфраструктуре и туризма. Како је истакла Андријана Јовановић, заменица председника Комисије за јавно приватно партнерство Владе Републике Србије, Комисија за јавно-приватно партнерство је до 2021. одобрила 176 пројеката јавно-приватног партнерства са или без елемената концесије. Највећи број пројеката је реализован у јединицама локалних самоуправа, односно у општинама и градовима. Укупна вредност свих до сада одобрених пројеката јавно приватног партнерства у Србији износи преко 3,5 милијарде евра, од којих је највећи пројекат концесија за аеродром „Никола Тесла”.¹

Праксу земаља Европске уније у унапређењу енергетске ефикасности на свим нивоима, повећању сигурности снабдевања енергентима и конкурентности индустрије, смањењу увозне зависности и негативних ефеката енергетике на животну средину, почела је да примењује и Србија, као део своје енергетске политике. Државне институције и локалне самоуправе све више препознају значај енергетске ефикасности, а јавно–приватно партнерство као модел који им омогућава да реализују пројекте од јавног значаја у овој области.

Држава има циљ да постанемо енергетски ефикаснији и отворимо нове пословне могућности за наше компаније и нова, „зелена“ радна места. Интерес државе је да се јавно приватно партнерство као модел финансирања много више користи (Privredna komora Srbije 2017, 6-11), понајвише у пројектима који се односе на градски и приградски превоз путника, јавну расвету, сакупљање комуналног отпада, производњу топлотне и електричне енергије употребом обновљивих извора, путну инфраструктуру

Према Привредној комори, таквим моделом се унапређује енергетска безбедност земље, повећава се конкурентност привреде и подстиче регионални развој, смањује се негативни утицај сектора енергетике на животну средину као и издаци буџета за енергију, али се и побољшава стандард грађана. Према Стратегији развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама

1 <http://jpp.gov.rs/vesti/23/vest/%C4%8Detvrta-srpska-konferencija-o-javno-privatnom-partnerstvu>

до 2030 године, промовише се енергетску ефикасност као нов енергетски извор. Примена мера енергетске ефикасности, коришћење обновљивих извора енергије и заштита животне средине и смањење утицаја на климатске промене су кључни елементи транзиције ка одрживом развоју енергетике Републике Србије (Стратегија 2015, 4.3).

На једној страни је државна или локална власт као наручилац услуга, производа или радова, а на другој приватна компанија, односно испоручилац. Поступак се заснива на начелима заштите јавног интереса, ефикасности, транспарентности, једнаког и правичног третмана, слободне тржишне утакмице, пропорционалности, заштите животне средине, аутономије воље и равноправности уговорних страна (Стратегија 2015, 25)

Најважнија порука сваког до сада реализованог пројекта јавно приватног партнерства у градовима и општинама, је да мањак средстава у буџету није више препрека за реализацију нових инвестиција јер постоје приватни партнери, заинтересовани за улагања у пројекте енергетске ефикасности, а постоје и технологије које ће омогућити и енергетске и финансијске уштеде, из којих ће град потом отплатити инвестицију приватном партнеру.

Непознавање нових технологија или мањак кадрова такође више не може бити изговор за статичност и неактивност у сегменту енергетске ефикасности. Други најважнији аспект јавно-приватног партнерства је да ће приватни партнер уз финансијски, преузети и сав технички ризик. Одабир праве технологије, правог произвођача, извођача, висина инвестиције, квалитет радова, кварови на опреми или набавка енергента су обавезе и одговорности које ће општине и градови пренети на приватног партнера. Приватни партнер има потребне људске и техничке капацитете, влада најновијим техничко-технолошким решењима и иновацијама. (Стратегија 2015, 40)

Уговором на 25 година предвиђено је да се развије систем за управљање комуналним отпадом у Београду који подразумева затварање и санацију депоније Винча, и изградњу когенеративног постројења за производњу топлотне и електричне енергије од отпада који не може да се рециклира. Укупна инвестиција у пројекат износи око 300 милиона евра, са роком завршетка изградње до 2021. године. Планирано је да постројење годишње прерађује 340.000 тона отпада, са капацитетом од 25 MW електричне енергије и 56 MW топлотне енергије. Овај пројекат се сматра најважнијим инфраструктурним пројектом јавно-приватног партнерства у Републици Србији (Avramović 2019, 38).

У перспективи када јавни сектор размишља као приватни сектор, владе могу учинити више да искористе моћ тржишта да подстакну промене. Када је реч о јавно-приватном партнерству, то значи стварање тржишно заснованих програма који стварају потражњу, подстичу креативност и подстичу иновације за постизање заједничких циљева. Такав поступак подразумева увођење стручности приватног сектора и оних који разумеју тржишне подстицаје у послове у јавном сектору да би управљали о учешћу приватног сектора. Ово би у великој мери помогло јавном сектору да комуницира и сарађује са приватним сектором.

Многе делатности које су деценијама биле у надлежности јавних предузећа могу се делимично или у потпуности пренети на приватни сектор, али је неопходно да увођењем приватног сектора укупна ефикасност буде увећана да се шире користи, а квалитет услуге или добра, буду остварене. За то је потребна стабилна држава, која ће подједнако штитити интересе свих заинтересованих страна (Dobardžić 2019, 101).

КАПИТАЛИЗАМ ЗАИНТЕРЕСОВАНИХ СТРАНА

Из система „акционарског капитализма“, који је преовладавао на Западу у последњих 50 година, и система „државног капитализма“, доминантног у Азији, усредсређеног на примат државе, све више се истиче нужност система „стејкхолдерског капитализма“ или капитализма заинтересованих страна. (Schwab, Vanham 2021, 222). Акционарски капитализам је доминантан у Сједињеним Државама и западним земљама, а државни капитализам, за који се залаже Кина стиче популарност у многим другим тржиштима у развоју. Оба су довела до огромног економског напретка у последњих неколико деценија, али и до растуће неједнакости прихода, богатства и могућности; повећане тензије између оних који имају и оних који немају; и изнад свега масовног угрожавања животне средине. С обзиром на недостатке оба ова система, Шваб је мишљења да је потребан нови, бољи глобални систем: капитализам заинтересованих страна или стејкхолдера. У овом систему интереси свих заинтересованих страна у привреди и друштву укључени су у једном циљу и пројекту. Светски економски форум дефинише капитализам заинтересованих страна као „облик капитализма у коме компаније теже дугорочном стварању вредности узимајући у обзир потребе свих заинтересованих страна и друштва у целини“. (Schwab, Vanham 2021a, 222).

Капитализам заинтересованих страна је капитализам обухваћен у традиционалној дефиницији: појединци и приватне компаније чине највећи део привреде. Ово је услов за одржив економски систем јер приватници и компаније морају бити спремни за иноацију и слободно надметање, а економске активности таквих приватних актера такође морају бити заштићене, како би се обезбедио привредни развој користан за друштво. (Schwab 2021, 224). Према Светском економском форуму најбољи резултати у друштву и економији проистичу из сарадње, било између јавног и приватног сектора, или народа и нација дилем света уз подршку Четврте индустријску револуцију коју карактерише спајање технологије која бришу границе између физичке, дигиталне и биолошке сфере (Schwab, 2016). Према њима, наши циљеви треба да буду усмерени ка „постизању циљева одрживог развоја Уједињених нација (СДГ) до 2030. године; испуњавање Париског споразума о клими у наредних 30 година; и реформисању нашег глобалног економског система како би га прилагодио за наредних 50 година и даље.” Генерални директор Блекрок-а (BlackRock) Лари Финк предвидео је да ће „у овом свету COVID-а... капитализам заинтересованих страна постати све важнији (Schwab 2021, 242).

Суштина капитализма заинтересованих страна је глобална економија која ради за напредак, људе и планету (Исто, 321) и може бити гарант опстанка и напретка капиталистичких друштва, које карактеришу климатске промене, глобализација и дигитализација (Исто, 228). Многе велике компаније су прихватиле управљање заинтересованих страна као „систематски оквир са специјализованим извршним тимовима, директним надзором од стране одбора и спољним надзором од стране инвеститора и специјализованих стручњака (Gadinis, Miazad 2021, 56) Традиционални појам добити за деоничаре, који заступају економисти као што је Милтон Фридман није нестао и још је важан у капитализму заинтересованих страна. Према новијим тумачењима капитализам заинтересованих страна „ствара добит за инвеститоре стварајући вредност за запослене, купце, ланац снабдевања и дистрибутивне partnere, заједнице и животну средину. Заснован је на истраживању и разумевању да организације могу добро деловати захваљујући акционарима за добробит људи и животне средине. (Andrade, 2022).

Четири кључне заинтересоване стране овог облика капитализма су владе земаља, држава и локалних заједница.); цивилно друштво (у најширем смислу, од синдиката до невладиних организација, од школа и универзитета до акционих група и од

верских организација до спортским клубовима); компаније (које чине приватни сектор, било да су слободњаци, микро предузећа, мала и средња предузећа или велика мултинационалне компаније); и међународна заједница (која се састоји од међународних организације као што су УН, Светска трговинска организација, као и регионалне организације као што су Европска унија или АСЕАН) (Schwab 2021, 320).

Свака од ових заинтересованих страна има своје примарне циљеве: компаније теже профиту и траже дугорочно стварање вредности; примарни циљ цивилног друштва је сврха сваке организације или мисија; владе теже праведном просперитету; а међународна заједница миру (Исто, 231).

Примарни принцип за имплементацију капитализма заинтересованих страна је принцип супсидијарности као теоријски принцип који се примењује у ЕУ (Исто, 234). Међународни пословни савет Светског економског форума, крајем прошле године представио је „метрику капитализма заинтересованих страна.“ (Moynihan, 2020) Они бројчано мере напредак компаније ка еколошким, друштвеним циљевима и циљевима управљања (ESG)² и на тај начин им омогућавају да оптимизују за више од пуког профита (World Economic Forum, 2020). ESG критеријуми представљају стандарде које банке и инвеститори треба да разматрају ако желе да улажу новац у еколошки-друштвено корисне пројекте. Еколошки критеријуми (E) треба да покажу колико се нека компанија води еколошким принципима у пословању и колико односно колико штите животну околину. Критеријум друштвене заједнице (S) показује колико компанија управља односима са запосленима, добављачима, купцима и животном заједницом. Критеријум начина управљања (G) бави се управљањем процесима и начином на који награђује менаџере, спровођењем интерне ревизије и контроле те правима акционара. (Kosec, 2021).

Принципи управљања укључују: стуб Планете који одређује метрику о климатским променама; стуб људи одређује метрику о разноликости и инклузији, једнакости плата; а стуб просперитета, метрику флукуације запослених и запошљава. Извештавање о овим показатељима омогућава руководиоцима и одборима да промене приступ, а другим заинтересованим странама (нпр. запосленима, клијентима, добављачима, инвеститорима, невладиним организацијама и владама) да се процени учинак компаније

2 Скраћеница ESG потиче од речи Environmental (животна средина), Social (друштвена средина) i Governance (управљање).

оријентисане на заинтересоване стране. Распрострањено усвајање ових метрика капитализма заинтересованих страна је реална и могла би се десити 2022.године.

До јануара 2021 око 150 компанија је подупрло метрику капитализма заинтересованих страна. Како би се успоставила равнотежа, капитализам заинтересованих страна мора осигурати да: све заинтересоване стране буду присутне у доношењу одлука које се њих тичу. Таква идеја се огледа у систему мерења истинских вредности заинтересованих страна, не само у финансијском сектору, већ и очувању животне средине, друштвене заједнице и циљева управљања (ESG). Потребно је постојање неопходне провере и равнотеже тако да сваки актер надокнађује оно што узима од друштва и да добије део сразмерно својим доприносима, на локалном и глобалном нивоу. (Schwab 2021, 237)

Међународна тела, као и државе, све више се залажу за одлучнију акцију у погледу заштите животне средине, друштвене одговорности и савесног корпоративног управљања (ESG). Успех захтева сагледавање нечег ширег од финансијских аспеката, односно подразумева давање једнаке пажње и друштвеним и еколошким аспекатима пословања кроз концепт „тројак добити“.

Критичари тврде да је скуп добровољних активности, само вид манипулације јавности како би корпорације које су и даље вођене профитом деловале друштвено свесније рангирање компанија на основу ESG (Kosec, 2021) Да би капитализам заинтересованих страна достигао свој пуни потенцијал, потребно је превазићи пет изазова; у великом броју заинтересованих страна тешко је постићи стабилно решење; спремност да се жртвује раст ради одрживости; немогућност адекватне наплате, ригорозна организација за одржавање умањује шансе за напредовање, погубно присуство лакших опција подрива неопходне промене. Капитализам заинтересованих страна није подешавање система. Прихватање оваквог облика капитализма као суштинске и правовремене промене у нашем социоекономском моделу је само први корак. (Martin, 2021)

Моћ оваквог капитализма је у његовој једноставности и јасноћи у мерењу учинка. Процена ефективности предузећа вођеног заинтересованим странама је много мање једноставна и мање склона економском прорачуну. У таквим системима, тешко је проценити менаџере и пројекте, упркос контролним таблама заинтересованих страна и рачуноводственим системима. Трансакциони трошкови су већи, што ограничава расположива средства и на крају спречава привредни раст (Stevens, 2020)

Иако су корпоративни лидери преговарали око добити за акционаре и своје приватне интересе, они су учинили мало око заштите запослених или других група заинтересованих страна. Капитализам заинтересованих страна није успео да пружи резултате у време COVID-а јер корпоративни лидери не служе интересима заинтересованих страна изван онога што би било инструментално корисно за повећање добити деоничара, не дајујући значај таквим интересима као елементу корпоративне сврхе, и не придржавају се имплицитних обећања о добром опхођењу са заинтересованим странама у остваривању добити. Овакав приступ је упозорење против прихватања или ослањања на тврдње присталица овог облика капитализма.

Од корпоративних лидера не треба очекивати да испоручују профит заинтересованим странама чак и када користе реторику стејкхолдера. Они који забринутости заинтересованих страна схватају озбиљно, требало да избегавају да се ослањају на корпоративне лидере да реше ове проблеме. Потребно је фокусирати се на тражење владиних реформи које би заштитиле заинтересоване стране у широком спектру области. Није реално очекивати да ће корпоративна реторика значајно допринети решавању проблема добити запослених. (Bebchuk, Kastiel, Tallarita 2022)

ЗАКЉУЧАК

Постизање успеха пројекта јавно приватног партнерства је најважније за стране у пројекту и заинтересоване стране. Међутим, успех тог пројекта је остао апстрактан што је препрека ка имплементацији политике јавно приватног партнерства. Из тог разлога, важан је прагматичан приступ како би успех пројекта јавно приватног партнерства имао квантификативну вредност услова за генерисање тачних и поузданих информација о перформансама јавно приватног партнерства. Успешне реализације различитих пројекта јавно приватног партнерства морају бити упоредиве са информацијама и намерама о будућој имплементацији (Osei-Kyei, Chan 2021, 91).

Са важним замахом који капитализам заинтересованих страна доживљава, пословна заједница редефинише начин на који ствара вредност. Фокусирајући се на стварање вредности за све заинтересоване стране, пословни лидери ће вероватније дати приоритет друштвеним циљевима као што су смањење емисија угљеника, усавршавање радне снаге и стварање разноврсних

и праведнијих радних места. Штавише, многи иду даље од трансформације својих организација и фокусирају се на системске промене, циљ који захтева сарадњу – са јавним сектором, колегама, па чак и конкурентима.

У исто време, владе могу учинити више да искористе моћ тржишта да подстакну промене. Када је реч о јавно-приватном партнерству, то значи стварање тржишно заснованих програма који стварају потражњу, подстичу креативност и иновације за постизање заједничких циљева и увођење стручности приватног сектора, али и оних који се залажу за тржишне подстицаје за послове у јавном сектору како би управљали учешћем приватног сектора. Такво деловање би у великој мери помогло јавном сектору да комуницира и сарађује са приватним сектором.

Србија је преипремила законске процедуре везане за поступке покретања јавно приватног партнерства, а државна управа сматра да је у највећој мери то прави начин да се повећа енергетска ефикасност у јавном сектору. Препорука је да такав модел усвоје општине, али и цели јавни сектор. Приватни партнер, осим што обезбеђује финансирање, гарантује и уштеде енергије из којих ће му се плаћати накнада, чиме преузима и највећи део ризика за реализацију пројеката. У оваквом облику партнерства мора бити примењена нова методологија одабира пројекта. У првом плану се уместо принципа вредност за новац треба применити принцип вредност за људе, чиме се превазилазе изазови и узимају у обзир потребе грађана, а не ограничава се искључиво на тренутним трошковима већ на потребним вредностима

РЕФЕРЕНЦЕ

- Abramson, Norman, Encarnacao, José, Reid, Proctor & Schmoch, Ulrich (eds.). 1997. *Technology transfer systems in the United States and Germany: lessons and perspectives*. Washington, DC: National Academies Press
- Avramović Goran. 2019. „Javno-privatno partnerstvo; nova uloga javnog sektora u finansiranju javnih investicija“, *Ekonomija teorija i praksa*, 2019, XII (2): 25–44.
- Akintoye, Akintola, Beck, Matthias, Kumaraswamy, Mohan. (eds.). 2015. *Public private partnerships: a global review*. London:Routledge.
- Akintoye, Akintola, Hardcastle, Cliff, Beck, Matthias, Chinyio, Ezkiel, Asenova Darinka 2003. Achieving best value in private finance initiative project procurement. *Construction Management*

- and Economics*, 21(5): 461–470.
- Angelopoulos, Konstantinos, Philippopoulos, Apostolis, & Tsionas, Mike 2008. “Does public sector efficiency matter? Revisiting the relation between fiscal size and economic growth in a world sample.” *Public Choice*, 137, 245–278.
- Andrade, Nigel, *Stakeholder capitalism: an idea whose time should be—but has not yet come*, Global Business Policy Council (GBPC), 2022, <https://www.kearney.com/web/global-business-policy-council/article/-/insights/stakeholder-capitalism-an-idea-whose-time-should-be-but-has-not-yet-come>
- Bhatia, Bhavna; Gupta, Neeraj. 2006. *Lifting Constraints to Public-Private Partnerships in South Asia*. Gridlines; No. 6. Washington, DC :World Bank, <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/10736> License: CC BY 3.0 IGO.”
- Bebchuk, Lucian A. and Kastiel, Kobi and Tallarita, Roberto. 2022. “Stakeholder Capitalism in the Time of COVID”. No. 2022-2, 2022, Forthcoming, *Yale Journal on Regulation*, Volume 40 (1): 2023, <https://ssrn.com/abstract=4026803> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4026803>
- Gadinis, Stavros, Miazad, Amelia Miazad. 2021. A Test of Stakeholder Capitalism, *The Journal of Corporation Law*, 47(1): 47–103.
- Grimsey, Darrin, Lewis, Mervyn K 2004. *Public and private partnerships. The worldwide revolution in infrastructure provision and project finance*, Northampton: Edward Elgar Publishers
- Dobardžić, Alma. 2019. *Javno-privatno partnerstvo: model unapređenja efikasnosti javnog sektora u Republici Srbiji*, Naučne publikacije Državnog univerziteta u Novom Pazaru. Serija B, Društvene & humanističke nauke, 2(2): 94-109.
- Estache, Antonio, Romero, Manuel, Strong, John. 2000. *The Long and Winding Path to Private Financing and Regulation of Toll Roads*. World Bank, working paper
- Zakon o Javno-Privatnom Partnerstvu i Koncesijama 2011., Službeni glasnik RS, br. 88/2011, 15/2016 i 104/2016
- Zoraja, Marina, Tanasković, Svetozar. 2020. Pružanje javnih usluga na principu javno-privatnog partnerstva, *Ekonomске ideje i praksa*, 38, 65-80.
- Jamali, Dima 2004. “Success and failure mechanisms of public private partnerships (PPPs) in developing countries, Insights from the Lebanese context”. *The International Journal of Public Sector Management*, 17(5): 414–430.
- Jefferies, Marcus, Gameson, Rod, & Rowlinson, Steve 2002. Critical

- success factors of the BOOT procurement system: Reflections from the stadium Australia case study. *Engineering Construction and Architectural Management*, 9(4): 352.
- Komisija za javno-privatno partnerstvo Vlade Republike Srbije. 2019. Приступљено 20. јануара, <http://jpp.gov.rs/koncesijevesti/spisak>
- Kosec, Hristina, „Šta je ESG i zašto je važan?“, *Gecić Law*, 13.10, 2021, <https://geciclaw.com/sr/sta-je-esg/>
- Leiringer, Roine 2003. *Technological innovations in the context of public-private partnership projects*. Unpublished PhD thesis, Royal Institute of Technology, Stockholm.
- Li, Bing, Akintoye, Akintola, Edwards, Peter & Hardcastle, Clif. 2005. Critical success factors for PPP/PFI projects in the UK construction industry. *Construction Management and Economics*, 23(5): 459–471.
- Liu, Henry, Love, Peter, Davis, Peter, Smith, Jim. 2015. „Conceptual framework for the performance measurement of public-private partnerships.“ *Journal of Infrastructure Systems*. [https://doi.org/10.1061/\(ASCE\)IS.1943-555X.0000210](https://doi.org/10.1061/(ASCE)IS.1943-555X.0000210).
- Liu, Tingting, & Wilkinson, Suzanne 2013. „Can the pilot public-private partnerships project be applied in future urban rail development?“ A case study of Beijing Metro Line 4 project. *Built Environment Project and Asset Management*, 3(2): 250–263.
- Martin, Emmanuel, *Beware the pitfalls of stakeholder capitalism*, GIS report, 31.12.2021 <https://www.gisreportsonline.com/r/stakeholder-capital>
- Middleton, Carl. 2000. Public private partnerships — a natural successor to privatizations? <http://www.pwcglobal.com/uk/eng/about/svcs/pfp/ppp.html>. Accessed on Oct 2013.
- Miraftab, Faranak. 2004. “Public-Private Partnerships, The Trojan Horse of Neoliberal Development?” *Journal of Planning Education and Research* 24(1): 89-101.
- Moynihan, Brian T. World Economic Forum, October 2020, <https://www.weforum.org/agenda/2020/10/measure-progressstakeholder-capitalism-brian-moynihan>
- Osei-Kyei, Robert, Dansoh, Ayirebi., & Ofori–Kuragu, Joeseeph. 2014. „Reasons for adopting Public–Private Partnership (PPP) for construction projects in Ghana.“ *International Journal of Construction Management*, 14(4): 227–238.
- Osei-Kyei, Robert Chan, Albert. 2021. *International Best Practices of Public-Private Partnership Insights from Developed and Developing Economies*, Singapore: Springer

- Pallister, John, & Law, Jonathan 2006. *A dictionary of business and management*. Oxford: Oxford University Press.
- Privredna komora Srbije. 2017. *Unapređenje energetske efikasnosti kroz model javno-privatnog partnerstva*. Beograd.
- Schwab, Klaus. 2016. *The Fourth Industrial Revolution*, New York: Crown Publishing.
- Schwab, Klaus, Vanham, Peter. 2021. *Stakeholder capitalism -a global economy that works for progress, people and planet*, New Jersey:John Wiley & Sons, Inc., Hoboken.
- Schwab, Klaus, Vanham, Peter, *What is stakeholder capitalism?*, 22 Jan 2021a, <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/klaus-schwab-on-what-is-stakeholder-capitalism-history-relevance/>
- Stevens, Pippa. 2020. *Stakeholder Capitalism Set To Become 'More And More Important,' Says Blackrock's Fink*, CNBC.COM, <https://www.cnbc.com/2020/07/17/stakeholder-capitalism-setto-become-more-and-more-important-says-blackrocks-fink.html>.
- Stiglitz, Joseph E., 2004. *Ekonomija javnog sektora*, Beograd: Ekonomski fakultet
- Стратегија развоја енергетике Републике Србије до 2025. године са пројекцијама до 2030. године, “Службени гласник РС”, број 101 од 8. децембра 2015., <https://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/skupstina/ostalo/2015/101/1/r>
- The World Bank Group, 2014. *Public-Private Partnerships Version 2.0*, Washington DC.
- Carroll, Peter & Steane, Peter 2000. “Public-private partnerships: sectoral perspectives”. *Routledge Advances in Management and Business Studies*, 19, 36–56.
- Hodge, Graeme & Greve, Carsten. 2005. *The challenge of public-private partnerships: Learning from international experience*. U.K: Edward Elgar Publishing.
- Четврта српска конференција о јавно – приватном партнерству, <http://jpp.gov.rs/vesti/23/vest/%C4%8Detvrta-srpska-konferencija-o-javno-privatnom-partnerstvu>
- Veselinović, Petar. 2014. „Reforma javnog sektora kao ključna determinanta uspešnosti tranzicije privrede Republike Srbije“, *Ekonomski horizonti*, Ekonomski fakultet univerziteta u Kragujevcu, 16 (2): 141 – 159.
- Yuan, Jing Feng; Yajun Zeng, Alex; Skibniewski, Mirosław Jan; Li, Qiming. 2009. “Selection of performance objectives and key performance Indicators in public-private partnerships projects

to achieve value for money”. *Construction Management and Economics*, 27(3): 253–270.

World Economic Forum, *Measuring Stakeholder Capitalism*, White Paper, September 2020, http://www3.weforum.org/docs/WEF_IBC_Measuring_Stakeholder_Capitalism_Report_2020.p

Vesna Stanković Pejnović

PUBLIC PRIVATE PARTNERSHIP IN STAKEHOLDER CAPITALISM

Resume

Stakeholder capitalism is system in which corporate purpose is based on a fundamental commitment to all stakeholders — customers, employees, partners, communities, the planet, and society — rather than just shareholders. Corporate leaders have incentives not to serve the interests of stakeholders beyond what would be instrumentally useful to necessary to increase shareholder value. stakeholder capitalism “creates returns for investors by creating value for employees, customers, supply chain and distribution partners, communities and the environment. shift towards stakeholder capitalism highlights the need for solid public-private partnerships. stakeholder capitalism as “a form of capitalism in which companies seek long-term value creation by taking into account the needs of all their stakeholders, and society at large.”

Governments globally have shown strong enthusiasm towards the adoption of this concept in various infrastructure sectors. It is however not clear as to the motivations of these governments towards the adoption of the PPP concept. Many critics suggest that the main reason is due to the lack of funds. Shift towards stakeholder capitalism highlights the need for solid public-private partnerships. Governments globally have shown strong enthusiasm towards the adoption of this concept in various infrastructure sectors due to dissatisfaction with the inefficiency of the public sector. In interests of the private sector and welfare-driven interests of the communities, it points to the role of the state as essential to regulate the relationship between the partners and keep the playing field level. With the important momentum stakeholder capitalism is experiencing, the business community is redefining how it creates value. By focusing on creating value for all stakeholders, business leaders are more likely to prioritize societal goals such as reducing carbon emissions, upskilling their workforce, and creating more diverse and equitable workplaces. At the same time, governments can do more to harness the power of markets to incentivize change. When it comes to public-private partnerships, that means forging market-based programs that create demand, spur creativity and incentivize innovation to meet shared goals.

Technology transfer involves the movement of technological know-how or knowledge among partners (individuals, enterprise and institutions) in order to enhance one's knowledge, skills and expertise. Technology transfer is not often considered important to the success of PPP Projects in the developed economies/countries.

The policy of the Serbian government supports the idea that the responsibilities of public companies can be partially or fully transferred to the private sector, following the best practice of the European Union countries in improving energy efficiency at all levels.

Keywords: public private partnership, stakeholder capitalism, public sector, private sector, state.

* Овај рад је примљен 10. октобра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

*Ивана Лукнар**

Институт за политичке студије, Београд

ДОПРИНОС ЖЕНА У МЕЂУРАТНОЈ КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ (1918-1939)

Сажетак

Историју српске културе и политичке мисли обогатиле су жене које су својим активним залагањем, усавршавањем и доприносом поставиле темеље будућим генерацијама. У раду је приказан допринос жена у међуратном периоду кроз деловање у друштвено-хуманистичким организацијама и часописима на простору Србије. Основна хипотеза рада је да су жене кроз њихово активно учешће у хуманитарним организацијама и часописима допринеле развоју еманципације жена на овом простору и помогле да жене остваре своје политичко право. За истраживање и обраду теме коришћени су хеуристички метод и метод анализе садржаја архивских извора Историјског института и остале библиографске грађе. Циљ рада је да пружи потпунију историјску слику о доприносу жена на овим просторима.

Кључне речи: допринос жена, женско друштво, женски часопис, женски покрет.

УВОД

Након Првог светског рата уследиле су значајне друштвено-политичке промене. Хронолошки оквир рада обухвата међуратни период од 1918. до 1939. године који се поклапа са еманципацијом жена и њиховим настојањима да жене остваре право гласа. Поред успостављања нових државних граница, кључне промене биле су политичке природе и односиле су се на борбу за законску и политичку равноправност жена. У југословенској литератури се слабо помиње допринос које су жене дале у друштву и политици. Изразито мали

* ivana.luknar@ips.ac.rs

број радова се бави женским правом гласа у посткомунистичким земљама (Peto 2004, 174). Домаћи аутори такође указују да српска историографија почетком 21. века касни за светским токовима по питању укључивања жена у политику (Јовановић & Радић 2009, 61).

Жене су се за свој допринос у друштву и политици бориле кроз феминистичке покрете, који су настајали у специфичним окружењима и углавном у временима политичких немира. Обзиром да се феминистичке аргументације јављају у различитим формама и околностима, нису сви покрети током историје препознати као такви. Историја феминизма је некада посматрана као „социјална историја“ и проучавана је кроз сочиво историје културе, међутим она је у ствари, политичке природе, односно „историја политике која укључује жене и анализира родну политику“ (Offen 2011). Феминизам је „као појава још дубље задирао у суштинске односе моћи у сваком друштву – у односе између мушкараца и жена. То су све били чиниоци који су условили различитост и сложеност линија феминистичке аргументације које су се развијале“ (Столић 2015а, 7). Зато је Блум (Blom 2003) предложила коришћење ширег термина као што је „покрет за еманципацију жена“ који обухвата широк дијапазон активности које имају за циљ мењање родних односа и побољшање положаја жена.

Еманципација жена је један од предуслова за друштвени развој и напредак. Она подразумева борбу „за самоопредељење и побољшање правног, друштвеног, културног и политичког положаја жена“ (Paletschek & Pietrow-Ennker 2003, 6). Поменута борба за еманципацију жена у Краљевини Југославији подразумевала је поред активног укључивања жене и подршку од стране мушкараца који су препознали потребу за еманципацијом као један од националних интереса. Један од мушкараца који је пружао подршку за равноправност жена био је Тихомир Ђорђевић који поводом тога пише: „Пуно ствари које сам о жени и њеном положају поменуо зависиле су и зависе понајвише од људи. Ја то нисам истицао, јер је овде говор о женама. Али је већ очевидно да жени треба помоћи и да је треба подићи“ (Ђорђевић 1912, 293).

Аутори примећују да политичке идеје које су настале у женским покретима представљају окосницу модерне државе благостања (Bock & Thane 1991; Uno 1999). Међутим, упркос томе жене су потискиване из историје и неретко игнорисане, а њихов допринос проучаван је само успутно. Потискивање жена је ишло до те мере да су игнорисане у комеморацијама у Краљевини Југославији у периоду од 1912. до 1918. године (Vokovoy 2006,

158). Захваљујући анализама и радовима који се баве тумачењем историјског доприноса жена и развојем женског права, жене „заборављене од потомака, полако почињу да добијају место у српској историји које заслужују“ (Милановић 2015). Отуда је веома важно бављење овом темом. Јер, анализом доприноса које су жене дале не само да им се одаје почаст, него и њихова дела и права за која су се избориле остају упамћена.

ПОЛОЖАЈ ЖЕНЕ У МЕЂУРАТНОЈ КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ

Нужно је сагледати историјски контекст унутар којег се промишља тема рада. За време Првог светског рата традиционална улога жене у друштву доживљава трансформацију, што је неповратно трансформисало ток друштвеног развоја. Жена постаје активни учесник историјских догађаја и борац против непријатеља за време балканских и светских ратова. Упркос томе српске жене су биле у тешком положају. „Затворена у четири зида варошка жена има врло узан круг идеја. Она је сујеверна и на њезин рачун живе гатаре и бајалице. Она није посвећена у послове свог мужа, још мање локалне и јавне“ (Ђорђевић, 1912, 287). У јужној Србији је владао Закон Леке Дукађанина. Поменути закон је жене ставио у подређен положај и лишио их многих породичних и грађанских права (Фолић 1998, 206-208). Међутим, након Првог светског рата жене су се активније укључиле у привреду.

Након Првог светског рата је образованим женама дозвољено да предају у свим разредима гимназије. Тада су многе жене са села радно емигрирале у градове. Међутим највећи проценат жена је био неписмен и биле су ангажоване углавном као неквалификована радна снага у текстилној, папирној, прехрамбеној индустрији, занатима и као кућна послуга (Миленковић 198, 221-223).

У доба Краљевине Срба Хрвата и Словенаца /Југославије режим је периодично трагао за најпрактичнијим решењима, те га карактерише недоследност, како идеолошка тако и политичка. То се у знатној мери одразило на карактеристике положаја жена у поменутом периоду. Након доласка комунистичке партије Југославије (КПЈ) на власт женска права добила су своју политичност у оквиру шире идеологије еманципације и ослобађања радничке класе.

Зачеци женског покрета у Србији називу се деведесетих година XIX века када су забележена настојања да се жене из Србије укључе у међународни женски покрет. Међутим идеја о оснивању

јединственог савета Српкиња је пролонгирана због става тадашњих ауторитета да нису у потпуности сазрели услови за такву врсту организације (Божиновић 1996, 77). Столић образлаже: „Идеја о оснивању савеза у Србији потекла је са конференције стручног одбора филантропске секције Међународне алијансе одржане у Паризу у мају 1906. године којој је присуствовала Јелена Лазаревић, наставница Више женске школе и секретарка Кола српских сестара, иначе добро упућена у рад Француског женског савеза. Неколико месеци касније Одбор економске секције састао се у Хагу и одредио да интересе Алијансе на Балкану заступа Немица др Кете Ширмахер (Kaethe Schirmacher), докторка филозофије и феминисткиња. Непосредно пред њен долазак у Београд, основан је и Српски народни женски савез.“ (Столић 2018, 320) Међутим, савез није одмах по оснивању приступио међународним организацијама, јер је постојало нерасположење, неспремност и незрелост код већине жена за усвајање феминистичких идеја, као и идеје о стицању политичких права (Столић 2015 а, 165-172). Феминистички дискурс је био неуједначен широм света. У неколико земаља¹ жене су већ биле освојиле политичка права (парламентарна или општинска), док су се представнице из Србије налазиле у незавидном положају и суочавале са бројним искушењима.

Процес еманципације жена у Југославији крајем 19. и почетком 20. века одвијао се у друштву које је карактерисало снажно традиционално патријархално наслеђе. Такође, у то време половина становништва била је потпуно неписмена, док је култура живљења у југословенском друштву била на изразито ниском нивоу.

Двадесети век су обележила бројна друштвена превирања и насиља (Екмечић 1989, 5). Тада је Србија доживела унутрашња превирања и кризе: Мајски преврат (1903), смена династија, Анексиона криза (1908), Балкански ратови (1912-1913) и Први Светски рат (1914-1918). Под поменутих околностима друштвене и економске промене о улози жена текле су постепено. За време Првог Светског рата нарочито се изменио свакодневни живот жена, јер су жене у одсуству мушкараца вршиле различите послове и преузеле су улогу старатеља породице.

1 Жене су извојевале потпуно или делимично право гласа крајем 19. и у првој деценији 20. века у: Аустралији, Новом Зеланду, Финској, Данској, Шведској, неке државе у САД. Док су, истовремено многе жене и даље биле без политичких права нарочито на Истоку Европе. Током прве деценије 20. века у већини европских држава образовани су национални савети формиран од окупљених женских организација и удружења. На Балкану Бугарска је најпре признала пуну политичку и грађанску равноправност жена и мушкараца, 1907. године.

Децембра 1918. године створено је Краљевство Срба Хрвата и Словенаца. Један од примарних задатака привременог народног представништва на челу са Миленком Веснићем био је доношење устава којим би се уредила држава. Иако је постојало неколико предлога од стране саме Уставне комисије за формирање устава (предлог Стјепана Радића, Стојана Протића, Јосипа Смодлаке, ЈМО, Трумбићев пројекат и предлог Југословенског клуба) женско право гласа је било маргинализовано. Изузетак је био предлог Јосипа Смодлаке који се залагао за опште право гласа (Видаковић 1920). Привремена влада усвојила је 2. септембра 1920. године *Изборни закон* према којем су жене остале без бирачког права. Политичке странке су о питању женског права гласа имале различита схватања која се према Богдановић могу категоризовати на: оне који су енергично одбацивали ту идеју, јер су сматрали да би жене учешћем у политици разориле породицу и упропастиле државу; било их је у највећем броју (Богдановић 1920, 11-12). Следећу категорију чинили су истакнути људи и политичари који нису били за одбацивање политичких права женама, али су сматрали да им права треба постепено проширивати. Последњој категорији, квантитативно најмањој припадали су најосвећенији, односно они који су се залагали за неограничено женско право гласа. У Краљевини Срба Хрвата и Словенаца према наводима аутора (Чалић 2013, 99; Gorenjak 2014, 53) постојала је ентузијастична клима пуна наде и очекивања у периоду од проглашења стварања Југославије до 1921. године, односно проглашења Видовданског устава у вези са остваривањем општег права гласа жена.

Тридесете године XIX века обележила је велика економска криза која се негативно одразила и додатно отежала положај жена. Владајући политичари су се радије опредељивали на смањење зарада код жена и њихово отпуштање као средство за спровођење мера штедње. Жене су биле изложене економским притисцима и углавном нису имале подршку политичара. Промена положаја жене која је започета у међуратном периоду била је производ тадашњих друштвено-политичких прилика, али није имала политичко-правну потпору. За време Другог светског рата уследио је суноврат положаја жене у Србији. Доношењем Видовданског устава изостало је право гласа женама на које су морале да чекају све до промене режима 1945. године.

ДЕЛОВАЊЕ ЖЕНА ПОД ОКРИЉЕМ ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

Литература о деловању жена у Србији до почетка Првог светског рата је оскудна. Деловање жена под окриљем женских друштава, односно различитих друштвено-хуманистичких организација умногоме је допринело процесу еманципације жена који је започет најпре њиховим образовањем. Упркос страху да ће еманципација жена разорити патријархалне односе, богати трговци и српски чиновници почели су да школују своје ћерке у иностраним женским институтима. Оснивањем *Више женске школе* у Београду 1863. године постављени су темељи за просветно и професионално усавршавање младих жена. На Филозофском факултету је образованим женама било дозвољено да полажу професорски испит 1912. године.

Током седамдесетих и осамдесетих година XIX века настајала су прва женска друштва. У *Српским новинама* од петка 6. јуна 1875. године, женско друштво је дефинисано као удружење које „тежи усавршавању женског пола у правцу саморадње: да помаже сироте и невољне и да дејствује, да се сиромашне женске спремају и упућују за добре и ваљане служитељке и раднице“ (Српске новине 1875). *Београдско женско друштво* и *Добротворна задруга Српкиња Новосаткиња* била су међу првим друштвима која су пружала хуманитарну и просветну подршку за сиромашне девојке, ђачку кухињу и дом за старије жене. Поменута друштва су организовала прикупљање добротворних прилога ради оснивања библиотека, читаоница, дечијих забавишта и др. (Столић 2015б, 304).

Једно од истакнутих женских друштава било је *Друштво Кнегиња Љубица*, које је било састављено од најугледнијих госпођа и супруга наутицајнијих људи и истакнутих интелектуалки. То је „једна од најлепших организација што их је Србија дала на путу ослобођења своје колевке. Једна ретка Српкиња Г-ђа. Милка Свет. Вуловић, непосредно оценивши како се страшно живи на Косову даје подстрек да се 1899. године образује тај одбор србијанских жена, који ће за спасење поробљених Срба... тајно и јавно подизати народни дух и наду на ослобођење“ (Домаћица – Споменица 1926, 19). Поменуто друштво карактерише патриотско-хумани рад родољубивих српкиња које су се залагале за народно добро, духовно и морално васпитање. У знатној мери рад и прегнућа *Друштва Кнегиња Љубица* нису забележени као што је наведено у Споменици поменутог друштва о четрдесетој годишњици друштвеног рада, јер

„оне најважније и најделикатије ствари рађене су и потписиване у тајности“ (Домаћица – Споменица 1926, 20). На простору Србије у периоду пре Првог светског рата, прецизније до 1901. године, било је око тридесет женских друштава која су се бавила хуманитарним радом и са циљем да пружи различите врсте помоћи женама и девојчицама. На пример, *Београдско женско друштво* које је основано 1875. године бавило се едукацијом и припремом девојчица за самосталан живот и рад углавном кроз њихово описмењавање. Међу најзначајнијим женским удружењима такође се истичу: *Коло српских сестара*, које је основано 1903. године на предлог Надежде Петровић као установа хуманитарно-просветног карактера, *Материнско удружење* основано на Материце 12. децембра 1904. године на предлог др Јована Јовановића и др Драге Љочић, друштво *Српска мајка*, основано је 1911. с примарним циљем да пружи негу одојчади сиромашних мајки, *Друштво Св. Јелене*, основано 1913. године које се бавило превасходно збрињавањем ратне сирочади.

„Чланство у једном друштву није искључивало деловање у неком другом удружењу жена што је такође говорило о женској солидарности и заједничком раду“ (Милановић 2015). На пример, Катарина Миловук је била председница *Београдског женског друштва* и истовремено је била потпредседница *Кола српских сестара*, док је Љубица Луковић, била потпредседница Одбора госпођа *Кнегиња Љубица* и од 1905. године председница *Кола српских сестара*. *Српски народни женски савез* формиран је 1906. године који је у свој организациони састав окупио: *Београдско и Крагујевачко женско друштво*, *Српско-јеврејско друштво*, *Коло српских сестара*, *Кнегиња Љубица*, и *Материнско удружење*. Савез није имао јасан концепт рада све до 1911. године када је утврђен *Правилник* његовог деловања, у којем су сумиране основне идеје и задаци: опште просвећивање народа, побољшање положаја жене у друштву и држави, остварење општег права гласа за жене, грађанска једнакост и изједначавање жена и мушкараца, национални рад, као и једнако право наслеђа (Марковић 2007, 102).

Дакле, улога жене се знатно изменила након Првог светског рата, међутим жене су биле мање плаћене од својих колега мушкараца за исте послове и имале су мање могућности напредовања у служби. Отуда је 1927. године основано *Удружење универзитетски образованих жена Југославије* (Petrović 2019, 64-66) с циљем да пружи подршку образованим женама у њиховом професионалном раду и развоју.

Тakoђе једно од истакнутих женских друштава било је

Друштво за просвећивање жене и заштиту људских права које је било основано од стране најимућнијих жена у послератном периоду (априла 1919. године) с циљем да пружи подршку женама из нижих сталеза и њихово укључивање у социјални живот кроз едукацију и оспособљавање оних жена које нису имале своје занимање. На првом *Конгресу* поменутог друштва одржаног у Београду основан је *Народни женски савез Српкиња, Хрватица и Словенки* који је окупио око 250 различитих женских друштава и организација. Том приликом председница Даница Дим. Христић је изјавила: „Југословенска жена, која је све ратне страхоте преживела и умела на дому на сваком послу да замени човека, креће се сада дигнуте главе и с поносним уверењем у својој снази, да продужи рад на добро своје отаџбине. Да све удружене Југословенке пођемо на тај пут споразумног и сложног рада, и јесте циљ овог нашег састанка“ (Први конгрес народног женског савеза Срба, Хрвата и Словенаца 1920)

Народни женски савез Српкиња, Хрватица и Словенки је деловао у циљу достизања хуманог, етичког, културног, феминистичко-социјалног и националног развоја интегралног југословенства. *Друштво за просвећивање жене и заштиту људских права* је имало јасно одређен програм у једанаест тачака, међу којима су: „извојевање политичких права жени“ (Каснар-Караџић 1920, 5) равноправност жена и мушкараца, подршка женама на селу кроз течајеве, борба против проституције и др. Програм друштва је садржао многе физичке, интелектуалне и моралне садржаје, али није предвиђао политичко образовање. Јер, није било важно у којој ће се политичкој партији жена пронаћи, јер она треба „да остане свесна своје улоге и да кроз сваку партију, ма у којој се налазила, истакне на дневни ред свој женски програм“ (Каснар-Караџић, 1920, 5) који је у складу са програмом *Друштва за просвећивање жене и заштиту људских права*. Поменуто друштво је у борби за право гласа и друга грађанска права организовало скуп 8. маја 1921. године на којем су присуствовале чланице из различитих крајева земље. Истог дана је први пут заседала и Уставотворна скупштина, а жене су својим храбрим излагањима успеле да придобију велики број присталица ван својих редова. Међутим, Видовданским уставом 1921. године ускраћено је бирачко право женама.

Видовдански устав је дефинисао начело „један краљ, једна држава, један народ“ (Чалић 2013, 107) и у одељку који се односи на социјалне и економске одредбе устав се обавезао да ће штитити права мајки и мале деце. Такође су жене биле поменуте у члану

27. где је наведено да жене и недорасле треба „посебно заштитити од штетних послова по њихово здравље“.² Законодавство није одмах и у потпуности политички практиковало женска права, упркос реконструкцији старих и успостављању нових родних образаца у послератном периоду. Као што примећује Склевицки (Склевицки, 1984) цео међуратни период протекао је у различитим нивоима неравноправности које су биле садржане у приватно-правном, социјалном и кривичном законодавству. Будући да су постојеће странке маргинализовале питање женског бирачког права од доношења Видовданског устава, 1927. године основана је *Женска странка* чији је примарни циљ био да пробуди политичку и друштвену свест код жена ради освајања правне и политичке равноправности. Јер, постојећа женска друштва „мада су сва израз женске делатности и женског социјалног рада, не одговарају, или по своме програму, или по својој организацији и тактици политичким задацима, које време намеће.” (Алијанса женских покрета 1927, 4). Штеби је оштро критиковала начин на који је дефинисан програма *Женске странке* који према њеним речима „нема ни једне једине политичке идеје” (Штеби 1927, 1), него је свој фокус деловања ставила на борбу за добијање женског права гласа и исправљање недостатака Видовданског устава не наводећи евентуална државно-правна, социјална и економска решења за горућа друштвена питања.

Може се рећи да је *Женски покрет*³ био на ратној нози са *Женском странком* због расипања женских снага, јер су присталице странке сматрале да се политичко ослобађање жена и њихови циљеви могу остварити искључиво кроз политичку организацију. Док је *Женска странка* замерала *Женском покрету* то што се и даље неке жене опредељују према „мушким партијама”, уместо да упућују своје чланице да се учлане или бар приђу *Женској странци*. „У међуратном женском покрету уочене су идеолошке дистинкције које припадају феминистичком (грађанском „буржоаском“, а у време социјалистичке Југославије „десничарском“), пролетерском (комунистичком левичарском) и традиционалном патријархалном хуманитарном (верско патријархално задругарство) дискурсу“ (Столић 2020, 291).

Организације и часописи жена допринели су постепеним променама. Отуда Ђорђевић пише: „Тек у новије време у

2 Политика (9. 5. 1921), 2

3 Овде се мисли на *Друштво за просвећивање и заштиту жена* које када је проширило своје делатности је променило назив у *Женски покрет*. Поменуто друштво је имало свој гласник са истим именом о чему ће бити речи у наставку чланка.

побољшаним културним приликама, почео је у нас да се ствара један нови тип жене, културне жене. Томе типу и ја имам да благодарим на части, што сам овде међу вама. Ни та жена није изданак наших патријархалних и полупатријархалних средина и жена. Она се просто отргла од наших култура и отишла под своје жени средњеевропске културе. Идеална жена средњеевропске културе неће да зна за старинске предрасуде о жени. Она зна да је људско биће, и да има права да живи као такво.“ (Ђорђевић 1912, 292)

ЖЕНСКИ ЧАСОПИСИ

Упоредо са порастом актуелности женског питања оснивани су и женски часописи, који су углавном били гласила појединих женских друштава. Најпознатији и најјутицајнији женски часописи у периоду од настанка нове државе 1918. године до 1945. године били су: *Домаћица*, *Женски покрет*, *Жена и Свет*, *Жена данас*. Државни органи су пратили и контролисали домаћу и страну штампу⁴. Женски часописи су неговали патриотски дух. Поред поучног и медицинског садржаја имали су и забавни и хуманитарни карактер.

Међу првим часописима био је *Домаћица*, иначе гласило *Београдског женског друштва* који је излазио у континуитету од свог оснивања 1879. године све до почетка Другог светског рата.

Часопис *Жена и Свет* је излазио у континуитету од јануара 1925. године до априла 1941. године. *Жена и Свет* је обрађивао различите теме: прокламовао еманципацију жена у економском, културном и социјалном смислу и естетски изглед жене са посебним освртом на здравље, моду и хигијену жене, пружао савете за правилно одгајање и васпитање деце, одржавање хармоничних односа у браку, писао о областима у којима жена може највише да дође до изражаја, доприносима истакнутих песникиња и сликарки, информисао о раду бројних женских удружења и претендовао да се женске снаге залажу за очување заједништва Срба, Хрвата и Словенаца. Као што примећује Бараћ, ауторке су идеје за своје текстове у часописима кад год је то било могуће проналазиле у лику и деловању југословенске жене или у вези са југословенском идеологијом (Бараћ 2014).

4 Према је Закон о штампи из 1925. прокламовао принцип слободне штампе, у пракси су постојале бројне рестриктивне уредбе. Контрола штампе је пооштрена нарочито након Допуне закона из 1929. године и након оснивања Централног прес бироа који је вршио свеобухватну контролу и цензуру средства информисања. Неретко су и забрањиване публикације чији је садржај био оцењен као противан интересима државе.

Коло Српских Сестара је издавало календар *Вардар* (Савић 2009, 120), који је ширио и будио националну свест, подстицао љубав према отаџбини и очување народне традиције. Календар је обиловао чланцима, песмама и сликама наших истакнутих политичара, књижевника и писаца. Његов тираж је износио од 10.000 до 30.000 годишње.

Женски покрет је био гласило *Друштва за просвећивање жене и заштиту људских права* који је служио да поменуто друштво промовише широм југословенског простора своје идеје и организује нове састанке и рад огранака друштва. Часопис је излазио са прекидима у периоду 1920-1938. године. *Женски покрет* је садржајно подржавао идеју „да политика не може вечито бити привилегована област само за људе“ (Женски покрет 1921) и прокламовао је изједначавање жена са мушкарцима како у породичном тако и друштвеном животу.

У циљу организовања женског дела комунистичке партије Југославије (КПЈ) који се бавио горућим питањима која се тичу жена, октобра 1936. године изашао је први број часописа *Жена данас*. Часопис је окупљао комунисткиње и служио је као феминистичко гласило које је служило за разумевање односа према одређеним темама као што су: слободна љубав, брак, абортус и слично код млађих комунисткиња. Часопис *Жена данас* (Костић и Аћимовић 2021) писао је о феминизму, женском праву гласа, о миру, о активностима жена, омладини и деци.

ЗАКЉУЧАК

Допринос жена је могуће посматрати и разумети једино унутар културно-политичког контекста у којем се одвијао. Први део рада посвећен је положају жене у Краљевини Југославији у међуратном периоду 1918. до 1939. године. Други и трећи део рада приказују деловање жена кроз истакнуте женске организације и часописе.

Жене су оставиле неизбрисив траг у историји српског народа својим непоколебивим и храбрим иступањем пред друштво. Упркос томе што их је друштво дочекало неспремно, жене су својим ангажовањем прелазиле трновит пут и постепено корак по корак градиле темељ за остварење женских права најпре образовањем, а потом и активним учествовањем у друштвено-хуманитарним организацијама и часописима. На тај начин су жене дале велик допринос у просвећивању нашег друштва и остваривању положаја

савремене жене, али и очувању националних интереса.

Борба за освешћивање друштва у погледу жене и женских права на простору Србије дуго је трајала. Упркос постојању разних женских организација и часописа који су указивали на потребу за еманципацијом жена и да је неопходно доделити женама општа права, жене у Србији су добиле право гласа тек 1945. године.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Алијанса женских покрета (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца). 1927. *Женски покрет* 8 (8): 4.
- Бараћ, Станислава. 2014. „Жена и свет (1925-1941) између модерне и нове жене: амбиваленција илустрованог женског (модног) магазина“. *Књижевност: часопис за студије књижевности, рода и културе*. <http://www.knjizenstvo.rs/sr/casopisi/2014/zenska-knjizevnost-i-kultura/zena-i-svet-1925-1941-izmedju-moderne-i-nove-zene-ambivalencija-ilustrovanog-zenskog-modnog-magazina#gsc.tab=0>
- Богдановић, Катарина. 1920. „Женска политичка права“, *Женски покрет* 1 (3) : 11-13.
- Божиновић Неда. 1996. *Женско питање у Србији у 19. и 20. веку*, Београд: Феминистичка 94
- Видаковић, Анђелија. 1920. „Женско бирачко право и нацрти новог устава“, *Женски покрет* 1 (6): 5-7.
- Домаћица – Споменица. 1926. „Прослава педесетогодишњице Женског друштва 30. маја- 1. јуна 1926“, Београд: Штампарација „Рад“. https://zrstorija.iib.ac.rs/istorijski_arhiv/domacica-spomemica-proslava-pedesetogodisnjice-zenskog-drustva-30-maja-1-juna-1926-zensko-drustvo-u-beogradu-beograd-1926/
- Ђорђевић, Тихомир. 1912. „О српским женама.“ *Српски књижевни гласник* 263: 285-294. https://zrstorija.iib.ac.rs/istorijski_arhiv/o-srpskim-zenama/
- Екмечић, Милорад. 1989. *Стварање Југославије 1790-1918*, Београд: Просвета
- Женски покрет. 1921. *Право гласа за жене*. Београд: Штампарација „Слобода“. https://zrstorija.iib.ac.rs/istorijski_arhiv/pravo-glasa-za-zene/
- Жикић, Милена. 2019. *Жене у српским ослободилачким ратовима 1912-1918*. Нови Сад: Покрајински завод за равноправност полова.
- Јовановић, Мирослав, и Радић, Радивој. 2009. *Криза историје –*

- српска историографија и друштвени изазови с краја 20. и почетка 21. века*, Београд: Удружење за друштвену историју.
- Каснар-Караџић, Зорка. 1920. „Програм нашег рада“, *Женски покрет* 1(1): 5-6.
- Костић, Лариса и Аћимовић Емилија 2021. *Жена данас 1936-1940: библиографија*. Београд: Институт за књижевност и уметност.
- Марковић, Предраг. 2007. „Сексуалност између приватног и јавног у 20. веку“. У *Приватни живот код Срба у 20. веку*, прир. Милан Ристовић, 101-128. Београд: Clío.
- Милановић, Јасмина. 2015. „Војска милосрђа“, *Књиженство: часопис за студије књижевности, рода и културе* 5(5). <http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2015/zenska-knjizevnost-i-kultura/vojska-milosrdja#gsc.tab=0>
- Миленковић, Милица. 1998. „Жене раднице у привреди Србије 1918-1929. године.“ У *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века (2) – Положај жене као мерило модернизације*, ур. Латинка Перовић, Милица Миленковић, Бранка Прпа-Јовановић, Дубравка Стојановић, 218-226. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Први конгрес народног женског савеза Срба, Хрвата и Словенаца. 1920. *Споменица са I конгреса жена Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца одржаног у Београду 21, 22. и 23. септембра 1919.г.* Београд: Нова штампарија „Давидовић“ https://zistorija.iib.ac.rs/istorijski_arhiv/spomenica-sa-i-kongresa-zena-kraljevstva-srba-hrvata-i-slovenaca-odrzanog-u-beogradu-21-22-i-23-septembra-1919-g/
- Савић, Јелена. 2009. „Коло српских сестара – одговор елите на женско питање“. *Гласник Етнографског музеја* 73: 115-132.
- Склевицки, Лидија. 1984. Карактеристике организованог деловања жена у Југославији у раздобљу до Другог светског рата (1), *Поља: часопис за културу, уметност и друштвена питања*, 30 (308): 415-417.
- Српске новине. 1875. „Правила женског друштва.“ члан 1, 6. јун 1875. https://zistorija.iib.ac.rs/istorijski_arhiv/pravila-zenskog-drustva/
- Столић, Ана. 2015а. *Сестре Српкиње. Појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији*, Београд: Еволута.
- Столић, Ана. 2015б. „Феминизам“. У *Срби 1903-1914: историја идеја*, прир. Милош Ковић, 299-316, Београд: Clío.
- Столић, Ана. 2018. „Између национализма и интернационализма.

- Српкиње на конгресима организација Међународног женског покрета до Првог светског рата“. *Историјски часопис* 67: 309-338. DOI: 10.34298/IC1867309S
- Столић, Ана. 2020. „Ратни доприноси жена и послератна борба за право гласа у Србији (Краљевина СХС) 1918-1921.“ У *Крај великог рата: пут ка новој Европи (1853-1918)*, Александар Раствовић и Миљан Милкић, 285-298. Београд Историјски институт.
- Фолић, Милутин. 1998. „Друштвени положај жене у јужној Србији у другој половини 19. и на почетку 20 века.“ У *Србија у модернизацијским процесима 19. и 20. века (2) – Положај жене као мерило модернизације*, ур. Латинка Перовић, Милица Миленковић, Бранка Прпа-Јовановић, Дубравка Стојановић, 201-211. Београд: Институт за новију историју Србије.
- Чалић, Мари-Жанин. 2013. *Историја Југославије у 20. веку*, Београд: Сlio.
- Штеби, Алојзија. 1927. „Женска странка“. *Женски покрет* 8 (9): 1.
- Blom, Ida. 2003. „Modernity and the Norwegian Women’s Movement from the 1880s to 1914: Changes and Continuities.“ In *Women’s Emancipation Movements in the 19th Century*, eds. Sylvia Paletschek and Bianka Pietrow-Ennker, Stanford University Press.
- Bock, Gisela & Thane, Patricia. 1991. *Maternity and Gender Policies, Women and the Rise of the European Welfare States, 1880s-1950s*, London: Routledge.
- Bokovoy, Melissa. 2006. *Kosovo Maiden(s): Serbian Women Commemorate the Wars of National Liberation, 1912-1918*. In *Gender and War in Twentieth – Century Eastern Europe*, eds. Nancy. M. Wingfield and Maria Bucur, 154-170. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press.
- Gorenjak, Ida Ograjšek. 2014. *Opasne iluzije. Rodni stereotipi u međuratnoj Jugoslaviji*, Zagreb: Srednja Europa.
- Offen, Karen. 2011. „The History of Feminism is Political History, Political History Today.“ *Perspectives on History*. <https://www.historians.org/publications-and-directories/perspectives-on-history/may-2011/the-history-of-feminism-is-political-history>
- Paletschek, Sylvia & Pietrow-Ennker, Bianka, eds. 2003. *Women’s emancipation movements in the nineteenth century: a European perspective*, Stanford University Press.
- Peto, Andrea. 2004. „Writing Women’s History in Eastern Europe: Toward a ‘Terra Cognita’?“ *Journal of Women’s History*, 16 (4), 173-181.

- Petrović, Jelena. 2019. *Womens Autorship in Interwar Yugoslavia. The Politis of Love and Struggle*. London: Palgrave Macmillan.
- Uno, Kathleen. 1999. *Passages to Modernity: Motherhood, Childhood, and Social Reform in Early Twentieth Century Japan*, Honolulu: University of Hawaii Press.

Ivana Luknar

WOMEN'S CONTRIBUTION IN THE INTERWAR KINGDOM OF YUGOSLAVIA (1918-1939)

Resume

Women's societies and magazines in the Kingdom of Yugoslavia had a key role in women's emancipation and the history of feminism in Serbia. Feminist movements primarily had political nature and have often emerged in times of political tension in the past. The paper deals with the contribution of women in the interwar period through their activities in social-humanist organizations and magazines in Serbia. The paper basic hypothesis is that women activities in women's organizations and magazines contributed the emancipation and spread idea about equal political rights.

Feminist discourse wasn't worldwide uniform. At the same time women all around the world didn't have the same political rights. Feminist movement is deeply connected to essential relations of power in society and developed in specific society (nation) conditions. The heuristic method and the method of content analysis were used for the research of books, articles and archival sources of the Historical Institute and other bibliographic materials. Searching of women's movement requires analysis of cultural-political framework. The paper begins by analysis of position of women and political circumstances in Serbia during interwar period. Further the paper discusses women's activities in different organizations and magazines that have spread feminist ideas during the research period (1918-1939).

The struggle for the women's emancipation long lasted in Serbia. Women in Serbia got right to vote in elections in 1945. The contribution of the feminist pioneers to modern women's position is indisputable. Women's movement is significant part of history development in the each of the country all around the world.

Keywords: women's contribution, women's organization, women's magazine, women's movement.

* Овај рад је примљен 2. новембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

ПРИКАЗИ

Братислав Теиновић

КОСТА ЧАВОШКИ НАЦИЈА И НАЦИОНАЛИЗАМ,
БЕОГРАД: САТЕНА МУНДИ, 2021., СТР. 261.....271-276

Србољуб Димитријевић, Сања Анђелковић Здравковић

ДУГО ПУТОВАЊЕ У РАТ: НАСТАВНА
ЛЕКЦИЈА - ЗАШТО?.....277-298

323.1
DOI:https://doi.org/10.22182/
ni.4332022.13
Приказ

Братислав Теинович*
*Музеј Републике Српске,
Бања Лука*

НАЦИЈА И НАЦИОНАЛИЗАМ

Коста Чавошки, 2021,
Нација и национализам,
Београд: Catena mundi, стр.
261

Коста Чавошки, професор права Београдског универзитета у пензији, академик САНУ и АНУ РС, аутор већег броја расправа и преко педесет књига из области права, политикологије, филозофије, социологије и националне политике, идеолог националног либерализма, својом врло вредном научном синтезом *Нација и национализам* дао је свој нови научни допринос нашим друштвеним и хуманистичким наукама.

У *Предговору* (5–6), академик Чавошки објашњава како је ова синтеза, у којој је највише цитиран британски социолог Ентони Д. Смит (*Anthony D. Smith*), плод његовог двогодишњег истраживања. Осим предговора, дело сачињава још 15 поглавља.

Препричавајући историјску победу Хелена над Персијанцима у Есхиловом делу „Персијанци“ аутор у *Уводу* (7–10) истиче, како битку није одлучивала бројност бродова и војника, него ратнички дух који је могао постојати само у држави чији су грађани повезани осећањем сродности и блискости, вером у заједничке богове, као и оданошћу прецима. Аутор нам саопштава како би се већ та држава с правом могла сматрати *својеврсном националном државом*. Древни ратни поклич

* bratislav.teinovic@muzejrs.com

као *motto* синтезе, према мишљењу аутора поставља и многа питања данашњице: *Зашто су људи спремни да умру за своју отаџбину? Зашто се тако силно поистовећују са народом из којег потичу, који се данас сматра нацијом? Дали је нација само савремени феномен или је нација било и у далекој прошлости? И шта уопште значи замисао нације и националног идентитета?* Овим ни најмање ефемерним и по свему комплексним друштвеним питањима бавили су се у прошлости бројни светски познати историчари, социолози, филозофи и политиколози чији се резултати научних истраживања никада нису сматрали коначним. Упозоравајући научну јавност да се на сва озбиљна питања не могу очекивати егзактна, а поготово не апсолутна објашњења свих спорних феномена везаних за савремене нације и национализме, британски историчар Џорџ Х. Н. Ситон–Вотсон (*George H. N. Seton–Watson*) са разочарењем закључује: *Учињени су многи покушаји да се дефинишу нације, али ниједан није био успешан.*

У поглављу *Етимолошко значење речи „нација“ и њено коришћење у средњем веку* (11–13), академик Чавошки објашњава како се у Енглеској још у средњем веку реч *нација*

користила за народе који су се од других разликовали по *језику, законима, склоностима, облицима расуђивања и обичајима*. С друге стране, на европском континенту иста реч представљала је маргиналну одредницу, на пример о пореклу студената на универзитетима или пак пореклу земље неког кардинала у конклави за избор папе.

У трећем поглављу *Древни народи: Почети стварања нација* (15–23) аутор ове синтезе је за упоришну тачку даље разраде теме усвојио тезу америчког историчара Ханса Кона (*Hans Kohn*) која говори о томе, како су се битна национална обележја појавила знатно пре Француске буржоаске револуције 1789. године, још код древних Јевреја, Хелена и Римљана. Сва три народа имала су *развијену свест о томе шта као народ јесу*, уз закључак, како се таква самосвест готово ни по чему не разликује од модерног поимања националног идентитета.

Прихватајући у највећем поглављу своје најновије књиге, *Настанак нововековних нација* (25–71) тезу, да се у новом веку преко Лутерове реформације и успостављањем независних држава додатно ојачао национални идентитет пре револуционарне 1789. године, српски академик Чавошки детектовао је једанаест

европских нација (Енглези, Шкоти, Французи, Холанђани, Шпанци, Португалци, Данци, Швеђани, Мађари, Пољаци и Руси). Припадници свих наведених нација, тврди аутор, живели су у државама чији су краљеви били идентичне националности услед чега је било сасвим излишно њихово национално ослобођење. У истом поглављу он је илустровао концизан преглед развоја неколико изграђених нација у свету, 12 европских (Енглези, Французи, Немци, Шкоти, Ирци, Велшани, Италијани, Мађари, Финци, Чеси, Пољаци, Швајцарци) и две ваневропске (Африканери и Американци).

Аутор је у наредном поглављу *Поступно конституисање нација (73–77)* лапидарном лакоћом сериозног научника приказао како свака од њих настаје у непоновљивим историјским околностима, те да је врло тешко уједначити различите фазе њиховог настанка. *Нације, дакле*, тврди аутор, *настају од етничких група које им претходе и од њих по правилу преузимају, а потом и надограђују сопствени идентитет.*

Након овог, следи поглавље *Национализам (79–98)* у коме је српски академик овај појам дефинисао као замисао која је најпре сазрела у жим интелектуалним круговима,

чиме је он изворно био и културни покрет са задатком да националну самосвест пробуди и код обичних људи, а све са циљем њиховог националног конституисања.

Немерљив допринос даљем изучавању нације и национализма, као историјских и социо–антрополошких феномена ауторово је подсећање у одељку *Старији писци о појму нације (99–127)* на све своје досадашње претходнике и резултате њихових истраживања, а који су целокупан научни век посветили овој проблематици: немачки филозоф Имануел Кант (*Immanuel Kant*), немачки теолог и филозоф Јохан Г. фон Хердер (*Johann G. von Herder*), немачки филозоф Јохан Г. Фихте (*Johann G. Fichte*), британски филозоф Џон Стјуарт Мил (*John Stuart Mill*), француски филозоф Жозеф Е. Ренан (*Joseph E. Renan*), немачки историчар Хајнрих Г. фон Трајчке (*Heinrich G. von Treitschke*), немачки социолог и историчар Максимилијан Макс К. Е. Вебер (*Maximilian Max C. E. Weber*), британски историчар лорд Џон Е. Е. Далберг–Ектон (*lord John E. E. Dalberg–Acton*), немачки историчар Фридрих Мајнеке (*Friedrich Meinecke*), британски књижевник Израел Цангвил (*Israel Zangwill*), амерички историчар Карлтон Џ. Х. Хејз (*Carlton J. H. Hayes*), немачки

философ, социолог и историчар Карл Х. Маркс (*Karl H. Marx*), немачки философ, социолог и историчар Фридрих Енгелс (*Friedrich Engels*), генерални секретар Централног комитета КП СССР Јосиф В. Џ. Стаљин (*Иосиф В. Дж. Сталин*).

Чавошки је у следећем поглављу *Конститутивни чиниоци нације* (129–166) у есејистичким поднасловима: *Језик, Домовина, Символи, Мит о пореклу* и *Изабрани народ* објаснио све оно што једну нацију чини нацијом.

Златно доба (167–176) логичан је наставак претходног поглавља, где је аутор тежњу бројних научника да се у далекој прошлости открију најуспешније и најславније доба током вишевековне егзистенције једног народа, то јест нације, само са једним циљем, да оно послужи као узор за обнову његове некадашње националне величине и славе.

Овове треба додати и суштинско питање, питање идентитета, о коме се говори у следећем поглављу *Идентитет* (177–187). Овде се аутор ослонио на већ постављену савремену теорију, по којој је национални идентитет један од најснажнијих облика колективног идентитета и како је он у својој суштини колективно сећање темељено на уверењу о припадности истој нацији и поседовању

заједничких особина коју је чине различитим од других нација. Свест о том идентитету је национална самосвест, која представља веома важно обележје, без кога се нација не може ни замислити. Национална самосвест родитељ је сваке нације, о чијем појму су писали бројни аутори.

У овећем поглављу *Појам нације* (189–214) представљени су најпознатији савремени научници о појму нације: британски историчар и политиколог Џорџ Х. Н. Сетон–Вотсон (*George H. N. Seton–Watson*), амерички философ и историчар Ханс Кон (*Hans Kohn*), амерички историчар Бојд Ц. Шафер (*Boyd C. Shafer*), британски политиколог Дејвид Л. Милер (*David L. Miller*), британски философ и социјални антрополог Ернест А. Гелнер (*Ernest A. Gellner*), британски историчар Едријан Хејстингс (*Adrian Hastings*), британски историчар Ерик Џ. Е. Хобсбаум (*Eric J. E. Hobsbawm*), ирски политиколог и историчар Бенедикт Р. О. Андерсон (*Benedict R. O. Anderson*), британски социолог Ентони Д. С. Смит (*Anthony D. S. Smith*) и британски философ сер Роџер В. Скрутон (*Sir Roger V. Scruton*).

У *Етносимболизму* (215–221), позивајући се превасходно на Смита, апострофирани су сви елементи који национализму

дају основни смисао и моћ: митови, сећања, традиција и симболи етничког наслеђа, као и начини на који национално оријентисани интелектуалци откривају и реинтерпретују имагинарну прошлост и будућност.

У поглављу *Врсте нација* (223–231), академик Чавошки представио је француски и немачки социолошки модел нација. Први модел подразумева да је нација добровољна заједница појединаца одлучних да створе општу вољу, а други, да је нација, као *Volk*, нека врста органске заједнице која својом важношћу надилази животе властитих припадника.

Као врстан правни експерт, аутор се у књизи посебно позабавио њему блиском темом о праву нације на самоопредељење. У поглављу *Национално самоопредељење* (233–236), он нам пројцира моћну политичку филозофију оформљену још у XIX веку, по којој је настојање сваке праве нације да успостави своју националну државу, са циљем како би се *националне и државне границе мање-више поклопиле*. У даљем делу истог поглавља аутор указује на устаљену правну праксу, по којој се право на национално самоопредељење појављује у вишенационалним државама, у којима доминантна нација тежи

да мањинама наметне властити језик и културу првенствено зато да би их временом асимилувала.

Национална држава и заштита мањина (237–243) поглавље је књиге у коме аутор подвлачи значај децентрализације државе као нужан правни елемент заштите мањинских права, односно давања самоуправе и асиметричне поделе надлежности, као и изричито признавање националне групе гарантовањем права на властити језик и земљу уз право на преуређење политичких граница.

Подсећајући читалачку публику на распад две европске (Чехословачка и Југославија) и једне евроазијске федерације (Совјетски Савез), аутор је у *Закључку* (245–248) у политички фокус ставио појмове нација и национализам, тим пре што су се, након дисолуције, на темељима социјалистичких и комунистичких држава образовале 23 *националне државе*. *Сила* која је помогла Британцима да напусте наднационалну Европску унију, која након неколико деценија и даље покреће Баскијце и Каталонце да се изборе за своју независност од Шпаније, није ништа друго него *национализам*.

На крају књиге дат је списак *Литературе* (249–257) који садржи 131 референцу на

српском и другим европским језицима, већином енглеском.

Синтетишући веома успешно, уз властите закључке, најважнија досадашња истраживања нација и национализма у свету, академик САНУ и АНУ РС Коста Чавошки поклонио је широј јавности приручник, који поред свих својих карактеристика својствених већини научних дела поседује и ону вероватно најважнију—инспиративну, неопходну као подстицај за све историчаре, социологе, филозофе, правнике и политикологе, који се у будућности буду бавили овом темом.

*Србољуб Димитријевић**
*Сања Анђелковић Здравковић***

ДУГО ПУТОВАЊЕ У РАТ: НАСТАВНА ЛЕКЦИЈА - ЗАШТО?

Сажетак

Орвеловско време у коме данас живемо, карактерише и збуњеност пред истином. Лов на људске душе креће од раног узраста, стога треба бити јако пажљив и опрезан који садржаје се нуде деци. Намера овог рада је да истакне и укаже, са једне стране на опасност од ревизије историјских догађаја, а са друге стране истакне један позитиван пример који би могао да постане обавезна наставна лекција. Процес промене парадигме у тумачењима историјских догађаја посебно је приметан у анализи узрока Првог светског рата. Реч је о систематском процесу чија је основна намера да се виононици Првог светског рата, ослободе кривице за избијање истог и да се кривица пребаци другоме, посебно Србији и Русији. У тој историјској игри, скривања правих циљева, тврди се да је младобосанац Гаврило Принцип изазвао Први светски рат, односно да је то учинила Србија као налогодавац атентата у Сарајеву. Као што је Немачка пропаганда некада тврдила да ју је опасност од Русије натерала да ратује, тако се данас, у новој политичкој пропаганди хладноратовског типа, од појединих западних истотичара васкрсава теза немачке невиности за Први светски рат. Стога, би филм *Дуго путовање у рат* – који је предмет анализе у тексту - требало да постане део обавезне школске лектире.

Кључне речи: знање, истина, Велики рат, Србија, ревизија историје.

* caki.andjelkovic@gmail.com

„У рату је истина прва жртва.“ Есхил

УВОД

Питање које се често поставља а на које није једноставно дати одговор, гласи: Шта је знање, а шта истина? Шта подразумевамо под појмом “знање” и да ли је знање услов познававања истине? Знање је наша свест о нечему која омогућава, како појединцу тако и заједници оријентацију у стварности. Наш поглед на свет управо је одређен нашим знањем о свету и, наравно, нашим моралним начелима. Знање је увек резултат мисаоног напора да се прошири рационално искуство о стварности и друштвеним делатностима као и да се утврди њихова промена у складу са потребама и могућностима људи. Знање о природи, друштву и човеку подразумева свест о разлозима зашто се нека ствар догодила, како она функционише и шта ће се десити са њом у будућности. Знање је, дакле, и свест о узроку, функционисању и предвиђању догађаја. Здраворазумско знање се заснива на искуству, религијско на вери, док се научно знање служи појмовима. Знања које се стичу омогућују формирање одређених уверења. Међутим, уверења се не стварају, само на основу знања већ имају и неку спољашњу референцу, а то су најчешће интереси или навике. Јер интереси и навике често превладају над оним што знамо да је исправно, добро или истинито, па иако знамо како треба и шта треба не радимо тако. Због тога је Расел сматрао да је знање „уверење које побољшава успех” (Расел 1961). За правилно разумевање појма знања, изузетно су значајни увиди академика Михајила Марковића. Марковић у књизи *Филозофски основи науке* (1981) сматра да човек има генетски потенцијал за стицање знања, учење језичких симбола, комуникацију, опажање, разум, мишљење, имагинацију, критичко мишљење и синтезе. Здрав разум је основа знања али је такво знање ограничено, јер се своди на чулни доживљај који је склон погрешкама. Чулно опажање је погрешиво. Научно знање је најпоузданије јер подразумева целину језичких исказа који су комуникабилни, искуствено проверени, кохерентни и практично применљиви. Људско знање се развија од здравог разума према научном знању. Увиди Карла Манхајма су такође добродошли за разумевање појма знања, посебно за друштвену условљеност знања. Манхајм у књизи *Идеологија и утопија* (1968) разликује логичко знање и друштвено условљено знање. Логичка анализа је одвојила појединачно мишљење од колективне ситуације али и мишљење од

деловања. „Главна теза социологије знања јесте да постоје начини мишљења који се не могу разумети све дотле док њихово друштвено порекло остаје у тами” (Манхајм, 1968, 4).

Питање истине спада међу најстарија и најспорнија филозофска питања. Оно се увек осећа, у својој неисцрпној дубини актуелно је и данас као и у свим временима. Јер, питање истине спада у ред питања која се везује за проблематику кроз коју се развија смисао живота и рада. У многобројним спорењима око ове теме посебно је значајна недоумица да ли о нечему постоји само једна истина, или има више истина, односно да ли је истина једна јединствена, или је она релативна? Или, како су стари Грци одавно рекли да је „човек мера свих ствари“ и „како се мени чини тако и како се теби чини и то је тако“.¹ Зашто смо, а поготово данас, збуњени над питањем истине? Зато што, најпре, погрешно постављамо ово питање. Јер најчешће се питамо, као својевремено Пилат: Шта је истина? Самим тим одговор тражимо у свету материјалног. А сама мисао је најпре духовна и ако човек постане ствар, ако робује стварима, ако робује материјалном, како је данас случај, он до праве истине не може доћи. Такође, данас у временима глобализма, у временима једноумља, када долази до свеопште псеудоморфозе свести, долази до оног што је давно предвидео Џорџ Орвел, до замене значења појмова, па тако истина постаје лаж, а лаж истина, добро се приказује као зло, а зло се промовише као добро. У таквој општој смутњи и пометњи, у општем поремећају система вредности, тешко је одговорити, а још теже живети истину.

Зато и Исус није одговорио Пилату на питање: Шта је истина?, јер питање треба да гласи: Ко је Истина? Јер човек само „материјално оријентисан“, држи за истину само оно што одговара материјалним чињеницама и потребама.² Али човек, знамо, није само материја већ и дух са духовним потребама, те онда истина не може да буде само оно што одговара нашим материјалним потребама. Истина је, како је Хегел тврдио, не само резултат већ и пут. Стога је Истина и Живот и Пут. Дакле, Истина је једна јединствена, проблем је открити је и имати знање о Истини.

1 Када је реч о овој дилеми (да ли је истина једна јединствена или је она релативна), подржавамо став да је истина једна јединствена, само је проблем како до ње доћи, и још значајније да ли смо спремни да је таква каква је и прихватимо? Јер, како нас Шопенхауер учи, истина зна да буде непријатељска.

2 Сетимо се само шта весник новог доба Макијавели поручује: „циљ оправдава средство“ и „кад си у лошем друштву не исплати се бити добар“. То је управо постао принцип живота данашњег, посебно западног човека, и питање је да ли човек који живи таквим животом може открити истину.

Такође, важно је истаћи и да до истине може доћи само онај човек који живи животом заједнице којој припада, који је укоревен у своју заједницу – *отаџбину* и који живи животом заједнице, а не они који би хтели да буду и тамо и овамо. На основу овог кратког увода о питањима истине и знања посебно када је реч, о друштвеним догађајима, дакле може се рећи да је истина увек једна и јединствена, и да је само проблем како је открити и сазнати на прави начин. Прави начин долажења до истине, јесте откривање, тумачење и разумевање узрочно последичних веза међу појавама који условљавају одређени догађај. Дакле, прави пут који треба прећи да се права истина сазна јесте открити шта је узрок а шта последица у конкретном случају. Схватити и разумети дијалектички каузалитет.

РЕВИЗИЈА ИСТОРИЈЕ И ТРИЈУМФ ГУБИТНИКА

Друштвени догађаји, посебно када је реч о ратовима спадају у домен проучавања разних друштвених наука, а посебно историје и социологије. Наравно, да се ове две друштвене науке, и разликују у начину приступа и тумачења феномена рата, али такође је, чињеница и да имају сличности и додирних тачака, а самим тим и да се допуњују. За веродостојно тумачење друштвених догађаја и процеса користе се различите методе, од посебних до општих. У том погледу потребно је истаћи методу која се може сматрати граничном методом између историје и социологије и која се назива различитим именима од историцизма до историјском социјалном науком, а која је кључна за дубље разумевање таквих друштвених феномена као што је рат.

Зачетником историцизма у филозофији историје и социологији сматра се Дилтај који је мислио да друштвене науке теже разумевању појава, односно утврђивању значаја и смисла друштвених догађаја. Даље ће то развити Рикерт, посебно указивањем да адекватно тумачење друштвених догађаја захтева да се открије историјска особеност догађаја, а не његове опште карактеристике. Свакако, најзаслужнији за развој историцизма у социологији је Макс Вебер, који историцизам схвата као метод разумевања. У разумевању како појединачног тако и друштвеног деловања важно је открити унутрашњи смисао којим се људи руководе током деловања, као и побуде и мотиве којим се руководе током деловања. Дакле, научно сазнање мора бити смисаоно и узрочно адекватно.

Тумачење друштвених догађаја који су се десили у прошлости

спада у подручје бављења историјске социологије, о чему посебно говори Слободан Антонић: „Овај приступ је остварење Диркемове класичне идеје (из Социолошког метода) о анализи неке социолошке појаве испитивањем њених историјских седимената и праћењем њених метаморфоза кроз историју“ (Антонић 1995,51).

Значајан приступ у тумачењу историјских догађаја развио је и Нил Фергусон (Ferguson), који је свој приступ назвао „виртуелна историја“. Према његовом мишљењу, научна и друга литература се одавно бави размишљањем о томе „шта би било да је било?“ Али, осим маште у таквом приступу ретко када има стварне историје. Из тог разлога, виртуелна историја свој одговор на тзв. контрафактуелно питање, заснива на основу доступних података, уважавајући контекст у коме су они настали, истовремено се ослањајући на интердисциплинарни научни приступ кроз интеракцију са политичком теоријом, економијом, социологијом, антропологијом, психологијом и другим наукама. Такав приступ, у коме је главни задатак откривање нових чињеница, може пружити алтернативан историјски увид о неком догађају који су његови савременици проживели или о њему промишљали (Фергусон, цитирано у Башчаревић 2018,724-725).

Упркос уверењу да научна истина може бити само једна и јединствена да се стечено научно сазнање, као резултат примене научних метода не проверава изнова, када су у питању документа из прошлости, треба имати у виду да су они осетљиве природе јер могу бити делом су идеолошки обојени.³ Због тога се, накнадним тумачењем и проверавањем може утврдити како тренд истине из једног периода времена није и афирмисана истина неког новог доба. То, пре свега, због чињенице да политичке идеологије поседују својство брзог и радикалног губљења актуелности и да могу бити замењене неком новом идеологијом. Такође, често се дешава да је присутна и појава да су ставови и закључци појединих аналитичара и тумача једног периода пројектовани у складу са субјективним идеолошким ставовима аутора. То наводи на закључак да је понекад потребна накнадна анализа садржаја посебно оних докумената чији садржаји не одражавају објективно стање, који су тенденциозно и са намером искривљени и субјективни, односно, чији садржаји могу бити лажни.

Међутим, понекад је тумачењу друштвених догађаја приметан и супротан процес, од оног који је предходно описан.

³ Позната је синтагма која се често користи у дрштвеним наукама, посебно у историји да „победници пишу историју“

Наиме, видљива су настојања да се тумачења важних историјских догађаја подвргну ревизији али не зато што су они на погрешан начин објашњени већ је намера да се изврши ревизија прошлости.⁴ После пада Берлинског зида на делу је убрзана ревизије историје 20. века. Основни разлог за то је у чињеници да поједини народи и њихове елите имају потребу да са својих леђа скину „непријатну” хипотеку, да „оперу своју биографију” посебно хипотеку геноцидне прошлости, и да исту пребаце и наметну другим народима. Државе које посебно предњаче у овом процесу су Немачка, Хрватска а у последње време и Бугарска.

На тај начин социологија и историја нашле су се усред парадокса двоструке игре. Са једне стране, на делу је свесно уништавање најважнијих моралних начела ових наука, што резултира интелектуалном ништавношћу самих научника, који више нису способни да у духу принципа науке тумаче друштво. Са друге стране, нова тумачења историјских догађаја које предводе овакви „научници” свде друштвене науке на нихилистичку категорију у којој се све што се догодило није се догодило тако како јесте већ другачије. Тиме се уноси разорна сумња у сазнања људи јер све што се до сада знало и учило, више се не зна јер више није онако како је било. Предочено је посебно опасно за младе генерације и децу која у школском узрасту бивају „трована“ погрешим знањима и на тај начин формирају погрешна уверења. Између осталог, Агнес Хелер у књизи *Теорија историје* (1984) сматра да је оправдана просветитељска теза из 19. века да религија трује људски разум, што наводи да се у 20. веку, за исти злочин може оптужити историја.

Оно што је опасно у ревизији прошлости, која се тако упорно и систематски намеће Србији, јесте прилично пасиван отпор који се од стране Србије⁵ пружа овом процесу. Притиснути сталним уценама на путу „који нема алтернативу”, путу ка Европској унији, дугом путовању без изгледа да се икад стигне на циљ, Србија констатно пристаје на уступке и понижавања од стране „невољних савезника”. Тако се десило и да већину уџбеника у Србији штампају (делом и уређују) издавачи из Немачке и Хрватске. Тако се дешавају захтеви

4 Савремени руски историчар Олег Ајрапетов, покушај ревизије историје је са намером да се они који су били узрочници и губитници у прошлим светским ратовима, прогласе жртвама тих ратова симболички назива „тријумф губитника”

5 Ево најновијег примера: “Стазом 41. пешадијског пука- март 1917. године – чишћење Јастребца од разбојника” назив је експедиције коју бугарска невладина организација “Војно-историјски комитет” организује на југу Србије. Осим реакције неколико нишких историчара (Дејан Антић) реакција и протест државе је изостао. <https://www.juznevesti.com/Politika/Provokacija-iz-komsiluka-ekskurzija-po-jugu-Srbije-stazama-bugarskih-zlocina-u-Prvom-svetskom-ratu.sr.html>

(чак је то Европски парламент на предлог Словеније уврсти као званични услов за улазак Србије у ЕУ) да Србија призна геноцид у Сребреници. У тој промени свести Срба иде се тако далеко да се тражи од Србије да своју децу уче да је НАТО бомбардовање Србије било оправдано и хумано. На жалост и од појединих људи, организација па чак и високо позиционираних политичара у Србији све чешће се износе ставови о потреби промене свести.

Оваквом „организованом лагању” (Антонић) могуће је на адекватан начин супроставити се само на организован начин, али и свако појединачно настојање је добродошло. У том смислу, за правилно разумевање узрока Првог светског рата, од посебног је значаја и документарни филм *Дуго путовање у рат*. “6 Који нас на један систематичан начин, ослањајући се првенствено на стране изворе и документа, упознаје са дугорочним припремама за тај рат и са чињеницом да је тај рат дуго припреман и да би се он догодио на било који начин. Такође објективни посматрач јасно може видети и сазнати ко су прави изазивачи и виновници Првог светског рата. Како је дошло до рата? Који су његови прави узроци и да ли је он могао бити избегнут? То су управо питања али и дати прави одговори у овом информативном и поучном филму.

Први светски рат назван је *Великим ратом* зато што је четрдест земаља учествовало у највећем и најкрвавијем рату који је до тада свет видео. Рат који је започео јуна 1914. и трајао до новембра 1918. за собом је оставио преко 16 милиона мртвих и око 20 милиона рањених људи. Злочини који су вршени у одмаздама, попут вешања и масовног стрељања цивилног становништва, у Белгији и највише у Србији (о чему је писао Арчибалд Рајс) били су прави геноцид, попут оног који је Турска вршила над јерменским и грчким народом.

Рат се водио како на копну, тако и на мору и у ваздуху. Овај рат ће поред огромних жртава и разарања које је оставио иза себе за дирекну последицу имати и Бољшевичку револуцију у Русији,

6 Документарни филм „Дуго путовање у рат” сценаристе, продуцента и редитеља Милоша Шкундрића приказан је први пут 30. марта 2018. године. Настао у периоду између 2014. и 2018. године и како наводе у саопштењу ово је први документарни филм у свету који за тему има једно од најважнијих питања савремене светске историје, а то је због чега и како је дошло до Првог светског рата, догађаја који је обликовао цео 20. век. Уз помоћ најминималнијих светских историчара и употребу филмског и документарног архивског материјала из Југословенске кинотеке и још 15 светских архива, овај “напети политички трилер” прати политичке догађаје у Европи од краја 19. века до Јулске кризе 1914. и говори о томе како је Први светски рат планиран и припреман годинама пре Сарајевског атентата. Филм је произведен уз подршку Министарства културе и информисања Републике Србије и Филмског центра Србије.

уздицање САД до највеће светске силе, јачање нацизма у Немачкој и долазак Хитлера на власт, затим и Други светски рат као и Хладни рат после њега, потом и балкански ратови деведесетих година, али и непрекидни сукоби на Блиском истоку.

Рат је започео после атентата Гаврила Принципа на престолонаследника Фердинанда 28. јуна 1914. Године. Месец дана након њега Аустроугарска је објавила рат Србији, а седам дана након тога све велике силе Европе су једна за другом ступиле у рат. Наравно, питање које лебди пред свима нама јесте да ли је то прави узрок рата и да ли да њега није било не би било ни рата? („Ако онда“, као је што Фергусоново питање).

Филм почиње приказом ситуације на Балкану. После вишевековног ропства под Турцима и устанака које су подизали почетком деветнаестог века Србија са Црном Гором, турском ропству се назирао крај. И друге балканске земље, Грчка, Румунија и Бугарска, тежиле су ка ослобођењу од турског ропства и изградњи својих националних држава, истовремено и сањали сан „Балкан балканским народима“. Када је реч о Босни чије је већинско становништво било српско, било је природно да и Србија и српски део босанског становништва, сања уједињење са матицом.

Међутим, Босна и Херцеговина је била од стратешког значаја за Аустроугарско царство које је средином деветнаестог века било прилично уздрмано превирањима у Мађарској, а посебно јачањем Италије и њеним споразумом са Пруском на штету Аустроугарске. Стога Аустрија чини „компромис“ са Мађарском настојећи да спречи даље опадање царевине. Међутим, како је већинско становништво у Аустроугарској било свовенског порекла, у Бечу је постојала стрепња да Србија не покрене идеју уједињења Словена и постане привлачан центар свих Словена и на тај начин створи моћну државу која би угрозила стратешке интересе Беча.

Због тога је Аустроугарска по сваку цену желела да спречи уједињење Србије са Босном и њено даље јачање. Српско становништво у Босни и Херцеговини имало је другачије циљеве. Неколико пута а посебно 1875., у Херцеговини су дизани устанци и проглашавано уједињење са Србијом. У јулу 1876. године Србија и Црна гора објавиле су рат Турској. Споразумом у Будимпешти 15 јануара 1877. године Србији је дозвољено да поврати део својих територија Стару Србију, територије око Новог Пазара, али ни по коју цену није дозвољено да Србија поврати Босну и Херцеговину посебно излазак на море. Априла исте године Русија је такође објавила рат Отоманском царству што је убрзо и довело до мировне

конференције у Берлину 1878. године. Тада је Русија спречена да изађе на мореуз у Црном мору а Аустроугарској дозвољено да анектира Босну и Херцеговину али и Санџак, како би је раздвојили Србију од Црне Горе. Међутим, Аустроугарска је наишла на жесток отпор како српског тако и муслиманског становништва па је морала да ангажује око 150 000 војника и више од три месеца да окупира Босну и Херцеговину. Становништво је и даље пружало отпор и тек након три године је отпор коначно угушен.

У то време уједињена Пруска, под вођством гвозденог канцелара Бизмарка, непрестано је јачала како у економском погледу, тако и војном и демографском. То је посебно дошло до изражаја у ратовима против Данске, потом Аустроугарске и посебно Француске 1870-71. у којима је излазила као победник. Тада на челу Пруске долази кайзер Вилхем, а на челу генералштаба Хелмут фон Молтке. У Версају 1871. проглашена је Пруска империја на чијем челу је дошла монархија Хоенцелерна са дугом традицијом ратовања. Немачка монархија је убрзо толико ојачала да је на свим пољима превазишла све најразвијеније европске земље то је довело до великог повећања стандарда становништва и демографског раста па је Пруска од 41 милион становника 1913. године достигла број од 68 милиона.

Међутим, основни проблем Немачке јесте тај што она није имала као друге остале развијане земље Европе довољно колонија неопходних за даљи економски развој. Закаснивши у трци за колонијама Немачка је успела да „приграби“ само три Земље у Африци и претвори их у своје колоније. На престо Пруске 1888. године долази Вилхем II, који ће Пруском владати наредних тридесет година и бити последњи пруски цар. Како је овај монарх физички био хедикепиран он се трудио да тај недостатак надокнади својом ратоборношћу и имао је сан да Немачку учини најмоћнијом земљом Европе. Није трпео конкуренцију па је и Бизмарка потиснуо а такође раскинуо и савез са Русијом, што је Русију нагнало да скопи савез са Француском.

Стратешки савез Француске и Русије створио је могућност и опасност да Немачка у будућем рату који је планирала мора да ратује на два фронта источном и западном. Из тог разлога се Молтке 1875. и 1877. године залагао за „превентивни“ рат или против Француске или против Русије. Међутим, тада је Бизмарк био одлучно против рата, али његовим склањањем та могућност се отворила. Вилхем II се понашао као апсолутиста и мењао и постављао министре и генерале по својој вољи. Стално је држао говоре о потреби да се

прекопонује колонијална слика света и да Немачка нађе своје „место под сунцем”. Због тога је Немачкој био потребан снажан и поуздан савезник за рат на истоку а она га је видела у Аустроугарској.

Окупацију Босне Аустроугарска је правдала својом цивилизацијском мисијом да ову територију уздигне на виши ниво, да укине кметство, да подигне стандард и описмени становништво, изгради инфраструктуру. Међутим, Аустроугарска је вршила експлоатацију рудног богатства Босне и Херцеговине и у том смислу градила потребну инфраструктуру. То је било нарочито видљиво у томе што је тада изграђено пет пута више полицијских управа него школа.

Доласком Бењанина Калаја за земаљског поглавара овог подручја ситуација се још више заоштрила јер овај бивши дипломата, који је написао *Историју Срба*, сада на све начине настојао да раздвоји Србију и Босну. Штавише, настојао је да формира нову „босанску нацију“ и наметане „босански језик“. Бењамин Калај посебан притисак вршио на Српску православну цркву, вишевековног чувара српске народне традиције. Калај забрањује и своју књигу у којој је претходно тврдио да је сво становништво у Босни и Херцеговини, посебно муслимани српског порекла. Калај је спречио и аграрну реформу па су земљорадници посебно Срби и даље плаћали порез, трећину Турцима али и Аустроугарској која је сталном повећавала порезе. Становништво Босне и Херцеговине је, што је био јединствен случај у Европи, 90% било неписмено.

Почетком двадесетог века, 1903. године група војних завереника је убила краља Александра Обреновића и на власт у Србији довела краља Петра Карађорђевића. Краљ Петар уводи демократију у Србију а као циљ спољне политике све више се истиче о уједињењу свих Јужних Словена. Та идеја се све више шири и у Аустроугарским покрајинама у Далмацији, Хрватској и Словенији. Тако 1905. године хрватско-српске снаге у Хрватској формирају коалицију и као главни циљ истичу уједињење свих Јужних Словена. Наравно да је такво настојање Аустроугарска схватила као претњу и опасност. У Бечу ће се у политичким круговима створити негативна опсесија Србијом са тежњом њеног уништења.

У исто време Мађарска је у Румунији видела претњу а такође ту је била и Италија. У том смислу се у Аустроугарској непрекидно заговарао превентивни рат против ових земаља а у томе је посебно предњачио Конрад Хцендорф. Дакле, и на овим просторима се јавља иста намера као и код Немаца - тежња за ратом за који се тражио повод.

Немачки Кајзер је стално настојао да руског цара Николаја придобије за савезника за рат против Француске а то и покушавао и са Британским владаром. Међутим руски цар је имао друге приоритете посебно након напада Јапана у Манџурији и револуције у Сант Петербургу 1905. године. Револуција је била угушена, али је царска Русија претрпела тежак пораз посебно на мору од Јапанаца и требало јој је времена за опоравак. У таквој ситуацији Немачка је спремала муњевити рат за освајање Француске али је због неприступачног терена и француских утврђења на северу правила план за освајање кроз неутралну Белгију и Холандију. Тако је и направљен 1905. године „Шлиферов план” за освајање Француске.

Али за рат је био потребан одговарајући повод, одређена криза. Она је избила око Марока. Наиме, Мароко је био једина слободна земља у Африци и на конференцији крајем деветнаестог века постигнут је договор да тако остане. Међутим Француска је прекршила договор и анектирала Мароко. Немачкој је то добродошло, па је немачки Кајзер понудио издашну помоћ мароканском султану у борби против Француске. Европа се нашла на ивици рата, али је Кајзер тада одустао због претње Велике Британије да ће стати у одбрану Француске. Британија као највећа колонијална сила имала је тада највећу и најснажнију морнарицу на свету.

Немачка је још раније отпочела изградњу сопствене морнарице. Британци су то знали па су неки генерали заговарали превентивни поморски рат са намером да униште немачку ратну флоту. Како то није усвојено они су наставили да даље развијају своју морнарицу посебно бојне бродове са великим топовима калибра и до 450. милиметара. Немачка је прихватила изазов и почела да гради такве бродове, али и да проширује Килски канал како би ти бродови могли туда да прођу и скрате пут до Британије. Тако је кренула друга трка у наоружању, јер су прву покренули Французи производњом топова са брзометном паљбом.

Француске топове међу првима у својој армији увела је и Србија 1905. године. Која је привучена снагом тих топова и француским зајмом за њихову куповину престала да купује аустријске и немачке топове и окренула се француским што је наравно јако разбеснело Аустрију посебно, јер су схватили да Србија тежи да води независну политику. Јер је први пут донела одлуку а да не консултује Беч. Како је тада 97% извоза Србије ишло у Аустроугарску, она је објавила „царински рат” Србији са намером да економски уништи Србију и натера је да се врати у њено окриље.

Тако је 1906. године увела ембарго на увоз стоке, посебно свиња из Србије па је то назван „свињски рат”. Међутим, Србија се окренула себи и другим тржиштима и из тог рата ојачала економски и изашла као победник.⁷

Србија је тако постала узор и другим балканским народима и постала Пијамонт за све Лужне Словене на Балкану. У Босни и Херцеговини Срби и муслимани (Срби муслиманске вере) 1906. склопили су споразум да ће радити на уједињену са матицом. У Аустријским покрајинама у Хрватској хрватско - српска коалиција ће 1908. године убедљиво добити на изборима, што је јако забринуло Беч па су тада и анектирали Босну и Херцеговину. За то време Русија је кренула у брз опоравак након пораза од Јапана па је и то задавало брига Немачкој и јављали су се све чешћи захтеви за превентивним ратом. Идеја која се развија у Немачкој је брзи и муњевит рат да се уништи Француска док Русија још није ојачала.

План је такође имао идеју да на истоку Аустроугарска нападне Русију а да након 6 до 8 недеља колико су планирали да траје освајање Француске и Немачка крене у рат на Русију. Да је Аустроугарска имала непријатељске намере према Србији потврђује и документ са састанка аустроугарског министра спољних послова Ерентала са немачким министром Шеном у Берхесгадену месец дана пре анексије Босне, где аустријски министар јасно каже да је намера Аустрије да потпуно уништи Србију и подели је са Бугарском. То је у Србији изазвало жестоке реакције па су многи позивали на рат и организовали четничке покрете који би ишли у Босну и Херцеговину.

Немачка је такође прижељкивала овај рат јер се надала да ће Русију тако увући у рат. Како Русија тада није била спремна за рат она је и подржала анексију Босне и Херцеговине. Ултиматум који јој је стигао од Немачке, и даље уступке које је цар Николај чинио јако ће понизити руски народ и изазвати велико незадовољство руског народа.

У Мароку 1911. године дошло је до побуне мароканских племена против турског султана што је Француска искористила за анексију Марока. Немци су тада послали топовњачу у мароканску луку али је британска претња опет одвратила Немце од акције. Због тога је Немачка још више убрзала изградњу својих бродова.

7 Овај случај јесте и треба да буде велика поука за све Србе, посебно политичаре. Обично су Срби добијали рагове, али губили у миру. Ово је први и једини пут да је добијен рат у миру. Зашто и како? Србија се окренула себи, новим производима посебно воћарству, пронашала нова тржишта и показала да сваки пут има алтернативу, а посебно да је економски суверенитет кључан за национални.

Уобразном градњом ратне морнарице намера Немачке је била не само да достигне и престигне Британију већ да је економски исцрпи како би Британија понудила сепаративни мир Немачкој о неутралности у случају рата на европском континету. Међутим, Француска и Британија су направиле споразум о заједничкој поморској сарадњи и подели одговорности. А такође, Француска је јула 1912. склопила договор са Русијом уколико је нападне Немачка да ће Русија ући у рат на страну Француске.

Истовремено, у Немачкој политичка ситуација постаје све сложенија јер на изборима 1912. године највећи број гласова добија социјал-демократска странка која је наравно за мирољубиву политику. Наравно да то тадашњој немачкој влади и генералштабу није одговарало и они су што пре желели да Немачку увуку у рат. Такође, креатори немачке политике су знали да Русија захваљујући огромним ресурсима које поседује и убрзаном расту који је тада остваривала прети да постане најмоћнија земља у Европи и наравно да су то хтели да спрече. Они су знали да ако тада крену у рат вероватно би га добили али после десет година и јачања Русије више не би имали шансе за победу. Посебно су знали да би Русија до 1917. године, када је планирала да заврши своју војну реформу, са два милиона војника била непобедива.

Немачка и Аустроугарска су схватале да „губе тло под ногама, јер друге силе све више јачају, па пошто они не могу да прате, свим силама тражиле повод за рат. Посебно се као претња јавила и убрзана изградња железничких пруга у Русији захваљујући француском зајму. То је у Немачкој још више подгревало идеју о превентивном рату којим би преухитрили дејства непријатеља. Проблем је био како то преставити свом народу јер народ не био подржао рат без повода. Зато је требало створити ситуацију како је Немачка нападнута и обезбедити подршку јавног мњења. У том смислу је и кренула велика пропаганда у њиховој штампи у којој су се посебно Руси и Срби приказивали као дивљаци који убијају свој сопствени народ.

Посебно је Немачка храбрила и гурала Аустроугарску у рат против Србије, јер су проценили, што се показало као тачно, да ће балканска криза бити кључна за избијање европског рата. Они су добро знали да би тада Русија стала у одбрану Србије а онда би они имали разлог за рат јер би стали на страни свог савезника, без обзира што би они први напали Француску а потом и Русију, а надали се да се Британија неће мешати. После аустроугарске анексије Босне и Херцеговине, у самој Босни је формирано удружење *Млада Босна*

чији је основни циљ био ослобађање од Аустроугарске и уједињење са Србијом.

И у самој Србији је постојало удружење са сличним циљевима а посебно удружење познато под називом *Црна рука*, са пуковником Драгутином Димитријевићем Аписом на челу. У то време главни циљ Србије био да коначно оконча отоманску власт и ослободи старе српске територије Косово и Метохију и Стару Србију – Македонију, док Босна и Хецеговина тада није била у првом плану. У остваривању овог циља Србија, са Бугарском и Грчком 1912. започиње рат против Отоманског царства. Она успева да коначно поврати своје територије, а самим тим и сруши Отоманско царство.

Један од циљева српске стратегије био је и да обезбеди излаз на Јадранско море и тако створи услове за развој своје трговине и економије без зависности од Аустроугарске. Наравно, да то није одговарало Аустроугарској и у тој тежњи да онемогући јачање Србије, посебно је водила рачуна да Србији онемогући излазак на море па је у том смислу створена Албанија. Напетост између Аустроугарске и Србије је расла и озбиљно се 1912. разматрали планови за напад на Србију и припремало јавно мњење. Међутим Немачка је имала план „Б” у коме је убеђивала Аустроугарску да поткупи Србију новцем и да интегрише њену војску и да заједно нападну Русију, али је и јасно ставила до знања и обећала Аустроугарској да ће јој помоћи уколико је нападну. У то време на северним границама Србије gomилале су се огромне војне снаге, док су српске највећим делом биле на југу.

На основу обавештајних извора Немачка је знала да Британија неће остати неутрална уколико избије рат, а посебно ако Немачка нападне Француску што је и био њен главни циљ поред Русије. Кајзер је у Берлину 8. децембра 1912. сазвао ратни савет где је између осталог речено да Аустро-Угарска мора одлучно да се обрачуна са Србима иначе ће изгубити контролу над Словенима, а ако Русија подржи Србију, што је и чинила, ето рата – „што пре тим боље”. Почеле су велике припреме за рат и у том смислу и војни буџет повећан за 35%. и повећан број војника за 140.000. Дакле, по сваку цену је требало спречити јачање Србије, прављени су планови за нову државу на Балкану (будућу Југославију) како би утопили Србе, преговарано је са Турском.

Иако је Аустроугарска 1912. била распоредила велике снаге на домак Београда, ипак је напад на Србију одложила и делом се повукла, али је спремила нову тактику. Подстакла је Бугарску да нападне Србију и Грчку како би окупирала Македонију и тако је

1913. избио Други балкански рат, у који се укључила и Румунија ради територијалних обећања на штету Србије. Међутим, Бугари су одбили предлог за уступке Румунији јер су похлепно желели да целу Србију збришу са политичке карте Балкана. Ипак, Бугари, а са њима и Аустроугари доживљавају пораз, а Србија, иако и војно и економски исцрпљена, постиже велики успех. У таквој ситуацији Бугарска се дефинитивно окреће германским савезницима, који такође и са Османлиским царством склапају савез и тако Немачка креће у изградњи пруге Берлин – Багдад, али такође реформише турску војску по немачком моделу. На тај начин све више се ствара и геополитичко окружење око Русије.

Русија је знала да јој је једини сигуран ослонац на Балкану Србија. Јер Бугарска је „шуровала“ са германима, као и Румунија, док је Грчка била под утицајем Британаца. У балканским ратовима посебно се истакао француски брзометни топ што је улио додатну снагу Французима, и охрабривао српске генерале за рат против Аустроугарске. Наравно, тада исцрпљеној српској војсци то није одговарало, јер је тражила предах да се реорганизујеи оснажи. У јесен 1913. године тензије су опет порасле јер гушећи албанску побуну на Косову српска војска је дубоко продрла у Албанију, кренула ка Јадранском мору што је ражестило Аустроугарску која је тражила брзо повлачење српске војске.

Новембра месеца Немачкој у посети долази белгијски краљ, коме они говоре да ускоро крећу у рат против Француске, и траже да се и Белгија придружи иначе ће биће кажњена. Белгија је то пријавила Француској која је кренула у мобилизацију и припрему за рат. Она је и свој споразум око сарадње у случају рата са Русијом још више учврстила уз договор шта ће ко добити од територија.

Новембра месеца 1913. Београд је добио још један ултиматум. По трећи пут Аустроугарска прети ратом сада ако се Србија потпуно не повуче из Албаније у року од осам дана. Наравно да Србији, након великих страдања, великих материјалних и људских губитака није одговарао рат и она је хтела да га по сваку цену избегне. Тако је Србија још једном попустила и повукла се из Албаније што је фрустрирало Аустроугарску, јер није успела да увуче Србију у рат а трошила је новац на сталне мобилизације. У том смислу је цар Фрања Јосиф 1913. године изјавио: „ово је последњи пут да мобилишемо војску а да не буде рата следећи пут рата мора бити“.

Онда је наступила 1914. година, почетком јуна у Београду је одржана седница српске Владе на којој је председник изнео извештаје о томе да поједини официри из Србије пребацују оружје

у Босну. Претпостављало се да би иза тога могао да стоји пуковник Апис. Никола Пашић је тражио хитну истрагу, па је послао телеграм у Беч да упозори Владу у Бечу о могућим немирима, посебно у време планиране посете надвојводе Фердинанда Сарајеву. У то време Немачка је 24. јуна завршила килски канал чиме је отворила пролаз за своје борбене бродове ка Северном мору.

У исто време Аустроугарска је завршила меморандум познат под називом „Мечеков меморандум” у којем се наводи да је ослобођење балканских народа од османлијске власти руски интерес и да је то уперено против интереса Аустроугарске и Немачке. Зато је њихов интерес био да што пре крену у дуго припреман превентивни рат. На најзначајнији српски празник Видовдан Франц Феринад је дошао у посету Сарајеву, иако се знало да је то велики ризик, а поготову што су га обезбеђивили свега 38 сарајевских полицајаца и што се кретао у аутомобилу без крова. После другог покушаја Фердинанд је убијен од стране младобосанца Гаврила Принципа. Овакву прилику за рат Аустроугарска није хтела да пропусти.

Српска Влада рат свакако није хтела и није подржавала убиство престолонаследника. Атентат је свакако био оригинална идеја младобосанаца, једино што је оружје добила од Аписа. О томе је сведочио и Гаврило Принцип на суђењу, тврдњом да народ у Босни пати што га „третирају као стоку“ и да је он желео да се освети.

Нису постојали никакви докази да је Србија умешана и одговорна за атентат. Конранд Фон Хецендорф, шеф аустроугарског генералштаба, који се непрестано залагао за превентивни рат (око 20 пута) сада је био одлучан да је то прилика која се не пропушта. Цар се сложио, тражили су и добили подршку Немачке за рат. Кајзер је поручио „сад или никад – са Србима морамо за свагда рашчистити”. На састанку у Бечу 7. јула 1914. донета је одлука да се пред Србијом поставе захтеви која она неће моћи да прихвати и да се тако крене у рат против Србије. Тако је и написан ултиматум који је и садржао такве услове које Србија није могла да прихвати.

Руси и Французи су добро знали шта се спрема па су 21. јула 1914. године за време посете француског председника Русији упозорили немачког амбасадора да ће се умешати у рат ако Немачка нападне Србију. Ултиматум Србији уручен је 23. јула и тражио се одговор у року од два дана. Свима је било јасно да је рат неизбежан. Британија је покушала, предлажући Немачкој, да се закаже мировна конференција и избегне рат, али су Немци то одбили.

Аустроугарска је објавила рат Србије телеграмом 28. јула и

исте вечери је отпочело гранатирање Београда из Земуна. Цар Русије Николај писао је Филхему II, са молбом да помогне да се рат против Србије заустави. Немачки кајзер је одговорио да он не може то да учинити, али ако Русија мобилише војску против Аустроугарске да он мора заштитити свог савезника. Међутим, Немачка је не чекавши реакцију Русије мобилисала војску и умарширала у Белгију.

Русија је одлуку о делимичној мобилизацији округа са границе донела 30. јула и Вилхем је одмах писао Николају да је Русија крива што ће доћи до рата. Руски војни врх се побунио против делимичне мобилизације, и цар је попустио и наредио општу мобилизацију. Наравно, то су Немци стално приказивали и тада, а и касније, да је Русија била узрок светског рата. Немци су били одушевљени таквом ситуацијом и у целој земљи је завладало весеље тако да је пруски војни министар и изјавио „чак и да нестанемо било је весело”. Чак је и чувени психолог Зигмунд Фројд подржао рат и рекао „први пут се осећам као Аустријанац”. И у Бечу народ је прослављао објаву рата и сви су мислили да ће то бити кратак рат са победом.

Немци су Аустроугарску убеђивали да Србија ту није важна, већ Русија, и да треба Италији дати део територија (Далмацију и Славонију) да не уђе у рат. Британци су као и увек имали своје калкулације са Словенима па су 31. јула послали телеграм Немачкој у коме су истакли могућност да Британија, а чак и Француска остану неутралне у рату. То се у Немачкој прихватило са одушевљењем, и одмах су кренули са разматрањем планова да не нападну Француску већ да се окрену само против Русије.

Молтке је такву ситуацију примио емотивно и драматично указујући да је немогуће окренути немачку војску која је била на граници Француске. Кајзер му је одговорио да би његов стриц другачије одговорио. 1. августа 1914. године Немачка је објавила рат Русији, а 3. августа и Француској. Већ 4. августа и Британија је објавила рат Немачкој, а 6. августа и Аустроугарска је објавила рат Русији и тако се ушло у најкрвавији рат у свету до тада.

КА ЗАКЉУЧКУ

Када је реч о Првом светском рату процес промене парадигме у тумачењима историјских догађаја посебно је присутан у анализи узрока Првог светског рата. Реч је о једном систематском процесу чија је основна намера да се виновници Првог светског рата, ослободе кривице за избијање истог и да се кривица пребаци другоме, посебно Србији и Русији. У тој историјској игри скривања

правих циљева, тврди се да је Гаврило Принцип изазвао Први светски рат, односно Србија као налогодавац. Истина је, (а то овај филм несумљиво потврђује) с друге стране једноставна: Немачкој је требало да савезничка Аустроугарска монархија прва ступи у рат, нападне Србију па да се отвори пут према Русији, коју је сматрала да може да победи, једнако као и Француску. Као што је Немачка пропаганда онда тврдила да ју је опасност од Русије натерала да ратује, тако смо данас, у новој политичкој пропаганди хладноратовског типа, могли да чујемо поједине западне историчаре⁸ како васкрсавају тезу о немачкој невиности за избијање Првог светског рата.

Шта је потребно имати на уму и о чему је потребно првенствено водити рачуна уколико се жели адекватно сазнање и разумевање друштвених догађаја из прошлости? Најпре, тумачење онога што се десило јесте својеврсна комуникација прошлог са садашњим и која има важне импликације на будућност. Уколико се правилно не разумеју поруке из прошлости, замагљује се садашњост и стварају несигурни темељи за будућност.

Време у коме живимо је „колонијализам са осмехом”, време борбе за опстанак националних држава. Оно што треба посебно да знамо јесте, да како кажу стихови песме: „У овој борби не вреде ни авиони, вреде уџбеници школски у којима јасно стоји: ко је уздигао храм, ко скрнавио је олтар, које наслеђе је част вечна а шта је срамота....” (Београдски синдикат – „Догодине у Призрену“). Општи утисак који се стиче гледањем филма чији садржај је приказан, јесте да је овај филм изузетно стручно урађен. Филм, захваљујући бројним документима и стручњацима који објективно интерпретирају те документе, износи објективну слику о Првом светском рату, користећи праву методу за објективну анализу историјских догађаја, а то је откривање узрочно последичних веза, дакле дијалектички каузалитет. Филм јасно показује ко су били стварни виновници Великог рата и који су главни узрочници рата.

8 Ову тезу можемо чути и у самој Србији; тако рецимо Нинову награду за роман године за 2018. године добио је Дејан Атанацковић за роман Лузитанија. У овом роману он између осталог јасно оптужује Србију да је она главни кривац за Први светски рат.

РЕФЕРЕНЦЕ

- Антонић, Слободан.1995.*Изазови историјске социологије*, Београд: Институт за политичке студије
- Башчаревић, Иван.2018.,„Капитализам и демократија – настанак, узроци кризе и могућности њиховог превазилажења у делима Јиргена Коке и Нила Фегусона“, *Социолошки преглед*, vol. LII (2018):721–746 по.3.
- Данојлић, Милован.2012. *Писма без адресе*. Београд: Службени гласник.
- Манхајм, Карл.1968. *Идеологија и утопија*. Београд: Нолит.
- Марковић, Михаило.1981. *Филозофски основи науке*. Београд: САНУ.
- Митровић, Љубиша и Драган Тодоровић.2003.*Социологија и историја*. Ниш: Универзитет у Нишу - Филозофски факултет Ниш
- Расел, Бертранд.1961. *Људско знање*. Београд: Нолит
- Хелер, Агнес.1984. *Теорија историје*, Београд: Рад
- Филм: *Дуго путовање у рат*. 2018. Министарство културе и информисања, сценарио и режија Милош Шкундрић

Srboljub Dimitrijević
Sanja Anđelković Zdravković

A LONG JOURNEY TO WAR: A LESSON – WHY?9

Resume

Orwell's time in which we live today is also characterized by confusion before the truth. The hunt for human souls starts from an early age, so you should be very careful and cautious about what content we offer to children. The intention of this paper is to point out and indicate, at one side, the danger of revision of historical events, and on the other side, to point out one positive example that should become a mandatory teaching lesson. The process of paradigm shift in the interpretation of historical events is especially present in the analysis of the causes of the First World War. It is a systematic process whose basic intention is to absolve the perpetrators of the First World War of guilt for its outbreak and to shift the blame to another, especially Serbia and Russia. In that historical game of hiding the right goals, it is claimed that Gavrilo Princip provoked the First World War, that is, Serbia as the orderer. The truth, on the other hand, is simple: Germany needed the allied Austro-Hungarian monarchy to go to war first, attack Serbia and open the way to Russia, which it thought it could win, just like France. Just as German propaganda then claimed that the danger from Russia forced it to go to war, so today, in the new political propaganda of the Cold War type, we could hear some Western historians resurrecting the thesis of German innocence for the First World War. Therefore, the film *A Long Journey to War* should become and be used as part of the compulsory reading for both the older grades of primary and secondary school

Keywords: knowledge, truth, Great War, Serbia, revision of history.

* Овај рад је примљен 2. новембра 2022. године, а прихваћен на састанку Редакције 20. децембра 2022. године.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ

У часопису *Национални интерес* објављују се радови који представљају резултат најновијих теоријских и емпиријских научних истраживања у области политичких наука. Аутори би приликом писања радова требало да се позивају претежно на резултате научних истраживања који су објављени у научним часописима, првенствено у часописима политиколошке тематике.

Радови се објављују на српском језику и ћириличком писму или енглеском, руском и француском језику.

Часопис се објављује три пута годишње. Рокови за слање радова су: 1. март, 1. јул и 1. новембар.

Исти аутор не може да објави рад у два узастопна броја часописа, без обзира да ли је реч о самосталном или коауторском раду.

Аутори су у обавези да приликом слања радова доставе потписану и скенирану изјаву да рад није претходно објављен, односно да није реч о аутоплагијату или плагијату. Образац изјаве може се преузети са интернет странице часописа: http://www.ips.ac.rs/rs/magazines/nacionalni-interes/authors_directions/.

Радове за часописа слати на имејл-адресу: ni@ips.ac.rs.

Научни чланак може имати највише 40.000 карактера са размацима, укључујући фусноте. Приликом бројања карактера изоставити списак референци. Изузетно, монографска студија може бити већег обима у складу са одредбама *Правилника о поступку, начину вредновања и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживања*.

Осврт може имати највише 15.000 карактера са размацима.

Приказ књиге може имати највише 10.000 карактера са размацима.

Приликом провере броја карактера користити опцију *Review/Word Count/Character (with spaces)* уз активiranу опцију *Include textboxes, footnotes and endnotes*.

НАЧИН ЦИТИРАЊА

Часопис *Национални интерес* користи делимично модификовани Чикаго стил цитирања (17. издање приручника *Chicago Manual of Style*), што подразумева навођење библиографске парентезе (заграде) по систему аутор–датум у тексту, као и списак референци са пуним библиографским подацима након текста рада.

Податке у библиографској парентези и списку референци навести на језику и писму на коме је референца објављена.

У наставку се налазе правила и примери навођења библиографских података у списку референци и у тексту. За сваку врсту референце прво је дато правило навођења, а затим пример навођења у списку референци и библиографској парентези.

Библиографска парентеза се по правилу наводи на крају реченице, пре интерпункцијског знака, и садржи презиме аутора, годину објављивања и одговарајући број страна, према следећем примеру: (Суботић 2010, 15–17).

Монографија

Један аутор

Презиме, име. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.
Суботић, Момчило. 2010. *Политичка мисао србистике*. Београд: Институт за политичке студије.
(Суботић 2010)
Mearsheimer, John J. 2001. *The Tragedy of Great Power Politics*. New York: W. W. Norton & Company.
(Mearsheimer 2001)

Два или три аутора

Презиме, име, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.
Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.
(Стојановић и Ђурић 2012)

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press. (Pollitt, Birchall, and Putman 1998)

Четири и више аутора

Презиме, име, име и презиме, име и презиме, и име презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач.

Милисављевић, Бојан, Саша Варинац, Александра Литричин, Андријана Јовановић, и Бранимир Благојевић. 2017. *Коментар Закона о јавно-приватном партнерству и концесијама: према стању законодавства од 7. јануара 2017. године*. Београд: Службени гласник; Правни факултет. (Милисављевић и др. 2017)

Уредник/приређивач/преводицац уместо аутора

Након навођења имена, ставити зарез, па након тога одговарајућу скраћеницу на језику и писму референце, нпр. „ур.“, „прев.“, „прigr.“, „ed.“, „eds.“

Kaltwasser, Cristobal Rovira, Paul Taggart, Paulina Ochoa Espejo, and Pierre Ostigoy, eds. 2017. *The Oxford Handbook of Populism*. New York: Oxford University Press. (Kaltwasser et al. 2017)

Поглавље у зборнику

Презиме, име. Година издања. „Наслов поглавља.” У *Наслов*, ур. име презиме, број страна на којима се налази поглавље. Место издања: издавач.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије. (Степић 2015)

Lošonc, Alpar. 2019. “Discursive dependence of politics with the confrontation between republicanism and neoliberalism.” In *Discourse and Politics*, eds. Dejana M. Vukasović and Petar Matić, 2346. Belgrade: Institute for Political Studies. (Lošonc 2019)

Чланак у научном часопису

Чланак у редовном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Наслов часописа* волумен (број): број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi: 10.22182/spm.6242018.2.

(Ђурић и Стојадиновић 2018, 46–48)

Ellwood, David W. 2018. “Will Brexit Make or Break Great Britain?” *Serbian Political Thought* 18 (2): 5–14. doi: 10.22182/spt.18212018.1. (Ellwood 2018, 11)

Чланак у посебном броју

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” У „Наслов посебног броја”, ур. име презиме уредника, напомена о посебном издању, *Наслов часописа*: број страна на којима се налази чланак. DOI број.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

(Стојановић 2016, 27)

Енциклопедије и речници

Наведен је аутор/уредник

Презиме, име, име и презиме, ур. Година издања. *Наслов*. Том. Место издања: издавач.

Jerkov, Aleksandar, ur. 2010. *Velika opšta ilustrovana enciklopedija Larrouse: dopunjeno srpsko izdanje*. Tom V (S–Ž). Beograd: Mono i Manjana.

(Jerkov 2010)

Није наведен аутор/уредник

Наслов. Година издања. Место издања: издавач.
Webster's Dictionary of English Usage. 1989. Springfield, Massachusetts:
Merriam-Webster Inc.
(*Webster's Dictionary of English Usage* 1989)

Докторска дисертација

Презиме, име. Година издања. „Наслов докторске дисертације.”
Докторска дисертација. Назив универзитета: назив факултета.
Бурсаћ, Дејан. 2019. „Утицај идеологије политичких партија на
јавну потрошњу у бившим социјалистичким државама.” Докторска
дисертација. Универзитет у Београду: Факултет политичких наука.
(Бурсаћ 2019, 145–147)
Wallace, Desmond D. 2019. “The diffusion of representation.” PhD diss.
University of Iowa.
(Wallace 2019, 27, 81–83)

Чланак у дневним новинама или периодичним часописима

Наведен је аутор

Презиме, име. Година издања. „Наслов чланка.” *Назив новине
или часописа* годиште: број стране на којој се налази чланак.
Авакумовић, Маријана. 2019. „Платни разреди – 2021. године.”
Политика, 8. децембар: 9.
(Авакумовић 2019)

Није наведен аутор

Назив новине или часописа. Година издања. „Наслов чланка.”
Годиште: број стране на којој се налази чланак.
New York Times. 2002. “In Texas, Ad Heats Up Race for Governor.”
July 30, 2002.
(*New York Times* 2002)

Референца са корпоративним аутором

Назив аутора [акроним, по потреби]. Година издања. *Наслов издања*. Место издања: издавач.

Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС]. 2018. *Водич за коришћење ЕУ фондова у Србији*. Београд: Министарство за европске интеграције Републике Србије.

(Министарство за европске интеграције Републике Србије [МЕИРС] 2018) – *прво навођење*

(МЕИРС 2018) – *свако следеће навођење*

International Organization for Standardization [ISO]. 2019. *Moving from ISO 9001:2008 to ISO 9001:2015*. Geneva: International Organization for Standardization.

(International Organization for Standardization [ISO] 2019) – *прво навођење*

(ISO 2019) – *свако следеће навођење*

Репринт издања

Презиме, име. [Година првог издања] Година репринт издања. *Наслов*. Место првог издања: издавач првог издања. Напомена „Репринт“ на језику и писму референце, место издања репринт издања: издавач. Напомена одакле су цитати у тексту преузети.

Михалцић, Стеван. [1937] 1992. *Барања: од најстаријих времена до данас*, треће издање. Нови Сад: Фототипско издање. Репринт, Београд: Библиотека града Београда. Цитати се односе на фототипско издање.

(Михалцић [1937] 1992)

Посебни случајеви навођења референци

Навођење другог и сваког следећег издања

Презиме, име. Година издања. *Наслов*, напомена о издању. Место издања: издавач.

Гађиновић, Радослав. 2018. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Book.

Више референци истог аутора

1) *Исти аутор, различите године* – Ређати према години издања, почевши од најраније.

Степић, Миломир. 2012. „Србија као регионална држава: реинтеграциони геополитички приступ.” *Национални интерес* 14 (2): 9–39. doi: 10.22182/ni.1422012.1.

Степић, Миломир. 2015. „Позиција Србије пред почетак Великог рата са становишта Првог и Другог закона геополитике.” У *Србија и геополитичке прилике у Европи 1914. године*, ур. Миломир Степић и Љубодраг П. Ристић, 55–78. Лајковац: Градска библиотека; Београд: Институт за политичке студије.

2) *Исти аутор, иста година* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу почетног слова назива референце. Поред године објављивања ставити почетна слова азбуке или абецедне која се користе и у библиографској парентези.

Гађиновић, Радослав. 2018а. „Војна неутралност и будућност Србије.” *Политика националне безбедности* 14 (1): 23–38. doi: 10.22182/pnb.1412018.2.

Гађиновић, Радослав. 2018б. *Млада Босна*, друго допуњено и измењено издање. Београд: Ево Бок.

(Гађиновић 2018а, 25), (Гађиновић 2018б)

3) *Исти аутор као самостални аутор и као коаутор* – Прво навести референце у којима је самостални аутор, а затим оне у којима је коаутор.

Стојановић, Ђорђе. 2016. „Постмодернизам у друштвеним наукама: стање парадигме.” У „Постмодернизација српске науке: политика постмодерне / политика после постмодерне”, ур. Ђорђе Стојановић и Мишко Шуваковић, посебно издање, *Српска политичка мисао*: 5–35. doi: 10.22182/spm.specijal2016.1.

Стојановић, Ђорђе, и Живојин Ђурић. 2012. *Анатомија савремене државе*. Београд: Институт за политичке студије.

4) *Исти аутор као први коаутор у више различитих референци* – Ређати према азбучном или абecedном редоследу презимена другог коаутора.

Pollitt Christopher, Johnston Birchall, and Keith Putman. 1998. *Decentralising Public Service Management*. London: Macmillan Press.

Pollitt Christopher, Colin Talbot, Janice Caulfield, and Amanda Smullen. 2005. *Agencies: How Governments do Things Through Semi-Autonomous Organizations*. New York: Palgrave Macmillan.

Посебни случајеви навођења библиографске парентезе

Изузеци од навођења библиографске парентезе на крају реченице

1) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице* – Годину издања ставити у заграду након навођења презимена, а број стране на крају реченице у заграду. За референцу на латиници или страном језику у загради навести и презиме аутора.

„Према мишљењу Суботића (2010), ...” (30).

„Бокслер (Bochsler 2018) у својој књизи тврди...”

2) *Навођење презимена аутора у оквиру реченице пре цитата из референце* – Након навођења презимена, у библиографској парентези навести годину и број стране, а затим навести цитат.

Као што Суботић (2010, 45) наводи: „ ... ”

Миршајмер (Mearsheimer 2001, 57) изричито тврди: „ ... ”

3) *Навођење исте референце више пута у једном пасусу* – Ако се наводи иста страна или опсег страна, унети библиографску парентезу приликом последњег навођења или на крају пасуса пре интерпункцијског знака. Ако се наводе различите стране, референцу навести приликом првог позивања на одређену страну, а затим до краја пасуса у заграду стављати само различите бројеве страна.

Не користити „исто”, „*ibid*”, или „*op. cit.*” за вишеструко навођење референце.

Навођење израза „видети”, „упоредити” и сл.

Изразе унети у библиографску парентезу.

(видети Кнежевић 2014, 153)

(Степић 2015; упоредити Кнежевић 2014)

Секундарна референца

У библиографској парентези прво навести презиме аутора, годину и број стране примарне референце, затим „цитирано у:

” и презиме аутора, годину и број стране секундарне референце. У списку референци навести само секундарну референцу.

„Том приликом неолиберализам се од стране највећег броја његових протагониста најчешће одређује као политика слободног тржишта која охрабрује приватне фирме и побољшава избор потрошачима, разарајући при том ’неспособну, бирократску и паразитску владу која никада не може урадити ништа добро, без обзира на њене добре намере’” (Chomsky 1999, 7 цитирано у: Ђурић и Стојадиновић 2018, 47).

Ђурић, Живојин, и Миша Стојадиновић. 2018. „Држава и неолиберални модели урушавања националних политичких институција.” *Српска политичка мисао* 62 (4): 41–57. doi:10.22182/spm.6242018.2.

Иста библиографска парентеза, више референци

1) *Различити аутори* – Референце одвојити тачком и зарезом. (Степић 2015, 61; Кнежевић 2014, 158)

2) *Исти аутор, различите године* – Навести презиме аутора, а затим године издања различитих референци по редоследу од најраније до најновије и одвојити их зарезом, односно тачком и зарезом када се наводи број страна.

(Степић 2012, 2015) или (Степић 2012, 30; 2015, 69)

3) *Различити аутори, исто презиме* – Иницијал имена. Презиме аутора. Година издања.

(Д. Суботић 2010, 97), (М. Суботић 2010, 302)

Суботић, Драган. 2010. „Нови јавни менаџмент у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 91–114. doi: 10.22182/pr.2312010.5.

Суботић, Момчило. 2010. „Војводина у политичком систему Србије.” *Политичка ревија* 23 (1): 289–310. doi: 10.22182/pr.2312010.15.

Правни акти

У библиографској парентези навести члан, став и тачку или параграф коришћењем скраћеница „чл.”, „ст.”, „тач.”, „Art.” „para.” и сл.

Устави и закони

Назив акта [акроним, по потреби], „Назив службеног гласила” и број, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Устав Републике Србије, „Службени гласник Републике Србије”, бр. 98/06.

(Устав Републике Србије 2006, чл. 33)

Закон о основама система образовања и васпитања [ЗОСОВ], „Службени гласник Републике Србије”, бр. 88/2017, 27/2018 – др. закон, 10/2019 и 27/2018 – др. закон.

(ЗОСОВ 2019, чл. 17, ст. 4)

Zakon o nasljeđivanju [ZN], „Narodne novine“, br. 48/03, 163/03, 35/05, 127/13, i 33/15 i 14/19.

(ZN 2019, čl. 3)

An Act to make provision for and in connection with offences relating to offensive weapons [Offensive Weapons Act], 16th May 2019, www.legislation.gov.uk/ukpga/2019/17/pdfs/ukpga_20190017_en.pdf, last accessed 20 December 2019.

(Offensive Weapons Act 2019)

Одлуке државних органа и институција

Назив органа [акроним или скраћени назив], Назив акта и број предмета, датум доношења акта, или интернет адреса и датум последњег приступа.

Заштитник грађана Републике Србије [Заштитник грађана], Мишљење бр. 15–3314/12, 22. октобар 2012, https://www.osobesainvaliditetom.rs/attachments/083_misljenje%20ZG%20DZ.pdf, последњи приступ 20. децембра 2019.

(Заштитник грађана, 15–3314/12)

U.S. Department of the Treasury [USDT], Treasury Directive No. 13–02, July 20, 1988, <https://www.treasury.gov/about/role-of-treasury/orders-directives/Pages/td13-02.aspx>, last accessed 20 December 2019.

(USDT, 13–02)

Законодавни акти Европске уније

Назив акта, подаци из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Regulation (EU) No 182/2011 of the European Parliament and of the Council of 16 February 2011 laying down the rules and general principles concerning mechanisms for control by Member States of the Commission's exercise of implementing powers, OJ L 55, 28.2.2011, p. 13–18.
(Regulation 182/2011, Art. 3)

Међународни уговори

Оснивачки уговори Европске уније

Назив уговора или консолидоване верзије [акроним], подаци о коришћеној верзији уговора из службеног гласила у формату наведеном на сајту *EUR-lex*: <https://eur-lex.europa.eu/homepage.html>.

Treaty on European Union [TEU], OJ C 191, 29.7.1992, p. 1–112.
(TEU 1992, Art. J.1)

Consolidated version of the Treaty on European Union [TEU], OJ C 115, 9.5.2008, p. 13–45.
(TEU 2008, Art. 11)

Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union [TFEU], OJ C 202, 7.6.2016, p. 1–388.
(TFEU 2016, Art. 144)

Остали међународни уговори

Назив уговора [акроним или скраћени назив], датум закључивања, регистрација у Уједињеним нацијама – UNTS број, регистрациони број са сајта *United Nations Treaty Collection*: <https://treaties.un.org>.

Marrakesh Agreement Establishing the World Trade Organization [Marrakesh Agreement], 15 April 1994, UNTS 1867, I-31874.
(Marrakesh Agreement 1994)

Convention on Cluster Munitions [CCM], 30 May 2008, UNTS 2688, I-47713.
(CCM 2008)

Treaty of Peace between the State of Israel and the Hashemite Kingdom of Jordan [Israel Jordan Peace Treaty], 26 October 1994, UNTS 2042, I-35325.

(Israel Jordan Peace Treaty 1994)

Одлуке међународних организација

Назив међународне организације и надлежног органа [акроним], број одлуке, Назив одлуке, датум усвајања.

United Nations Security Council [UNSC], S/RES/1244 (1999), Resolution 1244 (1999) Adopted by the Security Council at its 4011th meeting, on 10 June 1999.

(UNSC, S/RES/1244)

Parliamentary Assembly of the Council of Europe [PACE], Doc. 14326, Observation of the presidential election in Serbia (2 April 2017), 29 May 2017.

(PACE, Doc. 14326, para. 12)

Судска пракса

Судска пракса у Републици Србији

Врста акта и назив суда [акроним суда], број предмета са датумом доношења, назив и број службеног гласника или друге публикације у коме је пресуда објављена – ако је доступно.

Одлука Уставног суда Републике Србије [УСПС], IУа-2/2009 од 13. јуна 2012. године, „Службени гласник РС”, бр. 68/2012.

(Одлука УСПС, IУа-2/2009)

Решење Апелационог суда у Новом Саду [АСНС], Ржр–1/16 од 27. априла 2016. године.

(Решење АСНС, Ржр–1/16)

Судска пракса Међународног суда правде

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, врста одлуке са датумом доношења, назив и број гласила у коме је пресуда објављена, број стране.

International Court of Justice [ICJ], *Application of the Interim Accord of 13 September 1995 (the Former Yugoslav Republic of Macedonia v. Greece)*, Judgment of 5 December 2011, I.C.J. Reports 2011, p. 644.

(ICJ Judgment, 2011)

International Court of Justice [ICJ], *Accordance with the International Law of the Unilateral Declaration of Independence in Respect of Kosovo*, Advisory Opinion of 22 July 2010, I.C.J. Reports, p. 403.

(ICJ Advisory Opinion, 2010)

Судска пракса Суда правде Европске уније

Назив случаја, број случаја, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Judgment of the Court (Grand Chamber) of 22 January 2014, ECLI:EU:C:2014:18.

(*United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union*, C-270/12) или (CJEU, C-270/12)

United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland v. European Parliament and Council of the European Union, Case C-270/12, Opinion of Advocate General Jääskinen delivered on 12 September 2013, ECLI:EU:C:2013:562.

(Opinion of AG Jääskinen, C-270/12)

Судска пракса Европског суда за људска права

Назив случаја, број представке, врста случаја са датумом доношења, Европска идентификациона ознака судске праксе (ECLI).

Pronina v. Ukraine, No. 63566/00, Judgment of the Court (Second Section) on Merits and Just Satisfaction of 18 July 2006, ECLI:CE:ECHR:2006:0718JUD006356600.

(*Pronina v. Ukraine*, 63566/00, par. 20) или (ECHR, 63566/00, par. 20)

Судска пракса других међународних судова и трибунала

Назив суда [акроним суда], *Назив случаја*, број случаја, врста случаја са датумом доношења.

International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsible for Serious Violations of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991 [ICTY], *Prosecutor v. Dusko Tadic*, Case No. IT-94-1-A-AR77, Appeal Judgement on Allegations of Contempt Against Prior Counsel, Milan Vujin, Judgment of 27 February 2001.

(*Prosecutor v. Dusko Tadic*, IT-94-1-A-AR77) или (ICTY, IT-94-1-A-AR77)

Архивски извори

Назив установе [акроним или скраћени назив], назив или број фонда [акроним или скраћени назив], кутија, фасцикла (уколико постоји), сигнатура, „Назив документа” (ако нема назива, дати кратак опис одговарањем на питања: ко? коме? шта?), место и датум документа или н.д. ако није наведен датум.

Архив Србије [АС], МИД, К-Т, ф. 2, r93/1894, „Извештај Министарства иностраних дела о постављању конзула”, Београд, 19. април 1888.

(АС, МИД, К-Т, ф. 2)

(АС, МИД, ф. 2) – ако је позната само фасцикла, а не и кутија

Dalhousie University Archives [DUA, Philip Girard fonds [PG], B-11, f. 3, MS-2-757.2006-024, “List of written judgements by Laskin,” n.d.

(DUA, PG, B-11, f. 3)

Извори са интернета

Презиме, име или назив корпоративног аутора [акроним]. Година објављивања или н.д. – ако не може да се утврди година објављивања. „Наслов секције или стране унутар сајта.” *Назив сајта*. Датум креирања, модификовања или последњег приступа страници, ако не може да се утврди на основу извора. Интернет адреса.

Bilefsky, Dan, and Ian Austen. 2019. “Trudeau Re-election Reveals Intensified Divisions in Canada.” *The New York Times*. <https://www.nytimes.com/2019/10/22/world/canada/trudeau-re-elected.html>.

(Bilefsky and Austen 2019)

Институт за политичке студије [ИПС]. н.д. „Предавање др Фридриха Ромига.” *Институт за политичке студије*. Последњи приступ 10. октобар 2018. <http://www.ips.ac.rs/rs/news/predavanje-dr-fridriha-romiga/>.

(Институт за политичке студије [ИПС], н.д.) – *прво навођење*

(ИПС, н.д.) – *свако следеће навођење*

Тањуг. 2019. „Европска свемирска агенција повећава фондове.” 28. новембар 2019. <http://www.tanjug.rs/full-view1.aspx?izb=522182>.

(Тањуг 2019)

ФОРМАТИРАЊЕ ТЕКСТА

Опште смернице о обради текста

Текст рада обрадити у програму *Word*, на следећи начин:

- величина странице: А4;
- маргине: *Normal* 2,54 cm;
- текст писати курентом (обичним словима), осим ако није другачије предвиђено;
- проред између редова у тексту: 1,5;
- проред између редова у фуснотама: 1;
- величина слова у наслову: 14 pt;
- величина слова у поднасловима: 12 pt;
- величина слова у тексту: 12 pt;
- величина слова у фуснотама: 10 pt;
- величина слова за табеле, графиконе и слике: 10 pt;
- увлачење првог реда пасуса: 1,27cm (опција: *Paragraph/Special/First line*);
- поравнање текста: *Justify*;
- боја текста: *Automatic*;
- нумерација страна: арапски бројеви у доњем десном углу;
- не преламати речи ручно уношењем цртица за наставак речи у наредном реду;
- сачувати рад у формату .doc.

Примена правописних правила

Радове ускладити са *Правописом српског језика* у издању Матице српске из 2010. године или из каснијих издања.

Посебну пажњу обратити на следеће:

- Приликом првог навођења **транскрибованих страних имена и израза** у облој загради поред навести и њихове облике на изворном језику у курзиву (*italic*), нпр: Франкфуртер алгемајне цајтунг (*Frankfurter Allgemeine Zeitung*), Џон Ролс (*John Rawls*), Алексеј Тупољев (*Алексей Туполев*).
- Поједине **општепознате стране изразе** писати само на изворном језику у курзиву, нпр. *de iure, de facto, a priori*,

a posteriori, sui generis итд.

- **Реченицу не почињати** акронимом, скраћеницом или бројем.

- **Текст у фуснотама** увек завршавати тачком.

- За навођење израза или **цитирања на српском језику** користити наводнике који су својствени српском језику према важећем правопису („ ”), а за навођење или **цитирање на енглеском или другом страном језику** користити наводнике који су својствени том језику (“ ”, « »).

- **Угластом заградом** [] означавати: 1) сопствени текст који се умеће у туђи текст; или 2) текст који се умеће у текст који је већ омеђен облом заградом.

- **Црту** писати са размаком пре и после или без размака, никако са размаком само пре или само после. Између бројева, укључујући бројеве страна, користити примакнуту црту (–), а не цртицу (-).

- За **наглашавање појединих речи** не користити подебљана слова (**bold**), нити подвучена слова (underline) већ искључиво курзив (*italic*) или наводнике и полунаводнике (’ ’ на српском језику или ‘ ’ на енглеском језику).

Форматирање научног чланка

Научни чланак форматирати на следећи начин:

*Име и презиме првог аутора**

* Фуснота: Имејл-адреса аутора: Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

Име и презиме другог аутора

Установа запослења

НАСЛОВ РАДА**

** Фуснота: по потреби, навести један од следећих (или сличних) података: 1) назив и број пројекта у оквиру кога је чланак написан; 2) да је рад претходно изложен на научном скупу у виду усменог саопштења под истим или сличним називом; или 3) да је истраживање које је представљено у раду спроведено за потребе израде докторске дисертације аутора.

Сажетак

Сажетак, обима од 100 до 250 речи, садржи предмет, циљ, коришћени теоријско-методолошки приступ, резултате и закључке рада.

Кључне речи: Испод текста сажетка навести од пет до десет **кључних речи**. Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

У тексту је могуће користити највише три нивоа поднаслова.

Поднаслов навести без нумерације, на следећи начин:

ПОДНАСЛОВ ПРВОГ НИВОА

Поднаслов другог нивоа

Поднаслов трећег нивоа

Табеле, графиконе и слике уносити на следећи начин:

- изнад табеле/графикона/слике центрирано написати: Табела/Графикон/Слика, редни број и назив;
- испод табеле/графикона/слике навести извор на следећи начин: 1) уколико су табела/графикон/слика

преузети, написати *Извор*: и навести референцу на исти начин као што се наводи у библиографској парентези; 2) уколико нису преузети, написати *Извор*: Обрада аутора.

Референце наводити у тексту према *Начину цитирања*.
Фусноте користити искључиво за давање напомена или ширих објашњења.

РЕФЕРЕНЦЕ

Списак референци навести након текста рада, а пре резимеа, на следећи начин:

- прво навести референце на ћирилици по азбучном реду;
- затим навести референце на латиници и страним језицима по абecedном реду;
- прву линију сваке референце поравнати на левој маргини, а остале увући за 1,27 cm, користећи опцију *Paragraph/Special/Hanging*;
- све референце наводити заједно, без издвојених делова за правне акте или архивску грађу;
- референце не нумерисати;
- наводити искључиво оне референце које су коришћене у тексту.

Након списка референци навести име и презиме аутора, наслов рада и резиме на енглеском језику на следећи начин:

First Author*

* In the footnote: E-mail address: The institutional e-mail address is strongly recommended.

Affiliation

Second Author

Affiliation

TITLE

Resume

Резиме, обима до 1/10 дужине чланка, садржи резултате и закључке рада који су образложени опширније него у сажетку.

Keywords: Кључне речи писати курентом и једну од друге одвојити зарезом.

Уколико је **рад написан на страном језику**, након списка референци, име и презиме аутора, наслов, резиме и кључне речи навести на српском језику.

Форматирање осврта

Осврт форматирати на исти начин као научни чланак, без навођења сажетка, кључних речи и резимеа.

Форматирање приказа

Приказ књиге форматирати на следећи начин:

Текст поделити у **две колоне**.

Име и презиме аутора*

* Фуснота: Имејл-адреса аутора:
Препоручује се навођење институционалне имејл-адресе аутора.

Установа запослења

НАСЛОВ ПРИКАЗА

Испод наслова **поставити**

слику предње корице

Испод слике предње корице

навести податке о књизи према следећем правилу:

Име и презиме. Година издања. *Наслов*. Место издања: издавач, број страна.

Текст приказа обрадити у складу са општим смерницама о обради текста.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
323.1(=163.41)

НАЦИОНАЛНИ интерес: часопис за
национална и државна питања = National interest:
Magazine for National and State Issues/главни
уредник Милош Кнежевић: одговорни уредник
Живојин Ђурић.- год. 4, бр. 4 (2005) Београд
(Савски трг 7а); Институт за политичке студије, 2005
- (Београд: Бирограф) - 24 см

Три пута годишње - Другачије повезане серијске
публикације: Национални интерес (CDROM)= ISSN
1452-2152 ISSN 18204996=Национални интерес
(Штампано изд.) COBISS.SR-ID 125448460